ગુજરાતશાળાપત્ર

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

January 1872.

પુસ્તક ૨૬ મું. જાન્યુઆરી સન ૧૮૭૨. અંક ૧ લો.

દોહરો.

મહેતાજી બહુ મીઠું વુજ, નામ તેમ કે મમ.—
ચ્કર બંને મન તેત્રની, ખરી એતિ ધરિ હામ.

અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ટ	Contents	Page.

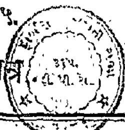
(કેળવણીખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ મધ્યે ગામની હોનીમાં યુનાઇટેડ પ્રિંટિંગ અને
જનરલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ હીરાચંદ છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.
(મૂલ વરસે રૂ ૧. આગાઉથી જ)

जी. डी. जी. डी. पी.

गुजरात शाळापत्र

પુસ્તક ૧૨ મું. અમદાવાદ. જાન્યુઆરી સન ૧૮૭૨. અંક ૧ લો

केळवणी खातानो वार्षिक रीपोर्ट.

આ વખત કાંઈ એક વહેલો કેળવણી ખાતાનો સને ૧૮૭૦-૭૧નો રીપોર્ટ બાહાર પડ્યો છે. એમાં જાણવા લાયક હકીગત નીચે પ્રમાણે છે.

આ વરસમાં કુલ ખરચ ૨૦૯૦૭૮૨ રૂપિયા થયોછે, અને એમાં ૧૧૯૨,૭૪૩ રૂપિયા લોકલફંડ ખાતાના છે. ગયા વરસના સાથે મુકાબલો કરતાં ૨૮૨૮૯૧ રૂપિયા વધારે ખરચાયાછે. એ વધારાનો ઘણો ભાગ નિશાળો બાંધવામાં, ખાનગી નિશાળોને ગ્રાંટઈનેડ આપવામાં, અને ગ્રંથકારોને ઉત્તેજન આપવામાં ખરચાએલો જણાયછે. આ વરસમાં ૧૫૩ નિશાળોનાં મકાન બાંધવા મંડાયાં અથવા બાંધવા માંડેલાં હતાં તેને આગળ ચલાવ્યાં, અને ૧૦૩ બંધાઈ ચૂક્યાં છે. એમાં ૪૧ આપણા પ્રાંતમાં બંધાએલા જણાય છે. ગ્રાંટઈનેડ ખાતે વધારો થવાના બે કારણ છે. એક તો વધારે પૈસા લેવા લાયક ઘણી નિશાળો માલમ પડીહતી, અને બીજું એ કે ગયા વર્ષમાં મંજુર થએલી રકમો આ વર્ષમાં આપવામાં આવી હતી. એ ગ્રાંટઈનેડમાંના ૫૪૭૧ રૂપિયા ગુજરાતમાં અપાયાછે. અંગ્રેજી નિશાળોમાં ફક્ત ત્રણજ ગુજરાતમાં ગ્રાંટ લેનારી જણાયછે:— અમદાવાદની મિશન સ્કૂલ, સુરતની મિશન સ્કૂલ, અને સુરતની ફરામજી સોરાબજીની સ્કૂલ. ગુજરાતી નિશાળો એવી ચાર છે, પણ તેમાંની સુરતની ખાનગી નિશાળો સિવાય સઘળી પાદરીઓની છે. જે છોકરીઓની નિશાળો ગ્રાંટઈનેડ મેળવે છે તેનાં નામ જાણવા લાયક છે, અને ખુશીજેવું છે કે એવી નિશાળોની સંખ્યામાં દિનપર દિન વધારો થતો જાય. સુરતમાં પાદરીઓની સાતમા નંબરની છોકરીઓની નિશાળ, દીનશા ડોસાભાઈની, રાયચંદ દીપચંદની પહેલા અને બીજા નંબર વાળી, નસરવાનજી પૂંજાજીની, અને અમદાવાદમાં રાવબહાદુર મંગળભાઈની

પેહેલા અને બીજા નંબરની નિશાળો. દિલગીરીની વાત એ છે કે ફક્ત સુરત અને અમદાવાદ સિવાય બીજે કોઈ ઠેકાણે એવી કન્યાશાળાઓ બણાતી નથી.

આ વરસમાં આખા ઇલાકામાં છોકરાઓની લોઅર ક્લાસ નિશાળો ૨૩૩) અને છોકરીઓની ૫ વધી છે, તેમ પેહેલા ગ્રેડની મિડલ ક્લાસ સ્કૂલો ૨ અને બીજા ગ્રેડની ૮ ઓછી થઇ છે. નિશાળીઆઓનો વધારો ઘટાડો આ પ્રમાણે છેઃ—કાલેજમાં ૧૫, છોકરાઓની લોઅર ક્લાસ સ્કૂલમાં ૮૮૯૯, ટ્રેનિંગ સ્કૂલોમાં ૧૨૦, સ્ત્રીઓની ટ્રેનિંગસ્કૂલમાં ૩૪, અને સિંધ ઇંજનેરિંગસ્કૂલમાં ૯ નિશાળીઆઓનો વધારો; અને હાઇ સ્કૂલોમાં ૨૩૧, મિડલક્લાસ સ્કૂલોમાં ૧૬૮૬, અને છોકરીઓની નિશાળમાં ૧૦૨ ભણનારનો ઘટાડો થયો છે, આ ઉપરથી કાલેજમાં કાંઇક વધારો થયો છે તે ન ગણીએતો અંગ્રેજી ભણનારાની સંખ્યા આ વરસમા ઓછી થઇ છે, અને દેશી ભાષા ભણનારાઓમાં ગયા વર્ષના જેટલો તો નહિ પણ કેટલોએક વધારો થયો છે. એ બાબત ડિરેક્ટર સાહેબ પોતાના રીપોર્ટમાં લખેછે કે હું "ધારતોજ હતો કે અંગ્રેજી ભણનારાઓની સંખ્યા ઓછી થશે, પણ એ ઉપરથી એમ ન સમજવું કે હું અંગ્રેજી અભ્યાસ ઓછો થએલો જોવાને ચાહુંછું. મારી મતલબ ખરાબ શીખવનારને અટકાવવાની છે, અને તેમ થવાને ઉપાયો કામે લગાડી મૂક્યા છીએ. હવેથી ઇંસ્પેક્ટર પાસેથી લાયકીનું સરટિફિકેટ મેળવ્યા વિના કોઇને અંગ્રેજી સ્કૂલમાં જગ્યા મળશે નહિ, અને જેઓ માટ્રિક્યુલેટ થએલાછે તેને પરીક્ષા આપીને ઉંચી જાતનું સરટિફિકેટ મેળવવું પડશે. આનો પરિણામ એ થશે કે ત્યાંના લોકો પોતાનું ઉઘરાણું કરીને ખરચનો ભાગ આપી શકશે ત્યાંના છોકરાઓને સારી જાતનું અંગરેજી ભણવાનું મળશે, એ કોઇ રીતે પણ ગેરવાજબી નથી, કેમકે અંગરેજી વિદ્યાની તો હાલ ખરેખરી કિંમત ઉપજેછે. એજ બાબતનું લગતું મેહેરબાન બુલર સાહેબ પણ પોતાના રીપોર્ટમાં લખેછે તે ધ્યાન આપવા જોગ છે. કહેછે કે "આ વરસમાં મેં એવી (સેકંડ ગ્રેડ આંગલો વર્નાક્યુલર) સ્કૂલો ઘણી તપાસી, અને તે ઉપરથી મારો તો એવો નિશ્ચય થયો છે કે એમાંની બે ત્રણ શિવાય જીલ્લાઓમાંની સઘળી ઘણા સારા પાયાપર આણવી, કે નહિ તો કહાડી નાંખ-

વી જોઇએ. મહુધા શિવાય બીજે ઠેકાણેના પરિણામો કાંઈ આશા આપ એવાં નથી. વિશેષ કરીને અંગ્રેજી ઉચ્ચારતો એવા નઠારા છે કે તે બાબાત જેટલું કહીએ તેટલું થોડું. માસ્તરો ઘણા ખરા પોતાના વિષય શીખવવાને લાયક નથી, કેમકે તેઓ જૂના નાર્મલ સ્કાલરો છે જેમણે કે વાંચનમાળાગાંની થોડીક ચોપડાઓનો અભ્યાસ કીધો છે, અથવાં તેઓ હાઇસ્કૂલમાં ભણેલા છોકરાઓ છે. ઘણું કરીને આ પ્રાંતમાં અંગરેજી અભ્યાસને ઘણો ફાયદો કરવા સારૂ શિક્ષકોની નેમણુક ઘણી સંભાળથી કરવાની, નિશાળોના કામ ઉપર ઘણી બારીક દેખરેખ રાખવાની; અને જેટલા પૈસા હોય તેટલા થોડી નિશાળોપર ખરચીને તેમાં સારા શિક્ષકો આપવાની જરૂર છે. આ બાબત સુધારો કરવાના હુકમ તમારી તરફથી થઈ ચૂક્યા છે, અને કેટલેએક દરજે અમલમાં આવ્યા છે. હું આશા રાખુછઉં કે આવતે વર્ષે સારા પરિણામ જોવામાં આવશે."

અભ્યાસ.માટ્રિક્યુલેશનની પરીક્ષામાં કુલ૮૭૭ ઉમેદવારોમાંથી ફક્ત૧૪૨ જ પાસ થયા. તે પરીક્ષાનું ધોરણ ઘણું ઉચું રાખવામાં આવ્યું હતું એ. એક મી. પીલના ધારવા પ્રમાણે આવા માઠાં પરિણામનું કારણ હતું, તે છતાં હવેથી હાઇસ્કૂલોની અવસ્થા વધારે સારી થશે એમ એ સાહેબ આશા રાખેછે, કેમકે બ્રાંચસ્કૂલોને સારા પાયાપર હમણાં આણી છે, અને તેના ઉપર દેખરેખ રાખવાનો અધિકાર હાઈ સ્કૂલના હેડ માસ્તરોને આપવામાં આવ્યો છે. તેની સાથે ડિરેક્ટર સાહેબ તમને પોતાના નીચલા આસિસ્ટંટોનો વર્ગ કરીને નિશાળપદ્ધતિ વગેરેનું જ્ઞાન આપવાની બજાવણ કરે છે. જે પ્રમાણે માટ્રિક્યુલેશનનું પરિણામ સહજ જણાઇ આવે છે તે રીતેજ દરેક ધોરણોમાં કેટલા કેટલા છોકરા એ વર્ષમાં પાસ થયા એ જણાતું હોયતો એ કારખાનાથી કેટલું કામ થાય તે બરાબર જણાઇ આવે, પણ રીપોર્ટમાં દરેક ધોરણના દરેક વિષયવાર પાસ થએલાની સંખ્યા આપીછે તેથી ઘણાં આંકડા દાખલ કર્યા સિવાય એ જાણવાના સાધનો અમે અમારા આતુર વાંચનારની આગળ મૂકી શકતા નથી. તેથી આખા ઇલાકાની તથા અહિં આના પણ અંગ્રેજી ધોરણોની વાત આઘી મૂકી આ પ્રાંતમાં ગુજરાતી ધોરણોમાં પાસ થનારની સંખ્યા કેટલી છે તે નીચે જણાવીએ છીએ, સારા નસીબે આપણા ઇનસ્પેક્ટર સાહેબનો

બધા વિષયમાં પાસ થનારની પણ સંખ્યા આપીછે તેજ આપીએ છઇએ.

	૧લા ધોરણ	૨જું ધોરણ	૩જું ધોરણ	૪થું ધોરણ	૫મું ધોરણ	કુલ.
છોકરા	૫૬૩૪	૧૬૨૭	૧૦૧૭	૬૮૯	૬૦	૯૦૨૭
છોડીઓ.	૨૧૫	૪૮	૨૭	૩	૦	૨૯૩

હવે આ કોષ્ટક આપણને બહુ કામનું છે. એ ઉપર ઘણા વિચાર પોહોંચાડવાના છે. આ વરસમાં કુલ ગૂજરાતી ભણનાર છોકરાઓ ૪૩૮૯૩ અને છોકરીઓ ૨૮૭૬ હતી. આ ઉપરથી જોતાં જેટલા છોકરા આપણી નિશાળોમાં કેળવણી લેતા હતા તેમાંનો ચોથો ભાગ પણ પાસ થવા જેટલો અભ્યાસ કરી શક્યો નહિ. ભણે તેટલા જીવે નહી એ કહેવત તો ખરી છે, પણ અમને લાગે છે કે આ પ્રમાણે તો બહુજ થોડું છે. છોકરીઓનો આશરે દશમો ભાગજ પાસ થયો એ બહુ દલગીરી ભરેલું છે ખરૂં, પણ આશ્ચર્ય પમાડે એવું નથી, કેમકે સ્ત્રી કેળવણીમાં હાલ નાના પ્રકારની હરકતો રહેલી છે, અને હજી તે એની કેવળ બાલ્યાવસ્થામાંજ છે. એ કોષ્ટક જોતાં વળી બીજું એ માલમ પડે છે કે પાંચમાં ધોરણલગી થોડાજ છોકરા ભણેછે. આપણે છેક આશરે સાતસે ઉપરથી ૬૦ ઉપરજ આવી પડીએ છઇએ. એ આંચકો તો જબરો છે, પણ એના કેટલાએક કારણ છે. અને એ ઉપરથી એમ ન સમજવું જોઇએ કે, ઘણા ખરાનો અભ્યાસ ચોથા ધોરણથીજ અટકે છે, કેમકે તેમાંના ઘણા એક અંગરેજી અભ્યાસ શરૂ કરે છે અને તે અભ્યાસની સાથે ગૂજરાતીમાં પણ ઉંચી કેળવણી લેતા જાયછે. પણ હવે સરકારી નોકરીના સરટિફિકેટને સારૂં સૌથી ઉપલું ધોરણ રાખ્યું છે એટલે આવતે વર્ષે એ બાબત વધારે સારા પરિણામની આશા રાખી શકાય છે. ત્રીજી વાત એ કોષ્ટક ઉપરથી એ માલમ પડે છે, કે પેહેલા ધોરણ અને બીજા ધોરણ વચ્ચે બહુ મોટો ગાળો પડી જાયછે. દરેક ઉપલા ધોરણમાં ઓછા ઓછા છોકરા આવતા જાય છે એ તો સ્વભાવિકજ છે પણ આ ઠેકાણે જોઇએ તે કરતાં વધારે ફેર પડી જાયછે. એ ઉપરથી અનુમાન થઇ શકે છે, કે જેટલા છોકરા નિશાળમાં આવેછે તેનો ઘણો ભાગ પહેલું ધોરણ શીખીનેજ ઉઠી જાયછે. એમ શામાટે થાયછે તે શોધ

કારણથી સમજી શકતું નથી એમનો અભ્યાસ સંસારના હરેકામાં હરએક ધંધાને માટે પણ જોઇએ તે કરતા ઓછોછે, અને નિશાળમાં આવ્યાનું ફળ એક વાર જોયા પછી આગળ કે છોકરાઓની રૂચિ ઓછી થઇ જાય એ પણ માની શકાય એવું નથી. એ વાત ખરી કે ગરીબાઇને લીધે નાબાપો છોકરાને ઉઠાડી લેતા હોય, પણ તેની એટલી બધી સંખ્યા હોય શકે એમ લાગતું નથી

છોકરાદીઠ ખરચ. આ પ્રાંતમાં સરાસરી હાજરીના પ્રમાણમાં દરેક નિશાળીઆના માથાદીઠ ખરચ આટલો થયો છે:-

કાલેજ	૨૩૮૮.	વીગ્નાર કલાસ સ્કૂલ, સરકારી છોકરાની	૩૭.
હાઇસ્કુલ—સરકારી	૩૧૦.	છોડીની	૩૩૧.
દેશી રાજની.	૩૬૧.	પરરાજની—છોકરાની.	૨૪.
		છોડીની	૩૮
ફર્સગ્રેડ આ. વ. સ્કૂલ, સરકારી	૩૩.	વર્નાક્યુલર ટ્રેનિંગકાલેજ.	૩૧૦૨.
પરરાજની	૩૨.૧.	ટ્રેનિંગસ્કૂલ, સરકારી	૩૭૨.
વર્નાક્યુલરગ્રાંટ	૩૦.	દેશીરાજની	૩૧૧૧
સેકંડ ગ્રેડ. આ. વ. સ્કૂલ ખાનગી.	૩૧૨.		
દેશીરાજની	૩૭.		

પરગામના ભણનાર. આ પ્રાંતની હાઇસ્કૂલ અથવા તેવા દરજાની અંગ્રેજી સ્કૂલોમાં પરગામના કેટલા અને કેટલા ત્યાંના વતની ભણે છે તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ સ્કૂલોએ ઉંચી કેળવણીનો શોખ આસ પાસના બધા જીલ્લામાં સારો ફેલાવ્યો છે, કેમકે ગામના કુલ ૪૪૫૨ થાય છે તો પરગામના ત્યાં ભણવા આવેલાની સંખ્યા ૨૦૫૮ છે. પણ એ પ્રસંગે ડિરેક્ટર સાહેબ જે આપણને ઠપકો આપે છે કે ગૂજરાતના લોકો દક્ષણીઓ કરતા એ કામમાં ઘણા પછાત છે તે આપણે નીચે મોઢે સાંભળવા જેવો છે. ગૂજરાતમાં એવી રીતે પરગામ ભણવા જનારની સંખ્યા બહુ મુકાબલે ઓછીનિકળે છે એ ખરેખર ઘણું સંતાપકારક છે. આ ઉપરથી

ઇંગરેજી સ્કુલોની સાથે બોર્ડીંગ હાઉસ રાખવાની અને તેમને સ્કાલરશિપ આપવાની કેટલી જરૂર છે તે સ્પષ્ટ જણાઇ આવેછે.+

સંસ્કૃતાદિ ભાષાનો અભ્યાસ. આ અભ્યાસમાં દાહાડે દાહાડે વધારો જ થતોજ જાયછે એ ઘણા સંતોષની વાત છે. સંસ્કૃત ભણનારા આ વર્ષ ૨૩૯૮, લાટિન ભણનારા ૪૮૮, અને ફારસી ભણનારા ૧૭૬૯હતાં. એમાં આ પ્રાંતમાં સંસ્કૃત ભણનારા ૧૦૩૩, લાટિન ભણનારા ૧૩૮, અને ફારસી ભણનારા ૫૭ હતા. વાકૃયને કાઠીવાવાડમાં આ વરસે સંસ્કૃત ભણનારની સંખ્યા ઠીક વધી છે, અને સુરત, અમદાવાદ તથા ખેડામાં બધા મળીને આગલા વરસ કરતાં ૯૬ ઓછાં થયા છે. લાટિન તથા ફારસાનો અભ્યાસ તો ફકત સુરતને અમદાવાદમાં થાયછે.

નવાં ધોરણો. એ તો ક્યારનાં બધાને જાણીતાં થઇ ગયાં છે એટલે એ બાબત-કાંઇ વધારે કહેવાની જરૂર નથી. એનું બંધારણ એવું છે:-એક છોકરો ગૂજરાતી શીખવામાંડે ત્યાંથી માટ્રિક્યુલેશનમાં પાસ થાય ત્યાં સુધીમાં તેને અગીઆર વરસ લાગે. ઘણોજ હોશીયાર છોકરો હોય તો એ ધોરણો પ્રમાણે સાળ વર્ષની ઉમરે તે પરીક્ષામાં જઈ શકે ખરો. એમાં બે બીજા મોટા ફેરફાર જોવામાં આવે છે. એક તો ગામઠી નિશાળોનો ખપ ન રહે એવા ઇરાદાથી લોકોને પ્રિય લાગે એવા વિષય, જેમકે આંક, કક્કો વગેરે, પહેલા ધોરણમાં દાખલ કીધા છે. લોકો એ ફેરફારને પસંદ કરશે એમાં કાંઇજ સંદેહ નથી અને તેથી નિશાળોઆની સંખ્યામાં આવતે વર્ષ વધારો જોવાની આપણે આશા રાખી શકીએ છઇએ. મૂળાક્ષર શીખવાની પદ્ધતિ ચાર પાંચ વરસના છોકરાની બુદ્ધિને અનુસરતી છે કે નહિ એ બીજો સવાલ છે, અને હાલ આપણા દેશની રીતભાત પ્રમાણે કઇ રીત દુરસ્ત છે એ પણ એક બીજો સવાલ છે. એનો ખુલાસો કરવા પહેલાં આપણી નિશાળમાં ઘણું કરીને કેટલા વર્ષના છોકરા આવે છે અને આ ફેરફારથી શીખવા ઉપર આ વર્ષમાં શી અસર થાય છે તે જાણવાની જરૂર છે. બીજો ફેરફાર એ ધોરણથી એ થયો કે આજ સુધી માટ્રિક્યુલે-

+ આ પ્રાંતમાં એવી સ્કાલરશિપ ખાતે ૨૪૧૫ રૂપીયા ખરચાય છે એ સ્કાલરશિપ ફ્રીસ ભરનારના છોકરાઓનેજ આપવામાં આવેછે.

ધનને સારૂ જે જૂની ભાષા લેતા હતા તે છોકરાઓને સ્કૂલમાં પોતાની ભાષા શીખવાની જરૂર નહતી; પણ હવેથી તેને પોતાની સ્વભાષા તેમજ જૂની ભાષા શીખવવાની જરૂર પડી છે, અને બેશક ગુજરાતી વિદ્યાને આથી સારૂં ઉત્તેજન મળશે. જ્યારથી યુનિવરસિટિએ એ સાહેબની માટ્રિક્યુલેશનમાં સ્વભાષાના જ્ઞાનની ખાત્રી કરવાની ભલામણ કીધી હતી તે નામંજુર કીધી ત્યાંરથી ધોરણોમાં આવો ફેરફાર કરવાની જરૂરજ હતી. મી. પીલ ફરિયાદ કરેછે કે યુનિવરસિટિના વિદ્યાર્થીઓ સ્વભાષામાં લખવાને બરાબર શક્તિમાન નથી એ કેટલે દરજ્જે ખરૂં છે, અને અમારા વિચાર પ્રમાણે દેશી ભાષાને જે આ ધોરણોમાં આગળ પાડી છે તે ઘણુંજ ડાહ્યું કામ કીધું છે. અમે તો પુછીએ છઇએ, કે એમનો મૂળ ઠરાવ યુનિવરસિટી કબુલ કરે તો બહુ જ ફાયદો થાય. દેશના આટલા આટલા પૈસા ખરચીને જે માણસોને સરકાર ભણાવે છે તેઓ જો આખરે પોતાના દેશી ભાઇને આ રીતે મેળવેલા જ્ઞાનનો કાંઇએ લાભ આપવાને અશક્તિમાન અને નારાજી માલમ પડતો એમ કહીએ છઇએ કે તે અમુક માણસોના લાભ સિવાય દેશને તે પૈસા કાંઇ પણ કામે આવ્યા નહિ. દેશી ભાષાને બરાબર જાણનારા અને તેમ હોય ત્યારે તેની સ્વભાવિક રીતેજ શોખ રાખનારા વિદ્વાનો જ્યાં લગી આપણી યુનીવરસિટિ પેદા કરતી નથી ત્યાં સુધી તે દેશને થોડોજ લાભ કરેછે.

પાંચમું ધોરણ શીખવનારી નિશાળો. આ પ્રાંતમાં પાંચમાં ધોરણમાં જે નિશાળોમાં છોકરા પાસ થયા તેનાં નામ નીચે પ્રમાણે છેઃ—અમદાવાદ જીલ્લામાં બાવળા, કુબા, તથા પ્રાંતીજ; ખેડામાં આંતરોળી, કાસારો, ડાકોર, નડીઆદ, દભાણ, મહુધા, મહેમદાવાદ, ઉમરેઠ, વીરસદ, અને માતર; સુરતમાં સરસ, કુંડીવાણા, દેલાડવા, તલંગપુર, ખરસાડ, ઉંટડી, પાડી, બગવાડા, અને ઉદવાડા; અને કાઠીઆવાડમાં ફકત નવાનગર અને ખંભાળીયા.

ઍંગ્લો સ્કુલો. ગુજરાતી નિશાળોની ઍંગ્લો આ વરસે ૩૪ ઉઘાડવામાં આવી છે. ખેડામાં તો લોકોએ ખુશીથી એક વરસનો ખરચ આપ્યો છે.

केळवणी खातानी खबरो.

મોજે કલમે કૂવા પરગણે બારડોલીની સરકારી નિશાળમાં તારીખ

ગી મેં સને હાલને રોજ મેહેરબાન સુરત જીલ્લાના વડે આસીસ્ટંટ ક-લેકટર મિ. સાહેબે પધારી પરીક્ષા કરી ખૂશી થઈ રૂ૧૧)નું ઓપરાનું ઇનામ આપ્યું.

કસ્બે પારડી જીલ્લે સુરતની કન્યાશાળામાં તા. ૨૨મી અકટોબર સને હાલને રોજ સારાં સારાં સદ્ગ્રહસ્થોની તથા મામલતદાર સાહેબ વ-ગેરેની સભા ભરી છોકરીઓ પાસે ગરબા ગવડાવી, કવિતા બોલાવી રૂ૧)નાં પતાસાં તથા ૦-૪-૦ પાન સોપારી આસીસ્ટંટ નરભેરામ રૂદરામે વેહેંચ્યાં, પછી સભા વિસર્જન થઇ.

બોરચાશુ પ્રગણે ઓરપાડ જીલ્લે સુરતની નિશાળમાં તા. ૧૪મી અ-કટોબર સને હાલ ન રોજ નીચે લખેલા સદ્ગ્રહસ્થો એ પધારી પરીક્ષા કરી રૂ૩-૮-૦નું ઇનામ વેહેચ્યું.

૧) હરિભાઇ અંબુભાઇ દેલાડવાના દેશાઇ.
૧) ઇશ્વરસંગજી હરિસંગજી, રાજ પરાના.
૦—૧૨—૦ આતમારામ કલ્યા-ણદાસ રાંદેર.
૦—૮—૦ રામભાઈ જીણીભાઈ રાણા, ટુણા તાબે નાદીદના.

કસ્બે ચીકલી જીલ્લે સુરતની સરકારી નિશાળમાં તા. ૧ અકટોબર સને હાલને રોજ રીડિંગરૂમ સ્થાપન થવાને માટે નીચે લખેલા સદ્ગ્રહ-સ્થોની સભા ભરી હતી તેમાં મામલતદાર સાહેબની સારી ઉલટથી નીચે મુજબ રકમ ભરાઇ છે.

૬) મેહેરબાન ઉલાસરામ અર્જુન-લાલ મામલતદાર સાહેબ. (છ રૂપિઆ રોકડા તથા બેડા નીતિપ્રકાશ બક્ષીશ.
૩) જેહાંગીર પુંજાજી નેટીવ આ. સુપ્રીનટેન્ડંટઓફ વેકશીનેશન.
૬) મેહેરબાન બાબાજી દેવજી ફો-જદાર.
૨) ભીમભાઇ લાલભાઇ દેશાઈ.
૬) ભાસ્કરરાવ સીતારામ દાકતર.
૩) નીછાભાઈ અંબુભાઇ વકીલ.
૬) પેમતનજી બરજોરજી કુરકોટાક્રુન.
૩) ભીમભાઈ મકનજી દેશાઇ.
૬) સદાશિવ રામનાથ તાલુકામાસ્તર.
૩) ખંડુભાઇ પરાગજી દેશાઇ.

કેળવણી ખાતાની ખબરો.

૬) નવરોજી ફરામસજી પોસ્ટ મા-સ્તર.	૩) રઘનાથજી અંબુભાઈ દેશાઈ.
૬) શેઠ ફકીરજી પાલનજી.	૩) નીછાભાઈ વસનજી દેશાઈ.
૩) પેસતનજી કુંવરજી શેઠ.	૩) હરિભાઈ સાંઈ દેશાઈ દેગામના
૧) કાશીરામ જીવણરામ કારકુન.	૧) શંભુભાઈ કલ્યાણજી કારકુન.
૧) રતનરામ ભાઈ.	૧) દામોદર લલ્લુભાઈ.
૧) ગિરધર લાલભાઈ.	૧) વાસુદેવ આતમારામ.
૧) ભાસ્કરરાવ આનાજી.	૧) મલેકમહમદ મલેકમહમદ.
૧) મલેક વજીર મલેક મોરાદ.	૧) નીછાભાઈ ગોવંદજી દેશાઈ.
૧) કુશલભાઈ કુંવરજી દેશાઈ.	૧) ભીમભાઈ ભીખાભાઈ દેશાઈ
૧) લલ્લુભાઈ પરાગજી દેશાઈ.	૧) નીછાભાઈ અંબુભાઈ દેશાઈ.
૧) બાપુભાઈ કસનદાસ વેકસીનેટર.	૧) ઉમેદરામ ફોજદારી કારકુન.
૧) અગરસંગ જમાદાર.	૧) કેશરીસંગ નારણસંગ નાયક.
૧) છોટાભાઈ નેહાભાઈ તલાટી.	૧) ગોકળદાસ હરિભાઈ.
૧) ગોર્ધનદાસ નારણદાસ તલાટી.	૧) મોરારદાસ નરસંઈદાસ.
૧) ભગવાનદાસ નરસીંદાસ.	૧) જગજીવનદાસ કલ્યાણદાસ.
૧) કુંવરજી મંચેરજી.	૧) લાલદાસ હરજીવનદાસ આલીપુર.
૧) રામશંકર નારણજી.	૧) અંબુભાઈ લાલભાઈ એખલ.
૧) દામોદરદાસ હરિવલ્લભદાસ.	૧) રણછોડજી લાલભાઈ નોગામા.
૧) વજુભાઈ હરિભાઈ.	૧) રામશંકર વલ્લભરામ વાંજણા.
૧) દાદાભાઈ દાજીભાઈ.	૧) ડુલભભાઈ સુંદરજી કુકેરી.
૩) ભીમભાઈ મોરારજી દેશાઈ તાલુકા સ્કુલના પેહેલા આ-સિસ્ટંટ.	૩) જીવણરામ ડુલભરામ કાનકુવા.
૨) મોટાભાઈ ગુલાબભાઈ બીજા આસિસ્ટંટ	૩) ગોકળદાસ કલ્યાણદાસ રૂઢવેલ.
૧) પરાગ બાણા. એજન ત્રીજા-આસિસ્ટંટ.	૩) મોહનભાઈ મોટાભાઈ આમધરા.
૪) દલપતરામ ગોવંદરામ શેણુઆ.	૨) બાણાભાઈ કલ્યાણદાસ પીપળ ભા-ભાણ.

૨) ગોપાળજી લલુભાઇ ટાંગળ.	૩) લલુભાઇ ધનેશ્વર વેહેજ.
૨) લાલસંગ ચત્રસંગ ગણદેવા.	૩) નીછાભાઈ રણછોડજી તાલ વચોટા.
૩) ભવાનીશંકર ગુળજારામ ચો-કળી કન્યાશાળામા.	૩) નરહરિ રંગભટ ચોક.
૧॥ મોરારજી ખુશાલભાઇઍરગામ	૩) સીતારામ આનાજી સાદડચેલ.

કુલ રૂ ૧૫૮—૮—૦

કસ્બે કતારગામ પ્રગણે ચોરાશી જીલ્લે સુરતની છોકરીની નિશાળમાં ચીના દિવસામાં રૂ૫) નું ફંડ ઊભું કરી તેમાંથી રૂ૧-૧૫-૬ નું ઇ-નામ છોકરીઓને વેહેચ્યું છે. ફંડમાં ભરનારનાં નામ નીચે મુજબ.

૦—૮—૦ ફકીરભાઇ અંબાભાઈ.	૦—૮—૦ કલ્યાણજી ભૂલાભાઈ.
૦—૮—૦ શૂરજીબાવા	૦—૮—૦ રણછોડજી શૂરભાઇ.
૦—૮—૦ નાથેશ્વર પરભુરામ	૦—૪—૦ રણછોડજી લલુભાઇ.
૦—૪—૦ દલપત નરોતમ.	૦—૪—૦ ગણપતરામ ગોવંનરામ.
૦—૪—૦ મકનજી બાણાભાઇ.	૦—૪—૦ અંબાબાઈ પરાગજી.
૦—૪—૦ નારણજી કલ્યાણજી.	૦—૪—૦ ફકીરભાઇ નારણજી.
૦—૪—૦ દાજીભાઇ જીવણ.	૦—૪—૦ ગંગારામ ચેલજી.
૦—૪—૦ સોની શુકા ભૂધર.	

કુલ્લે રૂ૫)

કસ્બે કતારગામ પ્રગણે ચોરાશી જીલ્લે સુરતની છોકરીની નિશાળમાં તારીખ ૨૬મી નવંબર સને હાલને રોજ કતારગામની તાલુકા સ્કુલના માસ્તર આજમમંછારામ પેલાભાઇએ રૂ૧-૨-૦ નું ચોપડીનું ઇનામ પરીક્ષા લઇ વેહેચ્યું

કસ્બે બારડોલી જીલ્લે સુરતની શરકારી ગુજરાતી નિશાળમાં તારીખ ૨૩મી નવંબર સને હાલને રોજ, સુરત જીલ્લાના ચડઆસીસ્ટંટ કલેટર મહેરબાન પેન સાહેબે ગુજરાતી અને ઇંગ્રેજીની પરીક્ષા લઇ રૂ૧-૧ની મીઠાઇ વેહેચી અને તે બાબતનો શેરો ઇંગ્રેજીમાં નિશાળના રજીષ્ટરમાં લખ્યાં છે.

MOHANLAL R.
ડીપુટી એજ્યુ, ઇન્સપેકટર સરત.

રસદની કન્યાશાળા.			કન્યાશાળા બેસારવા સારૂ આપ્યો.	
પામોલ તાલુકે બોરસદ.	તલાટી નારણરાવ ભીખાજી તથા શા. રવચંદ પેથાભાઈ.	૨-૦-૦	૨-૦-૦ સોપડીઓ.	૨૯-૪-૭૧
સંવસ્થાન ગાજણા તાલુકે બોરસદ.	ઠાકોર સાહેબ. હીમતસંગજી રાવસંગજી.	૭-૦-૦	૫-૦-૦ સોપડીઓ. ૨-૦-૦ મીઠાઈ.	૧૮-૭-૭૧
કડલાલ તાલુકે કપડવણજ.	કવિ. મોહનલાલ દલપતરામ.	૫-૮-૦		૨૦-૧૦-૭૧
અડાસ.	ગોસાઈ. સીવલાલગર સંતોકગર.	૨-૦-૦	૨-૦-૦ પતાસાં.	૨૦-૧૦-૭૧
મેમદાવાદ કન્યાશાળા.	મામલતદાર સાહેબ. લલુભાઈ કસનદાસ.	૪-૪-૦	૩-૧૨-૦ રેજા ૦-૮-૦ પતાસાં.	૨૨-૧૦-૭૧
સંસ્થાન ડાકોર.	રાજેશ્રી. ગોપાળરાવ મેઘાશન તથા હાસરાના મામલતદાર સાહેબ ધીરાસા ડોશાભાઈ.	૮-૦-૦	૬-૦-૦ સોપડીઓ. ૨-૦-૦ મીઠાઈ.	૨-૧૧-૭૧
વડદલા તાલુકે બોરસદ.	દેસાઈ. દયારામ પ્રલાદજી લીમડી તાબે વઢવાણના તથા વડદલા અને ફીણાવના પાટીદારોએ.	૪-૮-૦	એજન	૩૦-૧૧-૭૦

MOTIRAM RAJARAM.

ડીપ્યુટી એ. ઇ. સાહેબ ગુજરાત વિભાગ.

કેળવણી ખાતાની ખબરો.

જા. ન. ૪૫૮ સને ૧૮૭૧.

ગયા માસની તા. ૨૯ મીને રોજ પાછલા પહોરના ખેડા જીલાના કલેક્ટર સાહેબ બહાદુર પોતાનાં મડમ સાહેબ સહીત મેમદાવાદની કન્યાશાળામાં પધાર્યાં હતાં. ત્યાં છોડીઓનો સીવણ તથા ગાવા વગેરેનો અભ્યાસ જોઈ ઘણા ખૂશી થઈ તમામ છોડીઓને મીઠાઈ વેહેંચવા સારૂ મડમ સાહેબે રૂ ૩) બીદ આપ્યા હતા. ત્યારબાદ છોકરાઓની નિશાળમાં પધાર્યાં હતા ત્યાં કેશબાક રજીષ્ટર વગેરે તપાસી છોકરાઓનો અભ્યાસ જોઈ ખૂશી થઈને નિશાળના ઊંચા વર્ગના બે છોકરાઓને મડમ સાહેબ મેરૂકે એકેક રૂપૈયો ઈનામ આપ્યું હતું.

હમણાં રેવન્યુ ખાતાના દરેક અમલદારો નિશાળોની સારી રીતે તપાસ રાખે છે એ વાત ઘણી આનંદકારક છે.

MOTIRAM RAJARAM,
ડીપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર
ખેડા વિભાગ.

મુકામ અમદાવાદ,
તા. ૯થી ડીસેંબર સ. ૧૮૭૧.

જા. નંબર૧૪૨ સને ૧૮૭૨.

૧લી જુલાઈ સને ૧૮૭૧થી તા. ૩૦મી સપટેંબર સને ૧૮૭૧ સુધીમાં મહીકાંઠામાં જે જે ઇનામ વેહેંચાયાં તેનું નીચે મુજબ પત્રક.

૦—૮—૦ બડોલીની નિશાળ કમીટીના મેમ્બરોએ બડોલીની નિશાળના છોકરાઓની તા. ૨ સપટેમ્બર સન ૧૮૭૧ ના રોજ પરીક્ષા લેઈ રૂ ૦—૮—૦ની સાકર વેંહેચી.

૧—૮—૦ ભોગી ધાણુતારે તા. ૨૫મી સપટેમ્બર સન ૧૮૭૧ ના રોજ સાપગઢની પરીક્ષા લેઈ રૂ ૧—૮—૦ની મીઠાઈ વેહેંચી.

૨—૦—૦

મારફતે ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇનસ્પેક્ટર સાહેબની હજુર મુ. સાદરા.

Jevachram Satvachram,
ડે એ ઇ. મહીકાંઠાના પાલણ પૂર ઇલાકાના.

મહેતાજીનો ધંધો.

"ઓ મહેતાજી, તારૂં નામ જેમ મોટું છે તેમજ તારૂં કામ પણ મોટું છે; માટે તું હિંમત ધરીને મનરૂપી ખેતરની ખરી એવી કાળજીથી કર." આ અર્થનો દોહરો આ વર્ષથી કહેવત રૂપે સ્લેટ ચોપાનીઆં ઉપર મૂક્યો છે. એમાં "ધરિ હામ" એમ જે કહ્યું તે કેટલાએક કવિઓ પ્રાસ પૂરો કરવાને કરેછે તેમ નહિ, પણ એક અગત્યની મતલબ જણાવવાને કહ્યું છે. આજકાલ મહેતાજીનું કામ ઘણા લોકો બહુ હલકું ગણેછે, અને તેથી આસપાસ એ પ્રકારનું ઉત્તેજન ન હોવાને લીધે એ કામ સારી રીતે કરનારને ઘણુંજ મજબૂત મનની જરૂરછે. જે મહેતાજીઓનું મન મજબૂત હોતું નથી, અથવા પોતાને જે સારૂં લાગ્યું તે બીજાની દરકાર રાખ્યાવિના ઉમંગથી કર્યા જવાની હિંમત હોતી નથી, તેઓ પોતે પણ તે વમળમાં ખેંચાયછે, અને પોતાનો ધંધો હલકો ગણેછે. એનું પરિણામ માત્ર એજ થાયછે કે તેઓ જાતે દુઃખી, અને પોતાનું કામ બરાબર કરવાને અશક્તિમાન થઇ જાય છે, કેમકે ઉમંગ વિના કોઇ કામ સારૂં થતું નથી.

લોકોનો આ વિચાર ઘણોજ ભૂલ ભરેલોછે એમાં તો કાંઇ સંદેહ નથી. હરેક ધંધો જે જે કારણોથી ઊંચો ગણાયછે તે સઘળાં કારણો અને જોવામાં આવે છે. પ્રથમતો જેમ મનની મહેનત વધારે તેમ તે ધંધો વધારે ઊંચો ગણાય છે. હવે મહેતાજીના કામમાં તો ફકત મનનીજ મહેનતછે, તો તે ધંધો નીચો કેમ ગણાવો જોઇએ? બીજું જે વસ્તુ ઉપર માણસ પોતાનો ઉદ્યોગ ચલાવેછે તે વસ્તુના ઊંચા નીચાપણા પ્રમાણે તે ધંધો ઊંચો નીચો મનાયછે;—જેમકે તેલનો વેચનાર તે નીચો અને અત્તરનો વેચનાર તે ઊંચો. એમ છે, તો માણસના મન જેવી ઉમદા વસ્તુ દુનિઆમાં બીજી કઇ છે? તથા જે માણસ એ અમુલ્ય વસ્તુને કેળવી આ લોકને તથા પરલોકને લાયક કરેછે તે માણસનું કામ કોઇ રીતે પણ કેમ હલકું હોય શકે? ત્રીજું, લોકોપયોગીપણું લઇએ, તો તો મહેતાજીપણા જેટલું કોઇનું પણ નથી; શાસ્ત્રના બાંધનારા અને ધર્મના ચલાવનારા જેટલા ઉપયોગના છે, તેટલાજ ઉપયોગના વિદ્યા ભણાવનારાછે, અથવા ખરૂં જોઇએ તો તેથી પણ વધારે ઉપયોગના છે, કેમકે જો મહેતાજીએ મનક્ષેત્રને બરાબર ખેડી મૂક્યું નહિ હોય, તો શાસ્ત્રનાં અને ધર્મનાં બીજ ક્યારે પણ જોઇએ તેટલાં ખીલી નીકળવાનાં નહિ.

મહેતાજી, તું યાદ રાખકે સમજુ માણસો કદી પણ તારો ધંધો હલકો ગણતા નથી. જે જે પ્રજાઓ દુનિયામાં ઊંચી અવસ્થાને પામીછે તે સઘળી તારી કદર બરાબર જાણે છે. યુરોપના દરેક ગામડામાં પાદરી અને મહેતાજી, એ બે મોટા પ્રતિષ્ઠાનાં પાત્ર ગણાય છે, અને શિક્ષાગુરૂઓ દેશમાં મોટું માન ભોગવેછે. આપણા દેશમાં પણ, મહેતાજી, જેણે તને આવું મોટું[1] ઉપનામ આપ્યું તે શું તારા કામનું મહત્વ નહોતા જાણતા? ગુરૂ શબ્દ એથી પણ વધારે માનસાથે બોલાયછે. જૂનાં ગ્રંથોમાં જોઇએ છઇએ, તો માલમ પડેછેકે અસલના વખતમાં ગુરૂની પદવી સૌથી વધારે ઊંચી ગણાતી હતી. હાલ મહેતાજીનો ધંધો હલકો પડી ગયોછે તેનાં ઘણાં કારણો છે, અને એમાં ફકત લોકનોજ વાંક નથી. મહેતાજી, અસલ જેવા ગુરૂ હતા તેવો તું શક્તિમાં અને ભાવમાં થા, અને અમને આશા છેકે તને પણ તેવુંજ માન મળશે. જ્યાં લગી તું પેટનીજ પેઠીઓ થઇને વર્ત્યા કરેછે, અને તારા ઉદ્યોગનું પવિત્રપણું, તું સમજતો નથી, ત્યાં સુધી તારે ઉંચા માનની આશા રાખવી એ મિથ્યાજ છે. જો તું તારા ઉદ્યોગનું પવિત્રપણું સમજતો હોય, તો લોકના માનની આટલીબધી પરવાહ રાખે નહિ, પણ તારી નજર એથી ઊંચી રહે. તું એમ સમજે કે, ઉદરનિમિત્તે બીજા બધા ઉદ્યોગ કરેછે તેમ હું આ કરૂંછું, પણ મારૂં વિશેષ ભાગ્ય એ છેકે મને આવો અપૂર્વ પરમાર્થ કરવાનો સારો લાગ મળ્યોછે; તું એમ સમજે કે મન જેવી અમુલ્ય વસ્તુ મારે હાથ કેળવવાને આવી પડીછે માટે એ કામમાં હું જેટલો શ્રમ લઉ તેટલો ઓછો; તું એમ સમજે કે હાલ જે મારી આગળ બાળકોનું ટોળું બેઠું છે તે થોડા વર્ષમાં મોટું થઇ સંસારમાં પડશે, ત્યારે તેનાં કર્મ તથા સુખ દુઃખનો હું કેટલે દરજ્જે ઇશ્વરની આગળ જવાબદાર થઇશ. મહેતાજી, તું નિશ્ચય જાણકે તારો ધંધો જેવો ઊંચો તેવોજ પવિત્રછે. આગળના જમાનાનો ખરે ખરો ઘડનાર તુંજછે. આગળનો જમાનો સુખકે વિદ્વાન, સંપત્તિવાન કે નિર્ધન, ધર્મીકે અધર્મી, શૂરકે કાયર થવાનો એ બધું, મહેતાજી, તું યાદ રાખજે કે તારા ઉપરજ આધાર રાખેછે. જો તારામાં પરમાર્થ કે દેશ ભક્તિનો એક અંશ પણ હશે, તો તને તારા કામમાં ઉમંગથી લગાડવાને આ વિચાર બસછે. આવા વિચારોનો શિખર આસપાસના અનાદરથી કદી પણ મનમાં મુઝાતો નથી, તે

[1] મહિતા, મોટા.

નિરંતર પરમાત્મા શીક્ષકો પોતાના કામમાં ઉમંગથી મચ્યો રહેછે, તે મન ક્ષેત્રની ખેતી કરવા એમાંજ પરમ આનંદ અને કૃતાર્થપણું સમજે છે, અને જે પરમેશ્વરની પ્રીત્યે તે પોતાના પવિત્ર કામમાં સદા નિમગ્ન રહે છે તે પરમેશ્વરની કૃપાથી તે જગતમાં ઘણોજ લાભ કરનાર અને પ્રસંશા પાત્ર થાય છે. એવા શિક્ષકો અલબત્ત થોડાજ હોયછે. પણ દુનિયામાં સઘળીજ સારી વસ્તુ થોડીછે. માટે અમે ઉપર કહેલો દોહરો પાછો અત્રે સંભારીએ છઈએ.

મે'તાજી બહુ મોટું તુજ, નામ તેમ છે કામ;
કર અંતે મનક્ષેત્રની, ખરી ખેતિ ધરિ હામ.

જાહેર ખબર.

હાલતે આસાર પીતાંબર ત્રિભોવનદાસ ગૂજરાત ટ્રેનીંગ કોલેજનો ગણિત શિક્ષકે જાતે કબુલ કર્યુંકે ચંદ્રોદયમાં જે એક કાગલ છપાયો હતો, અને જેમાં સદરહુ ટ્રેનિંગ કોલેજમાંના કેટલાક અને અમદાવાદ હાઇ સ્કુલના અને મીશન સ્કુલના કેટલાક આસીસ્ટંટ માસ્તરોની બદબો લખાઇ હતી તેમાં એમનો હાથ હતો તેથી મેહેરબામ ડિરેકટર ઓફ પબ્લીક ઇનસ્ટ્રકસન સાહેબબાહાદુરના હુકમથી એમનો ૨૪૦—૦—૦ દંડ કર્યોછે. અને સખત ઠપકો આપવામાં આવ્યો છે, વળી મુબાર નિલહે સાહેબની ખાસ પરવાનગીથી એમની એ જગોએથી બદલી પણ કરવામાં આવીછે.

મુ. સુરત. તા. ૨૭મી ડીસેમબર સન ૧૮૭૧.

G. BUHLER,

આકટીંગ એજ્યુકેસનલ ઇનસ્પેક્ટર ઉત્તર ભાગ.

જાહેર ખબર

આપવામાં આવેછેકે પ્રેમાનંદ કૃત ભાગવતની દશમસ્કંધ સુરત સોદાગર પ્રેસમાં છપાય છે. તે મહાને મહાને ઓપાનીઆના આકારમાં છપાશે અને તેની કીમત આખા પુસ્તકની રૂ૭—૦—૦ રાખવામાં આવીછે.

તા,૨૦ ૧૧-૭૧

G. BUHLER,

એ પ ઉત્તર ભા

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER.

FEBRUARY 1972

પુસ્તક ૧૨ મું.   ફેબ્રુઆરી સન ૧૮૭૨.   આંક ૨ જો.

એ'તાજી બહુ મોટું ફળ, નામ તેમ છે કામ;—
કર અંતે મનહેતની, ખરી અતિ ધરિ હામ.

અનુક્રમણિકા.   પૃષ્ઠ.

Contents.   Page.

(કેળવણીખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ મધ્યે ગામાની હવેલીમાં યુનાઇટેડ પ્રિંટિંગ અને
જનરલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ હીરાચંદે છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

(મૂલ વરસે રૂ ૧. અગાઉથી જ)

मेघदूत काव्य.

नाथ महाकालेश्वरजीने जाजे पुण्यस्थान,
प्रभुनो कंठप्रभाने माने शिवगण भक्तिमान
भले भालशे तूने,
ज्यां कमलपराग भर्यो पवन उपवन डोलावे,
गंधवतिनां जुवतिजुथ क्रीडनुं परिमल फेलावे. ५०

संध्यासमयनि पूर्वे जो तुं जइ पहोंचे ते धाम,
दिनकर नयनविषय ओळंगे त्यां सुधि त्यां तुं मुकाम

---

૧. ઉજ્જનમાં એ નામના મહાદેવનું દહેરું છે. વિક્રમના ઉપર જે તુષ્ટમાન હતા, અને જેનું સામર્થ્યને લીધે સિંહાસન બત્રીશીમાં ઠેકાણે ઠેકાણે વર્ણન કીધું છે તે એજ. મૃત્યુલોકમાં એ લિંગ સર્વથી ઉત્તમ માન્યુંછે સ્કંદ પુરાણમાં લખે છે :—"आकाशे तारका लिंगं पाताले हाटकेश्वरं मर्त्ये लोके महाकालं दृष्ट्वाकामित माप्नुयात्."—૨. પ્રભુ કહેતાં મહાદેવના કંઠની શોભાની કાંતિ, મહાદેવે સમુદ્ર મંથનમાં નીકળેલું વિષ પીધું ત્યારથી તેના ગળાનો નીલવર્ણ થઈ ગયોછે. અને તે ઉપરથી નીલકંઠ નામ પડ્યુંછે. એની સાથે મેઘનો રંગ મળતો આવે છે તેથી કવિ કલ્પના કરેછે કે શિવજીના ગણ તને જોઈને એમજ જાણશે કે એ મહાદેવનું ગળું છે. કહેવાનો ભાવ એ કે પ્રિય વસ્તુના જેવી બીજી વસ્તુ હોય તો તે પણ પ્રિય લાગેછે.

૩. આ બે ચરણ મૂકવાની મતલબ એ છે કે એ મુક્તિસ્થાન છે

करजे आतुर चित्ते;

पछि कडकड नोबत डंका कर पूजन वेळाए,
गाजवीज गगडति चमकतीरे तारां सफळज थाए! ४१
त्यां थनथन नाचंति उडावति नायिका तानतरंग,
कोमल करमां रमाडि राहे छे रत्न जडीत सुरंग
चंमर मोर पिछानुं,
पामि श्वुंद सुखेद नखक्षत वत ते उंचुं हेते जोशे,
शुं भ्रमरनि कमळथि लांबिरे लिटि निकळी होशे! ४२

૫ આરતી વખત મોટા મોટા દેવસ્થાનમાં આજ પણ કેટલેક ઠેકાણે નાચનારી નાયિકાઓ હોય છે.

૧ વેશ્યા, રામજણી, કંચની.

૨ એ "ઉડાવતી" કૃદંત વિશેષણનું કર્મ છે. મલ્લિનાથ કહે છે કે આ નાયિકાનું રૂપ જોયાને મળ્યું એ, ઉપરાંત શિવની ઉપાસના કીધી તેનું ફળ એવી આ શ્લોકમાં ધ્વનિ છે.

૩ હાથમાં કાંઈ રમાડીને નાચવું તેને દેશીનૃત્ય કહેછે. એ વિષે નૃત્ય સર્વસ્વ નામના ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે "खड्ग कंदुक वस्त्रादि दंडिका चामर सृजः॥ येणां धृत्वाच यत्कुर्युर्नृत्यं तद्देशिकं भवेत् ॥

૪ વર્ષાદના છાંટા.

૫ સુખ આપનાર, સુખકારી.

૬ નખે વતી ખણવું.

૭ કંચની પ્રસન્ન થઈને ઉંચું વાદળા તરફ જોશે તે વખત કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરેછે કે ભમરાની લાંબીને લાંબી હાર આંખ રૂપી કમળમાંથી નીકળી હશે કે કેમ! પ્રોફેસર વિલસન કહે છે કે આ ચિત્ર યુરોપિઅનને નવું લાગશે પણ તે વાજબી અને સુંદર છે. દ્રષ્ટિનો પરિણામ ભમરના ઉંચથી બરાબર સમજાય છે, અને તરંગથી તે દ્રષ્ટિના વહેતા કિરણ જે દેખાય છે તેને ભમરની પંક્તિના ખુબ ઉડવા સાથે બરાબર મુકાબલો કરી શકાય.

केळवणी खातानो वार्षिक रीपोर्ट.

(ગયા અંકનું સાંધણ.)

દેશીરાજમાં કેળવણી—મોટી નોંધો રાખવા લાયક બીના આ વરસમાં એ થઇ છે, કે ગવર્નરસાહેબના વગથી વડોદરાના ગાયકવાડ સરકારે પોતાના રાજ્યમાં કેળવણીખાતું કહાડવાનો ઠરાવ કીધોછે, અને એક મોટી સ્કુલ વડોદરામાં સ્થાપન પણ થઇ ચૂકી છે. એ બાબત અમે અને બીજા અમારા મિત્રો ઘણી વાર જાહેરમાં બોલા ચૂકાછઇએ, અને તેથી અમને ઘણો સંતોષ છે કે આખરે એ મોટી ખોટ તરફ સરકારનું ધ્યાન ગયું ખરૂં. હજી સુધી એક ઉપર કહી તે સ્કુલ શિવાય બીજું કાંઇ થયું જણાતું નથી, પણ અમને આશા છે કે ધીમે ધીમે એ રાજની સઘળી રૈયતને કેળવણીનો લાભ મળે એવું એક મોટું કારખાનું થશે. વધારે ખૂશીની વાત એ છે, કે તેના ઇનિસ્પેક્ટરની જગા ભોગીલાલભાઈ જેવા અનુભવી, પ્રમાણિક, અને જાણીતા વિદ્વાનને આપી છે. એમના જવાથી સારા પાયા ઉપર એ કારખાનું ઉભું થવાની ઉમેદ રાખી શકાય છે, અને એ ઉમેદ વધારે પાર પડવાનું કારણ એછે કે સાંભળ્યા પ્રમાણે આપણા ડિરેક્ટર સાહેબને ગાયકવાડ સરકારે એ કારખાનાનું ઉપરીપણું સ્વાધીન કીધું છે. હાલ વડોદરાની સ્કૂલમાં ૫૦૦ છોકરા તો થાય છે, અને કુલિવરસિટિના સારા વિદ્યાર્થીની આસિસ્ટંટ તરીકે નેમણૂક થઇ છે.

આજ વરસમાં મહીકાંઠા અને પાલણપુર ઇલાકાને સારૂ એક નવા ડેપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટરની નેમણૂક થઇ છે. તેમ કચ્છમાં એક ડેપ્યુટી નીમાયો છે. ખંભાતના નવાબે પોલિટિકલ એજંટ મેહેરબાન શેપર્ડ સાહેબની સલાહથી નિશાળોના ખરચને સારૂ પોતાની ઉપજમાંથી કાંઇ આપવાનું કબુલ કીધું છે. જંજીરાનો નવાબ લખે છે કે ગામડાઓમાં નિશાળો કહાડવાની ગોઠવણ કરવા માંડીછે, અને એક ઇન્સ્પેક્ટર પસંદ કરીને નીમવાનો વિચાર છે.

રાજકુમારોની કેળવણી. આ બાબત એક મોટું પગલું આ વરસ ભરવામાં આવ્યું છે. ઘણા ખરા જાણતા હશે કે રાજકોટમાં રાજકુમાર કૉલેજ આ વરસ ઉઘડી છે, અને ત્યાં પ્રિનસિપાલ એક અંગરેજ ગૃહસ્થ તથા વાઇસપ્રિનસિપાલ એક દક્ષણી ગૃહસ્થ નીમવામાં આવ્યા છે. રાણા

રોના મનમાં પોતાના કુંવરને મોકલતાં ઘણો વસવસો થયો હશે, પણ જાણીને ખુશ થઈએ છીએ કે પોલિટિકલ ખાતાની સલાહથી એ કામ કેટલેક મંદાથી શરૂ થયું છે, અને પહેલા ટર્મમાં ત્યાં ૧૨ છોકરા થયા હતા. મીડ નાગટન સાહેબ એના રીપોર્ટમાં ભાવનગર દરબારનો ઉપકાર માને છે કે તેમની તરફથી સગીર ઠાકોરને સૌથી પહેલા વહેલા મોકલવામાં આવ્યા, અને તે દાખલાની બીજાઓ ઉપર સારી અસર થઇ. એ બાર રાજકુમારના નામ અને કયા કયા વર્ગમાં તેઓ છે એ અગત્યનું જાણી તે રીપોર્ટમાંથી ઉતારીએ છઇએ. પહેલા વર્ગમાં લીમડીના ઠાકોર જશવંતસિંહજી, રાજકોટના બાવાજી, ભાવનગરના ભાયાત હરિસિંહજી, વઢવાણના દાજીરાજ, અને બાંટવાના શહીમતખાંન:- બીજા વર્ગમાં મોરવીના બાવાત હરભમજી, પાલિતાણાના માનસિંહજી, ભાવનગરના ઠાકોર તખ્તસિંગજી, અને મોરવીના વાઘજી: અને ત્રીજા વર્ગમાં રાજકોટના ઠાકોર લધુભા, લીમડીના વખતસિંગજી, અને બાંટવાના અનવરખાંન. પેહેલા વર્ગમાં મોરિસ હિસ્ટરિ આવ ઇંડિયા, હાવર્ડ થર્ડ બુક પાર્ટ ૧લો, ગુજરાતી છઠી ચોપડી, થોડુંક સંસ્કૃત, દશાંશ બાગાકાર વગેરે ચાલે છે. હાવર્ડ સેકંડ બુક પાર્ટ ૧લો, ગુજરાતી પાંચમી ચોપડી, ગુણાકાર બાગાકાર, વગેરે બીજા વર્ગમાં શીખવાય છે. ત્રીજા વર્ગમાં સઘળા પ્રાઇમર શીખે છે, અને ગુજરાતીમાં તો કોઇ પેહેલી, કોઇ બીજી, ને કોઇ ચોથી ચોપડી શીખે છે. એ રાજકુમાર જ્યારે કાલેજમાં આવ્યા ત્યારે આપણે ધારી શકીએ તેમ તેમના અભ્યાસમાં બહુ તફાવત હતો, અને તેથી વર્ગ ગોઠવતાં બેશક બહુ મહેનત પડી હશે. એ સઘળામાં લીમડીનો રાજકુમાર પેહેલો છે, અને પ્રિનસિપાલ લખે છે કે એ વિચારવંત, હોશીઆર છોકરો છે, અગર જો શરીરના દોવતને લીધે એનું મન મહેનત કરવાને અશક્તિમાન દેખાય છે. મોરવીના કુંવર હરભમજીના ઉદ્યોગી સ્વભાવના વખાણ કીધા છે, અને પાલિતાણાના માનસંગજી આગળ બહુ સારા નીવડશે એવો વિચાર આપ્યો છે.

એવીજ તરેહની બીજા ભાગમાં પાઠશાળાઓ થઇ શકે કે નહિ એ વિષે સરકારે ડીરેક્ટર સાહેબને પૂછેલું જણાય છે. ડીરેક્ટરનો એવો વિચાર છે કે પૂનામાં એક થઇ શકે, અને અમદાવાદમાં તાલુકદારી સ્કુલ છે તેને વધારી શકાય. એ સાહેબના વિચારમાં યુરોપિઅન પ્રિનસિપાલની જ-

૬૨ છે, અને તેથી એવી કાલેજોની જરૂર બાંરે ન પડે એ મનસુબાથી એમણે એવો વિચાર જાહેર કીધો છે, કે જે સગીર ઉમરના અંગરેજી રાજાના છોકરાની મિલકતો દીવાની કોરટના તાબામાં મુકાએલી હોયછે તેમને એ રાજકુમારો સાથેજ ભણવાની ગોઠવણ કરી હોય તો ઠીક. એવી સગીર ઉમરના બધા છોકરાઓની એક ટીપ દીવાની કોર્ટમાંથી મંગાવીને રીપોર્ટમાં દાખલ કીધી છે, તે બધાનેજ ત્યાં ભણાવવા એવો એમનો વિચાર નથી, પણ તે ઉપર વિચાર બાંધવાનું ઠીક પડે એવા ઇરાદાથી તે સરકાર આગળ રજુ કીધી છે.

કયા વર્ગના છોકરાઓ ભણે છે.—આ સવાલ પણ બહુ કામનો છે, કેમકે એના ઉપર આગળ આપણા દેશમાં કેવો ફેરફાર થશે તે આધાર રાખે છે. એમ કહેવાય છે કે બંગાળામાં ઉપલા વર્ગના, મુંબાઈમાં વચલા વર્ગના, અને મદ્રાસ ઇલાકામાં નીચલા વર્ગના માણસો પોતાના છોકરાને અંગરેજી ભણાવે છે: અને તેથી એ પરિણામ નીપજે છે કે બંગાળામાં સુધારાના આગેવાન ત્યાં શ્રીમંત માણસો મળી આવે છે, મુંબાઈમાં એ કામ ઘણું કરીને સરકારી નોકરી અથવા એવીજ સ્થિતિના માણસો ઉપર આવી પડેછે, અને મદ્રાસમાં અંગરેજી ભણેલા ખાનગી ચાકરો ઘણા મળી શકે છે. આમાં બેશક કેટલી અતિશયોક્તિ છે, તો પણ આ ઇલાકા સંબંધી એ કેવું ને કેટલું ખરૂં છે તે જાણવાના સાધનો આ રીપોર્ટમાંથી મળી આવે છે. કાલેજમાં મેટ્રીક્યુલેટ થઇને ભણનારાનું કોષ્ટક આ પ્રમાણે આપ્યું છે.

મિલકત વાળા ના છોકરા.	દાક્તર વકીલ વૈદ્યના.	વેપારીના.	[illegible]	સરકારી કામદારોના.	પેનશનવાળાના.	દેશીરાજના કામદારો	ખાનગી નોકરી	ધર્મગુરૂના.	સોદાગરના.	[illegible]	મજુરના.	[illegible]	જમીનદાર.	પરચુરણ.	કુલ.
૩૩	૨૯	૩૫	૩	૧૨૪	૪	૧૮	૨૭	૨૧	૧	૨૮	૧૭	૫	૧૩	૧૪	૩૭૨

આ ઉપરથી જોતાં કુલ ભણનારાઓમાંનો ⅓ ફક્ત સરકારી નોકરોના છોકરાઓનો છે, અને જ્યારે આપણે વિચાર કરીએ કે એ વર્ગ બીજા વર્ગની સાથે મુકાબલો કરતાં કેટલો નાનો છે ત્યારે એ સંખ્યા કેટલી વધારે

છે તે આપણા લક્ષમાં બરાબર આવશે. બીજા કોઈ વર્ગના ભણનારાઓ એને ત્રીજે હીસ્સે પણ નથી, મિલકતવાળાના અને વેપારીના બધા મળીને ૬૮ ટોકા છે. પણ તે બધા સરકારી નોકરી મેળવવાના ઉદ્દેશથી નથી ભણતા એમ કહેવું મુશ્કેલ છે. એ બે સિવાય બીજા બધા વર્ગ છે ખરા પણ તેમની મતલબ સરકારી નોકરી મેળવવાનીજ અને પોતાના બાપીકા ધંધામાં ન પડવાની છે તો આપણે ખુલ્લું જાણીયેછીએ. માટે એ બધાનો વિચાર કરતાં એમ લાગે છે કે ઉપલા વર્ગમાં ઉંચી કેળવણી લેનારા બહુજ થોડા છે, અને બીજા વર્ગના જે લોકો લે છે તે ઉંચી કેળવણી ને માટેજ નહિ, પણ તેને યોગે ઉંચી સરકારી નોકરીઓ મળેછે તેને લીધેજ. તપાસનું આ પરિણામ આપણને નવું તો નથી પણ તે છતાં ઘણી દીલગીરી ઉપજાવે એવું છે. યુરોપમાં ઉપલા વર્ગના પોતાની પદવીને વિદ્યા જરૂરની સમજે છે તેવી બુદ્ધિ આપણા દેશમાં ક્યારે થશે? આપણા વેપારીઓ પોતાના ધંધામાં વિદ્યાનો કેટલો ઉપયોગ છે તે નથી સમજતા એ વધારે નવાઇ જેવું અને અફસોસથી ભરેલું છે. વેપારી વર્ગ થોડો પણ ઉપલા કોષ્ટકમાં જણાયછે તે મુંબાઇને લીધેજ, જીલ્લાઓની હાઈસ્કુલનું કોષ્ટક આપ્યુંછે તેમાં એક વેપારીનો છોકરો જણાતો નથી. આશા રાખીયે છઇયે કે મુંબાઇનો દાખલો લઇને જીલ્લાના વેપારીઓ પણ ઉંચી કેળવણીની કિંમત સમજતા થશે, એમ થયાવિના દેશનો સુધારો સારા પાયા પર આવનાર નથી.

पीपळवाडा इआने शेहेर मांडवीमां

देशीराज्यनुं वृत्तांत.

(સાંધણ પૃષ્ટ ૭૫ સન ૧૮૭૧ થી ચાલુ)

આવા ગુસ્સા અને ભયથી દેશાઇ તથા વહિવટદારનાં મનને નિશ્ચય થયું, કે હવે જો ગરાસ નહી આપીશું તો આપણી ખરાબી છે. માટે સુખાનંદ પાસે આવી, આજીજીથી કહેવા મંડ્યા કે, તમારો ગરાસ અમો આપવાને રાજી છૈએ, વાસ્તે મહેરબાની કરી ગુસ્સો માફ કરો. ત્યારે સુખાનંદે ખુનો આંખ્યા કહ્યું કે, એવી લુગાઇની વાત તમારી માનતો નથી, માટે

એક કાગળ ઉપર આંકડો મૂકો અને તે ઉપર સહી સિક્કો કરી આપો, અને કાલે સવારથી ગરાશ ઉઘરાવી, પોતાં માંડવી આવતાં કેરાવાની કબુલત આપતા હો; તોજ અમારી સ્વારી બંધ પડશે. છેલ્લે તેઓએ એ પ્રમાણે કબુલ કરી, તેમામ ગરાશ ઉઘરાવીને માંડવી પોહોંચતો કર્યો. જ્યારે તમામ ગરાશની પોહોંચ રાજાની આવી ત્યારે આ નર કામડેજથી માંડવી આવ્યો. દરબારમાં આવતાંની સાથે રાજાએ ઘણાં હેતે બાથપી ભેટ લીધી, અને સારી બક્ષિસ પણ અર્પણ કરી એટલુંજ નહિ પણ બક્ષી (અરધો વજીર) નો ઓદ્દો આપ્યો.

આટલું થયા પછી રાજા દુર્જન સિંહજીએ લાંબુ આયુષ અને પણે જશ ભોગવી, આશરે ૬૦ વર્ષ રાજ્ય કરીને આ પ્રપંચી દુનિયાનો ત્યાગ કર્યો. ત્યાર પછી રાજ્ય ગાદીએ તેનો છોકરો ભગવતસંગજી બેઠો. આ રાજા નાની ઉમરનો અને નાદાન હતો, માટે એના વખતમાં પ્રથમ ભાઈ કરીને રજપુત વજીર હતો તેનું પરિબળ સ્વતંત્ર હતું. એથી રાજ્યમાં ઘણુંજ અંધેર થવા માંડયું, અને રૈયતને ભારે પીડા થવા માંડી; તેમજ સુખાનંદને પણ ભારે પીડા આવવી પડી. ત્યારે છેલ્લીવારે સુખાનંદે, દુર્જન સિંહજીની રાણી સાથે મળી જઈને આ ભૂંડા વજીરનો ઘાત એક આરબ પાસે દગાથી પોતાની તથા રાણીની નજર આગળ કરાવ્યો. એટલે રાજ્યની તમામ લગામ (વજીરાત) સુખાનંદને હાથ આવી. સંવત ૧૯૨૮ સને ૧૮૭૨.

જ્યારથી સુખાનંદને હાથ રાજ્યની લગામ આવી ત્યારથી રાજ્ય ઘણુંજ સારા પાયા ઉપર આવવા લાગ્યું. આ નર રાજ્ય કાર્જમાં એવો તો સર્વ ગુણ સંપન્ન હતો કે રાજા તથા રૈયતનો ઘણો પ્યારો ગણાતો હતો. રાજાઓ માત્ર નામનાંજ ગણાતા હતા. વજીર જેટલું આપે તેટલુંજ રાજાથી વપરાતું હતું. આટલું બધું સ્વતંત્ર પણું છતાં આ નામાંકિત પુરૂષે નીતિનો ત્યાગ કર્યો નથી. એના વખતમાં રાજ્યની ઉપજ વધી ને સાવા લાખ સુધીની થઈ હતી. માંડવીનો દરબાર અને રાજ્ય રીતી એવા સુંદર હતી કે, એને બહુ સમૃદ્ધિવાન સમજી પરદેશી રાજાઓ જીતવા સારૂં જેવા કે ગાયકવાડ, પિંઢારા, હુલકર વગેરે ચઢી આવતા હતા; તેઓને આ શાણો વજીર દ્રવ્યથી સંતુષ્ટ કરી પાછા વાળતો હતો. એવો એ

પ્રાક્રમવાન હતા.

લોકો એનું નામ સવારમાં બોલતા, સાંભળતા કે એનું દર્શન પામતા તો તે દહાડો ઉત્કૃષ્ટ ગણતા. આ પુરૂષે કાશીની જાત્રા કરી હતી. માટે કાશીના ઝાંપાસુધી અમર નામ મેળવ્યું છે. ઠેકાણે ઠેકાણે શિવાલય અને ધર્મશાળાઓ બંધાવ્યાંછે. એટલુંજ નહી પણ કેટલાક ગરીબોનાં દુઃખ નિવારણ કરી કીર્તિ મેળવી છે. આજ પણ બોરંગ લોકો બે રીતે ઓળખાય છે. એક ભરૂચા અને બીજા સુખાનંદ બાપની ન્યાતનાં.

આ વખાન આપણે ફક્ત રાજાઓ યાદજ કરી જવાં જોઇએ. કારણ કે તેઓએ કાંઇજ પરાક્રમ કર્યાં નથી એ ખુલ્લું છે. ઉપર બતાવેલા રાજા ભગવતસંગજીએ આશરે ૨૦ વર્ષ રાજ્ય કર્યું છે. ત્યાર પછી ગુમાનસંગજીએ ૩૦ વર્ષ સુધી રાજ્ય કરેલું અને ત્યાર પછી નાના દુરજનસિંહજી ગાદીપર બેઠા. એના વખતમાં જે દીન થયું તે આગળ વાંચો. આવી રીતે સુખાનંદે રાજ્ય ચલાવવા ઇશ્વરી નિયમની હદ આવી પોહોંચી. બીજી સઘળી બાબત ઉપર મનુષ્ય પ્રાણી ચાહે તે ઉપાયથી ફાયદો મેળવી શકેછે, પરંતુ મૃત્યુ આગળ કોઇનો કાંઇ પણ ઉપાય ચાલી શકતો નથી. આજ પ્રગણામાં બોધાન કરીને એક સારો કસબો છે, અને તે સારો તિર્થની જગ્યા ગણાય છે. ત્યાં બાર બાર વર્ષે ગોદાવરી (સિંહસ્થ) ની જાત્રા ભરાય છે તેથી એ તીર્થ પ્રખ્યાત છે. એ તીર્થ સ્થળનું નામ જે બોધાન પડ્યું છે તે વગેરે વિષે દંતકથા નીચે થોડીએક સંક્ષેપમાં આપીશું તો તેટલો વખત નિરર્થક નહીં ગણાશે.

પૂર્વ કાળે ગૌતમઋષી કરીને મહા તપસ્વી મુની થઇ ગયા કહેવાયછે, તેનું સ્થાન આજ ગામમાં હતું. એ ઋષીનો એવો નિયમ હતો કે દરરોજ પ્રાતઃકાળમાં નદી કિનારે ધાન્ય વાવવું, પછી પોતાનું સ્નાન સંધ્યાદિક કર્મ કરવું. એટલે મધ્યાન થયે અન્ન પરિપક્વ થાય તેને ત્યાર પછીથી લણવું અને દાણા કાઢી, રસોઇ કરી ભોજન કરવું એવા સમર્થવાન ગણાતા હતા.

એક સમયે બારે દુકાળ પડ્યો ત્યારે તમામ ઋષિઓએ વિચાર કર્યો કે આપણને ઉગરવાનો આધાર ગૌતમઋષી શિવાય બિજો નથી. એવો નિશ્ચય કરી ગૌતમને શરણે આવ્યા આ તપસ્વીએ તેઓનો બારે સંસાર

કરી રાખ્યા, અને ઉપરના નિયમ મુજબ દરરોજ અંબ પકવી સાવનું પોષણ કરતા હતા. જ્યારે દુકાળનો નાશ થયો ત્યારે બધા રૂષિઓ પોતપોતાને સ્થાનકે જવાને તૈયાર થયા, પણ મનમાં દ્વેષ આવ્યો કે આપણા કરતાં ગૌતમની પદવી શ્રેષ્ઠ થઇ માટે એનું માન ખંડન કરવું જોઇએ. એવું વિચારી ગૌતમના નિયમ પ્રમાણે વાવેલા ધાન્યમાં એક દિવસે કારમી ગાય કરીને મૂકી; ગૌતમે ધ્યાનમાંથી ઊંચું જોયું તો ગાયને ધાન્ય ચરતી દીઠી. તેવીજ તેણે તેનાં ઉપર એક દર્ભની શેર કરી. દર્ભ લાગતાંની સાથે ગાયનું મૃત્યુ થયું. તેવાજ બધા તપસ્વિઓ તેને ગૌહત્યારો કહી પોતાને સ્થાનકે ગયા. મુનીએ વિચાર કર્યો કે આ બધું તરકટ છે, તોપણ અપવાદ નિવારણ કરવા સારૂં નારદાદિક રૂષિઓ પાસે જઇ કહ્યું કે, મને પ્રાયશ્ચિતથી મુક્ત કરો. છેવટ આજ્ઞા થઇ કે ગંગાનો પ્રવાહ જે ઠેકાણે એ હત્યા થઇ ત્યાં રહીને તાપીમાં મેળાવો, અને તેમાં પછી તમે નાહો તો પ્રાયશ્ચિત ટળે. આ વાત કબુલ કરી ગૌતમે શિવજીનું તપ કરી તેને પ્રસન્ન કર્યા, અને માગ્યું કે બ્રહ્મગિરી ઉપરથી ગંગા લાવીને તેનો પ્રવાહ ઉપર મુજબ મેળવો. શિવે તેમ કરી તે જગા ઉપર પોતાની જટા પછાડી કે ગંગા સહસ્ત્ર ધારાએ વહી તાપીમાં મળી. તેમાં ગૌતમે સ્નાન કરી પાપ નિવારણ કર્યું. પછી ગૌતમને ઘણોજ ક્રોધ ભરાયો તથા તેણે જૈન ધર્મ ઉપર પુસ્તકો રચી પોતે ગોરજીનો વેશ ધારણ કરી તમામ રૂષિઓ વગેરેને જૈન કરી મૂક્યા. અને જનોઇ તોડી નંખાવ્યા. આવું થવાથી વેદ ધર્મનો નાશ થયો. ત્યારે શિવે સંકરાચાર્યનો અવતાર ધારણ કરી પાછો વેદ ધર્મ સ્થાપન કર્યો. સંકરાચાર્યે તે ઉપર એક વચન લખ્યુંછે કે હાથી મારી નાંખતો હોય તોપણ જૈનના ઘરમાં ન પેસવું.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ગૌતમ ઘણું ધાન્ય પકવતા હતા માટે બહુ+ધાન્ય=બૌધાન્ય એ ગામનું નામ પડ્યું કહેવાયછે. તોપણ બીજી રીતે વિચાર કરતાં આટલું તો ચોક્કસ છે કે, આ ગામમાં ધાન્યનો પાક વિશેષછે અને જમીન રસાળ છે.

આ તીર્થસ્થળમાં ગૌતમેશ્વર મહાદેવનું દેરૂં જૂનું તોડાવીને બીજું નવું તથા ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે સહસ્ત્ર ધારા ગંગા વહે છે ત્યાં એક સમર્થ ઓવારો સાલ ૧૮૬૩માં આગળ વર્ણેલા ધાર્મિક દીવાન મુખાનંદ બં-

ધાર્યો. તે એવાં તો સંભવ છે કે એવાં ગામો ઘણીજ થોડી જગોપર થએલાં હશે. આ રૂડા ગામની અંતે, આરત્યાં પછી આ ગામને સામે પાર ગળતેશ્વર મહાદેવની જગ્યા છે તેની નજીક આથમણી બાજુ તરફ એક નારદી ગંગાનો પ્રવાહ બે ફુટ પોહોળાઇનો દક્ષિણ દિશાએ તાપીમાં મળે છે તે વિષે દંત કથા કાંઇક જરૂરની જાણી નીચે લખુંછું.

તાપી નદીના મહાત્મનું પુરાણ એવડું મોટું હતું કે જેને વિષે હાલ તેનું પ્રમાણ કોઇજ આપી શકતા નથી. નારદને ગંગા નદીના બોધથી ઇર્ષા આવી, અને વિચાર કર્યો કે ભગવાન કરતાં પણ તાપીનું મહાત્મ મોટું દેખાય છે. માટે એનો નાશ કરવો, એવું ધારી તાપી પુરાણ ફાડી નાખી તાપીમાંજ ડુબોવ્યું. ડુબોવતો એક પાનું મુનીના અજાણપણામાં આઘું ઉડી ગયું. આટલું થતાંની સાથે તાપી દેવી સ્વરૂપે હાથમાં ખડગ સાહી ક્રોધના આવેશમાં સામાં ઉભાં રહ્યાં, અને શ્રાપ દીધો કે તું તમામ શરીરે કોડિયો થઇશ. પછી નારદે સ્તુતિ કરી ત્યારે અનુગ્રહ કર્યો કે ગંગાના બોધથી તે આવું કર્મ કર્યું છે માટે પેલા એક પાના ઉપરથી પાછું મારૂં મહાત્મ પ્રગટ કર (જે કે હમણાં પ્રસિદ્ધ છે તે) અને ગંગાનો પ્રવાહ એક ગાઉ છેટેથી આવી મારામાં મળે અને તેમાં તું સ્નાન કરીશ તોજ તારો કોડ જશે. પછી કોડવાળા નારદે, તેમ કરી ગંગાને હકીકત કહી. એટલે ગંગાનો પ્રવાહ તે મુજબ વહ્યો. તેમાં સ્નાન કરવાથી નારદનો કોડ સારો થયો. સ્નાન કરતાં નારદના શરીરપરથી ગળત કોડ સાપની કાંચળીની પેઠે જુદો પડી ગયો તેનો ગોળો કરી મહાદેવને આકારે સ્થાપન કરી તેનું નામ ગળતેશ્વર પાડ્યું. ગંગા પ્રગટ થએલાં ત્યાં આજ નારદેશ્વર મહાદેવનું દહેરૂં છે. હાલમાં એ પ્રવાહ આરથા ગાઉપરથી એક ઉમરડાના ઝાડ નીચે ખડકમાંથી વહે છે. આજ પણ લોકો માને છે કે એમાં સ્નાન કરવાથી ગળત કોડ સારો થાય છે.

ગળતેશ્વર મહાદેવનું દેરૂં અને તેને લગતો ઓવારો સુખાનંદની સ્થાતીનાં પુરૂષોતમ ભટે બંધાવ્યો છે. ઓવારો એટલોતો ઉંચો અને સીધો છે કે નબળા માણસથી તો ભાગ્યેજ ચઢાય તેથી જાત્રાળુ વગેરે લોકોની આરે પીડા જોઇ આ થાણા અને દપાણુ વગેરે એક તેની પાસે બીજો ઓવારો ઢાળ પડતો થોડોક છે તે પુરો કરવા સારૂ પોતાના ભાઇ શિવા-

નંદને આસા કરી તેમણે ભોધાન આવી મુકામ કર્યો, કારણ કે ત્યાં દેરૂ તથા ધર્મશાળા શિવાય બીજી વસ્તી નથી, એટલુંજ નહીં પણ તે ગાયકવાડી સરહદમાં છે.

ભોધાનના અહમદ પટેલને હુકમ થયો કે કાલે સવારે પાંચસો ગાડી તથા સો વેઠિઆ રજુ કરવા. ભોધાનનું દેરૂ તથા ઓવારો અને ગળતેશ્વરનો ઓવારો આ કામે જુજ વખતને તફાવતે આવેલાં તેથી વોહોરા લોકો વડથી એટલાંતો ફંટાઇ ગએલા કે જીવ ઉપર આવી રહ્યા હતા. ઉપલા હુકમનાં બદલામાં ૨૦ ગાડી રજુ કરી. ત્યારે શિવાનંદે પટેલને મારવાનો હુકમ કર્યો, પણ મા૨ નહીં આપ્યો એટલામાં તો તમામ હોરાઓએ ઠરાવ પ્રમાણે એકઠા થઈ મોટું હુલ્લડ મચાવ્યું. પોતપોતાનાં ઘરમાંજ જે હથિયારો હતાં તે લેઇ બહાર નીકળી પડ્યા, અને દીન જગાવ્યું. તેવાજ શિવાનંદ નાસીને માંડવી જતા રહ્યા.

આ દીનનો જગાવનાર એક ગામડિયો હોરો મીરૂં અબદુલ રેહેમાન સાહેબ હતો એ નામ ધારણ કરીને એણે પોતાની જુક્તિ તથા વાચાળપણાથી હજારો હોરા તથા મુસલમાનને પોતાના નવા મતમાં લીધા હતા. વળી એણે કહ્યું કે કુરાનમાં આદમનું નામ લખ્યું છે. તે મારૂં છે, અને દુનિયાંની આખરીનો ઇમામ મુહદીન થયા, ઇમામ મેહેદી હમણાં જાહેર થયો છે, એ દરવેશનું નામ આદમ કરીને છે, અને તે ચોથા આસમાન માંથી આવેલો છે, અને સાથે ચાર વેશ ધર્યા છે. ૧. આદમ. ૨. ઇશા. ૩ મરીઅમનો દીકરો, ૪ આદમ. એ ચારે એક ઠેકાણે આવેલા છે. એઓની પાસે તોપ બંદુક નથી પણ એક લાકડીને રૂમાલ છે, માટે હવેથી તમામ રાજાઓને બંધ કરવા અને આખી આલમમાં આપણને રાજ કરવાનું ફરમાન થયલું છે. માટે આપણને આલમમાં કોઈજ જીતનાર નથી.

(અપૂર્ણ)

લા. પ્રાણજીવન મુળજીરામ મહેતાજી
કસ્બે ભોધાન તાલુકે માંડવી.

कोलवणीखातानी खबरो

પ્રાંત કાઠિયાવાડની નિશાળોમાં એપ્રીલ સ. ૧૮૭૦થી સપ્ટેંબર સ. ૧૮૭૦ સુધી જે ઇનામ અપાયું તેનું પત્રક.

નંબર	ગામનું નામ	કોના તરફથી અપાયું	મહેતાજીને ઇનામ	છોકરાઓને ઇનામ	લાયબ્રેરી ખાતે ઇનામ
૧	૨	૩	૪	૫	૬
૧	ધ્રાંગધરા	મેહેરબાન ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૦	રૂ૧૬)	૦
		રા. કારભારી સાહેબ તરફથી	૦	રૂ૭)	૦
		મહેતા વિઠલ નરશી તરફથી	૦	રૂ૬)	૦
		દવે અંબાશંકર બાવાભાઈ તરફથી	૦	રૂ૩)	૦
		રાજેશ્રી નરસિંગપ્રસાદહરિપ્રસાદતરફથી	૦	૦	રૂ૧)
		કમેટીના મેમ્બરો તરફથી	૦	રૂ૪)	૦
૨	વાંકાનેર	રાજેશ્રી નરસિંગપ્રસાદ હરિપ્રસાદ તરફથી	૦	૦	રૂ૧)
૩	વઢવાણ	ઠાકોર સાહેબના તરફથી	રૂ૫)	રૂ૫)	૦
૪	થાન	મે. ઠાકોર સાહેબના તરફથી	રૂ૫)	રૂ૬)	૦
		કમેટીના પ્રેસિડંટ તરફથી	૦	રૂ૨)	૦
૫	ચુડા	શેઠીઆ મહાજન તરફથી	૦	રૂ૨)	૦
૬	જશદણ	મે. ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૦	રૂ૫)	૦
૭	વિંછીઆ	રાજેશ્રી ભગવાન ભોળાનાથ તરફથી	૦	રૂ૩॥ાઙ્ગ॥	૦
૮	વિઠલગઢ	મે. ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૦	રૂ૬)	૦
		આજમ થાણદાર ત્રીકમદાસ નરસી રામ તરફથી	૦	રૂ૩)	૦
૯	દસાડા	મે. ઠાકોર સાહેબ તરફથી	રૂ૯)	રૂ૫॥	૦
૧૦	બોટાદ	આ. મુળશંકર હરનારાયણના તરફથી	૦	રૂ૧૧)	૦
૧૧	પછમ	મહાજન શેઠીઆ વીગેરેના તરફથી	૦	રૂ૩)ના	૦
૧૨	રણોલ	કમેટીના મેમ્બરો તરફથી	૦	રૂ૨)	૦
૧૩	મોજીદડ	રાજેશ્રી ફોજદાર ફુલેરાય વીગેરેના તરફથી	૦	રૂ૧॥	૦

૧૪ વેરાવળ	આજમ મેહેરબાન હીજેટ સાહેબ તરફથી.			
૧૫ દેલવાડા	મેહેરબાન ઠાકોર સાહેબ તરફથી.	૦	૧૨)૦॥	૦
	આજમ કુરબારામ રૂપશંકરના તરફથી	૦	રૂ૯)	૦
	વહીવટદાર તથા મહાજન શેઠીઆ તરફથી	૦	રૂ૨॥	૦
૧૬ ઉના	ઠાકોર સાહેબ તથા કમેટીના મેમ્બરો તરફથી	૦	રૂ૩૫॥	૦
	આજમ નરસિંહપ્રસાદ હરીપ્રસાદ તરફથી	૦	૦	રૂ૧)
૧૭ બિલાણ,	કમેટીના મેમ્બરો તરફથી	૦	રૂ૩)	૦
૧૭ નાગેશરી	માહાજન શેઠીઆ તરફથી	૦	રૂ૯)	૦
	રાજેશ્રી નાનાલાલ તરફથી	૦	રૂ૨)	૦
૧૯ માંગરોળ	ગામના લોકો તરફથી	રૂ૨૨	રૂ૬૦)=	૦
૨૦ મજેવડી	જુનાગઢના મેહેતાજી તરફથી	૦	રૂ૦॥	૦
૨૧ ગાધકડા	વહીવટદાર તરફથી	૦	રૂ૧)	૦
૨૨ પીલખાં	કાલા વાલા તરફથી	૦	રૂ૧)	૦
૨૩ કુકાવાવ	વહીવટદાર તરફથી તથા કમેટીના મેમ્બરો તરફથી.	૦	રૂ૮)	૦
૨૪ ડેડાણ	રા. ફોજદાર તરફથી	૦	રૂ૬)	૦
૨૫ વંસાવડ	લોકો તરફથી	૦	રૂ૨)	૦
૨૬ જાફરાબાદ	મે. તાલુકદાર તરફથી	૦	રૂ૮)	૦
૨૭ તળાજા	રા. વહીવટદાર તરફથી તથા કમેટીના પ્રેસીડેંટના તરફથી	રૂ૩)	રૂ૧૭)	૦
૨૮ રોહીશાળા	પાલીતાણાના કારભારી સાહેબ તરફથી.	૦	રૂ૪)	૦
૨૯ વળા	ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૦	રૂ૨)	૦
૩૦ દાઠા	આજમ થાણદાર તથા તાલુકદાર વીગેરે તરફથી	૦	રૂ૨૫)	૦
૩૧ ખોખરી	ડા. પ્રેમજી ભાણજીના તરફથી	૦	રૂ૧)	૦
૩૨ ધાંદીમા	પટેલ. કુરજી ઉકાના તરફથી	૦	રૂ૧)	૦

૩૩	જોડીઆ	રા. કારભારી તરફથી	૦	૬૧ાા~	૦
૩૪	ખંભાળીઆ	માજીસ્ટ્રેટ તથા બીજા મેમ્બરો તરફથી	૦	૬૮	૦
૩૫	માણાવદ	સ્કુલ કમેટીના મેમ્બરો તથા વહીવટદાર વગેરેના તરફથી	૦	૬૭)	૦
૩૬	માળીઆ આંબરેલી	આજમ નટ સાહેબ તથા ઠાકોર સાહેબના તરફથી	૬૧૦)	૬૨૫)	૦
૩૭	ટંકારા	રાજેશ્રીજગજીવન સખીદાસના તરફથી	૦	૬૧ાા	૦
૩૮	મોરબી	મેહેરબાન ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૦	૩૦ા~	૦
૩૯	વીરપુર	ભગત દેવા દાના તથા થાણદારના કારકુન તરફથી	૦	૬૫)	૦
૪૦	સાવુદકનાવડી	આજમ થાણદાર સાહેબના તરફથી	૦	૬૩)	૦
૪૧	બરેડી	મેહેતાજીના તરફથી	૦	૬૪)	૦
૪૨	ધ્રાફા	આજમ નટ સાહેબ તથા થાણદાર સાહેબના તરફથી	૬૧૦)	૬૨૦)	૦
૪૩	સરસાઈ	રા. વહીવટદાર તથા સેઠીઆ માહાજન તરફથી	૯	૬૧)	૦
૪૪	પોરબંદર	ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૦	૬૩૩)	૦
૪૫	આમરણ	ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૦	૬૫ા	૦
૪૬	કંડોરડા	રા. ફોજદાર તરફથી	૦	૬૨)	૦
૪૭	ઉના	કમેટીના મેમ્બરો તરફથી	૦	૬૧ા	૦
૪૮	માળવણ	રાણા વજેશંઘજી તથા હરીશંઘજીના તરફથી	૦	૬૨)	૦
૪૯	અગમાઈ	માંગરોળ વાળા પ્રેમજીભાઈના તરફથી	૬૧)	૬૧	૦
૫૦	ગીદડ	દરબાર તથા શેઠીઆ તરફથી	૦	૬૧૦ા	૦
૫૧	સરખા	આજમ લક્ષ્મીનારાયણ તથા શિવનારાયણ તરફથી	૦	૬૪ાા	૬૨૫ા
૫૨	મહુવાબંદર	મહાજન શેઠીઆ તરફથી	૦	૬૪)	૦
૫૩	જુનાગઢ	ખુદાવંત નવાબ સાહેબના તરફથી	૬૬૦)	૦	૬૨૧ાા~
૫૪	વઢવાણ	બાઈ સાહેબના તરફથી	૦	૬૧)	૦

૫૫ ભાવનગર	મે. પરશીવળ સાહેબ તથા ગૌરીશંકર ઉદેશંકરના તરફથી	૦	૩૧૪॥	૦
૫૬ કુડલા	મેહેતાજીના તરફથી	૦	૩૨॥	૩૧)
	કારભારી સાહેબ તરફથી	૦	૩૧)	૦
૫૭ વળા	ઠાકોર સાહેબની માતુશ્રીના તરફથી	૦	૩૪૦)	૦
૫૮ પોરબંદર	મુંબાઇના પારશી શેઠ સોરાબજી શાપુરજીના તરફથી	૩૨)	૩૧૦)	૦
૫૯ મોરબી	મેહેરબાન ઠાકોર સાહેબના તરફથી	૦	૩૧૭॥	૦

GOPALJEE SURBHAI
ડે. એ. ઇ. કાઠીઆવાડ.

મોજે પનાર પ્રગણે જહાંગીરપોર છુટ્ટે સુરતની સરકારી નિશાળમાં તારીખમી ઓગષ્ટ સને હાલને રોજ સરકાર કુન શેઠ હોરમજીભાઇ જામસજી અતરે ક્રમુશી કારકુન તપાસ દારોગા ધરમદાસ નારણજી વગેરે પધારી પરીક્ષા કરી રૂ ૬-૨-૦ની ચોપડીનું તથા રૂ૦-૨-૦ મીઠાઇનું ઇનામ વહેચ્યું તેઓના નામ.

૩-૦-૦ શેઠ હોરમજીભાઇ જામસજી સરકારકુન.
૧-૦-૦ ધરમદાસ નારણજી તપાસ દરોગા.
૦-૮-૦ નાગરભાઇ મોરારજી ક્રમુશી કારકુ
૦-૮-૦ દાજીભાઈ ભગવાન.
૦-૮-૦ હરીભાઇ લલુભાઇ.
૦-૮-૦ કાવસજી હોરમસજી.
૦-૪-૦ ખુસાલ નાથજી.

૬-૪-૦

MOHANLAL RUNCHOD,
ડે. એ. ઇ. સુરત

કસ્બે રાંદેર પ્રગણે ચોરાશીની સરકારી કન્યાશાળામાં તારીખ ૨૫ મી મારચ સને હાલને રોજ સુરત વિભાગના દીપુટી ઇનસ્પેકટરે વાર્ષીક પરીક્ષા કરી તે વખતે શેઠ નેમચંદ સોમચંદે રૂ૫–૧૧–૦ પાંચ રૂપીઆ અગીઆર આનાનું છોકરીઓને ચોપડીનું ઇનામ વેહેંચ્યું, અને શેઠની રૂ- ઘનાથ સામજીએ રૂ૧) ની ચોપડીઓ છોકરીઓને અને રૂ૫) ની પાંચની પાઘડી મેહેતાજી આતમારામ નંદરામને ઇનામમાં આપી.

મોજે આમધરા પ્રગણે ચોખલીની સરકારી નિશાળમાં તા. ૧૧ મી મે સને હાલને રોજ નિશાળ કમેટીના મેમ્બર નીછાભાઇ શંકરજીએ પધારી પરીક્ષા કરી રૂ૧-૧-૯ નું ઇનામ છોકરાઓને વેહેંચ્યું.

કસ્બે સાધાન પ્રગણે માંડવીના સરકારી નિશાળમા તા. ૧૮ મી મે સને હાલને રોજ ઇરીગેશન ખાતાના સેકન્ડ ઓવરશીઅર ગોવીંદરાવ પાંડુરંગ અને મીસ્તર કાવસજી મેરાંમજી અને માસ્તર શીવરામ ચીન્તામણી અને મીસ્તર ખુશાલદાસ મોરારદાસે એઓએ પધારી પરીક્ષા કરી છોકરાઓને રૂ૧ ના પતાસા વેહેંચ્યાં.

મોજે દગામ પ્રમણે ચીખલીની સરકારી નિશાળમાં તા. ર૭ મી એપ્રીલ સને હાલને રોજ વાર્ષિક પરીક્ષા વખત સ્કુલકમેટીના મેમ્બર ભીમભાઇ દયાળજીએ રૂ૦—૮—૦ આઠ આનાની મીઠાઇ છોકરાઓને વેહેંચી

MOHANLAL RUNCHOD,

ડે. એ. ઇ. સુરત.

પુસ્તકની પહોંચ. ગૂર્જરોત્કર્ષ કાવ્ય નામનો દલપત દુલ્લભ કૃત કવિતાનો બીજો ભાગ હાલ મુંબાઇમાં છપાઇને પ્રગટ થયો છે તેની એક નકલ અમને મળીછે, અને તે જોઇને અમે પ્રસન્ન થયા છઇએ. કોઇપણ ગ્રંથકારમાં દિનપર દિન સુધારો થતો જોવો, એ ખરેખર બહુજ સંતોષકારક છે. એવો સુધારો બેશક સુરતના એ કવિ દલપતરામ દુલ્લભરામના ગ્રંથોમાં અમે જોતા આવીએ છઇએ, પહેલા ભાગ કરતાં બીજો ભાગ સારો છે અને તેમાં અપ્રકટિત પણ ખરા કવિત્વના ચિન્હ અચૂક માલમ પડેછે. આ ભાગમાં કાવ્ય શક્તિ વધારે ખીલવા માંડેલી જણાય છે, અને ભાષાની શૈલીએ એક અમુક રૂપ પકડવા માંડ્યુંછે. સાધારણ વાંચનારને કદાપિ એ શૈલીથી સમજવું કઠણ લાગશે, પણ અમારે કેહેવું જોઇએ કે એનું વળણ ઉત્તમ પંડિતાઇની શૈલી તરફ છે.

જાહેર ખબર.

નીચે લખેલી ચોપડીઓ છપાઈને બહાર પડીછે.

ભૂતળવિદ્યા આવૃતિ ૨ જી. બાલશંકર કૃત સરકારી નિશાળોમાં ચલાવવાને મંજુર થઈ છે કીમત રૂ૦-૭-૦

હિંદુસ્તાનની ભૂગોળ આવૃતિ ૨જી. હરગોવિંદ કૃત. ગુજરાતી ચોથા ધોરણ સારૂં કીમત રૂ૦-૫-૦

મુંબાઈ ઈલાકાની ભૂગોળ આવૃતિ ૨ જી. વિઠલ કૃત. ગુજરાતી ત્રીજા ધોરણ સારૂ કીમત રૂ૦-૩-૦

છઠી ચોપડીની સમજુતી વિઠલ કૃત. કવિતાના અન્વય, શબ્દ વ્યુત્પત્તિ, અજાણ્યા જગાને પુરાવો તથા અઘરા શબ્દનું વ્યાકરણ ને અઘરા વાક્યોની સમજુતિ સાથે કીમત રૂ૦-૪-૦

હિંદુસ્તાનનો ઈતિહાસ, મોરીશ તથા એલફીનસ્ટન સાહેબના અંગ્રેજી ગ્રંથોમાંથી સાર લઈને વિઠલ કૃત રૂ૦-૩-૦ આગટી સેકડા કીમતથી લેનારને બે આને આપીશું.

કવિતા સંગ્રહના અર્થ ને અન્વય વિઠલ કૃત આવૃતિ ૩ જી. કીમત ઘણી પડવાથી ઘટાડીને બાર આના રાખી છે.

ગુજરાતનો ઈતિહાસ પ્રશ્નોતરરૂપે વાઘેલા સુધી. પાછલી આવૃતિમાં સુધારો તથા વધારો કરીને ગુજરાતી ચોથા ધોરણ સાર આવૃતિ ૫ મી. વિઠલ કૃત કીમત ૦-૨-૦

નવું વ્યાકરણ હરગોવન ને બાલશંકર કૃત. કીમત ૦-૪-૦

નવું અંકગણિત. બાલશંકર ને હરગોવન કૃત આવૃતિ ૨ જી. કીમત ૧-૮-૦

પાણીપત આવૃતિ ૨જી કીમત ૦-૪-૦

ઉપલી ચોપડીઓ જેને જોઈએ તેણે અમારી પાસેથી મગાવી લેવી. સેકડા કીમતે જથાબંધ લેનારને સસ્તી આપવામાં આવશે. તે બાબત અમને પોસ્ટપેડ કાગળ લખી પુછવું.

વિઠલદાસ ધનજીભાઈ,
ડાહ્યાભાઈની વાડી.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

MARCH 1872

પુસ્તક ૧૨ મું. માર્ચ સન ૧૮૭૨. આંક ૩ જો.

મેંતાજી બહુ મોટું ગુજ, નામ તેમ છે કામ;—
કર ખંતે મન ભેળવી, ખરી ભીતિ ધરિ હામ.

અનુક્રમણિકા. પૃષ્ઠ.

Contents. Page.

(કેળવણીખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ મધ્યે ગામની હવેલીમાં યુનાઈટેડ પ્રિંટિંગ અને
જનરલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ હીરાચંદ છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

(મૂલ્ય વરસે રૂ ૧. અગાઉથી.)

गुजरात शाळापत्र,

પુસ્તક ૧૨ મું. અમદાવાદ, માર્ચ સન ૧૮૭૨. અંક ૩ જો.

प्रिन्स आव् वेल्सना साजा थवा विषे ईश्वरस्तवन.

અમદાવાદની પ્રાર્થનામંડળી નિત્યના નિયમ પ્રમાણે આ માસની ૩જી તારીખે ટ્રેનિંગ કાલેજમાં મળી હતી તે વખતે એમ ધારવામાં આવ્યું કે, અગર જો સરકારની તરફની જાહેર પ્રાર્થના તો આપણા યુવરાજની આરોગ્યતા પાછી આવવાથી નિમિત્ત દિવસે થઇ છે, તોપણ આપણે જેમ એના મંદવાડની વખતે ઇશ્વર પ્રાર્થના કીધી હતી તેમ ખાનગી રીતે એ ઉપકારને સારૂ આ સાથે આપણી પ્રાર્થનાની ભેગું ઇશ્વર સ્તવન પણ કરવું જોઇયે. તે ઉપરથી નિત્યની પ્રાર્થના થઇ રહ્યા પછી રાવબહાદુર ભોળાનાથ સારાભાઇ એ વિષે જે કવિતા કરી લાવ્યા હતા તે તેમના લઘુ પુત્ર નરસિંહરાવ તથા કૃષ્ણરાવે ઘણી સારી રીતે બધી સભાને વાંચી સંભળાવી હતી. એ હર્ષના વખતમાં એ બે નાના વાંચનારની સુંદર વાણી અને સુંદર સ્વરૂપથી બધાના હર્ષમાં ઘણો જ વધારો થયો હતો. એ કવિતા નીચે પ્રમાણે હતી.

છંદ ભુજંગી.

કૃપાસાગરા સર્વ આનંદદાતા, તમે પ્રાણિના છો પ્રભૂ સત્ય ત્રાતા;
સ્તુતી ગુણગાથા નિયંતા તમારો, નથી આવતી કાંઇ શક્તી અમારા.
કૃપાનાથ કીધા બહૂ ઉપકારો, દુઃખ વારિધિયે વાળિયે પાર તારો;
સદા આપવા ક્ષેમ આરોગ્ય આપો, અમારા મહા સંકટો દુઃખ કાપો.
જગત્ તંત્ર છે સર્વ આધીન તારે, ભરૂસો ખરો તાહરો છે અમારે;
તમારી દયાથી દુઃખો દૂર થાય, મહા દુઃખને સંકટો સર્વ જાય.
તમે માતને તાત છોરે અમારા, અમે બાળકો છૈયેં આપ્યા તમારા;
કર્યા જે અમે નિત્ય અપરાધ દોષો, કૃપાનાથ કૃપે અમારા ન જોશો.

સદા ઉપકારો કિધાને કરોછો, અમારી સ્થિતી સર્વ લક્ષે ધરોછો:
વિના તું નથી કોઇ બીજો સામર્થ, તમારી દયાથી થયાં પૂર્ણ અર્થ. ૫
પરાભક્તિથી પ્રાર્થનાઓ ઉચ્ચારી, દયા ધારિને ચિત્તમા તેં વિચારી:
તમારૂં કિધું તે ન કોઇથી થાય, કૃપાળી કિધી છે પ્રભૂ તેં સહાય. ૬
પ્રભૂ ધન્યરે ધન્યરે ધન્ય ધન્ય, દયાથી બતાવ્યો તમે આ સુદીન;
નમસ્કાર સ્વીકારશોરે અમારા, સ્મરીએ સદા ઉપકારો તમારા. ૭
મહારાણિ વિક્ટોરિયાનો કુમાર, પડ્યો તે હતો રોગશય્યા જે વાર:
નહી ઉગર્યાની દિઠી એક આશ, થયો નો જનોને ઘણો ચિત્ત ત્રાસ. ૮
પ્રજાધર્મ જાણી કિધી પ્રાર્થનાઓ, તમારી અમે માગિ લીધી કૃપાઓ:
મહા વૈદ્યના વૈદ્ય છો વિશ્વરાય, કૃપાદ્રષ્ટિથી તેં બતાવ્યા ઉપાય. ૯
વિનંતી અમારી તમે માનિ લીધી, પ્રિય પ્રિન્સને તેં સુખાકારિ દીધી:
ખરે નાથ તેં હાથ આશીષ આપ્યો, મહારાણિના ચિત્તમાં હર્ષ વ્યાપ્યો. ૧૦
અમે આ સમે વંદિયે વાર વાર, તમારા સદા માનિયે ઉપકાર;
સદા સર્વદા ઇશ આશીષ દેજો, મહારાણિનૂં રાજ્ય નિત્યે રહેજો. ૧૧

લલિત છંદ.

જગતનાથજી આજ આ સમે, શિશ નમાવિને વંદિયે અમે,
વિનતિ શાનતેં સાંભળી લિધી, કરૂણસાગરા તેં કૃપા કિધી. ૧
અનુગ્રહો કિધા ને કરો સદા, સકળ ટાળિ તે દુઃખ આપદા:
નવ ધરી સ્તુતી રે યથાવિધી, કરૂણ સાગરા તેં કૃપા કિધી. ૨
અણચિંતવ્યા તમે કાર્ય તો કરો, વિઘન સંકટો સર્વનાં હરો;
સબળ શક્તિ છે તારિરે બધી, કરૂણસાગરા તેં કૃપા કિધી. ૩
[૧]મુકજનો વદે શુદ્ધ વાણિયો, ગિરિઉલંઘશે પંગુ[૨] પ્રાણિયો:
તુજ કૃપા થકી રે દયાનિધી, કરૂણસાગરા તેં કૃપા કિધી. ૪
વિકટ વાદળાં વીખરી ગયાં, ઉદય કીરણો હર્ષનાં થયાં;
કુશળ ક્ષેમતા તેં પ્રભુ દિધી, કરૂણસાગરા તેં કૃપા કિધી. ૫
પ્રણત પ્રાણિયો પ્રેમથી અતી, અનુગ્રહો સ્મરે છે યથા મતી:
સકળ સિદ્ધિના જો મહોદધી, કરૂણસાગરા તેં કૃપા કિધી. ૬

૧. મુંગા. ૨. પાંગળા.

મહતિ રાણિ શ્રીવીકટોરિયા, નિજ પ્રજા પ્રતે તે ધરે મયા;
સતત વાધજો એનિ સમૃધી, કરૂણસાગરા તેં કૃપા કિધી; ૭
વડિલ પ્રિન્સનું કષ્ટ તેં હરયું, મન મુદીત તે માતનું કરયું;
સફળ તે પ્રભૂ આપિ ઔષધી, કરૂણસાગરા તેં કૃપા કિધી. ૮
વિજય એહનો સર્વદા હજો, અમર રાણિનું રાજ્ય રૈહજો;
સકળ ભોગવો ઇષ્ટ સંપતી, સુખિ સદા રહો એનિ સંતતી. ૯
સુજન મંડલી વંદના કરે, વિનયતાથકી વાણિ ઊચ્ચરે;
સકળ દેશમાં શાંતિદો સદા; ઘણું જિવો મહારાણિ પુણ્યદા; ૧૦

એ કવિતા વંચાઈ રહ્યા પછી ગવૈયાએ હમેશ પ્રમાણે સાજ સાથે ગાવા માંડયું. સામાન્ય વિષયનાં પદ થઈ રહ્યા પછી તેણે પ્રિન્સ આવ્ વેલ્સના સાજા થવા બાબતની બીજી કાફી રાગમાં નીચે પ્રમાણે ગાઇ સંભળાવી. એ બીજી પણ રાવબહાદુર ભોળાનાથની બનાવેલી હતી. એ વિદ્વાન ગૃહસ્થે એ શિવાય ઘણી સારી સંગીત કવિતા કરી છે, અને તેજ એ પ્રાર્થના મંડળીમાં હમેશાં ગવાય છે.

જગતના નાથરે, તારો માનિયે અતિ ઊપકાર. ટેક.
મનવાંછિત ફલ પ્રભુ તેં આપ્યાં, કિધાં સર્વ સંકટ તેં પરિહાર ॥૧॥
જગતના નાથરે, તારો માનિયે અતિ ઊપકાર ॥૦॥
જગદીશ્વર સુખ સંપતિ દાતા, પ્રભુ તારિ કરૂણા અપરંપાર ॥૨॥
જગતના નાથરે તારો માનિયે અતિ ઊપકાર ॥૦॥
શક્તિ નથી સ્તુતિ કરવા અમારી, અમે તને વંદિયે વારંવાર ॥૩॥
જગતના નાથરે તારો માનિયે અતિ ઊપકાર ॥૦॥
આ ઘડિ અતિ રળીયામણિ લાગે, મળિ ભક્ત મંડળિ કરે ઉચ્ચાર ॥૪॥
જગતના નાથરે તારો માનિયે અતિ ઊપકાર ॥૦॥
સાંભળી કરી પ્રાર્થના અમારી, કૃપા કરિ કીધી તમે તે સ્વિકાર ॥૫॥
જગતના નાથરે તારો માનિયે અતિ ઊપકાર ॥૦॥
મહારાણી શ્રી વિકટોરિયાનો, પ્રિય પુત્ર એડવર્ડ વડો કુમાર ॥૬॥
જગતના નાથરે તારો માનિયે અતિ ઊપકાર ॥૦॥
ધરામાં જ્વરથી વ્યાધિત હતો તે, બતાવ્યા તેં આરોગ્યતા ઉપચાર ॥૭॥
જગતના નાથરે, તારો માનિયે અતિ ઊપકાર ॥૦॥

દીર્ઘાયુષ્ય તમે તેને, દીધું દયા દિલ લાવિ પ્રભુ કીરતાર ॥૯॥
જગતના નાથરે તારો માનિયે અતિ ઉપકાર ॥ધ્રુ૦॥
અમને અતિશય આનંદ વાધ્યો, થયો સર્વ વિશ્વમાં જયજયકાર ॥૧૦॥
જગતના નાથરે તારો માનિયે અતિ ઉપકાર ॥ધ્રુ૦॥
અનુગ્રહ સમરણ પૂર્વક તમને અમે સર્વ કરીયે સદા નમસ્કાર ॥૧૧॥
જગતના નાથરે, તારો માનિયે અતિ ઉપકાર ॥ધ્રુ૦॥
ઘણું જીવો પુણ્યાત્મા રાણી, સુખી રહો સર્વ તેનો પરિવાર ॥૧૨॥
જગતના નાથરે, તારો માનિયે અતિ ઉપકાર ॥ધ્રુ૦॥

શિક્ષણશાસ્ત્રની જરૂર.

બધાં કામ કરવામાં થોડીઘણી શાસ્ત્ર અને કળા એ બંનેની જરૂર છે. પણ કામ સારૂં અને સહેલથી કરવાની રીતિઓનું જે અનુભવજ્ઞાન તેને કળા કહે છે. માણસ જ્યારે કોઇ પણ કામ કરવા માંડે છે ત્યારે તેને ધીમે ધીમે તે કરવાની સહેલી અને સારી યુક્તિઓ માલમ પડતી જાય છે; વધારે અનુભવથી પહેલાં સૂઝેલી યુક્તિઓમાં કંઇ કંઇ ખામી છે તે જણાતી જાય છે; અને આખરે ઘણો ફેરફાર થઇને તેના મનમાં તે કામ કરવાના નિયમો એવા મુકરર થઇ જાય છે કે તે પ્રમાણે તે પોતાનું કામ સંચાની માફક ઝપાટથી કર્યાં જાય છે. પેલા માણસે આટલી મહેનતથી સંપાદન કરેલા નિયમો બીજો માણસ શીખે છે, અને તે માણસ પાછો પોતાના અનુભવથી તેમાં સુધારો કરતો જાય છે. એ મુજબ ઘણા બુદ્ધિમાન માણસોથી સુધારો વધારો પામીને નિયમો સિદ્ધ થઇ રહે છે તે કળાને નામે ઓળખાય છે, અને તે નિયમો જાણવા તથા અનુભવથી તેને વાપરી જાણવા એ તે ધંધામાં પ્રથમ અવશ્યનું કામ થઇ પડે છે. સુથાર, લુવાર, સોની, કડિઆ વગેરે લોકોને પોતાનો ધંધો કરવા માંડ્યા અગાઉ તે કળાના જાણનારાને ત્યાં રહીને તે કળા શીખવી પડે છે.

પણ કળાનું સંપૂર્ણજ્ઞાન શાસ્ત્ર જાણ્યા વિના પ્રાપ્ત થતું નથી. શાસ્ત્ર એટલે કળાના નિયમોના કારણ જાણવા અથવા તે નિયમો જે કારણ ઉપરથી બંધાયા છે તે સમજવું. હવે એ તો ખુલ્લુંજ છે કે જ્યાં સુધી તે એ

નિયમોના કારણ ન જાણ્યાં ત્યાં સુધી તે બરોબર સમજવાના નહિ, ભૂલી ગયા તો યાદ કરવા મુશ્કેલ, કદી પણ તે બરાબર રીતેતો વાપરતા નહિજ આવડે, અને એ નિયમોમાં કાંઇ ભૂલ હોય તો તે સુધારવી એ તો આસમાન જમીન એક કરવા જેવું. શાસ્ત્રવિના કળા જાણનારો માણસ આંધળા સરખો છે. તેને જેમ દોરી જાય તેમ દોરાય છે, પણ પોતાની તરફનું એકે પગલું ભરવાની તેનામાં શક્તિ નથી. તેના મનની સઘળી ચંચળતા નાશ પામે છે, અને વગર સમજ્યો તે બીજાની પંગતીએ ચાલ્યો જાય છે. તેવામાં જો કોઇ કારણથી આડો ઉતરી ગયો તો તે કપાળે હાથ દઇને ત્યાંજ બેસે છે. તેને કાંઇ રસ્તો સૂઝતો નથી અને પોતાની ભૂલ સુધારવાનું તેનામાં હાથમાં એકે સાધન નથી કેમકે તે પોતે શું કરે છે તેજ સમજતો નથી, તો વચમાં આવેલી નવી હરકતનું કારણ શોધીને તે ક્યાંથી દૂર કરવાનો હતો. જેમકે બીજાનું જોઇને શીખેલો માણસ ઘડીયાળને કુંચી આપેતો ખરો અને તેમ કરવાથી તે કેટલીએક મુદત બરાબર ચાલી એ જાય, પણ જો વચમાં કોઇ કારણથી તે અટકી પડી, તો એની પણ અકલ તેનીજ સાથે અટકી પડવાની. જો એ ઘડીયાળ શા કારણથી ફરે છે, એમાં કેવો કેવો યંત્ર રચના કીધી છે, વગેરે બાબત જાણતો હોય તોજ એ એ અટકવાનું કારણ સમજી શકે, અને એ કારણ સમજ્યા વિના તે હરકત દૂર થઇ શકવાની નહિ એતો ખુલ્લુંજ છે. તેમજ કોઇ વીજળીનો તાર જોઇ જોઇને ચલાવતા શીખ્યો, માટે શું હવા વગેરેના હજારો કારણથી તેમાં જે વિઘ્ન આવી પડે છે તેના કારણ તે કદી પણ સમજવાનો? એજ પ્રકારે સઘળી કળાનું છે. શાસ્ત્ર જાણ્યા વિના માત્ર કળાનો અનુભવ અંધારામાં અથડાવા જેવો છે.

માટે આપણે પ્રથમ કહ્યું હતું તેમ સઘળા ધંધામાં કળા અને શાસ્ત્ર એ બંનેની જરૂર છે. સુથાર, કડિયાના કામનાં પણ શાસ્ત્ર છે, અને તે કળા ઘણા મહાવરાથીજ શીખાય છે, ત્યારે માણસના મન જેવો વસ્તુને કેળવવી એમાં કાંઇ કળા કે શાસ્ત્રની જરૂર નથી એમ ઘણા લોકો સમજે છે એ નવાઇ જેવું નથી? પણ એમજ છે. ઘણા લોકો એમ જ જાણે છે કે છોકરાં ભણાવવા એમાં તે શું? ફકત મહેતાજીએ થોડું ભણેલું જોઇએ, અને પછી પોતાને આવડતું હોય તે છોકરાના મનમાં ભરવું એમાં તે શું ભારે કામ છે! તેઓના સ્વપ્નામાં પણ એવો વિચાર નથી

આવતો કે ભણાવવામાં તે કાંઇ શાસ્ત્ર કે કળા રહી હશે. તેઓનું એવું અજ્ઞાન છે કે તેઓ કબુલ કરશે કે ખેતર ખેડવામાં ઘણા અનુભવ અને જ્ઞાનની જરૂર છે. પણ પોતાના છોકરાના મનની ખેતી કરનારને એ કામનો અનુભવ કે જ્ઞાન છે કે નહિ તેની જરાપણ દરકાર રાખતા નથી. તેઓ પોતાના ઘરમાં વાસણ ઘસનારા નોકરને રાખતી વખત પણ પ્રથમ તપાસ કરશે કે તેણે તે કામ કોઇ ઠેકાણે કર્યું છે કે નહિ; પણ મહેતાજીને શિક્ષણકળા અને શાસ્ત્ર આવડે છે કે નહિ એ પૂછવું તેને હસવા જેવું લાગે છે. લોકો તેમ ઘણા મહેતાજીઓ પણ એ બાબત એવીજ ભૂલ કરે છે. તેઓ પણ એમજ સમજે છે કે આપણામાં વિદ્યા છે તો છોકરાને ભણાવતા કેમ નહિ આવડે! નિશાળથી તરત ઉઠેલો છોકરો પોતાના મનમાં એમ સમજે છે કે હું પ્રથમના મહાવરા વગર કારકુન, દલાલ, સુથાર કે સોનીનું કામ તો નહિ કરી શકું, પણ જો મને એક નિશાળ સોંપે તો તેનું કામ હું ધમધોકારે ચલાવું. તેને એમ કહીએ કે શી રીતે ભણાવવું તે તારે જાણવું જોઇએ એટલુંજ નહિ, પણ તે પ્રમાણે શીખવવાના કામનો કોઇ કાબેલ ગુરૂના હાથ હેઠે મહાવરો કરવો જોઇએ, તો તેને બહુજ નવાઇ જેવું લાગશે, અને બેશક હસીને આપણા સામું ટકટક તે જોયા કરશે. પણ એ મોટી ભૂલ છે. એમ જેઓ સમજે છે તેઓ પોતાનો ધંધો પોતાની મેળેજ હજામ કરતાં કરતાં પણ હલકો ગણે છે, કેમકે હજામના છોકરાથી પણ કેટલી રીતે હાથ કેળવ્યા વિના પોતાનો ધંધો થઇ શકતો નથી. આપણે પાછળ મહેતાજીના મહત્વ વિષે કહ્યું હતું, પણ જ્યાં પોતેજ પોતાના કામનો આવો હલકો વિચાર રાખે, એ કામને અનુસરતા ગુણો મેળવવાની કાળજી રાખે નહિ, અને એ ગુણો વિના અવશ્યપેજ પોતાનું કામ સારી રીતે કરી શકે નહિજ, ત્યાં પછી બીજા લોકો તેને હલકો ગણે એમાં શી નવાઇ!

માટે મહેતાજીનું કામ કેવું છે, જે વસ્તુને કેળવણી આપવી છે તે એટલે મન એ કેવી વસ્તુ છે, તે શી રીતે કેળવી શકાય છે, કેળવણી એટલે શું, કેળવણી આપનારમાં કેવા કેવા ગુણ જોઇએ, તે કેવી રીતે વર્તે તો પોતાનું કામ સારી રીતે કરી શકે વગેરે બાબતનું સવિસ્તર વર્ણન હોવાથી અત્રે આપવાનો વિચાર કર્યો છે. ટુંકામાં કહીએ તો શિક્ષણકળા અને શિક્ષણ શાસ્ત્રના વિષયો હવેથી ઘણું કરીને દરેક આંકમાં આવશે, કેમકે અને સા-

ગણીએ છઇએ કે એ બાબત લખવું એ આ ચોપાનીઆની મુખ્ય ધર્મ છે.

केळवणी खातानी खबर.

પ્રાંત કાઠિઆવાડની નિશાળોમાં માહે ઑક્ટોબર સ. ૧૮૭૦થી માહે માર્ચ સ. ૧૮૭૧ સુધી જે ઇનામ આપ્યું તેનું પત્રક.

નંબર.	ગામનું નામ.	કોના તરફથી અપાયું.	મેહેતાજીને ઇનામ.	છોકરાઓને ઇનામ.	લાયબ્રેરી ખાતે ઇનામ.
૧	૨	૩	૪	૫	૬
૧	ધ્રાંગધ્રા	મો. ઠાકોરસાહેબ તરફથી	૦	રૂ૨૦)	૦
		દવે અંબાશંકર તરફથી	૦	રૂ૭)	૦
		રાજેશ્રી પોપટ અંબારામ તરફથી	૦	રૂ૪)	૦
૨	લીંબડી	રા. કારભારી તથા વહિવટદાર તથા			
		શેઠીઆ તરફથી	૦	રૂ૧૧૦=॥	૦
૩	સાવલા	મેહેરબાન ઠાકોરસાહેબ તરફથી	૦	રૂ૨)	૦
		મહાજન શેઠીઆ તરફથી	૦	રૂ૨)	૦
		શેઠ માણેકચંદ સુંદરજી તરફથી	૦	રૂ૧૩)	૦
		રાજેશ્રી જયરાજ વલ્લભદાસના			
		તરફથી.	૦	રૂ૫)	૦
૪	લીંબડી	મે. કરશનદાસ મુળજી તરફથી	૦	રૂ૫॥૦॥	૦
૫	ગાધકડા	રા. વહિવટદાર સાહેબ કેશવરામ			
		ભવાનીદાસ તરફથી	૦	રૂ૭)	૦
૬	ઉના	કમિટીના મેમ્બરો તરફથી	રૂ૨)	રૂ૫॥	૦
૭	દેલવાડા.	શેઠ દામોદરદાસ અમીદાસના તરફથી	૦	રૂ૧॥	૦
૮	સુદામડા.	આજમ મે. ચોટીલાના થાણદાર			
		ભગવંતરાય બાલુજી તરફથી	૦	રૂ૨)	૦
૯	વાણોદ.	મે. ઠાકોરસાહેબ તરફથી	૦	રૂ૩	૦
૧૦	દેરાજ	મે. બાવાજી રામસંગ તરફથી	રૂ૧૦)	રૂ૫)	૦

૧૧ કુતીઆણા	કમેટીના મેમ્બરો તરફથી	૦	રૂ૧૬ાાા≈
૧૨ નવાનગર	મે. ભગવાનદાસ તરફથી	રૂ૨)	૦
૧૩ કુંડલા	મે. ફોજદાર સાહેબ તરફથી	૦	રૂ૨)
૧૪ શીહોરખેરૂ	વોરા લલુ સુંદરજી તથા મોરારજી જેચંદ તરફથી	૦	રૂ૧)
૧૫ બોટાદ	વહિવટદાર તથા કમેટીના મેમ્બર વગેરે તરફથી	૦	રૂ૨)
૧૬ ગઢડા	મે. ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૦	રૂ૨)
	બાવાજી ઉત્તકના તરફથી	૦	રૂ૧॥
૧૭ પાલીતાણા	મે. ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૦	રૂ૩)
	શેહેરના શેઠ નાનજી નેમચંદ તથા ડાકતર ઉત્તમરામના તરફથી	૦	રૂ૧૨॥
૧૮ ખંભાલીઆ	ડા. વાલજી ધનજીના તરફથી	૦	રૂ૧૦)
૧૯ ભાણવડ	રા. ફોજદાર તથા સામજી વહાલજી તરફથી	૦	રૂ૧॥
૨૦ લાલપુર	રા. ફોજદાર તથા વહિવટદાર તથા કમેટીના મેમ્બરો તથા કારકુન તરફથી	૦	રૂ૩॥
૨૧ જેતપુર	શેઠ બેચર વશરામ તથા શેઠ માધવજી જેશાની તરફથી	૦	રૂ૬)
૨૨ આમરણ	મે. ઠાકોરસાહેબ તરફથી	૦	રૂ૧॥
૨૩ લીંમડી	મે. ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૦	રૂ૧૪)≈
	શા. ગુલાબદાસ જુઠાભાઈદાસ તરફથી	૦	રૂ૩॥
	મેહેતાજી જેશંકર પુરશોતમ તરફથી	૦	રૂ૭ાા≈
૨૪ અગત્રાઈ	મે. દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ તરફથી	રૂ૩॥	રૂ૬)
૨૫ શીંપક	મે. ઠાકોરસાહેબ તરફથી	૦	રૂ૨॥
૨૬ અમરેલી	મે. સીપરસાહેબ તથા વહિવટદાર તથા શેઠીઆ તરફથી	રૂ૧૯)	રૂ૧૫)≈॥

૨૭ રાજકોટ	મ. દુલેરાયભાઈ તથા દલપતરામભાઈ તથા ભવાનીશંકર વિગેરેના તરફથી	૦	રૂ૪	૦
	મ. કરશનદાસ મૂળજી તરફથી	૦	રૂ૫)	૦
૨૮ ધ્રાંગધ્રા	સર્વ ગૃહસ્થો તથા મે. વૈદ્યરાજ અંબાશંકરે	૦	૨૨૭)	૦
	ભાવનગરવાળા તરફથી	૦	રૂ૩	૦
૨૯ લાઠી	મ. ઠાકોર સાહેબના તરફથી	૦	રૂ૩	૦
૩૦ વળા	મ. ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૦	રૂ૯૦	૦

GOPALJI SURBHAI.

રૂ. ઓ. ઈં. કો.

મોજે દેવાતજ તાલુકે માતરની સરકારી ગુજરાતી નિશાળના મેહેતાજી મૂળશંકર તાપીશંકરની સલામ દીગર વીનંતી એછેજે મજકુર ગામે દોઢ વરસથી નવી નિશાળ સ્થાપન થએલી છે, અને સોજીત્રાના આરે ૧૦૦ છોકરા વિદ્યાભ્યાસ કરવા સારૂ અત્રે આવેછે તેમને હમેશાં પાણી પીવાનું ખરચ સોજીત્રાના પા. ઉમેદભાઇ મથુરભાઇ તથા પા. વાઘજીભાઈ મૂળજીભાઇ તથા પા. વરજભાઇ તળશીભાઇ તથા પા. બહેચરભાઇ જોરાભાઇ એ ચાર સખસો દર માસે રૂ૧-૮-૦ નિશાળની શરૂઆતથી આપે છે ને વળી હમેશાં આપશે, તે આપના નીકળતા અમુલ્ય પત્રમાં છાપી પ્રગટ કરશો.

૨. મજકુર ગામમાં નિશાળનું મકાન નાનું હોવાથી બીજું મકાન બનાવવામાં નીચે પ્રમાણે રકમ મળેલી. તેનું સારૂં મકાન બંધાવેલું છે.

૩ સોજીત્રાના સદગૃહસ્થોએ જે રકમ આપેલી તેમનાં નામ.

૫૦—૦—૦ પા. વેહેરીભાઇ મથુરભાઇ

૫—૦—૦ પા. મથુરભાઇ શંભુદાસ.

૫—૦—૦ પા. વરજભાઇ વસ્તાભાઇ.

૫—૦—૦ પા. શંકરભાઇ ભવાનીદાસ.

૫—૦—૦ પા. શંકરભાઇ તળશીભાઇ.

૬—૦—૦ પા. ગોવિંદભાઇ બાલજી મજકુર નિશાળના પે. આસિસ્ટંટ.

૫—૦—૦ પા. ચતુરભાઇ નારણદાસ.

મજકુર નિશાળના શી. આ.

૫—૦—૦ પા. ગોવિંદભાઇ બલ્લુભાઇ.
મજકુર નિશાળના બી. આ
૩—૦—૦ પા. ગોવિંદભાઇ બાપુજી.
૨—૦—૦ પા. મથુર દેશાઇભાઇ.
૨—૦—૦ પા. વેહેરીભાઇ સામળભાઇ
૨૭—૦—૦ પા. શવદાસ ભાઇની ખડકીના નીચે પ્રમાણે
૫—૦—૦ પા. બાવાજી દલાભાઇ.
૪—૦—૦ પા. શિવાભાઇ ગોકળભાઇ
૩—૦—૦ પા. નારણદાસ વાહાલાભાઇ
૨—૦—૦ પા. વસનદાસ મંગળદાસ
૨—૦—૦ પા. ગોપાળદાસ દ્વારકાદાસ
૨—૦—૦ પા. બેચુભાઇ ગોવિંદભાઇ
૨—૦—૦ પા. દ્વારકાદાસ જીવણદાસ
૨—૦—૦ પા. બાપુભાઇ વહાલાભાઇ
૧—૦—૦ પા. હરીભાઇ કીશોરદાસ
૧—૦—૦ પા. તળસી ભાઇ મુળજીભાઇ
૧—૦—૦ પા. ધામાભાઇ હરીભાઇ
૨—૦—૦ ઇશ્વરભાઇ હરીભાઇ
૫—૦—૦ પરચુરણ આવ્યા છે તે.

૧૨૫—૦—૦
૫૦—૦—૦ મજકુર ગામના એટલે દેવાતજના લોકો તરફના.

૧૭૫—૦—૦
તા. ૧૯મી નવંબર સને ૧૮૭૧

સૂળશંકર તાપીશંકર મેહેતાજી
મું૦ દેવાતજ

આવી ખબર પોતાના જીલ્લાના ડેપ્યુટી ઇંસ્પેક્ટર ઉપર મોકલવી જોઇએ કે તેની ત્રણ મારી યાદીમાં દાખલ કરી અમારી તરફ મોકલે. પરબારૂં લખાણ કબુલ કરવામાં આવતું નથી. મોટી રકમો ઉપર નજર રાખીને આ દાખલ કીધું છે. એડીટર, ગુ. શા.

વાંચનમાળાની જોડણી.

ગુજરાતી લિડણીને નિયમિત કરવાને ઘણા પ્રયત્ન થયાં છતાં આજ પર્યંત અનિશ્ચિતને અનિશ્ચિત ચાલી આવે છે એ વાત સૌને જાણીતી છે. જુદા જુદા ગ્રંથકારો જુદી જુદી રીતે લખે છે તેની તો વા-

ત આપે મૂકી કેળવણીખાતામાંજ જોડણી શીખવવાની કાંઈ ટેવ પડેલો જણાતો નથી. હાલ એક પાંચ બીડીના વાક્યમાં સરખી જોડણી રાખનારો જે માણસ પણ આખ્ખા કારખાનામાં ભાગ્યેજ મળી આવશે; સૌ સૌના વિચાર એમાં જુદા ચાલે છે; અને કોઈ માણસને નાનાથી તે મોટા સુધી પોતાના મનમાં સંપૂર્ણ નિશ્ચય નથી કે જે રીતે હું લખુંછું તે ખરૂંજ છે. અલબત્ત જોડણીના નવા નિયમો આ કારખાનાના માણસો સરકારી કામમાં પાળવાને બંધાએલા છે, અને અમે જાણીએછીએ કે તે પ્રમાણે શીખવવાને તેઓ બનતી કોશીશ કરે છે. પણ એ નિયમ અમલમાં આણવા જતાંજ કોરિયા મતભેદ ઉત્પન્ન થયા છે. બરે કહીએતો એ નિયમોએ તો પેહેલા જે ગુંજવણ હતી તેમાં દશ ગણો વધારો કીધો છે, અને કેટલીએક વિચિત્ર હસવા જેવી જોડણીઓ આજ કાલ છપાતાં કેટલાએક પુસ્તકોમાં જોવામાં આવે છે તે એ નિયમો બરાબર ન સમજવાનાં અથવા તે બરાબર અમલમાં આણતાં ન આવડવાનાં ફળ છે.

આં સાંભળી ગુજરાતી વાંચનમાળાથી અજાણ્યો માણસ સહજ પ્રશ્ન કરશે કે કેળવણીખાતાના પુસ્તકોમાં જોડણી છે તે જોઇને શીખવતાં નથી આવડતું એવા તે મેહેતાજીઓ કેવા મૂર્ખ હશે? અને સરકારે એટલું કરીને બસ ન રહેતાં નિયમો બાંધી આપ્યા તોપણ તેઓથી જોડણી બરાબર શીખવી શકાતી નથી એ કેવી નવાઈની વાત છે? પણ જેણે ગ્રાંમ્યનની ચોપડીમાં જોડણી કેવી રીતની છે તે જોયું હશે તેતો એથી ઉલટોજ વિચાર આપશે. એ ચોપડીમાંની જોડણીજ તેઓને વધારે ગોથાં ખવડાવે છે. ચોપડીમાં જે રીતે જોડણી કરી છે તેનું પ્રકરણ કરીને તો પાણિનિ સરખો વૈયાકરણરાજ પણ એ નિયમો ખોળી કહાડી શકે એમ નથી. એક શબ્દની એમાં અનેક રીતે જોડણી કરેલી માલમ પડેછે, અને તે ફેર હસ્તદોષ અથવા છાપાની ભૂલથી થએલો હોય એમ પણ થોડે ઠેકાણેજ જણાય છે. હવે જ્યારે ચોપડીઓની તો આધાર રહ્યો નહિ ત્યારે બચારા મેહેતાજીઓ શું કરે? બેશક તેઓ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે એ નિયમો અમલમાં આણવા જવાના, પણ ઘણાયી એ નિયમો પોતાનાજ બળે અમલમાં આવી શકે એવા નથી. એક શબ્દને એમાંનો અમુક નિયમ લગાડવા પહેલાં તો તે કઈ ભાષાનો છે, અપભ્રંશ છે કે શુદ્ધછે, અ-

…થયછે તો ધાડો કે ધણો, વગેરે ઘણી બાબતો જાણવી જોઈએછે, અને એમ કહીએ છઈએ એટલું વ્યુત્પત્તિજ્ઞાન તો આજકાલ ગુજરાતમાં બધે ઠેકાણે દુર્લભ છે. સાધારણ મહેતાજીઓ તો કોઈ ઠેકાણે એટલું જ્ઞાન સંપાદન કરી શકવા નથી અને કરવાના પણ નથી. ત્યારે આવી બાબત જ્યાં મહેતાજીનેજ સોંપવામાં આવી, ત્યાં પછી તેના માઠાં પરિણામ થાય એમાં શી નવાઈ! દરેક માણસને જેમ સૂઝે છે તેમ શબ્દને શુદ્ધ કે અપભ્રંશ ઠરાવી બેસાડે છે. અને પછી તે પ્રમાણે વિપરીત જોડણીઓના વરસાદ નિશાળોમાં વરસી રહે છે. તેઓનો એમાં કાંઈ ઉપાય નથી. એમ થવાજ કરવાનું. અને તેમાં તેઓનો કાંઈ વાંક નથી. ખરેખરું તો એ નિયમો બંધાયા તે વખતે એ નિયમ બાંધનારી કમિટીએ એક ગુજરાતી ભાષાના સઘળા શબ્દનો કોષ તૈયાર કરવો જોઈતો હતો, અને તેમાં ઘણી કાળજીથી એ નિયમોપ્રમાણે સઘળા શબ્દોની જોડણી આપવી જોઈતી હતી. અમે ભૂલતા નહિ હોઈએતો એ અરસામાં અથવા તો કે તેની અગાઉ એક એવા કોષની જાહેર માગણી પણ થઈ હતી. એમ થયું હોત તો પાછળથી જે ધોરણો આટલાં બધાં વધી પડ્યાં તે મૂળમાંથીજ ઉખડી જાત. એ કોષનું કામ ગમે તે કારણથી પણ જો ન થઈ શકે એવું હતું, તો જે ચોપડીઓ ત્યાર પછી છપાઈ તેમાં તો અમુક એકજ નિયમ પ્રમાણે બધે જોડણી કરવી જોઈતી હતીજ. પણ એમ ન થયું, અને ઉતાવળથી ટપોટપ બધી નવી આવૃત્તિઓ બહાર પાડી. વધારે અફસોસની એ વાત છે કે એ આવૃત્તિઓ સ્ટીરિઓટાઈપ થઈ છે, અને તેથી આગળ થોડાં વરસ સુધી તેમાં સુધારાની કાંઈ આશા રાખી શકતા નથી. જો સાધારણ ચોપડીને પણ [1]સ્ટીરિઓટાઈપ કરાવતી વખત તેનાં "પ્રૂફ" અસાધારણ કાળજીથી વારંવાર તપાસવાં પડે છે, તો જે ચોપડીઓ નિશાળમાં ચાલવાની હતી, જેની જોડણી હજારો બાળકોને તથા મહેતાજીઓને આધાર રૂપ થઈ પડવાની હતી, અને જે ચોપડીઓમાં પહેલવહેલાજ જોડણીઓના નવા નિયમ લાગુ પડવામાં આવ્યા હતા, તે ચોપડીઓને કેટલી સંભાળથી તપાસવી જોઈતી હતી તેનો વિચાર કરવાનું એ કમિટીનેજ સોંપીએ છઈએ. પણ થનાર થઈ રહ્યું અને તે વિષે આ ચોપાનીઉં વધારે બોલી શકતું નથી.

---

[1] અમારા વિચાર પ્રમાણે તો સ્ટીરિઓટાઈપ કરાવવાનીજ એ વખત નહોતી.

આ પ્રમાણે વર્ષનો પ્રસંગ અમને પ્યારેલાલ મહેતાજી પુરૂષોત્તમ મુગટરામની સીધી અને આડકતરી બનેલી આપથી મળ્યો છે. જ્યારથી આ નિયમો નીકળ્યા, અને નવી આવૃત્તિઓ બહાર પડી, ત્યારથી અમે આશ્ચર્ય પામતા હતા કે જોડણી શીખવવી અને તપાસવી એ અશક્ય જેવું થઈ ગયું છે. તોપણ એ વાત કોઈ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબને કાને નાખ્યું કેમ નથી. કોઈ પણ નિશાળમાં એ હરકત જણાયા વગર રહી નહીં હોય, અને કોઈ પણ પરીક્ષકને નાના પ્રકારના વાંધાનો નિવેડો સ્વચ્છંદે કરવો નહીં પડ્યો હોય એમ નથી; તે છતાં કોઈએ પણ આજ પર્યંત એ બાબત સરકારી જાણમાં કાંઈ જણાવ્યું નથી. પણ હવે એ દુઃખ દૂર થવાના ચિન્હ જણાય છે એ સાંભળી બધા શિક્ષક ખુશ થશે. ઉપર કહેલા મહેતાજીએ પોતાના ડેપ્યુટી સાહેબની મારફતે સાતમી ચોપડીમાં વિરૂદ્ધ જોડણીઓ ક્યાં ક્યાં છે તેનું એક પત્રક રજૂ કીધું છે, અને પોતાની અરજીમાં એ બાબતની સઘળી હરકતો જાહેર કીધી છે. એ ઉપરથી મેહેરબાન બુલરસાહેબે આ પત્રના એડિટર ઉપર તે સઘળી ભૂલો સુધારીને એમાં છાપવાની ફરમાશ કીધી છે.

પણ એ હુકમ મુજબ વર્તતાં અમને ઘણી હરકત માલમ પડી છે. બારીકીથી અવલોકન કરતાં અમને માલમ પડે છે કે જોડણીના નિયમોમાં જ ઘણી ગુંચવણ છે, અને જ્યાં લગી એનો અર્થ એકમતે બાંધી કબુલ થયો નથી ત્યાં સુધી અમારાથી સુધારાપત્રક આપવું એ અશક્ય છે. તેથી અમે પ્રથમ એ નિયમોનો અર્થ શી રીતે સમજીએ છૈએ તે કારણો સહિત આ અંકથી જાહેરમાં મૂકવાનો વિચાર કીધો છે. એ સઘળી ટીકાનો મતલબ એ નિયમો બાંધનારના મનમાં શો અર્થ રહ્યો હશે તે શોધી કહાડવાનો છે; અને એ બાબત અમારી જાતના નવા નિયમ આપવાનો નથી, અથવા અમારો પોતાનો વિચાર પ્રગટ કરવાનો નથી. અમે આશા રાખીએ છીએ કે કમિટીના ખરા અર્થનું અમે ગ્રહણ કીધું છે, તે છતાં અમે જાણીએ છીએ કે એ બધાથી ભૂલ થાય એવું બારીક કામ છે; અને તેથી કોઈની તરફથી પણ એ વિષે કાંઈ તકરાર આવશે તો તેને અમે ખુશીથી ત્યારપછીના આવતા અંકમાં જગા આપીશું, અને જો અમારી ખાત્રી થશે તો અમારો વિચાર ફેરવતાં અમે જરા આંચકો ખાનાર નથી.

जोडणीना नियमनुं अर्थ ग्रहण.

૧. શબ્દના સાધારણ ઉચ્ચારમાં મૂળ શબ્દ જોડે થોડોજ ફેર હોય તો તેને મૂળ પ્રમાણે લખવો: જેમ: દાશી ને બદલે દાસી, પરમાણે ને બદલે પ્રમાણે, મારગ ને બદલે માર્ગ, વના ને બદલે વિના.

આ નિયમ દેખીતો બહુ સરલ છે, પણ એને અમલમાં આણતાં હજારો હરકતો ઉઠે છે, કેમકે થોડો ફેરફાર કોને કહેવો અને ઘણો કોને કહેવો એ દરેક માણસના વિચાર ઉપર આધાર રાખેછે. એક માણસ જેને થોડો ફેરફાર ગણે તેને બીજો માણસ મોટો ફેરફાર પણ કહે. જોઇએ, એનાં ઉદાહરણો આપ્યાંછે તે ઉપરથી આ ગુંચવણનો ખુલાસો મળે છે? ઉદાહરણો ઉપરથી એક આવો નિયમ નીકળે ખરો. અને તે પ્રમાણેજ ઘણા એનો અર્થ સમજે છે. તેઓ એવો અર્થ કરે છે કે એક અક્ષરને ઠેકાણે બીજો અક્ષર થઇ ગયો હોય, જોડા અક્ષરે છૂટા પડી ગયા હોય, અથવા સ્વરનો લોપ થયો હોય ત્યાં એમ જાણવું કે થોડો ફેર પડ્યો છે, અને તેથી મૂળ પ્રમાણે લખવું. આ અર્થ સ્પષ્ટ છે અને અમલમાં આણતા કાંઇ પણ હરકત પડે એવું નથી, પણ સવાલ એ છે કે એ અર્થ ખરો છે? એ અર્થગૃહણ પ્રમાણે સાતે ચોપડીઓમાં લખ્યું છે. સાતે ચોપડીઓનું ધ્યાનથી અવલોકન કરતાં અમારી તો ખાત્રી થાય છે કે કમિટીના મનમાં એવો અર્થ બિલકુલ હતો નહિ. જો એક અક્ષરજ બદલાઇ ગયો હોય તો તે ઠેકાણે મૂળનો અક્ષર લખવો એમ આપણે લઇએ, તો કાળ, જળ, પ્રબળ, ખાર, ખીર વગેરેને ઠેકાણે કાલ, જલ, પ્રબલ, ક્ષાર, ક્ષીર, વગેરે લખવું જોઇએ. ખરેખર એ નિયમે તો ગુજરાતીમાંથી "ળ" અક્ષરજ ઘણું કરીને નીકળી જાય. તેમજ જોડાઅક્ષરે મૂળ પ્રમાણેજ લખવાની ધારો રાખીએ તો હાલની બોલાતી ભાષામાં અને લખાતી ભાષામાં બહુજ ફેરફાર થઇ જાય. ફારસી શબ્દમાંતો બેહદજ ફેરફાર થઇ જાય, હુકમને ઠેકાણે હુક્મ, અમલને ઠેકાણે અમ્લ એવા અસાધારણ અને વિપરીત ફેરફાર કોણ પસંદ કરશે? ફક્ત સ્વરના ફેરફારને ન્યૂન ગણતા પણ એવીજ હરકતો છે. એમ હોય,તો સાહિબ, માલિક, હાકિમ, ધૂળિ, જાતિજ લખવું પડે. એવા તો અનેક દાખલા મળી આવશે. એ પ્રમાણે કોઇ પણ લખતું નથી, અને કોઇ લખવાની ભલામણ પણ કરી નહિ કરે. કોઇ પણ

એમ નહીં કહે કે ભાખવું તેને ઠેકાણે 'ભાખવું', પડવું તેને ઠેકાણે "પતવું" બંધને ઠેકાણે બંધ, કાનને ઠેકાણે કાન 'જૂ' ને ઠેકાણે 'જૂ', નરણ ને ઠેકાણે નરણ, જમુનાને ઠેકાણે જમન, બાઇડીને ઠેકાણે બાયડી વગેરે. વગેરે બોલવું જોઈએ, તે છતાં આ નિયમને જો આમ સમજીએ છઈએ તો એ પ્રમાણેજ કરવું પડેછે.

ત્યારે આપણે આ નિયમને શી રીતે સમજવો? ઉપર જે અર્થ કર્યો તેના કરતાં થોડો ફેરફાર તે શી રીતે થઈ શકે? થોડામાં થોડો ફેર એટલે એક અક્ષરનો ફેર: એથી તે એથી ફેરફાર થયો ધારાનો હતો અને એવા ફેરનેજ થોડો ફેર માની ઘણા શબ્દોની જોડણી ચોપડીઓમાં કરીછે એ વાતની પણ ના કહેવાય એવું નથી. ત્યારે આપણે "થોડો ફેર" એનો જે ઉપર અર્થ કીધો તે ખરો છે. પણ આ નિયમજ જાણે અપૂર્ણ દીસે છે. એમાં એ નિયમ ક્યારે વાપરવો એ લખવાનું ભૂલી ગયા હોય એમ જણાય છે. એ આપણે શોધી કહાડવું જોઈએ. એના ઉદાહરણો બારીકાઈથી તપાસીશું તો કાંઈ રસ્તો હાથ લાગશે. પહેલું ઉદાહરણજ સકારને શકારની તકરારનું છે. આપણે જાણીએ છઈએ કે, ગુજરાતના કેટલા ભાગનું વલણ સકાર તરફ, કેટલાનું શકાર તરફ, ને કેટલાનું ષકાર તરફ છે. એમાં વિદ્વાન અવિદ્વાન કે ઉંચ નીચનો ભેદ પણ થોડોજ કામ લાગેછે, સઘળા પોત પોતાના ભાગનું ઉચ્ચારણજ પસંદ કરે છે. ત્યારે આ વિરોધ મટાડવાને માટે અને આખા ગુજરાતનું ભાષા સંબંધી ઐક્ય કરવાના શુભ હેતુને માટેજ આ નિયમ કરીને કહાડ્યો હોય એ માટેજ બેશક કહાડ્યોછે, પણ અહિંયાં, આપણે ઉપર અર્થ કર્યા તેનું કાંઈ સંશોધન કરવું જોઈએ, મેઘને ઠેકાણે મેહ, માઘને ઠેકાણે માહ, કાકને ઠેકાણે કાગ, બકને ઠેકાણે બગ વગેરે શબ્દ બોલાય છે તેમાંથી એકે ખોટો થાય એમ નથી, માટે સકારનો ફેરફાર એજ માત્ર થોડો ફેર ગણવો. તેમજ પ્રમાણે માર્ગ, વિના વગેરે કેટલાએક શબ્દના ઉચ્ચાર દેશમાં બધે બે રીતે થાયછે. ઉપલા વર્ગના લોકોમાં પણ પરમાણે, મારગ, વના, વગેરે બોલનારા માલમ પડી આવે છે, અને તેમ શુદ્ધ રીતે બોલનારા પણ છે. હવે કોનું કહ્યું ખરૂં માનવું? અહીંયાં પણ પેલા સકારની તકરારની પેઠે શબ્દનું શુદ્ધ સાચું સ્વરૂપ શું છે તેના ઉપર આ વાતનો ખુલાસો રાખ્યો છે. આ રીતે વિચાર કરતાં આ નિયમનો અર્થ બરાબર બંધ બેસે છે, અને પહેલાં જે હજાર રીતના વાંધા ઉઠતા હતા તે બધા દૂર થાય છે. એ ખુલ્લું જણાય છે કે આ નિયમ બધે ઠેકાણે વાપરવાનો નથી. જ્યાં તકરાર હોય, એટલે જ્યાં એક ભાગના અથવા એક વર્ગના લોકો એક શબ્દનો

ઉચ્ચાર એક રીતે અને બીજા ભાગે રીતે કરતા હોય ત્યાંજ આ નિયમ વાપરવાનો છે. જ્યાં બધા લોકો એક રીતેજ ઉચ્ચાર કરે છે ત્યાં મૂળ શબ્દ લખવા જવું ત્યાં એના જેવું બીજું દહોડ ડાહ્યું કહું? ત્યાં તે બોલાતો હોય તેમજ લખવું; આ પ્રમાણે અર્થ કરતાં આ નિયમ વાજબી અને કહાપણ ભરેલો જણાય છે. બાકી જ્યાં બધા એક રીતે બોલે છે ત્યાં એમ નહિ પણ આમ બોલો એમ કહેવાનો કોનો અધિકાર છે? વૈયાકરણીનું કામ ભાષામાં ફેરફાર કરવાનું નથી; પણ તેમાં જે નિયમો રહેલા છે તે શોધીજ કહાડવાનું છે. જૂદે જૂદે ઠેકાણે વિરૂદ્ધ નિયમ માલમ પડે ત્યાં તેજ બેમાં પસંદ કરવા જોગ કયો છે એ કહેવાનો વખત છે. બુક કમિટીએ આમ આપખુદી અખત્યાર ધારણ કર્યા હોય એમ આપણે ધારવું ન જોઈએ, અને તેમણે તે ધારણ નથીજ કીધો એ ઉપલા વિવેચનથી સ્પષ્ટ છે જો એ નિયમને નીચે પ્રમાણે સુધારીને મૂક્યો હોય, તો આટલી બધી આ શંકા અને વાદનું નિવારણ ઝટ થઈ જાય.

जो एक भागमां अथवा एक वर्गमां कोई शब्द मूळ प्रमाणेज बोलातो होय, अने बीजा भागमां अथवा बीजा वर्गमां थोडाज फेरफा साथे बोलातो होय, तो ते शब्द तेना मूळ स्वरूप प्रमाणेज लखवो. एक स्थानना सकारने ठेकाणे बीजा स्थाननो सकार थइ गयो होय, जो डाक्षर छूटा पडी गया होय, अथवा एकज स्वरनो लोप थई गयो होय तो थोडोज फेरफार पड्यो छे एम जाणवुं.

અમે જે આ ઉપર નિયમ કહાડ્યો તેમાં એક બાધ કોઈ વખત લાગે ખરો. કદાપિ કોઈ શબ્દ એવો નીકળે કે તે ગામડામાં, અભણમાં, અથવા નીચ વર્ણમાં શુદ્ધ રૂપે બોલાતો હોય, અને ઉપલા વર્ગમાં થોડાજ ફેરફારે અપભ્રંશ બોલાતો હોય તો તે ઠેકાણે શું કરવું? બધી બાબતમાં નિયમ પ્રમાણેતો ઉપલા વર્ગનીજ ભાષા માન્ય હોવી જોઈએ, પણ આ નિયમ પ્રમાણે એથી ઉલટુંજ કરવું પડે. આવો પ્રસંગ આવવો ઘણું કરીને અસંભવજ, પણ કદાપી આવ્યો, ત્યારે આ નિયમથી ઉંધું થાય ખરૂં. ફારસી શબ્દ તો કેટલા એવા નીકળશે કે જે પારસીઓ અને ગુજરાતી બોલનારા મુસલમાનો શુદ્ધ રૂપે બોલતા હશે, અને બધા હિંદુઓએ તેને અપભ્રંશ કરી નાંખ્યો હશે. અમારા વિચાર પ્રમાણે તો એવે પ્રસંગે આ નિયમ લાગુ ન પાડવો જોઈએ; અને તેથી ઉપલા નિયમમાં વર્ગની જોડે માન્ય વિશેષણ વધારીએ, તો એ નિયમ સંપૂર્ણ થાય.

યાદ રાખવું કે આ પહેલો નિયમ થોડો ફેરફાર થએલા શબ્દોનેજ લાગે છે. ઘણો ફેરફાર થયો હોય, ત્યાં તો મૂળમાં "સ છે કે" શ છે, હ્રસ્વ છે કે દીર્ઘ છે વગેરે કાંઈજ જોવાનું નથી. ત્યાં તો અપભ્રંશ શબ્દના જે નિયમો નીચે આપેલા છે તેજ લાગુ પાડવા, અને મૂળના રૂપનો કાંઈ પણ વિચાર ન કરવો.

ગુજરાતશાળાપત્રના લવાજમ વગેરેનાં નાણાં આવ્યાં તેની પહોંચ

તા. ૧લી જાનેવારી સન ૧૮૭૨થી તા. ૨૯મી ફેબ્રુઆરી સન ૧૮૭૨ સુધી.

	સન ૧૮૭૧ના	સન ૧૮૭૨ના
અમદાવાદ એન્ગ્લો સ્કૂલ નંબર ૨ જાના માસ્તર તરફથી.	૦-૦-૦	૧-૦-૦
દશાડાની નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૦-૦-૦	૪-૧૨-૦
ખાખરાની નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૦-૦-૦	૩-૧૦-૦
ધ્રાંગધ્રાની નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૦-૦-૦	૧-૧૨-૦
વઢવાણની નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૦-૦-૦	૧૯-૦-૦
બીલડીની નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૦-૦-૦	૧૯-૦-૦
વણાના મુખ્ય કારભારી કેશવલાલ ભગવાનદાસ તરફથી.	૦-૦-૦	૧-૬-૦
ધંધુકા વાડીમ રૂમના સહકારી તરફથી.	૦-૦-૦	૧-૦-૦
ખેડાજીલ્લાના ડેપ્યુટી-એ-ઇન્સ્પેક્ટર તરફથી.	૧૦-૬-૦	૦-૦-૦
ર. બા. મગનભાઇની કન્યાશાળા નંબર ૧ સને ૧૮૭૦-૭૧ના મહેતાજી તરફથી.	૧-૦-૦—૧-૦-૦	૦-૦-૦
રેકોર્ડર, કૃષ્ણારામ ગણપતરામ તરફથી.	૦-૦-૦	૧-૦-૦
સુરત જીલ્લાના ડેપ્યુટી-એ-ઇન્સ્પેક્ટર તરફથી.	૪૦-૧-૦	૦-૦-૦
ભાવનગરના મહેતાજી તરફથી.	૦-૦-૦	૨૦-૦-૦
ચોટીલાની નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૦-૦-૦	૩-૧૫-૬
સાદરાની નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૦-૦-૦	૨-૦-૦
અમદાવાદ એન્ગ્લો નંબર ૧ લાના માસ્તર તરફથી.	૧-૦-૦	૧-૦-૦
રેકોર્ડર, દેવશંકર ઉદેરામ તરફથી.	૦-૦-૦	૧-૦-૦
અમરેલીની નિશાળના મહેતાજી રામનાથ તરફથી	૦-૦-૦	૧-૬-૦
ડીસાની અંગ્રેજી સ્કૂલના માસ્તર તરફથી.	૦-૦-૦	૧-૧૨-૦
	સને ૧૮૭૧ના	સને ૧૮૭૨ના
ભુજની અંગ્રેજી સ્કૂલના માસ્તર તરફથી.	૦-૦-૦	૧-૬-૦
	૧૦-૭-૦	૯૮-૧૫-૬

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

APRIL 1872

પુસ્તક ૧૨ મું. એપ્રિલ. સન ૧૮૭૨. આંક ૪ થો

મે'તાજી બહુ મોટું પુન્ય, નામ તેમ છે શામ;—
કર એને મનખેવની, ખરી ખેતિ પરિ હામ.

(કેળવણીખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ મધ્યે મામાની હવેલીમાં યુનાઇટેડ પ્રિંટિંગ અને
જનરલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ હીરાચંદ છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.
(મૂલ્ય વરસે રૂ ૧, અગાઉથીજ)

ગુજરાત શાળાપત્ર,

પુસ્તક ૧૨ મું   અમદાવાદ   અપ્રેલ સન ૧૮૭૨.   અંક ૪ થો.

मेघदूत काव्य.

[1]पछि ऊंचे [2]भवभुजतरुवनपर जा लपटाई,लाल,
लालचोळ रूप जुइफुल सरखुं तारुं ते संध्याकाळ
तरस शोभतु जोई,
[3]शिव तांडव नृत आरंभशे गजचर्मज जाणी;
भयमुक्त [4]भवानी भाळशे तुज भक्ति वखाणी ८३

[5]रमणधाम रात्रे संचरतां [6]कनककळशाने सुझाड

---

૧. આ શ્લોકમાં શિવનું સાક્ષાત્ દર્શન વર્ણવ્યું છે. કવિ એમ ધારે છે કે શિવજી શોભાનીરે પોતાના પ્રચંડ સ્વરૂપે ઊંચા હાથ કરીને સંધ્યાવંદન કરતા ઉભા છે.—૨. શિવ. શિવના હાથ રૂપી વૃક્ષના વનમાં તું સંપરાઈ જા, એમ મેઘને કહે છે.—૩ શિવ સંધ્યાકાળે હમેશાં તાંડવ નૃત્ય કરે છે એ વાત જગપ્રસિદ્ધ છે. પહેલાં હાથીનું રૂપ ધરી આવેલા એક રાક્ષસને માર્યો હતો તેનું લોહીએ નીતરતું ચામડું હમેશાં એ તાંડવ નૃત્યની વખતે શિવ ઓઢે છે. તેનો ને સંધ્યાકાળે લાલચોળ થએલા વાદળાંની સરખામણી કરીને કવિ કલ્પના કરે છે કે "હે મેઘ, તું એ ગજ ચર્મ છે એમ જાણી શિવ તાંડવ નૃત્યનો આરંભ કરશે. અને પાર્વતી જે પેલા ગજ ચર્મથી બીહીતાં હતાં તે તારી ભક્તિના વખાણ કરીને તારી તરફ જોશે." કહેવાની મતલબ એ કે પાર્વતીને તું ભય મુક્ત કરીશ તેથી તારી એ ભક્તિ જોઈને તે ઘણાં તારા ઉપર પ્રસન્ન થશે.—૪ ભવાની, ભવની સ્ત્રી, પાર્વતી.—૫. રમાડનારે—પિયુ—ધણીનું ઘર, સાસરૂં. એ નાયિકાને પરકીયા ગણી શકાય, પણ જ્યારે ચારો અને આપણી રૂઢીને અનુસારે અર્થ લીધો હોય ત્યારે તેજ સેતોએ વધારે સારૂ છે.—૬ સોનાની પેટી, ચપટવણી ત્યાં.

राजमार्गमां भूमि चाल्यानी, करि बिजनो चमकाट-
जाणे कांधि कसोटी!
शुं अंधारुं आ! सोय तो खरे खुंचि रहे रे!
रखे वरशि के गाजि बिहवडतो ते व्याकुल छे रे! ४४

वासो रहेजे विशाळज नगरे उंचां छजांपर रात,
ज्यांह कपोतां छेय सुतां त्यां, तारी विद्युत साथ
थाकि जे खूब खेलंतां,
पण दिनकर दीठो, के उठी करजे कुच व्हाणे;—
जे मित्रनुं माथे काम ते क्यम आळस आणे? ४५

---

૧. અહીંઆં મેઘને ઉજ્જન શહેરમાં જવાનું કહે છે, અને તેની સાથે સાંભરી આવેછે કે બિચારી પ્રેમભરી તરૂણીઓ સાસારે જતી હશે તેનું એ વરસાદના અંધારામાં શું થશે! રાજમાર્ગ કહ્યાથી તે સ્ત્રીઓની શુદ્ધ વૃત્તિ અને અંધારાનું અતિશયપણું જણાય છે. ઘણો વર્ષાદ ઘેરાય ત્યારે વીજળીના ચમકારા સ્વભાવિકજ છે, અને તેથી કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરીને તેને માર્ગ બતાવવાને તું એમ કર એવું કારણ કલ્પે છે.—૨. "સુભગ"નું કર્મ ૩. તે સ્ત્રીઓને કનકલતાની ઉપમા તો ઉપર આ ભાષાંતરમાં આપીજ છે. ચંપકવર્ણી સ્ત્રીના મુખ ઉપર વીજળીનો પ્રકાશ પડશે, ત્યારે તે કેવું દેખાશે કે જાણે કોઈ સોનાની કસોટી કરતું નહિ હોય, કેમકે તે વખતે સોનાનો ઝગઝગાટ ઘણો વધારે દેખાય છે.—૪. આ ઠેકાણે પંક્તિ બદલે રે, ભારે અંધારૂં હોય એમ ભાસે છે.—૫. કહે છે કે આ અંધારૂં એટલું છે કે જો એમાં સોય પોંચી હોય તો તે પણ ખુંચી રહે. એ અતિશયોક્ત્યલંકાર થયો. એના ઉપયોગ કાંઇ એક અલંકાર મિષેણ કવિએ એક ઠેકાણે ધર્યો છે તે ઉપર મલ્લિનાથ ટીકાકારે બહુ ક્રોધ થઇ જાયછે. પણ સૂચિભેદ્ય એ વાક્ય તો હિતોપદેશ સરખા પુસ્તકમાં પણ અહિંયાં તો સાધારણ છે.

खेद उछेदन [1]खंडितानो करवानो आ काळ,
न रोक रविने —[2]ते पण, रोती जाणि नलिनि प्रेमाळ,
रे! कर कोटि प्रसारी
मुखकमळथि दवरूप अश्रुने हरवाने धाए।
अवरोध तणो अपराध तो नहि नाना थाए। ४६

सहज सुभागी स्नेहमा, तुज सहज सलूणी मूर्त

---

૧ જેનો પિયુ બીજી સ્ત્રી ઉપર આસક્ત થઈને રાતે બહાર પડી રહે છે તેને રસશાસ્ત્રમાં ખંડિતાનાયિકા કહે છે. તે પુરૂષમાં જો દક્ષતા હોયછે, તો સવારે આવીને તેનું સમાધાન કરે છે. તેથી યક્ષ કહેછે કે "આ વખત (એટલે સવાર) ખંડિતાનું દુઃખ નિવારણ કરવાનો છે। તેથી તું આ કામમાં પેરાઈ રહીને સુરજને ન રોક, કેમકે હજી રાત છે એમ સમજીને પેલો ધણી ત્યાં પડી રહેશે અને બિચારી ખંડિતાને વધારેવાર રોયાં કરવું પડશે" —૨. તે સૂર્ય. ભાવાર્થ — 'બીજા ધણીઓનો તો શું પણ એ સુરજ પોતેજ પોતાની પ્રેમ રાખનારી નલિનિ વિયોગથી રોય છે એમ જાણીને કરોડો હાથ લાંબા કરીને તેનું મુખ જે કમળ તેનાઉપરથી ઝાકળરૂપી આંસુને લૂછી નાખવાને દોડે છે। એ વખતે એને અટકાવવાથી જે અપરાધ થશે તે કાંઈ નાનોશૂનો ન જાણવો." મતલબ કે તારે હમણાં ઊભાજનમાંથી જવુંજ જોઈએ.—૩, કમળનું ઝાડ. કમળ સાથે સૂર્યને પ્રીતિ રાખે છે એ કવિદર્શિત વાત સૌને જાણીતી છે.—૪ એનો અર્થ હાથ તેમજ કિરણ એમ પણ થાયછે, અને એ બંને અર્થ અહીં આવશે.—૫. મૂળમાં પ્રકૃતિસુભગ એવું સંબોધન મૂક્યું છે. હવે "સુભગ" ના સુંદર અને ભાગ્યશાળી એવા બે અર્થ થાયછે તે બનેનો ભાવ આ ચરણમાં રાખ્યો છે.

गंभीरा निर्मळ अंतरमां धरे, त्यारे धूर्त
थई न निराश तुं कानो.
ऊछळता चपळ सफरीनी जाणे नयन निशारा!
छे कुमुद मरीखां ऊजळा प्रेमीने प्यारा! ४७

तीरहैथी जवाथी खसियुं काळुं जळपटकूळ;
नेतरजाळरूपी कर झाली जावा दे न समूळ,
तेम तने न जवा दे;
कटिखिंड उघाडी ओ! थई! शी आशा हावां!
रसजाण कोण समरथ छे रे आ वेळा जावा!

---

૧. એ નદી માળવામાં હશે. આ ઠેકાણે એ નદીને ઉદાત્તનાયિકા કલ્પી છે. જેમ કોઈ કુમારિકા પોતાના શુદ્ધ અંતઃકરણમાં પોતાના પ્રીતમની છબી ધારણ કરે છે તેમ મેઘને જોઈને ગંભીરા નદી પોતાના નિર્મળ અંતરમાં તેની મૂર્તિ ધારણ કરશે, એટલે તેમાં તેનું પ્રતિબિંબ પડશે.—૨. એનો મૂળ અર્થ નદીને, અને લાક્ષણિક અર્થ નાયિકાને લાગુ પડે છે.—૩. એક જાતની નાની ચંચળ ધોળી માછલીઓ. એનું આમ તેમ કુદવું તેને કવિ આંખના પલકારા કલ્પે છે. પ્રેમાકુળતપણાનું ચિત્ર સંપૂર્ણ કરવાને આ ઉત્પ્રેક્ષા કીધી છે.—૪. કટાક્ષ.—૫. નદીના ઉપર વાદળની છાયા પડવાથી તેનો રંગ એવો દેખાય છે કે જાણે તેણે કાળું પટકૂળ પહેર્યું હોય. પછી તુરતજ વાદળું પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે ખસવા માંડે ત્યારે કિનારા તરફથી તે પાણી પાછું ઉજળું દેખાવા લાગેજ. તે ઉપર કલ્પના કરીને કવિ પાછલું ચિત્ર કાયમ રાખીને આ શ્લોકમાં બોલે છે. નેતરની જાળ જાણે હાથ હોય અને પેલું લુગડું પકડી રાખ્યું હોય એવી બીજી ઉત્પ્રેક્ષા કીધી છે.

[1]देवगिरि जवुं होय, तो जो आ हाजर शितल पवन,
[2]गंधलोभिगजघ्राणअग्रध्वनि करवतो मनमोहन,
उंबर फलने पकवतो.
नथि पाडज एमां, [3]तुजथी थइ तृप्त धरती,
करे हास, सुवासित श्वासे रोम रोमे झरती. ४९

नित्य वसे त्यां [4]स्कंद स्वामी–[5]शशिशेखरनुं [6]तेज
सोंप्युं सुरगण रक्षण अर्थे [7]हुतवहमुख ते एज !
[8]सूर्यथि अधिक प्रतापी !

---

૧ માળવાના મધ્ય ભાગમાં ચંબલની દક્ષિણે કોઈ જગા છે તેજ એ હશે. મેઘનો માર્ગ જે ઉજ્જનથી વળું કરીને બરાબર ઉત્તર દિશામાંજ રાખ્યો છે તે માર્ગમાંજ એ આવે છે. આ પર્વત ઉપર કાર્તિકેય સ્વામીનું દહેરૂં હશે અને અસલના વખતમાં ઘણું પ્રખ્યાત હશે, કેમકે નહિતો કાળીદાસ તેનું વર્ણન કરે નહિ.—૨ સુગંધનો લોભ રાખનારા જે હાથીઓ તેના નસકોરામાં ઘણો સુંદર અવાજ કરાવનારો અને ઉંબરફળને પકવનારો શિતળ પવન હાજર છે; તારે દેવગીરી જવું હોય તો તૈયાર થા. વરસાદ પેહેલ વેહેલો પડે છે ત્યારે પૃથ્વીમાંથી સુગંધ છુટે છે એ સૌ જાણે છે, અને હાથીને સુગંધ ઘણી પસંદ હોવાથી તે નસકોરાએ વાસ બહુ લેવાને ફુંફાડા મારે છે.—૩ એ પવનમાં સુગંધ છે તે લેવામાં કાંઈ કોઈનો બાધ પડવાનો નથી, કેમકે તારાથી સંતુષ્ટ થએલી ધરતી હાસ્ય કહેતાં રોમરોમ સુવાસિત શ્વાસ ઝરે છે તેજ એ સુગંધ છે.—૪ કાર્તિક સ્વામી ઇંદ્રનો સેનાપતિ.—૫ શિવ.—૬ વીર્ય—૭ હોમેલું ગ્રહણ કરનાર. અગ્ની.—૮ તેજનું વિશેષણ, દેવની સેનાનું રક્ષણ કરવા સારૂ સૂર્યથી પણ વધારે તેજસ્વી જે પોતાનું વીર્ય તે મહાદેવે અગ્નીના મોહોડામાં મૂક્યું હતું તેજ એ કાર્તિક સ્વામી. મુખ અને તે વળી હુતવહનું એ શબ્દો શુક્રોત્પત્તિ સૂચવે છે. તેજ કહેવાનું કારણ એકે મહાદેવ અને એમાં જુજવા દેહ સિવાય વસ્તુતઃ કાંઈ ફેર નથી.

ते माटे, मेघ, तुं पुष्पमय आकाश बनीजा !
पड धारे धारा पुष्पनी गंगाजळ भिंजेला ! ५०

पडघा पडता पहाड उपर पछि गाजि मृदंग वगाड,
वाहन घनघन नाचशे, जेनुं पीछुं पार्वति मात
ज्योति कुंडाळे झळकतुं
दळ कमलनुं कहाडी घालेरे उचकीने काने,
शिरशशिथि शिवे अजवाळ्यारे जेना डोळाने ५१

---

૧ "કાર્તિક સ્વામી એવા છે માટે, હે મેઘ, તું તારૂં સ્વરૂપ ફેરવીને ફુલનું વાદળું થઈજા, અને પછી (આકાશની) ગંગાના પાણીમાં ભીંજેલા એવાં જે તે ફુલ તેની તું ધારા થઈને એ દેવના મસ્તક ઉપર અર્પણ થા" પોતાનાજ દેહને અર્પણ કરવો એ શિવ પૂજનની વિધિમાં ઉત્તમ મનાય છે. એમાં પુષ્પમય આકાશ, અને ગંગા જળમાં ભીંજેલા ફુલની ધારા એ બે ચિત્ર ઘણાજ મનોહર છે, મેઘને સઘળાં રૂપ ધારણ કરનારો માન્યો છે એટલે આ કલ્પના ક્લીષ્ટ પણ લાગતી નથી,—૨ પાહાડમાં ઘનગર્જના ખરે મૃદંગની પેઠેજ વાગ્યા કરેછે તેથી ગર્જના કરી મૃદંગોપાસના કરવાનું કહે છે.—૩ કાર્તિક સ્વામીનું વાહન, મોર. ગર્જના સાંભળીને પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે મોર નાચશે. ઉપર પુષ્પની વરસાદ વરસાવ્યો અને અહીંયાં કવિ મોરના ટોળાને મૃદંગના અવાજ સાથે નાચતા આપણી આંખ આગળ ઉભા કરે છે એ લલિત ચિત્રમાં શી મણા!—૪ જે મોરનું પીછું જ્યોતિ કુંડાળે ઝળકતું પાર્વતી, પુત્રના વાહનનુંછે એમ જાણી, ઉચકીને કમળદળને ઠેકાણે કાનમાં ઘાલે છે, અને જે મોરના ડોળાને શિવે પોતાના કપાળમાંના ચંદ્રને અજવાળે પ્રકાશિત કીધા છે તે.

जोडणीना नियमनुं अर्थग्रहण.

(પાછલા અંકનું ચાલણ.)

૨ "અસલ અને ચાલતા ઉચ્ચારમાં ઘણો ફેર હોય, તો ચાલતા ઉચ્ચાર પ્રમાણે શબ્દ લખાવા; જેમ માર્ગશીર્ષને બદલે માગશર, ક્ષેત્રને બદલે ખેતર, ગૃહને બદલે ઘર."

પહેલા નિયમમાં આપણે થોડા ફેરનો અર્થ મુકરર કર્યો છે એટલે ઘણો ફેર કોને કહેવો એ સમજવું મુશ્કેલ નથી. ઉપર જે ફેર બતાવ્યો તેના કરતાં જે વધારે, તેને ઘણો ફેરફાર ગણવો એ ખુલ્લુંજ છે.

પણ એ ઘણો ફેરફાર અભણની ભાષામાં થએલો હોય તો તે કાંઈ આ નિયમ નીચે આવતો નથી. ઘણા લોક શબ્દને ઠેકાણે સબદ, ઘરને ઠેકાણે ઘેર વગેરે બોલ્યાજ જાયછે, પણ એ ઉચ્ચાર આપણે કદી માન્ય કરી શકવાના હતા? આ વાત સઘળા નિયમોને લાગુ પડે છે એમ જાણવું, અને જ્યાં બોલાતો હોય એમ લખ્યું હોય ત્યાં માન્ય વર્ગમાંજ બોલાતો હોય એમ સમજવું. આ વિચાર વારંવાર સઘળા નિયમો ઉપર આપવાની અમને જરૂર દીસતી નથી. માટે હવે પછીના સઘળા વિવેચનમાં આ વાત લક્ષમાં રાખીને અમે બોલીએ છીએ એમ જાણવું.

હવે આ નિયમનો અર્થ તો ચોખ્ખો થયો, પણ હજી એક મોટી તકરાર બાકી છે. શું આવે પ્રસંગે આપણે અપભ્રંશ રૂપજ કબુલ કરવું, અને શુદ્ધ બોલનારને ગુજરાતીમાં અશુદ્ધ બોલે છે એમ કહેવું? માર્ગશીર્ષ ન બોલવું એમ કહ્યું તે તો ઠીક છે, કેમકે ગુજરાતી વિદ્વાનોમાં પણ એવું તો કોઈજ બોલતું હશે; પણ શું એ નિયમને અનુસરી આપણે ભાદ્રપદ આશ્વિન, વગેરે શુદ્ધોચ્ચારણ કરનારાને ખોટા કહેવા? શું સોનાને સુવર્ણ કહેવા ન દેવું? કુવાને કૂપ, વાવને વાપિ અચરજને આશ્ચર્ય, રાતને રાત્રિ, સુરજને સૂર્ય, નાચને નૃત્ય, વગેરે જે શબ્દના બન્ને રૂપમાં ભાષામાં ચાલે છે તેનું શું કરવું? એમાંથી અપભ્રંશ રૂપજ કબુલ રાખવું એવો કમિટિનો વિચાર હોય એમ અમને લાગતું નથી, કેમકે આશ્ચર્ય, સૂર્ય વગેરે કેટલા શબ્દ વાચનમાળામાં જ દાખલ કીધા છે. એ નિયમનો જે ઉપલક અર્થ આ નીકળે છે તે જો કબુલ કરીએ તો આપણાં જુના અને નવાં સઘળાં

ગ્રંથકારોના પાનાપર ઠેકાણે ઠેકાણે હડતાળ ફેરવવી પડે, અને કેમ બોલવું તે શોધવા સારૂ વિદ્વાનોને વાણીઆની દુકાને મોકલવાં પડે. આવો ગાંડો નિયમ બુદ્ધ કમિટી બાંધેજ નહિ. અને બાંધે તો માન્ય થાય પણ નહિ.

કમિટીના શબ્દમાંથી જે અર્થ નિકળે છે. તે તેના મનનો નથી એમ આપણે ઉપર સમજાવ્યું, અને તેની વધારે શાબીતી એક બીજી જાતના વિચાર ઉપરથી મળે છે. એ જોડણીના નિયમ કહેવાય છે ખરા, પણ જે કમિટી ભેગી થઈ હતી તેની મતલબ જોડણીના નિયમ બાંધવા કરતાં કાંઈક વધારે હતી, અને તેથી એ નિયમોમાં જોડણીની બાબત કરતાં કાંઈક બીજું પણ આવી ગયું છે. જેમકે પાંચમો નિયમ ફક્ત જોડણી લખનારને શા કામનો છે? એકજ અર્થના ભાગમાં જૂદા જૂદા શબ્દ બોલાય છે કે નહિ તેનું જોડણી લખનારને કાંઈ પણ કામ છે? એ બિચારાને જે શબ્દ લખાવે તે લખવાનો છે. તેમાં એને આટલી બધી માથાફોડ શા માટે જોઈએ? પણ બારીકીથી જોઈશું તો એ નિયમ જોડણી કરનારને સારૂ બાંધ્યોજ નથી, અને જો તે જાણી જોઈને એ માથાફોડમાં પડવા ચહાય છે તો એની મરજી. એ નિયમ તો ગ્રંથકારને કામનો છે ખરો. તેમજ આ બીજા નિયમ વિષે કેટલું એક સમજવાનું છે. એ નિયમ કમિટીએ પોતાના ગ્રંથકારપણાના કામમાં પોતાનેજ મદદ કરવાને સારૂ બાંધ્યો છે. એટલે ટુંકામાં કહીએ તો વાંચનમાળા લખાતી વખતે એ કમિટીએ વિચાર કીધો કે વાંચનમાળામાં આપણે આ નિયમને અનુસરી શબ્દ પસંદ કરવા. આ રીતે આ નિયમ સમજતાં બધે ઠેકાણે અજવાળું થઈ જાય છે. આપણે જાણીએ છઈએ કે જે હોપના નામથી ઓળખાતી વાંચનમાળાએ પાછળથી ચાલતી આવેલી ભાષાશૈલીમાં એક મોટો ફેરફાર કરવાનો આરંભ કીધો હતો, અને તેની અસર આજ પર્યંત ઘણાના બોલાણમાં માલમ પડે છે. પાછલી વાંચનમાળા પ્રૌઢ શૈલી અને સંસ્કૃત મય વાણીમાં નિમગ્ન હતી. આ વાંચનમાળા તેને બીલકુલ હસી કહાડવા લાગી અને બજારમાં બોલાતી, ચોરામાં સમજાતી, અને ઘરમાં ગવાતી જે ગૂજરાતી ભાષા તેજ ખરી ગૂજરાતી છે એવો સિદ્ધાંત નિર્ભયપણે પ્રકટ કરવા લાગી. એ સિદ્ધાંત કેટલે દરજ્જે ખરો છે તે તપાસવાનુ અત્રે આપણું કામ નથી, પણ એતો નિશ્ચય છે કે વાંચનમાળાની ચોપડીઓમાં તો

ચારગતા જોઈએજ, અને તેને માટે આ નિયમ જે તેઓએ બાંધ્યો હતો તે ખરેખર વાજબીજ હતો કદાપિ એ વાત ખરીછે કે, છઠ્ઠી ને સાતમી ચોપડીમા ભાષા વધારે ચડતી દરજાની જોઈતી હતી, તોપણ સામાન્ય રીતે જોતા એ નિયમ કોઈ રીતે વાંધો ઉઠાવવા જેવો નથી. જે ઠેકાણે વાચનમાળામા એ નિયમનુ ઉલ્લંઘન કીધુ છે, એટલે સૂરજને ઠેકાણે સૂર્ય, અચરજને ઠેકાણે આશ્ચર્ય વગેરે જે શુદ્ધ રૂપ લખ્યા છે, તે ઠેકાણે તે કોઈને પણ નાપસંદ પડે એમ અમને લાગતુ નથી. એથી ઉલટું ઘણા એકનો વિચાર તો એમછે કે એથી પણ ભાષાનો ચઢાવો ઉપલી ચોપડીઓમા રાખનો જોઈતો હતો. માટે એ તો હવે નિર્વિવાદ સિદ્ધ થયું કે એ નિયમ કમિટીએ પોતાનેજ સારૂ બાંધ્યો હતો, અને એમાથી વિરૂદ્ધ કોઈ ઠેકાણે કીધેલું જણાયછે ત્યા સમજીનેજ તેમ કીધું છે

આ નિયમ ખરેખરૂ જોતા તો જોડણી લખનારને તો કામનોજ નથી, કેમકે એને તો જે લખાયે તે લખવાનુ કામ છે. તે છતા કોઈ પ્રસંગે ઉપયોગી પડે એમ ધારી આ વિવેચન અમે કીધુછે, અને તે કમિટીએ પોતાને સારૂજ એ નિયમ બાંધ્યો છે એ, વાત આઘી મૂકી એક સર્વોપયોગી નિયમ તે ઉપરથી કહાડીએ તો આ પ્રમાણે નીકળે છે.

जो कोइ शुद्ध रूपे अने कोइ घणा अपभ्रंशरूपे एक शब्दने बोलता होय, तो ते शब्दने तेमांथी मरजीमां आवे ते रीते लखवो

૨૦ શુદ્ધ સંસ્કૃત કે ફારશી શબ્દ આવે તો તેને અસલ પ્રમાણે લખવા, જેમકે સૂક્ષ્મદર્શક, દૂરબીન.

અહિયા પહેલો સવાલ એ ઉઠે છે કે મૂળ ભાષામા લખાતો હોય તે પ્રમાણે, કે મૂળ ભાષામા બોલાતો હોય, તે પ્રમાણે કોઈ શબ્દ લખવો? આ નિયમની શબ્દ રચના ઉપરથી એકે અર્થ સ્પષ્ટ નીકળતો નથી પણ કદાપિ ખેંચી તાણીને કહાડવા જઈએ તો "લખાતો હોય" એવો અર્થ નીકળશે ખરો. પણ એ બેમાથી કયો અર્થ વાચનમાળામા અમલમા આણ્યો છે એ આપણે નિશ્ચય કરી શકીએ ત્યારેજ આ નિયમનો અર્થ સ્પષ્ટ થાય

સંસ્કૃત શબ્દમા આ વાંધો બિલકુલ નડતો નથી, કેમકે એ ભાષામા તો ચોખ્ખી વાત છે કે બોલવુ તેવુ લખવું, ને લખવુ તેવું બોલવુ. કાર‑

શી લખવામાં ઘણેઠેકાણે બોલવા કરતાં જૂદું લખાય છે ખરૂં, પણ તે માત્ર લખનારનું આળસ, ભૂલ, અથવા ફકડાઈ ગણાયછે. જેમ બાડીઆ ચોધરાણીઆઓ ઉત્તર ગુજરાતમાં લખે છે તેમજ એ જાણવું. એ પ્રમાણેજ લખવું તે શુદ્ધ એમ કોઇ કહેતું નથી. તેમજ ફારશીમાં લિપિના નિયમ ચોખ્ખા છે અને તે બરાબર ઉચ્ચારને અનુસરતા છે. તેથી ફારશી શબ્દને પણ આ નિયમ લાગુ પાડતાં કાંઇ હરકત નથી. હરકત માત્ર બધી ઇંગ્રેજી શબ્દોમાં આવી પડે છે. એ શબ્દોમાં કયો નિયમ પાળ્યો છે તે આપણે વાંચનમાળા જોઇને શોધી કહાડવું જોઇએ છે. એશિઆ શબ્દમાં જે "આ" લખાયછે તે ઇંગરેજીમાં 'a' છે તે ઉપરથી. પણ જો જોડણીજ કબુલ રાખવી, અને ઉચ્ચાર તરફ ન જોવું એમ ઠરેતો, એડિનબરો, બ્રોંબ્રાક, વગેરે શબ્દનાં જે રૂપ ચોપડીઓમાં જોવામાં આવે છે તે ક્યાંથી આવ્યાં! અમારા જોવામાં તો એમ આવે છે, કે વાંચનમાળાની જોડણી અનિશ્ચિત તો છેજ પણ તેના ઉપર આધાર રાખી શકીએ, તો તેનું વલણ ઉચ્ચાર તરફ જણાય છે. માટે અમે એનો પેટાં નિયમ આ પ્રમાણે કહાડીએ છઇએ.

अ. जे भाषामां उच्चार अने जोडणी एक सरखां नहोय त्यां उच्चार प्रमाणे लखवुं.

આ બીજા નિયમને ઘણા અપવાદ લાગતા હોય એમ જણાતું નથી. થોડાજ દાખલામાં એ નિયમ પડતો મૂક્યો હોય એમ લાગે છે, સંસ્કૃતમાં કેટલાએક શબ્દને અંતે વ્યંજનો આવેછે જેમકે વિદ્વાન્, બુદ્ધિમાન્ જગત્ વગેરે, ગુજરાતીમાં એ શબ્દોનું ઉચ્ચારણ પણ વ્યંજનાંતજ થાયછે. અને તેઓ બરોબર આ નિયમ નીચે આવે છે; પણ ચોપડીઓમાં કોઇ ઠેકાણે મૂળ પ્રમાણે જોડણી કીધી નથી. બીજા ગ્રંથકારો પણ ઘણું કરીને વ્યંજનાંત શબ્દ લખવાનો કેવળ અભાવજ બતાવે છે. કદાચિત્ અને અર્થાત્ સિવાય થોડાજ શબ્દમાં કોઇને છેલ્લો અક્ષર ખોડો કરતાં અમે દીઠો છે. પ્રાકૃત ભાષાનો એક ઉત્સર્ગ પણ એવો છે કે હલંત શબ્દ સ્વર સહિત લખાય. માટે આ બધી વાતનો વિચાર કરતાં અમારો નિશ્ચય થાય છે કમિટીએ બીજા નિયમનો આ એક અપવાદ કબુલ રાખ્યો છે. એ અપવાદ કબુલ રાખવાનું એક બીજું પણ કારણ મળી આવે છે. ગુજરાતીમાં દેવ, રામ, વગેરે સ-

ણા શબ્દનો ઉચ્ચાર છેલ્લો અક્ષર ખોડો હોય એ પ્રમાણેજ થાય છે, અને તેથી એમ વિચારવામા આવ્યું હશે કે જેમ આવા ઘણા હલંત ઉચ્ચારમા સ્વર લખવા છતા ઉચારતો હલંતજ થાયછે, તેમ ખરા હલંત શબ્દમાં સ્વર મેળીને લખીશુ તોપણ તેનો ઉચ્ચાર તો કરવો જોઇએ તેમજ થશે, અને એમ છે ત્યારે લિપિમાં જાણી જોઇને નકામી ગુંચવણ શું કામ નાખવી? હવે પછીના લોકો આ ધારણા કબુલ કરશે કે નહિ એ શક ભરેલું છે, કેમકે વ્યુત્પત્તિ જ્ઞાન દેશમાં દિન પર દિન વધતું જાય છે, અને વખતનુ વગણ શુદ્ધ સંસ્કૃત શબ્દો લખવા તરફ સ્પષ્ટ જણાય છે. તે છતા હાલ દેશમા ચાલે છે તે તરફ જોતા અને વાચનમાળામા જે પદ્ધતિ પકડી છે તેનું પ્રયકરણ કરતા આપણા કામને માટે તો આ પેટા નિયમ કહાડી શકાયછે.

ब व्यजनात शब्दो तो शुद्ध रूपे बोलाता होय, तो ए तेमा 'अ' मेळवीनेज लखवा.

બારીકીથી કામ કરવા જઇએ તો તો આટના ખુલાસા સાથે પણ આ નિયમને અમલમા આણતા ઘણી ગુંચવણ માલમ પડે. કેટલા ઉચ્ચારણો આપણને એવા માલમ પડશે કે તેના ચિન્હજ આપણી લિપિમા નથી. મોરપક્ષી ને આંબાનો મોર, કોઠીનું ઝાડ ને દાણા ભરવાની કોઠી વગેરે કેટલાએક ગુજરાતી ઉચ્ચારણોનો આપણી લિપિમાં સમાવેશ થઇ શકતો નથી, તો આરબી કે ઇંગ્રેજી ભાષાના ઉચ્ચારણો આપણે આ નિયમ પ્રમાણે શી રીતે બરાબર લખી શકવાના હતા? આવે પ્રસંગે આપણે આપણા આ નિયમને કોરે મૂકવાની જરૂર છે, અથવા એમ પણ વાદ કરી શકાય કે તે શબ્દ આપણી ભાષામા આવ્યા પછી જૂદા ઉચ્ચારણનો થઇ ગયો છે, અને તેથી આપણે તેના મૂળ રૂપ પ્રમાણે લખવાને બિલકુલ બંધાએલાજ નથી. એ પણ ખરી વાતછે કે એક ભાષાની લિપિનું કામ કાંઇ બીજી ભાષાના ઉચ્ચારણો લખવાનું નથી, અને એ કાર્ય જો તે ન કરી શકે તો કાંઇ તેનો તેમા જરાએ દોષ ગણાય નહિ. દુનિઆની બધી ભાષાના ઉચ્ચારણોના ચિન્હ કરી પણ આપણે આપણી લિપિમા આણી શકીએ નહિ, અને તે આણવા જવુ એ આપણું કામ પણ નથી. એ ન "ઓ" ના જે બે ઉચ્ચાર આપણી ભાષામા ચાલેછે તેને માટે નવા

ચિન્હ કલ્પવા, કે પહેલાં ચાલતા હતા ને હમણાંજ આપણે વિસારી મૂક્યા છે તેને પાછાં તાજાં કરવા એ જુદી વાત છે. ગૂજરાતી લિપિમાં "ધ" ને "જી", ના હ્રસ્વ ને દીર્ઘ રૂપમાં તો ભેદ રાખવાની જરૂરજ અને કેટલાએક ગ્રંથકારો એ ભેદ તો પોતાના લખવામાં રાખે પણ છે. ભેદ લિપિમાં બતાવવો એ કાંઇ અઘરૂં કામ નથી.

આપણી લિપિમાં પરભાષાના ઉચ્ચારણો સમાય તે રીતેજ આ પમ લાગુ પાડવો એ આપણે ઉપર સિદ્ધ કીધું. હવે માત્ર એટલુંજ કહે રહ્યું છે કે ક્યા નવા ઉચ્ચારને માટે આપણી લિપિનો કયો અક્ષર વાપરવાનો ઠરાવ માળામાં કબુલ રાખ્યો છે. એ બાબતના ઉચ્ચારમાં કાંઇક ભેદ ચાલે છે. કેટલા મૂર્ધન્ય ને કેટલા દંત્ય અક્ષર લખે છે. આપણી પડીઓમાં મૂર્ધન્ય કબુલ રાખ્યોછે, અને અમારા કાનને પણ એજ વધારે પસંદ પડે છે. મરાઠી ટ્રેન્સલેટર, અને તેનું દેખાદેખી થોડા એક ગુજરાતી લખનારાઓ દંતસ્થાનો અક્ષર વાપરે છે. પણ આપણે તો વાંચનમાળાનો રિવાજ કબુલ કરવો જોઇએ. બીજા કેટલાએક ઉચ્ચારણને માટે ઠેક આવો નિર્વિવાદ તો નહિ પણ કાંઇએક નિયમ હાથ લાગે છે ખરો એ બધાનો સાર નીચેના પેટા નિયમમાં અમે સમાવીએ છઇએ. કે અંગરેજી ઉચ્ચારણને માટેજ ફક્તછે, સંસ્કૃતમાં કાંઇ પંચાત નથી, અંહારથી ઉચારણો આપણાં જેવાં છે, અથવા તેને આપણે તેવાં કરી નાખ્યાં છે.

क, T નો ટ, D નો ડ, Z નો ઝ, કંઇ A નો આ, Clyde શબ્દમાં ક્લાઇડ, અને Point માં પાંઇટ એ પ્રમાણે લખવું.

આ ઉપનિયમના છેલ્લા ભાગમાં એટલે "આઇ" ના ઉચ્ચારમાં ગાઢ તકરાર છે. કોઇ ઐ, ને કોઇ આઇ લખે છે. એમાં "આઇ" જ વધારે પસંદ કરવા લાયક છે એમ અમે કહી શકતા નથી, પણ ક્વચિદ્ટીનો રિવાજ એ પ્રમાણેનો અમારી નજરે આવે છે.

એક બીજી તકરાર પણ આ નિયમને લગતી કહેવાની રહી જાય કેટલાએક અંગરેજી શબ્દોની વચમાં હલંત અક્ષર આવે છે, અને તેને પણ તેણે પ્રકારે સહીત લખવો જોઇએ છઇએ. એ બાબત વાંચનમાળામાંથી કાંઇ ખુલાસો મળતો નથી, કેમકે કોઇ ઠેકાણે આમ ને કોઇ ઠેકાણે એમ લખ્યું છે. પણ અમે ધારીએ છઇએ કે અહીંયા તો કંઇ

છૂટ થવાની જરૂર હોવાની નથી. સ્કાટ્લંડ નહિ પણ સ્કાટ્લંડજ લખવુ. અક્ષર લીધેલા અમારી પડે છે માટે અને બીજા પણ કાંઈક કારણને લીધે એવે ઠેકાણે તે અક્ષર બોલવાનો રિવાજ રાખ્યો હોય તો વધારે સારૂં-

(અધુરૂં.)

केळवणी खातानी खबर.

તા૨અકટોબર સને ૧૮૭૧થી તા૩૧ ડીસેંબર સ ૧૮૭૧ સુધીમાં આ ભાગમાં નીચે મુજબ ઇનામ અપાયું.

१-०-० ચોધસાની નિશાળમાં અમદાવાદ જીલ્લાના નેટિવ આસિસ્ટંટ સુપ્રીનટેન્ડેન્ટ ઓફ્ડસીનીકરે આવી પરીક્ષા લેઇ છોકરાઓને મીઠાઇ વહેંચી.

१-०-० મોજે મેરણા તાબે અહમદનગરની નિશાળમાં આલમ વહીવટદાર જમીયતરામ આદીતરામ તથા મોજણીદાર રામચંદ્ર તથા બીજાસ્કુલ કમીટીના મેંમબરો મળી પરીક્ષા લેઇ રૂપીઆ એકની મીઠાઇ વહેંચી.

१-०-० ઘણોજની નિશાળમા ત્યાંના જપતીદારે તથા સ્કુલ કમિટીના મેંમબરોએ મળી તા.૯ અકટોબર સને ૧૮૭૧ના રોજ પરીક્ષા લેઇ રૂપીઆ એકનાં પતાસાં વેંહેચ્યાં

१-०-० મોજે હડીઓલ તાબે અહમદનગરની નિશાળમાં ત્યાંના વહીવટદાર આલમ જમીયતરામ આદીતરામે તથા ત્યાંના તથા ધરોડાના સ્કુલ કમિટીના મેંબરોએ મળી પરીક્ષા લેઇ રૂપીઆ એકની મીઠાઇ વેંહેચી. તા૭-૧૦-૭૧

६-१४-६ અહમદનગર તાબે ઇડરની નિશાળમાં ત્યાંના વહીવટદાર આલમ જમીયતરામ આદીતરામે તથા ત્યાના પોસ્ટમાસ્તરે પરીક્ષા લેઇ ઇનામ છોકરા તથા છોરીઓને રૂપીઆ નવ મીંદ્યાના ને આરપાઇનું તા૨૫-૧૦-૭૧ ને રોજ વેહેચ્યું

પાલણપુર પ્રાંતાની નિશાળોમાં ઇનામ અપાયું તેની યાદી

२००-०-० પાલણપુરના મ. પો. સુ. ડાયસો સાહેબે તથા દિવાનસા-

ચિન્હ કહેવાય, કે પહેલાં ચાલતા હતા ને હમણાંજ આપણે વિસારી મૂક્યા છે તેને પછાં તાજાં કરવા એ જુદી વાત છે. ગુજરાતી લિપિમાં "ઇ" "ઉ" ને "જી" ના હ્રસ્વ ને દીર્ઘ રૂપમાં તો ભેદ રાખવાની જરૂરજ છે, અને કેટલાએક ગ્રંથકારો એ ભેદ તો પોતાના લખવામાં રાખે પણ છે, એ ભેદ લિપિમાં બતાવવો એ કાંઇ અઘરૂં કામ નથી.

આપણી લિપિમાં પરભાષાના ઉચ્ચારણો સમાય તે રીતેજ આ નિયમ લાગુ પાડવો એ આપણે ઉપર સિદ્ધ કીધું. હવે માત્ર એટલુંજ કહેવાનું રહ્યું છે કે કયા નવા ઉચ્ચારને માટે આપણી લિપિનો કયો અક્ષર વાંચન માળામાં કબુલ રાખ્યો છે. એ બાબતના ઉચ્ચારમાં કાંઇક મત ભેદ ચાલે છે. કેટલા મૂર્ધન્ય ને કેટલા દંત્ય અક્ષર લખે છે. આપણી એ પડીઓમાં મૂર્ધન્ય કબુલ રાખ્યોછે, અને અમારા કાનને પણ એજ વધારે પસંદ પડે છે. મરાઠી ટ્રેન્સલેટર, અને તેનું દેખાદેખી થોડા એક ગૂ ...ી લખનારાઓ દંતસ્થાનો અક્ષર વાપરે છે. પણ આપણે તો વાંચન માળાનો રિવાજ કબુલ કરવો જોઇએ. બીજા કેટલાએક ઉચ્ચારણને માટેજ ઠીક આવો નિર્વિવાદ તો નહિ પણ કાંઇએક નિયમ હાથ લાગે છે ખરો. એ બધાનો સાર નીચેના પેટા નિયમમાં અમે સમાવીએ છઇએ. એ અંગરેજી ઉચ્ચારણને માટેજ ફક્તછે. સંસ્કૃતમાં કાંઇ પંચાત નથી, અને ફારશી ઉચારણો આપણાં જેવાં છે, અથવા તેને આપણે તેવાં કરી નાખ્યાં છે.

क, T નો ટ, D નો ડ, Z નો ઝ, ટુંકા A નો ઑ, Clyde જેવા શબ્દમાં કલાઇડ, અને Point માં પાઇંટ એ પ્રમાણે લખવું.

આ ઉપનિયમના છેલ્લા ભાગમાં એટલે "આઇ" ના ઉચ્ચારમાં કાંઇક તકરાર છે. કોઇ ઐ, ને કોઇ આઇ લખે છે. એમાં "આઇ" જ વધારે પસંદ કરવા લાયક છે એમ અમે કહી શકતા નથી, પણ કમિટીનો વિચાર એ પ્રમાણેનો અમારી નજરે આવે છે.

એક બીજી તકરાર પણ આ નિયમને લગતી કહેવાની રહી જાય છે. કેટલાએક અંગરેજી શબ્દોની જગામાં હલંત અક્ષર આવે છે, અને તેને કોઇ ઠેકાણે અકાર સહીત લખેલો જોઇએ છઇએ, એ બાબત વાંચન માળામાંથી કાંઇ ખુલાસો મળતો નથી, કેમકે કોઇ ઠેકાણે આમ ને કોઇ ...ને ઠામ લખેલું છે. પણ અમે ધારીએ છઇએ કે અહીંયા તો કંઇ

૨—૪—૦ ડીસાની નિશાળમાં રાજેશ્રી. ભીખાજીપંથ નારાયણરાવ તથા કસટમ ખાતાના ઇન્સ્પેકટર માણેકલાલ તથા બીજા સર્વે મેંબરોએ મળીને મીઠાઇ વેંહેચી.

૨—૦—૦ ખાતેરાની નિશાળમાં ફોજદાર બળવંતરાવ નારાયણ ના. હેમરાજ સુભચંદ તથા બીજા મેંબરોએ મળીને આસરે રૂ॰ પીઆ બેની મીઠાઇ વેંહેચી.

૪—૦—૦ વાવની નિશાળમાં ત્યાંના રાણાજી સાહેબે તથા તેમના કા॰ રભારી તથા ફોજદાર લવજી ભૂખણદાસે મળી રૂપીઆ ચાર ની મીઠાઇ વેંહેચી.

૨૨—૮—૦ વારાહીની નિશાળમાં ત્યાંના ઠાકોર ઉમરખાનજી તથા ફો જદાર મયાચંદ લવજી તથા બીજા સ્કુલ કમીટીના મેંબરો એ મળી રૂપીઆ સાડીબાવીસનો ટીપ કરી તેમાંથી જે ખરચ્યા તેની વીગત.

૨—૮—૦ મીઠાઇ વેહેચી ૨૦—૦—૦ સ્કુલફંડ ખાતે જમા કરાવ્યા

૧૪—૦—૦ થરાની નિશાળમાં ત્યાંના ઠાકોર સાહેબે તથા સ્કુલ ક॰ મિટીના મેંબરોએ મળી રૂપીઆ ચાદની ટીપ કરી તેમાંથી ખરચ્યા તેની વીગત.

૭—૦—૦ સ્કુલફંડ ખાતે જમા ૨—૮—૦ છોકરા ને ઇનામ

૪—૮—૦ મેહેતાજીને ઇનામ

૧૪—૦—૦

તથા આસરે રૂપીઆ બેની મીઠાઇ વેંહેચી.

તા. ૮ ફેબરવારી સને ૧૮૭૨ ઇ. પેથાપર

JEVACHRAM SATVACHRAM,

ડેપ્યુટી એજ્યુકેશન ઇન્સ્પેક્ટર

મહીકાંઠા પાલણપુર વિભાગ.

અંકલેશ્વરની કન્યાશાળામાં ૨૭મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૭૨ને રોજ દેશાઈ અમૃતરામ પ્રાણભાઈએ પરીક્ષા લેઈ છોકરીઓ પાંચના રેજા તથા ઓઢણીઓ તથા ૧) રૂપીઆના પતાસાં વહેંચ્યાં.

GOPALJI S. DESAI.

સબ. ડે. એ. ઇન્સ્પેક્ટર, ભરુચ.

કસ્બે બારડોલી જીલ્લે સુરતની કન્યાશાળામાં તા. ૩૦ મી આગષ્ટ સને ૧૮૭૧ ને રોજ કસ્બાના મામલતદાર સાહેબ વગેરે પરીક્ષા કરી મામલતદાર સાહેબે ૨૧)ના પતાસાં વેંહેચ્યાં.

મોજે પાલ પ્રગણે ચોર્યાસી જીલ્લે સુરતની સરકારી નિશાળમાં તા. ૭ મી ડીસેંબર સન ૧૮૭૧ ને રોજ કસ્બા મગદલ્લાના રહેનાર શેઠ રામજી જગાજીએ પોતાની સાલગીરી હોવાથી છોકરીઓ પાસે કવિતા બોલાવી ૨૧) ના પતાસાં છોકરાઓને વેંહેચ્યાં.

કસ્બે માંડવીની સરકારી નિશાળમાં તા. ૩૦ મી અકટોબર, સને ૧૮૭૧ ને રોજ ડીસપેનસરીના ડાક્ટર સાહેબ ગોવિંદરાવ કેશવરાવ વગેરે પરીક્ષા લઇ ૨૧) ના પતાસાં વેંહેચ્યાં.

તા. ૭ મી ફે. ૧૮૭૨.

MOHANLAL R.

ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, સુરત.

પુસ્તકોની પહોંચ. સુરતના કવિ દલપતરામ ડુલભરામે વળી મુંબાઇમાં એક નાની ચોપડી હોળીપર્વ નામની છપાવી છે તેની એક નકલ અમને પોહોચી છે. એમાં ભાત ભાતના રાગની હોરીઓ છે અને શૃંગાર રસે વસંત વર્ણન ઘણું કરીને કીધુંછે. એના પૃષ્ટ ૧૭ અને કિંમત બે આના રાખી છે.

ગુજરાતશાળાપત્રના લવાજમ વગેરેનાં નાણાં આવ્યાં તેની પહોંચ.

તા. ૧લી માર્ચ ૧૮૭૨થી તા. ૩૧મી માર્ચસન૧૮૭૨ સુધી.

	સને૧૮૭૧ના	સને૧૮૭૨ના
વળાની નિશાળના મેહેતાજી તરફથી, ફુડીમાં મણ ૦-૫-૦ જતાં જમાં	૦-૦-૦	૧૨-૧૧-૦
ગાયકવાડી શાળા ખાતાના સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ તરફથી.	૦-૦-૦	૦-૧૪-૯
અમદાવાદજીલ્લાના ડીપ્યુટી, એ, ઇન્સ્પેક્ટર તરફથી	૧૧-૧૫-૦	૧૦૬-૦-૦
રાજકોટ હાઇસ્કુલના હેડ માસ્તર તરફથી	૦-૦-૦	૨-૧૨-૦
સુરતજીલ્લાના, ડેપ્યુટી, એ, ઇન્સ્પેક્ટર તરફથી	૦-૦-૦	૧૪૫-૦-૦
	૧૧-૧૫-૦	૨૬૭-૫-૦

જાહેર ખબર

સઘળાઓ ને નમ્રતા પૂર્વક વિનતિ કરવામાં આવેછે કે પોટ્સની ભૂમિતિ સંબંધ પેહેલાનાં મનોપત્ર સાથે કોલેન્સો, ચેમ્બર્સ, અને ટટનમાંનાં કેટલાંક મનોપત્ર પુરવણીમાં દાખલ કરી એક પુસ્તક હાલ છપાવવા સારૂં કર્યું છે તે મે માસની સરૂઆતમાં બહાર પડશે. માટે જેઓ ને રાખવાની ઇચ્છા હોય તે ગ્રહસ્થો મને એપ્રીલ આખરસુધીમાં અગાઉથી જણાવશે તેમની પાસેથી એની કીમત કરતાં ચાર આના ઓછા લેવામાં આવશે. બહારગામના ગ્રાહકો પાસેથી તે ઉપરાંત ટપાલ ખર્ચ લેવામાં આવશે. દશ કરતાં વધારે નકલો રાખનારને દશો ટકા ફી અને ટપાલ ખર્ચ આપવામાં આવશે.

લી. સેવક.

મુ. અમદાવાદ — પિતાંબરદાસ ત્રિભૂવનદાસ મેહેતા

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER.

MAY 1872

પુસ્તક ૧૩ મું. મે સન ૧૮૭૨. અંક ૫ મો

મે'તાજી બહુ મોંઘું ફુલ, નામ તેમ છે કામ—
કર ખંતે મન હેત રીત, ખરી ભેતિ ધરિ હામ.

અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ઠ.	Contents.	Page.

(કેળવણીખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ મધ્યે, મામાની હવેલીમાં યુનાઇટેડ પ્રિંટિંગ, અને
જનરલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ હીરાચંદે છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.
(મૂલ્ય વરસ રૂ. ૧. અગાઉથી)

गुजरात शाळापत्र,

પુસ્તક ૧૨ મું. અમદાવાદ. મે સન ૧૮૭૨. અંક ૫ મો

मेघदूत काव्य.

एम उपासी [1]चरवणभवने उत्तर तुं मारग आन[2].
ओथे उभां खसि [3]अप्सराने गांधर्व करतां गान
[4]वीणा भिज्याना भयथी.
जा, रंतिदेव गोमेध बहु करनारतणारे
[5]साक्षात कीर्त्ति सरिता रूपी चंबलने तीरे. ५२

व्हालो विरोध विलोकी हळधर आणी युद्धअराग,
रेवतिना लोचन प्रतिबिंबे चकचकता करि त्याग
व्हाला मधुना प्याला,
जइ सेवि सरस्वति, सेव तुं जइ, तुं पण तेथी
चित्त शुद्ध थइश रहि कृष्णरे मात्रज रंगेथी. ५६

એ નામનું ગામડું છે તે નહિ, પણ આખો દેશ ગણાતો હતો તે. સરસ્વતી અને દૃષદ્વતી વચ્ચેનો જે મુલક તે બ્રહ્માવર્ત એમ મનુ કહેછે.—૫ પૃથ્વી નક્ષત્રી કરવા સારૂ ક્ષત્રીઓજ સરત બાંધીને ધાયા હતા તેની જે હકીકત સૂચવતા કરે છે તે. આ બીજું ચરણ ભાષાંતર કરનારની તરફનુંજ વધુમાં છે. મૂળમાં તો ક્ષત્રોના યુદ્ધને સૂચવનાર એટલુંજછે. —૬. ગાંડીવ નામના ધનુષ્યનો ધરનાર, અર્જુન. —૭ બાણ.

૧. રાજાઓ હાલાની લડાઇ કૌરવપાંડવ હળધરના સગા હતા, અને તે માંહો માંહે લડવા લાગ્યા તે જોઇને—૨ યુદ્ધપર અપ્રીતિ આણીને, કુરુક્ષેત્રના યુદ્ધમાંન જતાં—૩ હળધરની સ્ત્રી.—૪. "રેવતીના લોચનનું પ્રતિબિંબ પડવાથી ચકચકિત થએલા એવા જે પોતાને ભાવતા મદ્યના પ્યાલા તેનો ત્યાગ કરીને." પ્રતિબિંબ કહેવાનું કારણ કે પ્રથમ પોતાની સ્ત્રીને થોડોએક પાઇને પછી પુરૂષો તે સમયે મદ્યપાન કરતા હતા. હળધરને દારૂ ઉપર બહુજ પ્રીતિ હતી એ પુરાણપ્રસિદ્ધ વાતછે. —૫. હળધરે કુરુક્ષેત્રનું યુદ્ધ થવા માંડ્યું તે પહેલાં કંટાળીને સરસ્વતીને કાંઠે એકાંત વાસ કીધો હતો. —૬. તે નદીના પ્રતાપથી.—૭. તું પણ તેથી ચિત્તમાં શુદ્ધ થઇશ. અને ફક્ત ઉપરના રંગથીજ તું કૃષ્ણ કહેતાં કાળો રહીશ. આ જગો ઉપર મૂળનો સંસ્કૃત શબ્દ જાણી જોઇનેજ ગોઠવ્યોછે, કેમકે એવો અર્થ પણ તેનો થઇ શકે કે તું કૃષ્ણના જેવો માત્ર રંગમાંજ રહીશ. અને તેની પેઠે તું ગુણે પણ કાળો થઇશ નહિ. કેમકે તેતો ભારતનો મોટો ભડકો સળગાવવામાં આગેવાન હતો. મૂળનો અર્થ એમછે એવું કહી શકાતું નથી, પણ માત્ર કલ્પના બાહેર મૂકીછે.

જોડણીના નિયમનું અર્થગ્રહણ.

૪. ગૂજરાતી શબ્દો ગૂજરાતના ઘણા ભાગમાં જે પ્રમાણે બોલાતા હોય તે પ્રમાણે લખવા.

વ્યુત્પત્તિ પ્રકરણમાં કોઈ શબ્દને પણ ગૂજરાતી છે એમ કહી શકાતું નથી; કેમકે ગૂજરાતી એ કાંઈ મૂળ ભાષા નથી. તેમજ ગૂજરાતીમાં જેટલા શબ્દ વપરાય છે તેને ગૂજરાતી કહ્યા છે એમ પણ આ નિયમનો અર્થ થઈ શકતો નથી. ત્રીજા નિયમથી સંસ્કૃત કે બીજી ભાષાના શુદ્ધ શબ્દ તો બાદ થએલાજ છે. પહેલા નિયમમાં થોડા ફેરફાર વાળા શબ્દને પણ મૂળ પ્રમાણે લખવાનું કહ્યું છે તેથી આ ઠેકાણે ઘણો ફેરફાર થએલા શબ્દ જેને વિષે કે બીજો નિયમ છે તેજ સમજવા.

આ નિયમ જેમ વાંચ્યો છે તેમ હવે અર્થમાં ખુલ્લો છે, પણ અમલમાં આણવો સૌથી અઘરો છે. ઘણા ભાગમાં કયું ઉચ્ચારણ સાધારણ છે તે જાણ્યા અગાઉ તે શબ્દ ગૂજરાતના બધા ભાગમાં શી રીતે બોલાય છે તે જાણવું જોઈએ, એટલું જ્ઞાન થોડામાંજ હોઈ શકે. પણ એ બાબત કાંઈ પણ વિશેષ નિયમ આપવો એ અશક્ય છે, કેમકે જૂદાજૂદા ભાગમાં શબ્દ બોલવાની કાંઈ અમુક રીતિઓ નથી. સુરતજીલ્લામાં બધે સ બોલે છે, ચરોતરમાં કનો ચ, હ્રસ્વ ઇનો લોપ, દીર્ઘ ઇનો ગુણ વગેરે જે કાંઈ નિયમ સર ઉચ્ચારભેદ છે તે નીચલા વર્ગના લોકોમાંજ ચાલે છે, અને તેથી કયા ભાગમાં આ નિયમ પ્રમાણે ઉચ્ચાર થાય છે એમ કહી શકાતું નથી, એ તો દરેક ભાગના વતનીઓ એકઠા મળી દરેક શબ્દના રૂપ વિષે નિશ્ચય કરે ત્યારેજ થાય. કમિટી એ ધોરણ મુજબ જ ભેગી થઈ હતી, અને તેથી જે શબ્દ તેમણે મુકરર કર્યા તે પ્રમાણે જો શુદ્ધ છપાયા હોત તો આપણે કોઈ વાતની અડચણ રહેત નહીં. પણ તેમ થયું નથી ત્યારે તો ઘણે ઠેકાણે શી રીતે કીધું છે તે ઉપર નજર રાખવી જોઈએ.

નિયમ તો કોઈ બરાબર નીકળી શકતો નથી, તે છતાં સુરત, ઉત્તર ગૂજરાત, અને કાઠીઆવાડ એ ત્રણ ગૂજરાતના મોટા ભાગ છે, અને એ ત્રણ ભાગની ભાષા કેટલીએક રીતે એક બીજાથી નોખી પડે છે એ વાત યાદ રાખવી. અમે સાંભળ્યું છે કે કમિટીએ પણ એ ભાષા-

ના એવા મોટા ત્રણ વિભાગજ પાડ્યા હતા. તેથી એ ત્રણે ભાગમાં હરકોઇ શબ્દ શી રીતે બોલાય છે તેની તપાસ કરીએ તો તે કાંઈ ઘણું અઘરૂં પડે એવું નથી.

૫. એકજ અર્થના છેક જૂદાજૂદા શબ્દો ગુજરાતના જૂદાજૂદા ભાગમાં બોલતા હોય તો તે બધા રાખવા.

આ નિયમ જોડણી લખનારને કાંઈ કામનો નથી. એ તો ગ્રંથકારને ઉપયોગનો છે. તેમજ એ નિયમમાં સમજવું કાંઈ મુશ્કેલ નથી. "છેક જૂદાજૂદા શબ્દ" એમ જે કહ્યું તે ઉપરથી એટલુંજ સમજવાનું છે કે એક શબ્દના અનેક અપભ્રંશ રૂપ થતાં હોય તો તે બધાં રૂપ જૂદા શબ્દ જાણીને ભાષામાં ન લેવા. ત્યાં તો ઉપલા નિયમો લાગુ પાડવા. એ નિયમ તો જ્યાં જૂદા જૂદા મૂળના એક અર્થ વાળા શબ્દ બોલાતા હોય તેને માટેછે.

૬. સંસ્કૃત તથા હિંદી ધાતુપરથી ક્રિયાપદ અને તેની જોડણી મૂળ પ્રમાણે રાખવી.

આ નિયમની વાક્ય રચના કાંઈ ઓરજ તરેહની જણાય છે. બીજા નિયમોમાં તો કાંઈ વધઘટ કરતાં કાંઈ પણ અર્થ ખુલ્લો જણાય છે, પરંતુ આ નિયમને તે જેમ જેમ જોઇએ છીએ તેમ તેમ વધારે અર્થ રહિત માલમ પડે છે, અથવા એના શબ્દ ઉપરથી ક્યારે પણ અર્થ ન કહાડી શકાય એવો અર્થ એ કમિટિના મનમાં હશે એવી કલ્પના કરવી પડે છે.

પ્રથમ તો એમાં 'તેની જોડણી' એમ જે લખ્યું તે કોની જોડણી એ બરાબર સમજાતું નથી. ઉપર ટપકે જોતાં કોઈ સ્વભાવિક રીતે એ સંબંધી સર્વનામનો અન્વય 'ક્રિયાપદ' જોડે કરે, પણ જરા જો વિચાર કરે તો તે અન્વય ખોટો છે એમ તુરત લાગે. સંસ્કૃત અથવા હિંદી પ્રમાણે ક્રિયાપદનું રૂપાખ્યાન કરવું એવો અર્થ હોયજ નહિ. "કહેવું" એને ठेकाणे कथितव्यं के कहेना કહેવું એવો તે કોનો અભિપ્રાય હોય? પણ વાક્યનો એજ અન્વય સ્વભાવિક છે, અને બીજી રીતે એનો અન્વય કરીએ છઇએ એટલે 'ધાતુ'ની સાથે એનો સંબંધ બેસાડવા જઇએ છીએ તોપણ ઉપર કહ્યો તેવોજ અનર્થ થઈ જાય છે.

ધારો કે એ નિયમનો એવો અર્થછે કે સંસ્કૃત અથવા હિંદી ધાતુઓ

તો તે મૂળ ભાષામાં હોય તે પ્રમાણેજ લખવા અને તેનું રૂપાખ્યાન ગૂજરાતી વ્યાકરણના નિયમે પણ એવા શુદ્ધ રૂપને ગૂજરાતી ધાતુ માનીને કરવું. આ અર્થ એક ઘડી પણ ટકી શકતો નથી. એમાં પ્રથમ તો સંસ્કૃત અને હિંદી એ બંને મૂળની વાત કરી છે, પણ ઘણા ખરા હિંદી ધાતુઓ તો ગૂજરાતીની પેઠે સંસ્કૃતમાંથી નીકળેલા છે, ત્યારે હવે મૂળ રૂપ તે સંસ્કૃતમાનું લેવું કે હિંદુમાંનું લેવું? આ નિયમ તો હિંદી ભાષા જાણે કોઇ સ્વતંત્ર ભાષા હોય એવા ભાવથી લખ્યો છે. એ મુશ્કેલી આઘી મૂકીએ, અને સંસ્કૃત કે હિંદી એ બેમાંથી જે ફાવે તે રૂપ લેવું એમ કબુલ કરીએ તો પણ એ નિયમ ગૂજરાતી ભાષાને મારી નાખ્યા શિવાય અમલમાં આણી શકાતો નથી. કહેવું એનો મૂળ ધાતુ સંસ્કૃતમાં તો "कथ्" છે, ત્યારે શું કથ્ ધાતુ આપણે એને ઠેકાણે હમેશાં વાપરવો? કોઇ કહેશે કે આ ઠેકાણે તો હિંદી રૂપ कह કબુલ રાખ્યું તો તે કબુલ રાખ્યું, પણ મળ ધાતુનું સંસ્કૃત કે હિંદી એ બંનેમાં મિલ રૂપ છે તેનું શું કરવું! શું હોરાની પેઠે "મિલતું નથી" એમ બોલવું. એવા कृ, चल्, छिद्, तुल, तु, मुच्, વગેરે અનેક ધાતુઓ છે, કે જેના સંસ્કૃત કે હિંદી રૂપ આપણી ભાષામાં કદી પણ આપણે દાખલ કરી શકવાના નહિ. આવો ગાંડો અર્થ એ કમિટિના નિયમમાં નથીજ રહેલો એમાં શો સંદેહ! ત્યારે એનો અર્થ શો હશે!

અમે તો એ નિયમનો અર્થ આ પ્રમાણે સમજીએ છીએ. એ વાત ખરી છે કે એ શબ્દોમાંથી એ અર્થ શી રીતે નીકળ્યો તે અમે સમજાવી શકતા નથી, અને એજ અર્થ ધારેલો હોય તો એ નિયમ ઉપર ઘણીજ અપૂર્ણ ભાષાનો દોષ આવી પડે; તો પણ જો એમાં કાંઈ અર્થ રહેલો છે તો અમે જે નીચે લખીએ છઇએ તેજ છે.

कहे, रहे वगेरे हकार वाळा धातुओ आवे त्यारे पाछला अक्षर साथे हने न जोडी देवो.

આ નિયમ શા માટે બાંધવો પડ્યો હશે તે અમે સમજી શકતા નથી. કહ્યું, કહીએ વગેરે કેટલા રૂપાખ્યાનમાં હ છૂટો પડે છે અને મૂળ વ્યુત્પત્તિમાં હ છૂટો છે તેથી એ કદાપિ કહાડ્યો હશે, પણ એ ફેરફાર દર્શાવવો એ વ્યાકરણકારનું કામ છે. અને એ ફેરફાર દર્શાવવા પડે માટે જોડણી-

ના એવા મોટા ત્રણ વિભાગજ પાડ્યા હતા. તેથી એ ત્રણે ભાગમાં હરકોઇ શબ્દ શી રીતે બોલાય છે તેની તપાસ કરીએ તો તે કાંઈ ઘણું અઘરૂં પડે એવું નથી.

૫. એકજ અર્થના છેક જૂદાજૂદા શબ્દો ગૂજરાતના જૂદાજૂદા ભાગમાં બોલતા હોય તો તે બધા રાખવા.

આ નિયમ જોડણી લખનારને કાંઈ કામનો નથી. એ તો ગ્રંથકારને ઉપયોગનો છે. તેમજ એ નિયમમાં સમજવું કાંઈ મુશ્કેલ નથી. "છેક જૂદાજૂદા શબ્દ" એમ જે કહ્યું તે ઉપરથી એટલુંજ સમજવાનું છે કે એક શબ્દના અનેક અપભ્રંશ રૂપ થતાં હોય તો તે બધાં રૂપ જૂદા શબ્દ જાણીને બાપામાં ન લેવા, ત્યાં તો ઉપલા નિયમો લાગુ પાડવા. એ નિયમ તો જ્યાં જૂદા જૂદા મૂળના એક અર્થ વાળા શબ્દ બોલાતા હોય તેને માટેછે.

૬. સંસ્કૃત તથા હિંદી ધાતુપરથી ક્રિયાપદ અને તેની જોડણી મૂળ પ્રમાણે રાખવી.

આ નિયમની વાક્ય રચના કાંઈ ઓરજ તરેહની જણાય છે. બીજા નિયમોમાં તો કાંઈ વધઘટ કરતાં કાંઈ પણ અર્થ ખુલ્લો જણાય છે, પરંતુ આ નિયમને તે જેમ જેમ જોઇએ છીએ તેમ તેમ વધારે અર્થ રહિત માલમ પડે છે, અથવા એના શબ્દ ઉપરથી ક્યારે પણ અર્થ ન કહાડી શકાય એવો અર્થ એ કમિટિના મનમાં હશે એવી કલ્પના કરવી પડે છે.

પ્રથમ તો એમાં 'તેની જોડણી' એમ જે લખ્યું તે કોની જોડણી એ બરાબર સમજાતું નથી. ઉપર ટપકે જોતાં કોઈ સ્વભાવિક રીતે એ સંબંધી સર્વનામનો અન્વય 'ક્રિયાપદ' જોડે કરે, પણ જરા જો વિચાર કરે તો તે અન્વય ખોટો છે એમ તુરત લાગે. સંસ્કૃત અથવા હિંદી પ્રમાણે ક્રિયાપદનું રૂપાખ્યાન કરવું એવો અર્થ હોયજ નહિ. "કહેવું" એને ઠેકાણે कथितव्यं કે कहेना કહેવું એવો તે કોનો અભિપ્રાય હોય? પણ વાક્યનો એજ અન્વય સ્વભાવિક છે, અને બીજી રીતે એનો અન્વય કરીએ છઇએ એટલે 'ધાતુ'ની સાથે એનો સંબંધ બેસાડવા જઇએ છીએ તોપણ ઉપર કહ્યો તેવોજ અનર્થ થઈ જાય છે.

ધારો કે એ નિયમનો એવો અર્થછે કે સંસ્કૃત અથવા હિંદી ધાતુઓ

ને કઠણ પડે છે અને એથી ધારેલો પરિણામ પાર પડતો નથી. એ બાબત મેહેતાજીઓનો અભિપ્રાય માગવાથી વધારે ખુલાસો થશે. હાલની ચાલતી રૂઢીના કાગળો અને ખતપત્રોનો વહીવટ તેમાં દાખલ થાય તો સારૂં.

૩ દેશી હિસાબ બીજા ભાગમાંથી વીઘાં વધા અને વિઘવાશી વાળી વીઘાં દોરીની રીત કાઢી નાખી તેને ઠેકાણે નવી સરવાળા પ્રમાણે એકર ગુંઠા વાળું કોશ્ટક દાખલ કરી તેને લગતા હિસાબો દાખલ કરવા જોઇએ.

૪ ભુગોળ વિદ્યા ભાગ ૧લો ચાંખી મુદતથી ફેરફાર થયા વગરની ચાલ્યોજ આવે છે તેના ઉપર કોઈ ધ્યાનજ આપતું નથી એ જરા વધારે આશ્ચર્યની વાત છે. મહુધા પ્રગણું નીકળી ગયાને કેટલાં વરસ થઇ ગયાં પણ ખેડા જીલ્લાના શીખતા વિદ્યાર્થીઓ હજુ તે પ્રગણાનું મનન કરેછે. આ એક દાખલા તરીકે છે પણ એવાં બીજાં ઘણાં પ્રગણાંને માટે મારૂં કેહેવું છે.

વસ્તીની નવી ગણતરી હાલ થવા લાગી છે તે પ્રમાણે હવે પછી છપાતી ભુગોળ વિદ્યામાં દાખલ થવાનું લક્ષમાં આવવું જોઇએ.

૫ પદચ્છેદ કરાવવાનો વહીવટ હજુ સુધી એક સરખી રીતે ગુજરાત પ્રાંતમાં ચાલતો નથી. વાસ્તે મી૰ મોહનલાલ કલ્યાણજી વાળું પદચ્છેદનું પુસ્તક સ્કુલ બુક તરીકે બુક કમીટીએ પસંદ કરી ચલાવવાનો ઠરાવ કરવો જોઇએ-અગર તેમ ન બને તો પદચ્છેદની રીત ઉપર એક નવું પુસ્તક પ્રગટ કરાવવું જોઇએ અને તે પ્રમાણે એક સરખો વહીવટ થવા બંદોબસ્ત થવો જોઇએ કે એથી કરી સર્વત્ર ઠામે એક સરખી રીતે પદચ્છેદની રીત દાખલ થશે. આ વાત હું મારા ખરા અનુભવથી લખું છું.

હાલ એટલું બોલી બંધ રહું છું. બાકીની સૂચનાઓ, જો ઉપરની સૂચનાઓ નજીવી નહીં ગણાય તો હવે પછી લખી જણાવીશ.

લા. સે. વાઘજી મીઠાભાઇ.

કેળવણીખાતાની ખબરો.

મોજે સુલતાન પ્રગણે જલાલપોર જીલ્લે સુરતની સરકારી નિશાળ

મોજે વસાછા પ્રગણે ઓરપાડની સરકારી નિશાળમાં તારીખ ૧લી સપ્ટેમ્બર અને હાલને રોજ ગામના સારા સારા સદ ગ્રહસ્થોએ પધારી પરીક્ષા કરી તેમાંથી નીચે લખેલા સદ ગ્રહસ્થોએ ઇનામ વેંહેચ્યું.

૧-૦-૦ મેમ્બર નરસાઇદાસ ખુસાલદાના તલાટીએ પેડા.

૧-૦-૦ મેમ્બર વલ્લભ નારણ પતાસાં.

કસ્બે ચલીડની કન્યાશાળામાં તારીખ ૨૯મી જુલાઇ અને હાલને રોજ સેકંડ ક્લાસ એંગ્લો વરનાક્યુલર સ્કૂલના હેડ માસ્તર આજમ ગવરીશંકર પ્રાણશંકરે ૨૨)ની ચોપડી તથા પતાસાં વેંહેચ્યાં.

મોજે પુના પ્રગણે માંડવીની સરકારી નિશાળમાં માંડવી અને બારડોલી તાલુકાના વિઝિટર આજમ વજેરામ પ્રભાશંકરે પરીક્ષા કરી તે વખતે મુખી પટેલ હરીભાઇ વીરશામે ૨૧)ની ચોપડી ઇનામમાં વેંહેચી. એ સખશ કેળવણીના ઉત્તેજનમાં સારી ઉલટ રાખે છે.

કસ્બે માંડવી જીલ્લે સુરતની કન્યાશાળામાં તારીખ ૫મી સપટેમ્બર અને હાલને રોજ માંડવી અને બારડોલી તાલુકાના વીઝીટર આજમ વજેરામ પ્રભાશંકરે પધારી પરીક્ષા કરી તે વેળા ગામના સારા સારા સદગ્રહસ્થો પધારેલા તેમાંના નીચે લખેલા સદ ગ્રહસ્થોએ ૩-૪-૦ ઇનામ વેંહેચ્યું. તેઓના નામ અને વિગત નીચે મુજબ.

૦-૮-૦	દેશાઇ અંબેલાલ ગોપાળજી.	પતાસાં.
૦-૬-૦	શેઠ મેલાભાઇ તુલસીદાસ.	ચોપડી.
૦-૬-૦	શેઠ હોરમસજી ખરસેદજી	ચોપડી.
૦-૬-૦	શેઠ મોતીભાઇ રઘનાથજી.	ચોપડી.
૦-૬-૦	શેઠ મોતીભાઇ નરશઇદાસ.	ચોપડી.
૦-૫-૦	હમીર બાવા રાયસંગજી.	ચોપડી.
૦-૫-૦	હરીભાઇ જેરામ.	ચોપડી.
૦-૫-૦	અમરચંદ પાનાચંદ.	ચોપડી.
૦-૫-૦	કસ્તુરદાસ વલ્લભભાઇ.	ચોપડી.
૩-૪-૦		

તા. ૬ઠી અકટોબર ૧૮૭૧

MOHANLAL, R.,
દિ. એ. ઇ. સુરત વિભાગ.

મેહેરબાન અમદાવાદ જીલ્લાના કલેક્ટર બોરડીલ સાહેબ બહાદુર આ તાલુકામાં સરકીટ કરવા પધારેલા તે વખત તા. ૨૮ મી જાનેવારી સને ૧૮૭૨ નો રોજ કરંજ પ્રેસોલ તાલુકે પ્રાંતીજની સરકારી નિશાળમાં પધારી છોકરાઓની પરીક્ષા કરી ઘણાજ ખુશી થયા બાદ મજકુર ગામમાં કન્યાશાળા નહોતી માટે તે કાઢવા મજકુર તાલુકાના મેહેરબાન મામલતદાર સાહેબ ખીમચંદ મોતીભાઈ પણ તે વખત અત્રે પધારેલા માટે તેમને સાહેબ બહાદુરે ફરમાવ્યું કે આ ગામમાં કન્યાશાળા નથી માટે ગામના લોકોને બોલાવી સમજુત આપી (તે) સ્થાપન કરવી જોઈએ. તેથી મેહેરબાન મામલતદાર સાહેબે ગામના સારા સારા લોકોને બોલાવી ઘણીજ સમજુતી આપવા ઉપરથી તે લોકો પોતાની દીકરીઓને નિશાળે ભણવા મોકલવા કબુલ થયા (માટે) કન્યાશાળા સ્થાપન કરી તેમાં છોકરીઓના નંબર ૪૩ થયા જોઈ સાહેબબહાદુર ઘણાજ હર્ષીત થયા. તેથી તેમને ઈનામ આપવા મેહેરબાન મામલતદાર સાહેબની મારફતે નીચે મુજબ ટીપ ભરાઈ તેની ઈયાદી.

૫) મેહેરબાન કલેક્ટર સાહેબ બહાદુર.
૩) મેહેરબાન મામલતદાર સાહેબ.
૫) વાઘપુરના ઠાકોર જેઠુજી જેસઘસિંગજી.
૫) આંત્રોળીવાસ પુંજાજી નાથા. હીમતસીંગદોલાજી.
૫) આંત્રોળીવાસ દોલજી નાથા પીથરજી દોલજી.
૫) મોવરવાસ નાથાજીના ઠાકોર હરીજી હાથીજી.
૪) મોવરવાસ રૂપાજીના ઠાકોર ભુપતસીંગ પુંધીરાજ.
૪) અણીઓડના ઠાકોર માધુજી તખાજી
૪) બોરીઆના ઠાકોર ચતુરજી વાઘણજી,
૨) પશુસણના ઠાકોર સાધુજી કેશરીજી.
૨) સાગપુરના ઠાકોર મેઘરજી કેસરીજી,
૨) દાણી પરશુદાસ પ્રેમચંદ
૨) શા० મુલચંદ મોતીચંદ.
૨) કસ્બાતી સંદુભાઈ ડોસાભાઈ.
૨) શા. મોખજી પરસોતમદાસ
૧॥ શા. જેચંદ દાલજી.
૧॥ શા. રામચંદ કરશનદાસ.
૧) મુખીપટેલ નારણ દાજીભાઈ.
૧) શા. પાનાચંદ કુબેરદાસ.
૧) સોની જેઠા શાંકળચંદ.
૧) શા. મલુભાઈ કેવળદાસ
૧) વોહોરા અલીભાઈ રહેમતભાઈ.
૧) મોદી અમુચંદ જેઠાદાસ.

૨) બોરીઆના ઠાકોર જમાભાઇ જેઠાજી.	૧) શા. નારણજી ખુશાલ-દાસ.
૧) રોજકના ઠાકોર રતનજી મામજી.	
૨) મેંબર પંડા નથુરામ ગુલાબજી.	૧) શા. ફતેચંદ ગૌતમદાસ
૨) ગાંધી મહુકમચંદ ખુબચંદદાસ.	૧) શા. મોતીચંદ હીરાચંદ.
૦॥ મતાદાર પટેલ ખાનુ ફકાભાઇ.	૧) સુલતાનપુરના પટેલ વરધા હીરા મુખી.
૦॥ મતાદાર પટેલ ગોવીંદજી ધના.	૦॥ શા. નથુ જેશકરણ.
૦॥ મોદી વીરચંદ હેમચંદ.	૦॥ શા. ખુશાલ પરભુજી
૦॥ દાણી હરજીવન મોતીચંદ.	૦॥ શા. ગુલાબચંદ સુંદરજી
	૦॥ શા. લીલાચંદ રામચંદ.
૫૩-૦-૦	૨૩-૦-૦

૨૭૬) કુળ.

એ રીતે કુળ ૨૭૬) છોતેરના ટીપમાં આવતેમાંથી ૩૧૧-૧૩-૩ના છોડીઓને રેસમી રેજા તથા રૂ ૬-૧૪-૬ ની ચોથા અભ્યાસની ચોપડીઓ વિગેરે ઇનામ આપ્યું ને રૂ૨—૨—૦છોકરા તથા છોકરીઓને પતાસાં વેંહેચ્યા. એરીતે કુલ રૂ૧૭—૧૩—૯ ખર્ચ્યા બાકી રૂ૫૮—૨—૩ વ્યાજે મુકી રાખી રખાવ્યા તેમાંથી છોડીઓને ભણવાની ઉમેદ રહે માટે એકબાઇ પેહેલી ચોપડી સુધી ભણેલી હતી માટે તેને તેમાંથી દરમાસે રૂ૧—૦-૦ પગાર આપવા ઠરાવ કરી ને દરમાસે છોડીઓની પરીક્ષા કરી ઇનામ વિગેરે તેનાથી ખરચ આપવું એ વિગેરે ઠરાવતા.૨૯.મી જાનેવારી સને ૧૮૭૨ ના રોજ મેહેરબાન સાહેબ બહાદુર તથા મામલતદાર સાહેબ અને ગામના કેટલા સારા સારા લોકોની મારફતે છોડીઓની પરીક્ષા (છોડીઓને નિશાળે આવેવા વિશે) ગરબી બોલાવી ઘણાજ ખુશીથી લીધા ત્યાર બાદ મજકુર નિશાળનાં મેહેતાજી નાગરદાસ પુંજાભાઇએ સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવી જોઇએજ તેવિશે ઘણીજ લંબાણથી ભાષણ કરેલું તે સભાસદો આગળ વાંચ્યુ વળતી સાહેબ મોસુફ ઘણાજ ખુશી થઇ મે-હેતાજીને માન સાથે શાબાશી આપી. પછી સભાસદોને પાનસોપારી આપી દશ વાગતાના સુમારે સભા બરખાસ્ત થઇ.

MAKARAM/SS

દિ. એ. ઈ અમદાવાદ વિભાગ.

ડિટો.	ડિટો.	મુળદાસ કુબેરદાસ.	૩૦-૮-૦
ડિટો.	ડિટો.	દિક્ષત પ્રાણનાથ પેમાભાઇ.	૩૦-૮-૦
ડિટો.	ડિટો.	ડોડીઆ માણેકજી હમીરભાઇ.	૩૦-૮-૦
ડિટો.	ડિટો.	મોદી મેહેશ્વર જેઠાભાઇ.	૩૦-૮-૦
ડિટો.	ડિટો.	ઠકર દામોદર મુળજી.	૩૦-૮-૦
ડિટો.	ડિટો.	પરેખ પોપટ તરભનદાસ.	૩૦-૪-૦
ડિટો.	ડિટો.	પીબી વાવના દફેદાર માધવજી મોરારજી.	૩૦-૮-૦
ડિટો.	ડિટો.	ઠકર મોતી બાલજી.	૩૦-૮-૦
			૩૫-૪-૦
અમદાવાદ નં. ૭	૭-૭૧	મેહેરબાન અયોધ્યાના નવાબ(?) મોકલેલા ૬૪ ચોપડીઓ આશરે રૂ૧૦)ની તે મેહેરબાન રાવસાહેબ મયારામ શંભુનાથે નિશાળનમાં પધારી છોકરાઓને ઇનામ આપી ગયા છે. તા. ૨૫મી માર્ચ સને ૧૮૭૨	૩૧૦-૦-૦

MAYARAM S.

ડિ. એ. ઇ. અમદાવાદ વિભાગ.

ઘોઘંબા તાબે દેવગડબારીઆની સરકારી નિશાળમાં દેવગડ સંસ્થાનના પોલીસ ઇન્સ્પેકટર આજમ ફતેખાં નથેખાં તથા થાણદાર અમરતલાલ લાલજીએ નિશાળની પરીક્ષા કરી રૂ૮—૧૦—૧૦નું ઇનામ આપ્યું એટલુંજ નહી પણ પોલીસ ઇન્સ્પેકટર સાહેબે નિશાળમાં છોકરાઓની જમાવ કરી આપવાના કામમાં ઘણી મેહેનત કરી સારો જમાવ પોચેછે ને આ આવીજ રીતે તેઓ હમેશાં કેળવણીના કામમાં ઘણી પ્રીતી રાખી પોતાની બનતી મદદ આપવા ચૂકતા નથી એ ઘણું ખુશી થવા જેવુંછે તા૦ ૧૧મી એપ્રીલ સન ૧૮૭૨ મુ. ગોધરા.

LALBHAI RUPRAM.

આ૦—ડી.—એજ્યુ૦ ઇન્સ્પેકટર,

ડેપ્યુટિ ઇન્સ્પેકટરોને વિનંતિ કરવામાં આવેછે કે હવેથી તેઓ રૂપીઆ કરતાં નાની રકમ ઇનામ પત્રકમાં દાખલ કરવાની રીત બંધ પાડશે. એ પત્રક જેમ નાનું થાય તેમ વધારે સારૂં કેમકે આ ચોપાનીઆને જગો આપતાં હરકત ખમવી પડે છે.

ઉત્તર પ્રાંતના મેહેતાજીઓને સૂચના;

એવું થાય છે કે મેહેતાજીઓ પોતે માંદા થયા છે એમ રીપોર્ટ કરી, પોતાની નિશાળ છોડી જતા રહે છે. તેઓની જાણને વાસ્તે ફરમાવીએ છીએ કે તેઓ જે ગામ યા કસબામાં યા શેહેરમાં નોકરી કરતા હોય તે માં સરકારી વૈદ્ય નહી હોય તો તેઓનું આવી રીતે વર્તવું ખરેખર સાચું મંદવાડની ખાતરી થયે. ચાલતા દસ્તુર પણ તે એવા હુકમ આપે કે તેમ ની નિશાળના ગામની નજીકમાં જે ડીસ્પેનસરી હોય ત્યાં તેઓ જઈ દમ જાય અને ત્યાંથી પુર્ણ સરટીફીકેટ મેળવીદે. નહીતો તેમને રજા આપવામાં આવશે નહી, અને તેઓએ ગેર હાજરીના, દીવસોનો પગાર ખોઈ-દંડ ભોગવવો પડશે.

મેહેતાજીઓએ વળી એ યાદ રાખવું જોઈએ કે વગર રજાએ રહ્યા થી તેમની કરેલી નોકરી પરથી પેનશનનો હક જાય છે. તા, ૨૭. મી ફેબ્રુ આરી સને ૧૮૭૨ મુકામ સ્વારી કાંપ, વણસાદ.

G. BUHLER,

આક્ટીંગ. એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર ઉત્તર ભાગ.

ગુજરાત શાળાપત્રના લવાજમ વગેરેનાં નાણાં આવ્યાં તેની પહોંચ- તા. ૧ એપ્રિલ સને ૧૮૭૨ તા. ૩૦ એપરેલ સને ૧૮૭૨ સુધી

	સને ૧૮૭૦	સને ૧૮૭૧	સને ૧૮૭૨
મોરબીની નિશાળના મેહેતાજી તરફથી	૭-૦-૦	૦-૦-૦	૧૯-૧૦-૦
રેવાઇ. નરશીપ્રશાદ શિવપ્રશાદ તરફથી.	૦-૧-૦	૦-૦-૦	૧-૧૬-૦
જુનાગઢની નિશાળના મેહેતાજી તરફથી	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૩૬-૧૩-૦
અમદાવાદ હાઈસ્કુલના હેડમાસ્તર તરફથી.	૧-૦-૦	૧-૦-૦	૦-૦-૦
કાઠીઆવાડ પ્રાંતના પુર્વ તથા દક્ષિણ વિભાગની આસ.ડે.ઈ.ને. તરફથી.	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૧-૬-૦
ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઈટીના સેક્રેટરી તરફથી	૦-૦-૦	૨-૦-૦	૨-૦-૦
સાદરાની નિશાળના મેહેતાજી તરફથી.	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૧૫-૦-૦
રાજકોટની નિશાળના મેહેતાજી તરફથી.	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૧૯-૦-૦
સ્કોલર. જેઠાભાઈ વાલજી તરફથી.	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૧-૦-૦
વેજાની નિશાળના મેહેતાજી તરફથી	૦-૦-૦	૦-૧૨-૦	૨-૪-૦
સિંધ પ્રાંતના ડેપ્યુટી ઇનસ્પેક્ટર તરફથી	૦-૦-૦	૧૯-૫-૦	૦-૦-૦
	૯-૦-૦	૨૩-૧-૦	૯૫-૦-૦

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER.

JUNE 1872

પુસ્તક ૧૧ મું. જૂન સન ૧૮૭૨. અંક ૬ ઠો

ભેંતાજી બહુ મીઠું, ફુલ, નામે તેમ છે કામ—
કર અંતે મનહિતની, ભરી ભેતિ ધરિ હામ.

અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ઠ.	Contents.	Page.

(કેળવણીખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ મધ્યે મામાની હવેલીમાં યુનાઇટેડ પ્રિંટિંગ અને
જનરલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ હીરાચંદે છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.
(મૂલ્ય વરસે રૂ ૧. અગાઉથી.)

गूजरात शाळापत्र.

પુસ્તક *૧૧ મું. અમદાવાદ, જુન સન ૧૮૭૨. અંક ૬ઠો.

गूजरातमां कालेज करवानी तजवीज.

અમે બે વરસ ઉપર બતાવ્યું હતું કે ગાયકવાડી રાજમાં કેળવણી અને ગુજરાતમાં કોઈ ઠેકાણે પણ એક અંગરેજી પાઠશાળા એ બે આ પ્રાંતની કેળવણી સંબંધી મોટી ખોટછે. એ બંને ખોટ પૂરી પડવાની ખરી ખબર જણાવવાનો અવસર આ વરસ આવવાનો હોય એમ અમને લાગેછે. ગાયકવાડી રાજમાં તો કેળવણી દાખલ થઇ ચૂકીછે એ વાત અમે ખુશીની સાથે જાહેર કરી ચૂક્યાછે, અને આશા છે કે થોડા વખતમાં જેવો જોઇયે તેવો તેનો વિસ્તાર પણ ત્યાં થશે. તેમજ અમદાવાદમાં હાલ એક અંગરેજી પાઠશાળા કરવાને માટે ભારે મહેનત ચાલેછે. એ પાઠશાળા ફકત અમદાવાદને નહીં પણ આખા ગુજરાતને ઉપયોગી થઇ પડશે, અને તેથી સઘળાએ જાણવું જોઇયે કે કેવા પાયાપર એ મહેનત ચાલેછે.

પહેલું જોઇયે તો અમદાવાદમાં અંગરેજી પાઠશાળા કહાડવાનો વિચાર ઘણોજ જૂનો છે, અને દલગીરીની વાત છે કે સોળ સોળ વરસ થયાં તોપણ તે હજી બરાબર પાર પડ્યો નથી. છેક ૧૮૫૬ના વરસમાં બી. હોપની ઉશ્કેરણીથી અંગરેજી પાઠશાળાને માટે પૈસા એકઠા કરવા એક કમિટી મુકરર થઇ હતી, અને તે કમિટીની મહેનતથી એકદમ રૂ૫૪૫૫૪ની રકમ ઉભી થઇ હતી. લોકોની તરફથી જેટલું ઉઘરાણું થાય તેટલી રકમ સરકાર હમેશાં આવાં પરોપકારનાં કામમાં આપેછે તે પ્રમાણે સરકાર તરફથી પણ એટલી રકમ મળી. પણ એ બાબતના કાગળ પત્ર ચાલતાં ચારવરસ વહી ગયાં, અને એ મુદતમાં રાસ્તે ભાવે લોન મળ્યાથી તથા વ્યાજ

*પાછલા અંકો ઉપર ૧૨ મું પુસ્તક એમ છપાયું છે તે નજર ચૂક સમજવી.
એ. ગુ. શા. પ.

વધ્યાથી એ રકમ વધીને ૭૨૪૪ થઇ, તોએ ખરેખરા ઇંગરેજી પાઠશાળાને માટે એ રકમ બહુજ નાની હતી. તેથી ફક્ત કાયદા અને એ યુનિવર્સિટિ ગ્રામ શીખવી શકે એવી સ્કૂલ કહાડવાની ઠરાવ થયો. એ ઠરાવ મુજબ સને ૧૮૬૧ના આગષ્ટ માસની ૧૩મી તારીખે અમદાવાદમાં એવી નિશાળ ઉઘાડવામાં આવી અને તેનું નામ પ્રોવિનશિઅલ કાલેજ એવું પાડ્યું, કેમકે કોર્ટ આવ ડિરેક્ટરસે સ્કૂલ કે કાલેજ ગમે તે નામ આપવાની પૂરી છૂટ ઉદારતાથી આપી હતી. હવે ગૂજરાતમાં કાલેજ તો કહેવાઈ ખરી, પણ જેએ વિષયજ શીખવવાના ધાર્યાં હતા તેમાં એ હરકત આવી પડી. એ યુનિવર્સિટિ જ શીખવે એવો કોઇ સારો શિક્ષક મળી શક્યો નહી, અને તેથી એ રકમની વહેંચીને આ પ્રમાણે ખરચ ચલાવવા લાગ્યા, ૫૦ રૂપીઆ ન્યાય અને ઇતિહાસના શીખવનારને, ૫૦ ઉપયોગી ગણિત શિક્ષકને, અને ૫૦ ચિત્રવિદ્યાના શીખવનારને આપવા લાગ્યા. પાછળથી ચિત્રવિદ્યા પણ નીકળી ગઇ અને તેનો પગાર ઇતિહાસના શિક્ષકને વધારી આપ્યો. તેમજ ગણિત શિક્ષકમાંથી ૨૫ ઓછા કરી એક સંસ્કૃત શાસ્ત્રી રાખ્યો, કાયદાના શીખવનારનો પગાર મૂળથી ૨૦૦ ચાલ્યોજ આવે છે.

આ પ્રમાણે ગયા વર્ષ સુધી આ નામની પાઠશાળાનો વહીવટ ચાલ્યો આવ્યો. યુનિવરસિટી એ પાઠશાળાને કદી સ્વીકારતી નહોતી, અને તેથી જે થોડા વિષય પણ અહી ચાલતા હતા તેના શીખનારને કોઈ પ્રકારનું ઉત્તેજન હતું નહીં, અને તેથી આ કાલેજ નિરૂપયોગી છે એમ ઘણે ઠેકાણેથી કહેવામાં આવતું હતું. ગયા વર્ષમાં પીલ સાહેબનું એ તરફ ધ્યાન ગયું, અને એના ઉપયોગીપણાનો વિચાર કરવાને એક કમિટી ઠેરવી. એ કમિટીએ અભિપ્રાય આપ્યો કે એ પાઠશાળાથી કાંઈ ફાયદો થતો નથી અને એ પૈસા બીજે રસ્તે વાપર્યા હોય તો દેશને વધારે લાભ થાય.

જ્યારે એ પાઠશાળા બંધ થઇ, ત્યારે પેલા પૈસાનું શું કરવું એ પહેલો સવાલ ઉઠ્યો. ઉપર કહેલી કમિટીએ તો અમારા જાણવા પ્રમાણે એવી ભલામણ કીધી છે કે એલફિન્સ્ટન કાલેજમાં ગૂજરાતના શીખનારાઓને સારૂ સ્કાલરશીપ કહાડવી; અને જો એ રકમમાં વધારો થઇ શકતો નહોય, અને ગૂજરાત પોતાને સારૂ જૂદી પાઠશાળા કહાડવાને અશક્તિમાન અથવા નારાજી હોય, તો તો એના જેવો એ રકમનો બીજો સારો અને વાજ-

બી ઉપયોગ કોઈ નથી, પણ સવાલ એ છે કે શું ગૂજરાત એ કા-
મને માટે અશક્તિમાન છે? શું હજી આપણા શ્રીમંતો વિદ્યાની એટલી
પણ કદર સમજતા નથી યથી અરધો ખરચ તો સરકાર આપેજ છે, અ-
ને આ પાઠશાળાને માટે તો આપવાને મૂળથી બંધાએલીજ છે, ત્યારે શું બા-
કીનો અરધો ખરચ અમદાવાદ વગેરે ઠેકાણેથી અને ગૂજરાતના આટલા
મહા દરબારમાંથી નહીં નીકળી શકે? એવામાં ગાયકવાડ સરકારે રાણીના
વડા પુત્રની આરોગ્યતાની ખુશાલીમાં અંગરેજ સરકારની મરજીમાં આવે
તે પરોપકારના કામમાં ખરચવાને એક લાખ રૂપીઆની મોટી રકમ આ-
પી. ગૂજરાતમાં પાઠશાળા કરવામાં આવે એના જેવો આ રકમનો બીજો
કયો રૂડો ઉપયોગ થવાનો હતો? આ ઉદારતાની ખબર સાંભળતાંજ અમ-
દાવાદના કેટલાએક દેશહિતેચ્છુ ગૃહસ્થોની નજર તે તરફ ગઈ, અને તેઓ-
ને ઉદ્યોગ ચલાવવાની હિંમત આવી. જે કામ એક વખત અશક્ય દેખા-
તું હતું તે હવે સહેલું અને થોડા વખતમાં થાય એવું દેખાવા લાગ્યું. એક
તરફથી શહેરમાં ઉઘરાણું ચાલુ કર્યું, અને બીજી તરફથી ખાનગી રીતે
સરકાર એ રકમ આ કામમાં આપે એ વાતની ખાત્રી મેળવી. આ શુભ
ઉદ્યોગમાં શેઠ બહેચરદાસ અંબાઈદાસ, રાવબહાદુર ગોપાળરાવ હરિ, રાવ
બહાદુર ભોળાનાથ સારાભાઈ, રાવ સાહેબ મહીપતરામ રૂપરામ વગેરે કે-
ટલાએ ગૃહસ્થો ખૂબ તનમનને ધનથી મહેનત કરે છે. અમદાવાદમાંથી
અત્યારમાંજ ૩૪૦૦૦ રૂપીઆ તો નીચેની વિગતે થઈ ચૂક્યા છે. રૂ.૧૦૦૧૧
પાટડીના દેશાઈ શ્રી જોરાવરસંગજી, ૧૦૦૦૦ રાવબહાદુર બહેચરદાસ
અંબાઈદાસ, ૨૦૦૦ રા. બા. ભોળાનાથ સારાભાઈ, ૨૦૦૦ રા. બા.
શંભુપ્રસાદ, ને ૧૦૦૦૦ બીજાઓ તરફથી. જે ગૃહસ્થોએ પ્રથમ મોટી
રકમ પ્રોવિનશિઅલ કાલેજની ટીપમાં ભરી હતી તેમની આ પ્રસંગે વિ-
નંતી કરવામાં આવી નથી, અને તેથી આટલા વખતમાં આવડી રકમ
ઉભી થઈ એ આ કામના આગેવાનોનો ઉદ્યોગ અને અમદાવાદની ઉદા-
રતા બતાવે છે. મૂળ ૭૨૪૪૪ તો હતાજ અને આ રકમ મેળવતાં અમ-
દાવાદની તરફના એક લાખ રૂપીઆ તો થઈ ગયા. જો એક બે શ્રીમંતો
જેમણે પ્રથમ ભર્યું નથી, ને હાલ ઘણીજ સારી સ્થિતિમાં છે, અને જેમની
હમણા પણ ભરવાની કાંઈ ઘણી ઇચ્છા જણાતી નથી, તે જો પોતાની

સ્નેહીઓની ઉદારતા યાદ આણી આમાં ભરે તો આ રકમ એથી પણ બેશક જલદી વધી જાય.

હવે બીજે ઠેકાણેથી અને તેમાં મુખ્યત્વે કરીને રજવાડામાંથી બીજા પૈસા મેળવવાની તજવીજ ચાલે છે. તેમજ આશા છે કે મુંબાઇમાંથી ત્યાંના ઉદાર શેઠીઆઓ તરફથી સારી મદદ મળશે. એ રીતે બે લાખ રૂપિઆ ઉભા થવાની આશા સહેજ રાખી શકાય છે. જો માત્ર એક અમદાવાદ શહેરમાંથીજ એક લાખ કરતાં વધારે રૂપિઆ થવા, તો ગૂજરાતના આટલા બધા અને આવા સખાં રાજાઓ તરફથી, છૂટક છૂટક બીજા ગામોમાંથી, અને મુંબાઇ જેવા પરોપકારને માટે જગતમાં વખણાએલા શહેરમાંથી બે લાખ રૂપિઆ ભેગા થવાની આશા કોઇ રીતે પણ ખોટી નથી. એ રીતે ચાર લાખ તો દેશીઓની તરફના થશે, ત્યારે સરકાર તરફથી એટલા મળવા જોઇએ, અને કદાપિ ગાયકવાડની રકમ સરકારના હાથમાંથી આપણને લેવાની રહીછે તેથી તે તરફના એક લાખ બીજા સરકાર પોતાની ગાંઠના નહિ આપે, તો પણ બધા મળીને સાત લાખ થશે. એ રકમના વ્યાજમાંથી બેશક એક મધ્યમ રીતની સારી અંગરેજી પાઠશાળા થઇ શકશે.

એ પાઠશાળા થવાથી આ પ્રાંતને કેવા કેવા લાભ થશે તે અત્રે વિસ્તારવાની કાંઈ જરૂર નથી. ઉંચી અંગરેજી કેળવણીના લાભ સઘળાના જાણવામાં છે. હાલ એ લાભ ફક્ત જે વિદ્યાર્થીઓનાં શરીર અને સંપત્તિ તેમને મુંબાઇ જવાને શક્તિમાન કરે છે તેનેજ મળે છે, અને એ રીતે જવાને શક્તિમાન થએલાઓને પણ ત્યાં કેટલી કેટલી અડચણો વેઠવી પડે છે. એ સઘળી અડચણો અમદાવાદમાં પાઠશાળા નીકળવાથી દૂર થશે, આપણા દેશમાં ઉંચી કેળવણીનો પ્રસાર થશે, અને દક્ષણીઓ કરતાં જે આપણે એ બાબતમાં પછાત છઇએ તે તેઓના જેવાજ લાભ ભોગવતા થઇશું. માટે સઘળા સમજણા માણસની આ પ્રસંગે ધર્મ છે કે જેમ બને તેમ આ શુભ ઉદ્યોગમાં તન મન ને ધને કરીને મહેનત કરવી, અને સરસ્વતી દેવીનું મહા મંદીર આપણા દેશમાં સ્થાપન થાય એ દિવસ જેમ જલદીથી આવે તેમ કરવું. યાદ રાખવું કે દક્ષણમાં મુંબાઈ અને પૂનાની બે પાઠશાળાઓ છે, અને ગૂજરાતમાં હજી એકે નથી.

जोडणीना नियमनुं अर्थ ग्रहण.

૭. ઈકારાંત શબ્દને સ્વર પ્રત્યય આવે ત્યારે ઈ દીર્ઘ રાખીને તે સ્વર લખવો, પણ હ્રસ્વ ઇ કરીને ય ઉમેરે તાએ ચાલેઃ—જેમ, નદી નદીઓ અથવા નદિયો. ઉકારાંત શબ્દને સ્વર પ્રત્યય આવે ત્યારે ઉ જ રાખવું; જૂ, જૂઓ; લીંબુ, લીંબુઓ,

૮. હાંસું રાતું, વાંચવું વગેરે શબ્દોમાં નાન્યતર જાતિ જણાવનારો જે સ્વર તે અનુસ્વાર વાળો હ્રસ્વ ઉકાર છે, અને અંત્યાક્ષરીઉ હ્રસ્વ લખવો, જૂ, ધૂ વગેરે ઉકારાંત એકાક્ષરી શબ્દોમાં અંત્ય સ્વર દીર્ઘ છે. બે અક્ષરના શબ્દોમાં ઉકાર પછીનો અક્ષર હ્રસ્વ હોય તો તે ઉકાર દીર્ઘ છે; જેમ, ફૂલ, દૂધ. ધૂળ, સૂક, મૂક, ચૂપ, ઈત્યાદિ. તેમજ ઉકારની પછીનો અક્ષર દીર્ઘ હોય ત્યાં પણ એજ નિયમ ઘણું કરીને લાગે છેઃ જેમ સૂનો, ચૂલો, ઈત્વાદિ અને તેમજ ધાતુ કે નામમાં ઉ હ્રસ્વ કે દીર્ઘ હોય તેને પ્રત્યય આવ્યાથી અથવા સમાસમાં પણ ઉપલો નિયમ ફરતો નથીઃ જેમ સૂકનાર, મૂવાળો દૂધભાઈ વગેરે. બેથી વધારે અક્ષરોના શબ્દોમાં પહેલા અથવા વચમાંના ઉકારની પછીનો અક્ષર હ્રસ્વ હોય તો તે ઉ દીર્ઘ કરવો, અને જો તે અક્ષર દીર્ઘ હોય તો તે ઉ હ્રસ્વ લખવો જેમ કૂબડો, કૂકડો, ખુશાલ વગેરે. ઈકારાંત શબ્દોમાં જે ઈકારછે તે દીર્ઘછે, જેમ પી, કઢી, નાખી. બે અને તેથી વધારે અક્ષરના શબ્દોમાં ઈકાર હ્રસ્વ અને દીર્ઘ ઉકાર સંબંધી નિયમ પ્રમાણે લખાય છે; જેમ ખીક, કીડી ખીસકી, નાળિએર, રૂપિઓ ઈત્યાદિ.

૯. ગૂજરાતી શબ્દોમા 'સ' હોય તેમાં ઇ કે ય મળવાથી તાલુ 'શ' બોલાય છે, જેમ ડોસો હોય પણ ઈ આવવાથી ડોશી માસો માશી, પીરસો પીરશું વગેરે. એ નિયમ સુરત ભરૂચ સિવાય આખા ગૂજરાતમાં ચાલેછે માટે તે રીત ચોથા નિયમને આધારે રાખવી.

અત્યાર સુધીતો અમે એકેકો નિયમ લઈને તે ઉપર અમારું વિવેચન આપ્યું પણ આ ઠેકાણે અમે અટકી પડીએ છીએ, ઉપર અમે બતાવ્યું છે કે આ નિયમો કોઇ ઠેકાણે ધારેલા અર્થ કરતાં અધિક ને કોઇ ઠેકાણે

ઓછું બતાવે છે. પણ આ ત્રણ નિયમમાં તો ઘણો ઘોટાળો કરી નાખ્યો છે. જેને અપવાદ દાખલ બીજા નિયમના પેટામાં લખવા જોઇતા હતા તેને સ્વતંત્ર નિયમ પ્રમાણે છૂટા લખ્યા છે અને જે છૂટા નિયમો છે તેને એક નિયમમાં મારી મચરડીને પેંચી ઘાલ્યા છે. આઠમાં નિયમમાં અર્થ અને ભાષાની અત્યંત ગુંચવણ કરી નાખી છે. એમાં ખરેખરા ચાર સ્વતંત્ર નિયમ સમાવી દીધા છે, માટે અમે ધારીએ છઇએ કે આ ત્રણ નિયમોનું પ્રથક્કરણ કરીને તેના યથાયોગ્ય નિયમ બાંધી તે ઉપર અમે અમારૂં વિવેચન આપીએ તો શીખનારને વધારે સમજણ પડે. એ નિયમ અમે પાડીએ છીએ, અને તે ઉપર નંબર અમે અમારી તરફનો આપીએ ખરા, તોપણ એ નિયમ અમારી તરફના છે એમ ન જાણવું. એ વિષે જે અમારે કહેવાનું હશે અથવા તેમાં જે ફેરફાર કરવાનું અમારી નજરમાં વાજબી લાગશે તે તો અમે ઉપર પ્રમાણે તે દરેક નિયમના પેટામાંજ લખીશું. નીચે અમે જે ચાર નિયમો આપીએ છઇએ તે એમાં ત્રણ નિયમો છે તેની જગોપર કમિટીનાજ હોય એમ સમજવું.

૭. નાન્યતર જાતિના પ્રત્યયમાં ઉકાર હ્રસ્વ છે.

આ અને એની નીચેના બે નિયમ હ્રસ્વ દીર્ઘના ભેદ વિષે છે. એ બધા નિયમો સંસ્કૃત કે પર ભાષાના શુદ્ધ અથવા જરા ફેરફાર પામેલા શબ્દને લાગુ પડતા નથી, પણ ઘણા અપભ્રંશ અથવા દેશ્ય શબ્દનેજ લાગુ પડે છે. એ વાત ઉપર સમજાવીજ છે, પણ ઘણા લોકો સૂખ દૂખ વગેરે વિપરીત જોડણીઓ આ ભેદ ન સમજ્યાને લીધે કરે છે તેથી જેટલી વાર એ વાત તેમની આગળ મૂકીએ તેટલી વાર કામનીજ છે. સંસ્કૃત કે ફારસી શબ્દ તો તે ભાષામાં હોય તે પ્રમાણેજ હ્રસ્વ દીર્ઘ લખવા, અને આ નિયમો ઉપર કાંઇ પણ ધ્યાન આપવું નહીં.

ગૂજરાતી અથવા અતિ અપભ્રંશ શબ્દમાં હ્રસ્વ દીર્ઘ લખવા વિષે ત્રણ મત હાલ આપણા દેશમાં ચાલે છે. કેટલાએક બોલાય છે તે પ્રમાણેજ લખવું એમ કહેછે અને ખરૂ જોતાં આપણી લિપિની રૂઢિને એ વિચારજ અગત્યનો છે. પણ ઉચ્ચારણ ઉપરથી હ્રસ્વ દીર્ઘનો ભેદ ઓળખવો એ અશક્ય નહિ તો બેશક બહુજ અઘરૂં કામ છે. બોલવાની ઉતાવળમાં ઘણાં ઉચ્ચારણ ટુંકાં થઇ જાય છે અને જો એ ઉપર ધોરણ રાખવા જ-

ઇએ-તો કેમ, ઘેર; આવે છે-વગેરે ઘણા શબ્દોમાં જુદા ગુરુ અક્ષર છે તે પણ લઘુ જેવા લાગે. તેમજ હ્રસ્વ દીર્ઘનો ભેદ જાણવાના મનસુબાથી આપણે એકાદો શબ્દ ચાંપી ચાંપીને બોલવા લાગીએ તો તેમાં તે દીર્ઘ ઉચ્ચારણ છે એમ દીઠામાં આવે. ટુંકામાં, બોલાતી પ્રાકૃત ભાષાઓમાં હ્રસ્વ દીર્ઘનો ભેદ નહિ જેવો થઇ ગયો છે, આ કારણને લીધે કેટલાએક તો એ ભેદ ગુજરાતીમાંથી કહાડી નાખવો એવો વિચાર આપે છે અથવા તેઓનો વિચાર પરિણામે એવોજ છે. તેઓ કહે છે કે બધે દીર્ઘ ઈ ને હ્રસ્વ ઉ લખવું. વાણીઆઓ પોતાના દરરોજના વહેવારમાં એમજ કરે છે. પણ આવો વિચાર ધરાવનારાની સંખ્યા વિદ્વાન વર્ગમાં બહુજ થોડી છે, એ વિચાર ઘણાં કારણથી પસંદ કરવા લાયક નથી. અને એ વિચાર પ્રમાણે ગુજરાત હવે વર્તશે એવું વલણ દેખાતું નથી, તેથી અમે એ વિચારને ફક્ત અહીંયા સૂચવીનેજ પડતો મૂકીએ છઇએ. ત્રીજો મત એવો છે કે શબ્દની ઉપર, પ્રાકૃતભાષા ઉપર, અને પ્રાકૃત ઉત્સર્ગો તરફ નજર રાખી શબ્દની જોડણી કરવી. એ મત કેટલીએક રીતે ઠીક છે અને જ્યારે બોલાતી ભાષામાં હ્રસ્વ દીર્ઘનો ભેદ બરાબર પકડાતો નથી ત્યારે પસંદ કરવા જોગ પણ છે. પરંતુ એ મતના સામી મોટી હરકત એ છે કે દરેક શબ્દનાં મૂળ જાણવાં એ અશક્ય વાત છે. ભાષામાં હાલ ઘણા એવા શબ્દ મળી આવશે કે જેની વ્યુત્પત્તિ આખા પ્રાંતમાં કોઇ પણ કહી શકશે નહી, તો પછી તેમાં હ્રસ્વ દીર્ઘનો ભેદ નિર્માણ કરનારો આપણે ક્યાંથી લઇ આવીશું? બીજું એ હિસાબે તો વ્યુત્પત્તિ જ્ઞાન જેમ દેશમાં વધતું જાય તેમ શબ્દની જોડણી ફરતી જાય.

આ ત્રણે મતમાંથી થોડો થોડો સાર લઇને બુક કમિટીએ મધ્યમ રસ્તો પકડ્યો હોય એમ અમને લાગે છે. ઉપર અમે એ નિયમોની બાબત વિષે કાંઇ શકત શબ્દો બોલ્યા હતા, પણ અત્રે અમારે કહેવું જોઇએ કે તેઓએ જે ઠરાવ કર્યા છે તે ઘણા વિચારનું ગંભીર ફળ છે. એ નિયમોથી જોડણી નિશ્ચિત થાય છે, ઉપલી રીતોમાં હરકતો છે તે દૂર થાય છે, અને કોઇ મતથી પણ ઘણાં ઉલટાં રૂપ સધાય છે એમ નથી.

ઉપર હ્રસ્વ દીર્ઘના સઘળા નિયમો વિષે સાધારણ વાત કહી. હવે જે અમુક નિયમ મથાળા ઉપર મૂક્યોછે તે વિષે કાંઇક બોલવાનુંછે. એમાં

'તાન્યતર જાતિનો પ્રત્યય' એમ લખીને મર્યાદા બાંધીછે તેથી એવું બનેછે કે હું, તું, લખ્યું વગેરે ઘણા શબ્દો આ નિયમોમાંના કોઇ નિયમ હેઠે પણ આવી શકતા નથી, કદાપિ અંત્યસ્થાની ઉકારનો જે નિયમ નીચે આવેછે તેના પેટામાં એ શબ્દોની વ્યવસ્થા કોઈ કરવાનું કહે, તો તેનો જવાબ એ છે કે ઉકારના પેટામાંજ જો ઉંકાર ગણવું હતું તો તાન્યતરજાતિના પ્રત્યયને પણ જૂદો પાડવાની કાંઇ જરૂર નહોતી. અમારો વિચારતો એમ પણછે કે એનો જૂદો નિયમ નકરતાં તેને ઉકારમાંજ ગણ્યું હોત તો ચાલત, પણ જ્યારે ગુરૂ કમિટિએ એ ભેદ જૂદો પાડ્યોછે ત્યારે તે કહાડી નાંખીને કાંઇપણ ક્લીષ્ટતા આ નિયમોમાં આણવાને અમે ચાહાતા નથી. તેથીજ અમે આ નિયમ લખ્યોછે.

હવે જ્યારે ઉકારના પેટામાં ઉં ન ગણવું એમ ઠર્યું, ત્યારે તો હું, તું, લખ્યું વગેરે ઉપર દર્શાવેલા ઘણા શબ્દોનું શું કરવું એ સવાલ આપણી માથે ઉભોજ હજી રહેછે, વાંચનમાળામાં બધે એવા શબ્દોમાં ઉ- હ્રસ્વજ રાખ્યુંછે, ઘણા ગ્રંથકારો પણ હાલના એમ લખેછે, સાધારણ બોલવામાં દીર્ઘહોય એમ કાંઈ નિશ્ચય થઈ શકતું નથી, અને વ્યુત્પત્તિ તરફ જોતાં પણ જે ઉપરથી તાન્યતર જાતિનો પ્રત્યય થયોછે તેવાજ અથવા આખરે અપભ્રંશ થઇને તે રૂપે થઇ ગએલા પ્રત્યય ઉપરથીજ હું, તું વગેરે શબ્દોમાં ઉં આવ્યુંછે, ત્યારે એક ઠેકાણે જો હ્રસ્વ રાખ્યુ તો બીજે ઠેકા- ણે પણ હ્રસ્વ રાખવુંજ જોઇએ, માટે અમે ઉપલા નિયમમાંથી પેલું મર્યાદા કરનારૂં ઉપવાક્ય કહાડી નાંખી તેને નીચે પ્રમાણે મૂકીએ છઇએ.

उं प्रत्ययमां उकार बधे ठेकाणे ह्रस्वज छे.

૮. શબ્દના છેડાનો ઈકાર દીર્ઘ અને ઉકાર હ્રસ્વ લખવો, પણ એકાક્ષરી શબ્દમાંનો ઉકાર દીર્ઘ લખાય છે.

આ નિયમ ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે જે લોકો ઈ દીર્ઘ અને ઉ હ્રસ્વ હમેશાં લખવાનું કહે છે તેના મતને અનુસરીને બાંધ્યો જણાય છે. તેમજ ઘણા ઇકારાંત શબ્દમાં વ્યુત્પત્તિ તરફ જોતાં ઇ દીર્ઘજ છે. પણ યાદ રાખ વું કે એ મત અંત્યાક્ષરને માટેજ કબુલ રાખ્યો છે અને તેમાં પણ એકા ક્ષરી શબ્દોને એ નિયમમાંથી બાતલ કરી ત્યાં દીર્ઘ ઉ લખવાનું કહ્યું છે. આ અપવાદ રાખ્યો તે ઠીક કીધું છે. એમાંના કેટલાએક શબ્દોમાં વ્યુત્પ

નિ પ્રમાણે ઉ દીર્ઘજ છે, અને વળી તેઓ પ્રથમ અક્ષર હોવાને લીધે
તેના ઉપર જે ભાર આવે છે તેથી બોલવામાં પણ દીર્ઘ જેવાજ સંભળાયછે.

શબ્દની અંતે નહિ પણ આરંભે અથવા વચમાં જ્યારે એ સ્વરો આવે ત્યારે શીરીતે લખવું તે બાબતનો નિયમ નીચે આપેછે.

पहेला दरवेसनी मुसाफरी.

(પાછળથી ચાલુ)

એક દિવસે મેં ચાકરને કહ્યું. કે સ્નાન કરવા સારૂં ગરમ પાણી આપ. તેજ વખતે મલિકા મચકરીમાં બોલી, કે તમે એવી શી મહેનત કરીછે, કે નહાવાને ગરમ પાણી માગોછો? હું કાંઈ પણ બોલ્યો નહીં. પણતેના ચેહેરાપર ક્રોધાગ્નિનાં નિશાન માલમ પડવા લાગ્યાં. તે એટલે સુધીકે એકવખત તે બોલી કે તમે તરેહવાર છો. આવી રીતના તેઉ મંદીના કારભારને શું કહેછે? અરે, તમારામાં હિંમત નહોતી તો લાલચ રૂપી નારાને શા વાસ્તે વશ થયા? મેં કોઇ તરેહનો ભય રાખ્યા વગર ધીરજથી જવાબ આપ્યો કે, હે પ્રિયા સજ્જનને લાયકછે કે ન્યાયમાં નિષ્પક્ષપાત રેહેવું. ત્યારે મલિકા બોલી હવેશું બાકી રહ્યુંછે! જે થવાનું હતું તે થઇ ચૂક્યું. (લગ્ન થયું) એમ છતાં તમારે જે ઉભરા કાઢના હોય તે કાઢો. હવે તો આપ પૂરા સ્વતંત્ર થયા છો તો! જેટલાં કરમ જ્યાદે નહીં બોરો એટલાં ઓછાં રહેછે.

મેં ઉત્તર આપ્યોકે મારી જે ઉમેર હતી, તે તો આપની કૃપાથી પૂર્ણથઇ પણ મારૂં મન સ્થિર નથી. જેનું મન વ્યગ્ર છે તેનાથી કાંઇ થઇ શકતું નથી, ને તે માણસ માણસમાં પણ ગણાતું નથી. આપણી હજુરમાં જે અદ્ભુત બનાવ જોવામાં આવ્યો. કે જેનો સંદેહ મારા ટુંકા ગજના વિચાર શક્તિથી દૂર થઇ શકતો નથી તેનો ખુલાસો લગ્ન થયા બાદ આપની પાસે પૂછી લેવાના ઇરાદામાં હજુ સુધી ઇંતેજાર છું. મારે તેની કેફિયત આપના સુંદર મુખથી સાંભળી સંતોષ પામું. શાહજાદીએ નાખુશ થઇને ફરમાવ્યુંકે ઘણું સારૂં એટલામાં પાછળ વીતેલું ભૂલી ગયા કે શાજ? વાતો કરો ખ્યાર.! મેં ઘણી બબાત કર્યુંછેકે તમારે મારા કામમાં ડહાપણ ન કરવું? એ કરાર તોડવો તમને લાયક છે? મેં ફરીથી હસીને અરજ કરી કે આપે મારી જેવી બીજી તકસીરે માફ કરી, તેની આ પણ માફ કરો મા-

શે મનની શંકા ભાગ્યા વગર ભાગ્યેજ રહેશે? આવાં વેણ સાંભળતાંજ તતકાળ અગ્નિ સ્વરૂપ થઇ કહેવા લાગી, કે હવે તો છેક માથે છાણાં થાપવા માંડ્યાં તો, જાઓ તમે તમારૂં કામ કરો. મારી કુથલી સાંભળવાથી તમને શો ફાયદો થવાનો છે? એટલે મારી ઘણી હઠથી તેણીએ ધાર્યું કે હવે કહ્યા વગર ચાલે એમ નથી, ત્યારે છેવટે લાચાર થઇને કહેવા લાગી, કે એ વાત ઉઘાડી પાડવાથી ઘણીજ ખરાબી છે. પણ હે સ્વામીનાથ, તમે તમારી જીદ છોડતા નથી, માટે તમારી ખાતરને સારૂં હું તમને મારૂં જન્મ ચરિત્ર કહું છું. હું કમબખ્ત શેહેર દમસ્કસના શેહેનશાહની શાહજાદી છું. મારા બાપને મારા વગર બીજું એકે ફરજન થયું નહોતું. જ્યારેથી જન્મી ત્યારથી માબાપના લાડ પ્યારમાં ઉછરી. જેમ જેમ હું મોટી થતી ગઇ તેમ તેમ જ્ઞાન રૂપી સૂર્ય ધીમે ધીમે પ્રકાશવા લાગ્યો. એવામાં તેને અજ્ઞાન રાહુનું ગ્રહણ થવાથી સવળું અવળું માલમ પડવા માંડ્યું. સરખી ઉમરની ઉમરાવજાદીઓ જોડે સહીપણાં કરી, તેમની સાથે અહોનિશ નાચ તમાશા જોઇ મગનમાં રહેતી. એ વખતમાં આ ફાની દુનિયાંની મને જરા પણ પવન લાગ્યો નહોતો. અકસ્માત્ મારી તબિયત બગડી ગઇ. મીજલસમાં બેસવું, કિંવા સહીપણીઓ સાથે ફરવું, બીલકુલ ગમતું નહીં. હરરોજ મારૂં મન ઉદાસ રહેતું.

મારી રખવાળી કરનારો ખોજો જે કે મારાં તમામ કૈફથી વાકેફ છે તેણે એ અરસામાં કહ્યું. કે આપ ભાંગનો એક જામ પીશોતો, હું ધારૂંછું કે આપનો મિજાજ બહાલ થશે. તેજ વખતે મેં હા કહી, ને તેણે ભાંગનો કટોરો એક છોકરા સાથે મોકલ્યો. તે હું ગટ કરી ગઇ. ખેર. તેના કહ્યા પ્રમાણે મને તેનો ફાયદો માલમ પડ્યો. તેથી મેં હરરોજ લીલાગર પીવાની મહાવરો રાખ્યો. ખોજાની સારી સેવાથી ખુશી થઈ તેને ઘણુંજ ઇનામ આપ્યું. ધારા પ્રમાણે હમેશાં ખોજો એક સિરોઇમાં ભાંગ ભરી તે છોકરા જોડે મારી પાસે મોકલતો. હું તે પીતી ને જ્યારે કૈફ ચઢતી, ત્યારે તે છોકરા સાથે ઠઠ્ઠા મશ્કરી કરી આનંદ પામતી. જેમ જેમ મારા મિજાજને ઓળખતો ગયો તેમ તેમ ગ્મૂન્જેદિલપસંદ વિગેરે ફારસી કિતાબોમાંથી ઇશ્કી મીઠી કહાણીઓ કેહેવા લાગ્યો. હું તેની નકલી વાતોપર એટલી બધી મોહી પડી, કે તેને હરરોજ હજારો રૂપૈયાનું ઇનામ આપવા લાગી. એ પ્રસંગે

મેં તેને ફરમાવ્યું, કે તને મારી તરફથી ઘણું ઇનામ મળ્યા છતાં આવાં મેલાં કપડાં શા માટે પેહેરે છે? તું તારા આશકી લિબાસને કેમ વિદાય-ગીરી નથી આપતો! શું આ પેઆ પૈસા તેં જુગારી નાખ્યા! કે કોઈ નાઓવરીની દુકાને જમે કરાવ્યા! છોકરો આવાં મેહેરબાનીના વેણ સાંભળી આંખોમાં આંસુ લાવી બોલ્યો કે, આપ સરકારે મને જે કાંઈ આપ્યું હતું તે તમામ મારા ઉસ્તાદે લઈ લીધું છે. મારી પાસે ફૂટી બદામ રહેવા દીધી નથી. હું ક્યાંથી સારો પોશાક પેહેરૂં! એમાં મારો એક તલભાર કસૂર નથી. તેની ગરીબીપર દયા આવવાથી મેં ખોજાને હુકમ કર્યો, કે એ છોકરાને તમારી પાસે રાખી હોંશિયાર કરો. ગુલામ, ચાકર, નફરની ટોળીમાં બેસવા નહીં, પણ મરજી પાદશાહી કચેરીમાં બેસવા લાયક થાય, એવાં સલુક એને સીખવવાની છે. ખોજે મારા હુકમ મુજબ તેને કેળવી મુનસાહિબતના વર્ગમાં દાખલ કર્યો, તે વખતે પેશતર સાથે મુકાબલો કરતાં જમીન, આસમાન વચ્ચે જેટલું અંતર છે તે કરતાં પણ જ્યાદે તફાવત માલમ પડત. એ ગમારૂ પર દીન પરદીન મારો એટલો બધો પ્યાર વધતો ગયો, કે તેને મારી સેવામાંથી એકમિનિટ પણ બહાર ખસવા દેતી નહોતી. છેવટ તેને દોસ્ત માફક ગણી એકાંત સ્થળમાં ભાત ભાતના ઘરેણાં તથા હીરા, મોતીની માળા પેહેરાવી તેની ખૂબસુરતીને નિહાળ્યાં કરતી, કદાપી કંઈ જરૂરિયાત કામ સારૂં તેનું બહાર જવું થતું, તો મને તલપૂર ચેન પડતું નહી. ને જ્યારે તે મારી પાસે રહેતો, ત્યારે મને કમાલ ખુશી ઉપજતી. કંઇમુદતે એ છોકરો તરૂણ અવસ્થા પામ્યો ત્યારે ખોજાઓએ તેને જનાનખાનામાં આવતો બંધ કર્યો.

૩-૩-૯૭.

ભીમજી પ્રેમજી સરારી
નિ. મી. ટંકારીઆ

ગુજરાત ટ્રેનિંગ કાલેજની છમાસિક પરીક્ષા.

બીજું વર્ષ.

ભૂસ્તર વિદ્યા.

૧ પાછલા જમાનામાં માણસના શેષ ભાગ પૃથ્વીમાં શી રીતે દટાયા હશે!

૨ વિકાર પમાડનાર મુખ્ય ક્રિયાઓનાં નામ.

૩ વાતાવરણ શાનું બનેલું છે; કારબોનીક આસિડની સ્થાયમ સ્ટોન ઉપર શી અસર થાય છે; પાણીની વરાળની રોકસ ઉપર શી અસર થાય છે?
૪ જળ ઉપાધિ એટલે શું? અને તે શું કામ કરે છે?
૫ રોકસ શબ્દનો અર્થ અને ઇંડિઅન રોકસ એટલે શું?
૬ ફોસ્લ; એન્ટ્રીકલીનલ; સ્ટ્રેટીગ્રાફીકલ સ્ટૂટ્ટી ઇંડિકેશન; એ શબ્દોના અર્થ ટુંકમાં સમજાવો.

पदार्थ विज्ञान.

૧ આટમ્સ અને મોલક્યુલનો ભેદ સમજાવો.
૨ વિશિષ્ટ ગુણ એટલે શું અને તે કયા કયા છે?
૩ બળની વ્યાખ્યા તથા કેટલાંક સ્વભાવિક બળનાં નામ આપો.
૪ ફુટપન્ડ ક્લાસના સાધનથી એક માણસ કેટલું કામ કરે તથા વરાળરૂપી ઘોડો એક મિનિટમાં કેટલું કામ કરે?
૫ યાંત્રિક શક્તિઓમાંથી ઢાળ અથવા ઢોળાવનો ઉપયોગ અને તેનાં સમિકરણ આપો.

इतिहास.

૧ ઇ૦સ૦પે૦ ૫૫; ઇ૦સ૦ ૧૪૦,૪૫૦. ૫૯૭, ૮૨૭માં શા બનાવ બન્યા?
૨ હીલ્ડબ્રાન્ડ, પીટર સાધુ, ટામ્સ એ બે કેટ, સલાઉદ્દીન અને સાઇમાન ડીમાંન્ટ ફોર્ડ એઓનો ટુંકામાં હેવાલ લખો.
૩ ક્રુસેડ, મેગનાચાર્ટા, અને ફ્યુડલ સિસ્ટમ સમજાવો.

निशालपद्धति.

૧ મહેતાજીને આરંભનો કાળ ઘણો અગત્યનો છે અથવા આરંભ ઉપર જશ અથવા અપજશનો આધાર રહેછે એ વિસ્તારથી સમજાવો.
૨. છોકરા જોડે કામ કરવા લાગો તોજ યશ મળે એનો અર્થ અને વિસ્તાર
૩ મહેતાજીએ પોતાના કામ ઉપર આસક્ત રહેવું એટલે શું? તેના ફાયદા અને જરૂર.
૪ દંડના સંબંધી જાણતા હો તે લખો.
૫ શિક્ષાના પ્રકાર; અને તેને ટુંકા વિસ્તારમાં સમજાવો.

દફતરી કામ.

૧ આખર સરવૈયું અને આવક સરવૈયું એટલે શું, અને તેમાં શું બતાવવામાં આવે છે, તથા તે બેમાં શો ફેર છે?

૨ જાવક અને આવક એટલે શું અને તેમાં શુંશું આવે છે.

૩ જાવક તથા આવક બુકમાં કાગળ નોંધવામાં શો ફેર છે તથા તેઓનાં દરેક આસનનો ખુલાસો કરી બતાવો.

૪ નિશાળના માસિક પત્રકમાં કેટલાં અને કયાં કયાં આસન હોય છે અને તે દરેક આસન શા ઉપરથી અને શી રીતે મેળવીને પુરાય છે.

વાક્યરચના.

૧ સમાસમાં આવેલા શબ્દો કેમ જણાય અને તેમને છેડે જાતિ દર્શક પ્રત્યયો ઓ ઉ સ્વિકારનાર અકારાંત નામ હોય તો પ્રત્યયનું શું થાય?

૨ સામાસિક નામ હોય તો વિભક્તિના પ્રત્યય કયા લાગે તે ઉદાહરણ સાથે લખો.

૩ વાક્યમાં આરંભક ક્રિયાપદ હોય અને વિધેયક પક્ષમાં નામ આવે તો તે કયી વિભક્તિમાં આવે? ઉદાહરણ પણ લખજો.

૪ અનુપદ કર્મનો અર્થ અધિકરણના અર્થને કાંઈ મળતો છે એ ઉદાહરણથી સમજાવો.

૫ કયા વિશેષણની પેહેલાં ચતુર્થી વપરાય છે.

૬ પંચમી વિભક્તિનો અર્થ ચતુર્થીથી ઉલટો કે સામો છે તે સમજાવો.

વ્યાકરણ.

૧ હોત, નેણ, બહાર, માથું આણુ એ કયા શબ્દો ઉપરથી અને કયા નિયમ પ્રમાણે વ્યુત્પન્ન થયા છે.

૨ ત્રીજી, ચોથી, પાંચમી, અને સાતમીના પ્રત્યય શી રીતે વ્યુત્પન્ન થયા?

૩ પેહેલા પુરૂષ સર્વનામમાં ચતુર્થી તથા ષષ્ઠીનાં રૂપ શી રીતે થયાં; તજ એ શીરીતે થયા; દર્શક તથા અનિશ્ચિત સર્વનામમાં રૂપ કયા કયા શબ્દો ઉપરથી થયા છે?

૪ "કરણી જે કરવા ધરી, કોપે હું કરતાર; તે કદી મેં નહિ કંઇ કરી, તો આ શો શીર ભાર" એનું પદચ્છેદ કરો.

કવિતા.

નીચેની કવિતાના ઉચ્ચાર પ્રમાણે ગણ કરો.

અસુર અમર મરૈન. રીઝા નાના કંઈ પરવું

નાગો પહેરે વસ્ત્ર, વાઘ સિંહ કુતરે કરડ્યા.
પર્વત ડુંગર પ્રવેશ, દીઠા મંગળ કંઇ દુખિઆ.
સંતોષી બહુ ખાય, કાશદું કરે છે સુખિઆ.

નીચેની કવિતાનો અન્વય કરો.

નિશાળ પાઠશાળને, છતીજ ખૂબ ખીલવા
લૂંટો લૂંટાય તેમ લૂટ જ્ઞાનની સુણી યવા
ખરા દીસે હિંડોળ ધાઇ, જ્ઞાન ખાણ ખોદવા
મળે જહાંથી કીર્તિનાં, જવાહિરો અતિ નવાં.

૩ નીચે લખેલી કવિતાગાં તાળ મૂકો.

ન કહાવ્યું પિયર કોને નવ કહ્યું, પંચમાસી એળે ગયું
રહ્યા સિમંતના ધોડા દીન, થઇ કુંવરબાઇને ચિંતા મન.

૪ નરસિંહ મહેતાના મામેરામાંથી કોઇ અમુક બાબત ઉપર એક દોહરો બનાવો.

૫ ઉપમા અલંકારમાં શું શું જોઇએ; અને મૂલણાઉંદનું લક્ષણ.

૬ નવ રસનાં નામ તથા તેમના સ્થાયી ભાવ.

ચિત્રવિદ્યા.

૧ સ્ટુલ ઉપર એક બોટવો મૂકેલો છે તે ચીતરો, તથા પ્રત્યક્ષ મૂકેલી પેટી ચીતરીને તેનું વેનિશિંગ પોઇંટ બતાવો.

ભૂગોળ.

૧ ધ્રુવવૃતથી રશા અંશ ઉપર ધ્રુવ વૃત કેમ કાઢ્યું હશે?

૨ સંડાયમ તથા ઘડિયાળ કઇ કઇ તારીખે સરખાં હોય છે અને બીજી બીજી વખતે ફેર પડે છે તેનું કારણ.

૩ ભૂતળ ભૂગોળની વ્યાખ્યા.

૪ ભૂતળ ભૂગોળ શીખવવામાં બીજી કઈ કઈ વિદ્યાની ખપ પડે છે અને તે શા શા કામમાં આવે છે?

૫ ભૂતળ વિદ્યાના માનસિક અને વ્યવહારિક ફાયદા શા છે?

૬ ભૂતળ તથા ભૂસ્તર વચ્ચે સંબંધ શો છે?

૭ વાતાવરણનો મુખ્ય ઉપયોગ?

૮ યુરોપની ખનીજ પેદાશ?

અક્ષરગણિત.

૧ નીચેના મિશ્ર અપૂર્ણાંક બીજને સાદા અપૂર્ણાંક બીજમાં લાવો.

$$\frac{\frac{\text{म}^2+\text{न}^2}{\text{न}} - 2\,\text{म}}{\frac{1}{\text{न}}-\frac{1}{\text{म}}} + \frac{\text{म}^2-\text{न}^2}{\text{म}+\text{न}}$$

$\text{क्ष}^4-2\,\text{क्ष}^3+\text{क्ष}^2-8\,\text{क्ष}+8$ અને $4\,\text{क्ष}^3-12\,\text{क्ष}^2+9\,\text{क्ष}-1$ નો ૯૦ભાજક.

૨ નીચેનાં સમીકરણમાં ક્ષની કિંમત.

$$\frac{\sqrt{\text{क्ष}+1}-\sqrt{\text{क्ष}-1}}{\sqrt{\text{क्ष}+1}+\sqrt{\text{क्ष}-1}}=\frac{1}{4}$$ આમાં ક્ષની કિંમત જે આવે તે વડે તાળો મેળવી બતાવો.

$$\frac{1}{\text{क्ष}}+\frac{1}{\text{अ}}=\sqrt{\frac{1}{\text{अ}^2}+\sqrt{\frac{4}{\text{अ}^2\,\text{क्ष}^2}+\frac{9}{\text{क्ष}^4}}}$$

૩ નીચેના દાખલામાં બેમાંથી એક કરો.

૧ એક પદાર્થ ઉંચેથી પડ્યો તે પેહેલા સેકંડમાં ૧૬$\frac{1}{12}$ ફુટના વેગથી અને છેલા સેકંડમાં ૫૯૫ ફીટ પડ્યો ત્યારે એ પદાર્થ કેટલી ઊંચાઇએથી પડ્યો.

(૨) એક બંદરેથી એક વહાણ ઉપડ્યું તે વખતે તેમાં ૬૨ માણસ દીઠ દરરોજ ૧ શેર ખોરાક પ્રમાણે ગણતાં ૩ અઠવાડિયાં લગણ ચાલવાનો ખોરાક રાખેલો હતો પણ પછી એક અઠવાડિયું વીત્યા બાદ તોફાન થયું તેથી તેમાં ચાર માણસ બૂડી મુઆં. ને વહાણને નુકશાન લાગવાથી ચાલવાનો વેગ ઓછો થઇ ગયો તેને લીધે ૬૨ માણસને દરરોજ ના શેર સબબ ખોરાક લેવાની જરૂર પડી. ત્યારે તેમાં મળ કેટલાં માણસ હશે.

૪ ત્રણ આંકડાની એક સંખ્યા શોધી કાઢો કે જેના છેલ્લા બે આંકડા સરખા હોય, અને જો તે આંકડાને ઉલટાવી નાંખીએ, તો તેથી જે સંખ્યા થાય તે અસલ સંખ્યાની બમણાઇમાં ૪૨ ઉમેરીએ તેની બરાબર થાય; અને પેહેલો આંકડો વચમાં મૂકીએ તો અસલ સંખ્યાની બમણાઇમા ૧૫ ઉમેરીએ તેની બરોબર થાય

૫ કરણી કોને કહેછે અને તે બીજગણિતમાં શા ઉપયોગનીછે તે લખો. નીચેના બે દાખલામાંથી ગમતે એક કરો,

$\frac{1}{2}\sqrt{147}$, $\sqrt[4]{\frac{16}{81}}$, $(144)^{-\frac{1}{2}}$. આ કરણી વાળાં પદને સરખી રીધા રૂપની કરણીમાં જૂદાં જૂદાં લાવો.

જૂદાં જૂદાં કરણી વાળાં પદોનો સરવાળો, બાદબાકી, ગુણાકાર, ભાગાકાર શીરીતે થાયછે તે ટૂંકામાં દાખલા આપી સમજાવો.

૬ નીચેના કોઠો સમીકરણ રીતે સિદ્ધ કરી બતાવો અને તે શા આવે છે તે પણ લખો.

$$\sqrt{\text{अ}+\sqrt{\text{ब}}}=\sqrt{\tfrac{1}{2}\text{अ}+\tfrac{1}{2}\sqrt{\text{अ}^2-\text{ब}}}+\sqrt{\tfrac{1}{2}\text{अ}-\tfrac{1}{2}\sqrt{\text{अ}^2-\text{ब}}}$$

$$\sqrt{\text{अ}^2-\sqrt{\text{ब}}}=\sqrt{\tfrac{1}{2}\text{अ}+\tfrac{1}{2}\sqrt{\text{अ}^2-\text{ब}}}-\sqrt{\tfrac{1}{2}\text{अ}-\tfrac{1}{2}\sqrt{\text{अ}^2-\text{ब}}}$$

$\text{अ}^0=1,\ \text{अ}^{-1}=\frac{1}{\text{अ}},\ \text{अ}^{-2}=\frac{1}{\text{अ}^2}$ વિગેરે થાય છે. તેની સાબીતી શા નીકળે છે તે સમજાવો.

અંકગણિત.

૧ એક કામ ब કોઈ મુકરર વખતમાં જેટલું કરેછે તેના કરતાં મળીને બમણું કરેછે, ને अ જેટલું કરેછે તેના કરતાં क અને ત્રમણું કરેછે, અને अ, ब અને क એ ત્રણે મળીને ૫ દિવસ દરેક જણને તે કામ કરતાં કેટલા દિવસ લાગેછે.

૨ ગણિત શ્રેઢી અને ભૂમિતિ શ્રેઢીમાં શો ફેરછે, તે સ્પષ્ટ રીતે સમજાવો. અને શ્રેઢીના નીચેના કોઠાની શાબીતી.

{अ=આદિપદ ज=અંતપદ ग=ગચ્છ उ=ઉત્તર ?
र=ગુણોત્તર स=સર્વધન }

ગણિત શ્રેઢીની

$\text{स}=\frac{(\text{अ}+\text{ज})\ \text{ग}}{2}$

ભૂમિતિ

$\text{स}=\frac{\text{रज}-}{\text{र}-}$

૩. ભૂમિતિ શ્રેઢીમાં ઉતરતીશ્રેઢીનું સર્વધન કાઢવાની રીત લખો મદદથી કઈ કઈ જાતના હિસાબ થાય છે તે બતાવો.

૪ એક શેઠે મુનિમ રાખ્યો તેને પહેલે વર્ષે ૨૦૦) બીજે ૩૦૦) એ પ્રમાણે દરેક વર્ષે રૂ૫૦)નો વધારો આપવાને તેનો પગાર દરવર્ષે રૂ૫૨૫) ઠરાવ્યો હોત અને તેને તેટલા રૂપીઆ મેળવવાને ઉપરના ઠરાવે કેટલા વર્ષ નોક

૫ એક માણસ કુવા પર્વત ઉપરથી એક પદાર્થ તે પર્વતની તળેટી દર પડ્યો ત્યારે એ ગોળો કેટલો ચાલ્યો ને તેને આસતાં ને દર મિનિટે તેનો વેગ ૨૧૫ ફીટ ઓછો થાયછે ત્યારે છેલ્લા મિનિટમાં તેનો વેગ કેટલો.

૬ પાંચ ભાગીદારોએ સરખા રૂપિઆ કાઢી વેપાર કર્યો તેમાં રૂપિઆ નફો થયો, તે દરેકને સરખે ભાગે વહેંચતાં જે આ કુલ નફાનો ½ ઉમેરીએ તેની બરોબર થાય છે. ત્યારે કુલ અને દરેકને ભાગ શું આવ્યું.

गुजरातशाळापत्र.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

JULY 1872

૧૧ મુ. જુલાઈ સન ૧૮૭૨. અંક ૭ મો

મેં'તાજી બહુ મીઠું ગુણ, નામ તેમ છે કામ;—
કર મંને મતલોબની, ખરી જેતિ ધરિ હામ.

અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ઠ	*Contents*	Page.

(કેળવણીખાતાના હુકમથી)

અમદાવાદ મધ્યે મામાની હવેલીમાં યુનાઈટેડ પ્રિંટિંગ અને
જનરલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ હોરાચર છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.
(મૂલ્ય વરસે રૂ ૧ અગાઉથીજ)

गूजरात शाळापत्र.

પુસ્તક ૧૧ મું   જ્યુલાઈ સને ૧૮૭૨.   અંક ૭ મો.

जोडणीना नियमनुं अर्थ ग्रहण.

૯ શબ્દને છેડે નહિ આવ્યા હોય એવા ઈકાર કે ઉકાર લખવા નો નિયમ એ છે, કે જો તેની પછી લઘુ અક્ષર આવે તો દીર્ઘ, અને ગુરૂ અક્ષર આવે તો લઘુ લખવા; પણ બે અક્ષરના શબ્દમાં પછી નો અક્ષર ગુરૂ હોય તો પણ એ ઘણું કરીને દીર્ઘજ લખાયછે.

આ નિયમનો ઉપલો ભાગ વ્યુત્પત્તિની ધોરણે બાંધ્યો નથી, પણ ઉચ્ચારણની સરળતા ને લીધે જેમ સ્વાભાવિક રીતે બોલાયછે તેને અનુસરી ને બાંધ્યો છે, અને ઉચ્ચાર પ્રમાણે લખવું એ ઉત્તમ માર્ગજ છે. પાસે પાસે આવેલા બે અક્ષરનું લાંબું કે ટુંકું એક તરેહનું ઉચ્ચારણ બોલવામાં તેમજ સાંભળવામાં સારું લાગતું નથી, અને તેથી બોલનાર પોતાની મેળે એક ઉચ્ચારણ લઘુ હોય છે તો બીજાને ગુરૂ કરે છે અને એક ગુરૂ હોય છે તો બીજાને લઘુ કરે છે. એ રીતે બોલવુ બધાને સ્વાભાવિકજ છે, અને તેથી અમે આ નિયમને સ્વાભાવિક નિયમજ કહીએ છીએ.

આ નિયમના બીજા ભાગમા એની અપવાદ બતાવ્યોછે. છેટલા નિયમના અપવાદ પ્રમાણે એકાક્ષરી અક્ષરમાં તો ઈકારકે ઉકાર દીર્ઘછેજ, અને આ અપવાદથી બે અક્ષરના શબ્દમાના પણ ઇકાર કે ઉકારને દીર્ઘ લખવા એમ ઠેરવ્યું. જો એ અપવાદ ન આવ્યો હોત, તોઆ નિયમ પ્રમાણે તેની પછી લઘુ અક્ષર આવત ત્યારેજ એ દીર્ઘ થાત, પણ આ નિયમથી તો તેની જોડે ગુરૂ અક્ષર આવ્યો હોય તોએ તે દીર્ઘ લખી શકાયછે; જેમ કે ચૂનો, કીડી વગેરે. આ અપવાદ વ્યુત્પત્તિ ઉપર નજર રાખીને કહાડ્યો હશે. એવી તરેહના ઘણા શબ્દમાં પ્રાકૃત ઉત્સર્ગો પ્રમાણે સ્વર દીર્ઘ-

થાયછે. ઉચ્ચારણ પણ કદાપિ દીર્ઘ જેવું લાગે ખરૂં. પણ આ અપવાદમાં "ઘણું કરીને" શબ્દ મૂકયોછે તેથી કદાપિ એ નિયમ શાસ્ત્રીય રીતે વધારે સારો થનોહશે, પણ એનું ઉપયોગીપણું તો એક દમ નાશ પામેછે. વિદ્યાર્થી જે અમુક શબ્દ લખવા બેઠો હોય તે આ નિયમ બાંધનારના "ઘણુંકરી" માં આવી ગયો કે નહિ એ જાણવું કેવળ અશકય છે, અને તેથી આ અપવાદ તેને નકામો થઇ પડે છે. કયા ધોરણ પ્રમાણે આ અપવાદ લાગુ પાડવા તેનો જરા ઇશારો પણ આ નિયમમાં કીધો નથી, તેથી આ નિયમમાં ફેરફાર કરવો અવશ્ય છે. પણ કયા ધોરણ ઉપર એ અપવાદ રાખ્યો છે તે જ્યાં સુધી જણાતું નથી ત્યાં સુધી એનું સ્પષ્ટીકરણ કરવું અશક્ય છે. વ્યુત્પત્તિ અને પ્રાકૃત ઉત્સર્ગ તરફ એ અપવાદનુ લક્ષ જણાય છે ખરૂં, પણ તે ઉપરથી શીખાઉને ઉપયોગી પડે એવો નિયમ કહાડી શકાતો નથી. શીખાઉને વ્યુત્પત્તિ આવડતી હોય અને ઉત્સર્ગ તે લાગુ પાડી શકતો હોય ત્યારે તો પછી આ બધા નિયમ બાંધી આપવાનીજ શી જરૂર છે? ત્યારે તો તે પોતાની મેળેજ શુદ્ધ જોડણી કાં ન લખી શકે!

અમારી નજરમાં આ હરેકત ટાળવાનો ટુંકો રસ્તો એજ છે કે જેમ ઘણા મેહેતાજીઓ આ નિયમ અમલમાં આણતી વખતે કરે છે તેમ એમાંથી એ તકરારી ઉપવાક્યજ મૂકી દેવું, અને સઘળે ઠેકાણે એ નિયમને લાગુ પાડવો. એમ કીધાથી કોઇ પ્રસંગે વ્યુત્પત્તિ વિરૂદ્ધ જોડણી થશે ખરી, પણ બધી હરકતો એ વિના દૂર થઇ શકે એવો બીજો રસ્તો નથી. શુદ્ધ સંસ્કૃતશબ્દને અથવા થોડા અપભ્રંશ શબ્દને તો આ નિયમ લાગતોજ નથી એટલે ઘણી વિરૂદ્ધતા તો નહીં આવે.

૧૦ મૂળ શબ્દ ઉપર પ્રત્યય અથવા સામાસિક શબ્દ આવેથી તેની મૂળ જોડણીમાં કોઇ નિયમ ને અનુસરી ફેર પડવા દેવો નહિ; પણ ઈકારાંત શબ્દની પછી સ્વર પ્રત્યય આવે તો તે ઇને મરજીમાં આવે તો હ્રસ્વ કરીને જોડના સ્વરમાં ય ઉમેરાઈ શકે, અને તેમજ "સ" માં ઇ કે ય મળતો હોય ત્યાં તેને ઠેકાણે "શ" થાય છે;—જેમકે ગાડીવાન, ગાડીઘોડા; નદીઓ અથવા નદિયો, માશી, પીરસ્યું.

આ નિયમ પણ બહુ લાંબો છે તથાપિ બધી વાત એક સંબંધની છે.

પહેલા ભાગમાં એક સાધારણ નિયમ છે અને બીજા ભાગમાં તેના બે અપવાદ બતાવ્યા છે.

આ નિયમની મતલબ શબ્દના રૂપને દૃઢીભૂત રાખવાની છે. જો એવો નિયમ નહિ બાંધ્યો હોય, તો ઉપલા નિયમને અનુસારે દરેક શબ્દની જોડણી વાદળાની છાયાની પેઠે ક્ષણે ક્ષણે બદલાતી જાય. જેમ 'સૂનો' એ શબ્દમાં ઉ એકવાર દીર્ઘ લખ્યું અને પછી તેના ઉપર વાળો પ્રત્યય આવ્યો એટલે પાછું તેને "સુનાવાળા" એમ લખવું પડે, કેમકે હવે તો એ કાંઇ બે અક્ષરનો શબ્દ રહ્યો નથી. તેમજ 'ચોપડી' શબ્દમાં ઇ છેલ્લી છે એમ જાણીને દીર્ઘ કરી, પણ "મા" પ્રત્યય આવ્યો કે તેને હ્રસ્વ કરીને "ચોપડિમા" એ પ્રમાણે લખવું પડે. ઉપલા નિયમના વિવેચનમાં કહ્યું તે પ્રમાણે બને જોડના અક્ષરને હ્રસ્વ કે દીર્ઘ બોલવા સ્વાભાવિક નથી, અને તેથી કદાપિ ઉચ્ચારમાં "સુનાવાળો" એમજ બોલાય, તોપણ શબ્દને સદા એકરૂપી રાખવાને સારૂ આવું બંધન રાખવાની જરૂર પડે છે

તે છતાં સાધારણ ઉચ્ચારણને માન આપી બે અપવાદ કબુલ રાખવા પડ્યા છે. આ નિયમ પ્રમાણે નદી શબ્દમાં મૂળ ઇ દીર્ઘ છે તેથી તેના ઉપર એ પ્રત્યય આવ્યા છતાં પણ તેજ કાયમ રાખી નદીએજ લખાય, અને નદિયે લખે તો ખોટું ગણાય. ઉચ્ચારમાં 'ઇ' બેશક હ્રસ્વ થઇ જાય છે, અને તેની ખાત્રી કરવી હોય તો કવિતા જેમાંકે લખનારાઓ કાને પરખાતા ઉચ્ચારણો ઉપરજ ધ્યાન આપીને લખે છે તેમાં આપણે જોઇશું તો ઘણે ઠેકાણે નદિયે, કરિયે, ભાભિયે, વગેરે જોડણીજ માલુમ પડશે. તે છતાં કેટલાએકનો એવો વિચાર છે કે બોલવાની ટેવથી ટુંકા થઇ ગએલા રૂપને વ્યાકરણ નિયમે સ્વીકારવા ન જોઇએ, અને એક પક્ષે એ કહેવું ખરૂં છે પણ જો શબ્દને એક રૂપી રાખનાર આ સરળ નિયમને અપવાદ લગાડવા કબુલ કીધા તો નદિયે જેવા શબ્દનો આ અપવાદમાં આવવાનો પહેલો હક છે. આ અપવાદ અમે કબુલ રાખ્યો છે તોપણ વાચનમાળામાં તો કદીએ અમલમાં આણ્યો નથી. ખરૂં કહીએ તો એ અપવાદ કાંઇ કબુલ રાખ્યો નથી, પણ કેટલાએક વિદ્વાનો લખે છે તેને ખોટું ન કહેવું એટલોજ આ નિયમનો ઉદ્દેશ જણાય છે. અમારા વિચારમાં

તો એ અપવાદ જરૂરનો છે. સંસ્કૃત ભાષામાં પણ નદી, સ્ત્રી વગેરે શબ્દોના રૂપાખ્યાનમાં કેટલેક ઠેકાણે ઇ હ્રસ્વ થઇ જાયછે, જૂના ગૂજરાતી લખાણમાં અને હમેશાં એ પ્રમાણેજ જોડણી કરેલી જોઇએ છઇએ, ઉચ્ચારમાં પણ એવો ફેરફાર સ્પષ્ટ માલમ પડેછે, જો એ અપવાદ કબુલ ન રાખીએ તો જેમ સુધરેલી ભાષાઓમાંછે તેમ ગૂજરાતી કવિતાની જોડણી કદીએ વ્યાકરણશુદ્ધ થવાની નહી, વગેરે કારણોથી અમારો મત એ અપવાદની તરફમાંજ પડે છે. અને તે એટલે સુધી કે એ રીતે લખવું તેજ વાજબી ગણાય એવો નિયમ થવો જોઇએ. એમ હોય તો " મરછીમાં આવે " વગેરે જે શકના શબ્દ એમાં મૂક્યા છે તે કહાડી નાંખવાં જોઇએ.

તેમજ બીજો અપવાદ એટલો અગત્યનો છે કે નહિ એ શક પડે છે. તોપણ કમિટીએ તો એને વધારેજોર આપ્યુંછે અને એની વિરુદ્ધ ચાલવાની છૂટ આપી નથી. એ અપવાદ આગળ પાડવાની મતલબ એટલીજ જણાયછે કે સુરત ભરૂચ સિવાય ગૂજરાતના બધા ભાગમાં એ પ્રમાણે ઉચ્ચારણ થાયછે. જો એટલુંજ કારણ હોય તો પહેલો અપવાદ જેના પ્રમાણે કે આખા દેશના લોકો બોલેછે તે જો શક પડતો રાખ્યો, તો આને નિશ્ચય રૂપમાં મૂકવાની કાંઇજ જરૂર નહતી. જો એ અપવાદપાળવો અવશ્યજ ઠેરવ્યો તો ઉપલો અપવાદ અવશ્ય પાળવો જોઇતો હતોજ. એ ઉપરથી અમે આ અપવાદની વિરુદ્ધ જતા હોઇએ એમ નથી, અમારી મતલબ ઉપલા અપવાદને જે ગેરઇનસાફ ગયોછે તેની પક્ષ કરવાનીછે, અને જો મૂળ શબ્દના સ્થિર રૂપને છેડવા નહિ-એવોજ સિદ્ધાંત હોય તો બીજા અપવાદને દૂર કરવો. બાકી આ બીજા અપવાદનું વળણ પણ સ્વાભાવિક નિયમને માન આપવા તરફછે. ઇ ને ય એ અક્ષરો તાળુસ્થાની હોવાને લીધે એ જે સકારની સાથે જોડાય છે તેનો ઉચ્ચાર તાળુમાંથી કરવો સહજ પડેછે અને તેથી બેશક વાણીની મધુરતામાં વધારો થાયછે. સુરત ભરૂચ શકારનો છેક અનાદર કરેછે તે છતાં પણ ત્યાંએ આવા યોગમાં કોઇક પ્રસંગે ઝપટના બોલનારથી આ અપવાદ પ્રમાણે બોલી જવાયછે કે; જેમકે બેશી જાઓ, નાશી ગયો.

પહેલા દર્વેશની વાર્તા

(પાછળથી ચાલુ.)

મને તો એના વગર જરાએ ચેન પડતું નહીં. એ વખતની જુદાઇનું દુઃખ મારાથી કહી શકાતું નથી. મારા મોહોબદારોમાંથી એક મોહોબદાર એ ખટપટથી વાકેફ હતો. મેં તેને બોલાવીને કહ્યું કે હું તને એક હજાર મોહોર આપું છું. તેમાંથી તે જોરાને ચારૂ સુતરૂં એક મકાન મારા મેહેલની નજીક અપાવ ને બાકીના પૈસા વધે તેના જંમોય વડે તેની પાસે ઝવેરીની દુકાન મંડાવ, ને તે કોઇ તરેહ હેરાન ન થાય એવી ગોઠવણ કરવામાં ચૂકીશ મા! થોડી મુદતમાં એની દુકાન એવી તો જામી કે તેની બરોબરી કરી શકે એવો ઝવેરી આ શેહેરમાં તો શું, બલકે આજુબાજુના દેશોમાં કોઇ પણ નહોતો. પણ તેની જુદાઇ મારા ગુલબદનપર કાંટાની માફક ખૂંચતી હતી.

નિદાન, સુરંગની તદબીર સૂઝવાથી પેલા ખોજાને પેગામ આપી ઝવેરી પાસે મોકલ્યો, તેણે પોતાની હવેલીથી મારા મેહેલ સુધી બે માણસ ભીતરાંડ સૂરંગ ખોદાવી, ને તે તે રસ્તે નિર્વિઘ્નપણે સંધ્યાકાળે આવતો હતો. હું ને તે છાંટો પાણી (દારૂ) લઇ આખી રાત એશઆરામમાં ગુજારતાં.

પાછલી રાતે નરસિંઘું (રણશિંગું.) ઉગતું, ને મૂલ્લાં મસીદમાં બાંગ પૂકારતો, ત્યારે તેને ખોજો પેલે રસ્તે હવેલીમાં મૂકી આવતો. આ ગડબડ બે દાઇ (જેમણે મને દૂધ પાઇને ઉછેરી હતી તે) તથા એ ખોજો એ વિના કોઇ બીજું માણસ જાણતું નહોતું. ઘણા દહાડા લગણ એ પ્રમાણે ચાલ્યું. હમેશના રિવાજ પ્રમાણે એક દિવસે ખોજો તેને બોલાવા ગયો. જૂએ છે તો સોદાગર તે દીવસે ઘણી મુશીબતમાં પડ્યો હોય તેવો દેખાયો. એવી હાલતમાં તેને મારૂં કહેણ પોહોંચ્યું. પણ તેણે તેનો કાંઇ પણ ઉત્તર ન આપ્યો. ખોજાએ ફરીથી પૂછ્યું "કેમ સાહેબ કુશળ છો! શા વાસ્તે ઉદાસ છો! ચાલો તમને હજૂરે યાદ કર્યા છે." પણ તેનો એ કાંઈ ઉથલો ન આપતાં મૂંગે મોઢે સાંભળ્યાં કીધું. ખોજો બચારો એકલો પાછો આવ્યો, ને તેણે મને સર્વ વૃત્તાંત કહ્યું.

નિમકહરામી ઇશક તથા પ્યાર આખરે બેવફા થઇ કુજેત કરતા છે. એવું હું પ્રથમથીજ સમજી હોત તો તેની જાળમાં ન ફસત. ઓહો કામદેવ તારે આધીન ઇંદ્ર સરખા થઇ ગયાછે, તો બીજાતો શા હિસાબમાં! જેઓ કામને વશ થાયછે, તેઓ હમેશાં હેરાન થાયછે! જુઓ વિદ્વાને મજનું. અરે હવે મારૂં ડાહાપણ શા કામનું, વિધાત્રાના લેખ કયાંથી મટવાના! "કહેવત છે કે ડાહ્યા ભૂલે પણ લખ્યા ન ભૂલે." તેથી મેં ખોજા સાથે ફરીથી ચીઠી લખી મોકલી. ત્યારે તે મારી પાસે આવી કહેવા લાગ્યો કે આપે મારી બીજી તકસીરો માફ કીધીછે, તેવીજ આ પણ આપ માફ કરશો? હું તો તેને દિલોજાનથી ચહાતી હતી તેથી તેને ફરેબી વાતોપર ભૂલવાઇ દિલદારીથી પૂછવા લાગી કે આજે એવું શું દુઃખ પડયું, કે દીલગીર છો? જો તમે તેના કારણથી મને વાકેફ કરશો, તો મારાથી બનેશે એટલી શુકતી કરી તમને સુખી કરવાને પાછી પાની મૂકનાર નથી. આખેર તેણે કહ્યું, કે મારી હવેલીની નજીક સુંદર બાગ ને સરસા ગાનારી એક લોંડી એ બન્ને જોડે તેની માલીક વેચેછે, બાગની કીમત એક લાખને લોંડીના પાંચ લાખ રૂપૈઆ કરેછે. તે ખરીદ કરવાને મને ઘણી હોંસ છે. પણ એટલાં નાણાં હાથમાં નગદ ન હોવાને લીધે લાચાર છું. તેથી હું ઘણી આજુરદા હતી. મેં તેજ વખતે ખોજાને કહ્યું, કે આવતી કાલે બાગ તથા લોંડી ખરીદ કરી સોદાગરને હવાલે કરજો. મારી આવી મેહેરબાનીથી તેને એટલીબધી ખુશી હાંસલ થઇ કે હર્ષથી તેનું બદન ફુલી જામાની કસો ટુટી ગઇ. સવાર થઇ ત્યારે સોદાગર પોતાની હવેલીએ ગયો. ખોજાએ સંપૂર્ણ રીતે ફરમાન બજાવી સોદાગરની ઇચ્છા પૂર્ણ કરી.

સરદ ઋતુ ઉતરવા આવી હતી, એવામા એકા એક વાદળ ચડી આવી ઘોર અંધારૂ થઇ ગયું!! પવન ફુંકાવા માંડયો. મોટા મોટા કડાકા ને વીજળીના ઝબકારા થવા લાગ્યા! વરસાદની છાંટી પણ ફર ફર ધીમે ધીમે પડવા માંડી. લાલ, ગુલાબી અને વાદળી રંગ ખીલી રહ્યા. મોર, બપૈયા મધુર સ્વરે વરસાદજીને રીઝવવા લાગ્યાં. દેડકાંપણ બેસૂરો રાગ આરડતાં હતાં. ગવૈયાઓ મલાર રાગમાં ગુલતાન બની રહ્યા હતા. પૃથ્વીએ લીલુ ચીર પેહેર્યું હતું!! આવા પ્રસંગે માસુકના નવા બાગને જોવાની ઇચ્છા થવાથી એક દાસીને લઇ સુરંગ વાટે તેની હવેલીમાં થઇ બાગમાં જઇ જોઉં છું.

રંગી બે રંગી પક્ષીઓ ઝાડો પર કલ્લોલ કરી મીઠે સ્વરે ગાયન કરી રહ્યાં છે. લીલી જાળીઓ પર લીંબુ લચી રહ્યા છે. તે પર વિદ્યુતનું અજવાળું પડવાથી સોનેરી રંગના માલમ પડતા હતાં. મોગરો, જાઇ, ચંબેલી ને ચંપાના ફુલો સુગંધે મેહેકી રહ્યા હતા. ગુલબાગના પંચરંગી પુષ્પોપર વરસાદના ફોરા મોતીની ગરજ સારતા હતા. એક મોટા હોઝમાં લાલ, લીલી, ને અસમાની રંગની માછલીઓ દોડાદોડ કરી રહી હતી. ને વચ્ચે ફુવારો ઉડતો હતો. તેના સામેના દરવાજા પર જંગાલી રંગના મિનાની કમાન સાચી તાગ ટપકી વડે બિરાજી રહી હતી. દરેક પેચના વેલાની મેરાબો માંડવાઓ પર બેનજીર શોભા રહી હતી. આવા કૈલાસપુરી સરખા બાગમાં એક બંગલો જોવામાં આવ્યો, ને હું જેવી તે બંગલામાં જવાની ઇચ્છા કરૂં છું એટલામાંજ પેલા ઓરતે મને જોઇ. તેવોજ મારી પાસે આવી હાથ પકડી બંગલામા લઇ ગયો. એ બંગલામાં જે બિલોરી કાચનો સામાન હતો તે ખરેખાત તારીફ કરવા લાયક હતો. તમામ બંગલો જેવાં જોઇએ તેવાં રાચ રચીલાંથી શણગારેલો હતો. ધીમધીમે સૂર્યનારાયણે છેક જ વિદાયગીરી લીધી. આકાશમાંનાં વાદળા ખસી ગયા. નિર્મળ આકાશમા માહતાબની રોશની ખીલી હતી. રંગાબેરંગી ઝુમરોમાંથી દીપકના પ્રતિબીંબો ચંદનામા પડી ઘણી ખુબીથી બીરાજી રેહેતા હતા. એ બેગાનો રચનાનું વર્ણન મારાથી થઇ શકતું નથી. બગિચાના એક ભાગમા એક મોટો બુરજ હતો. કે જેપર ચડી જોયું હોય, તો તમામ શેહેર નીચે ઝુકેલું માલમ પડતું હતું. મને તે ત્યાં લઇ ગયો, ને તે પરથી જૂદા જૂદા રંગની હવાઇઓ. તથા કેટલીક તરેહની આતશબાજી છોડી. એવામા કુબજા સરખી એક સ્ત્રી હાથમા દારૂનો શીશો ને ગ્લાસ લઇ ને આવી. તેને જોતાંજ મને ઘણી ચીતરી ચઢી, ને મેં કહ્યું, કે હે સોદાગર તમે આ તોફા આદમી ક્યાથી બગીર કર્યું છે? સોદાગરે કહ્યું. શાહેબજી, પાય લાગવાની વોહોરત એછે,

ખીમજી પ્રેમજી.

ગૂજરાત ટ્રેનિંગ કાલેજની છમાસિક પરીક્ષા

બીજું વર્ષ.

(પાછલા આંકનું સાંધણ.)

લેખાં

શેરની કળશીની અને ખાંડીની કઈ કઈ કુંચીઓ બીજા કયા તોલ સાથે મળતી આવેછે તે બતાવો.

૨ ૭ મણના ૯ રૂપીઆ તો ૧। મણ અને અઢીશેરનું શું? આની કુંચી શીછે અને તે મૂળ કઇ કુંચી ઉપરથી નીકળીછે.

૩ ૩૮૫ અને ૬૧૧૦)ના ભાવની ૩૭૦૦) ભરેલાછે તો તેની કેટકેટલા ની હુંડીઓ આવશે તે કેવી રીતે ગણી બતાવો.

૪ સાકર મણ ૩૫ બારદાન સુદ્ધાંતછે તેમાં દર મણે બારદાન ૩ શેર અને તોલ ૪૨ ને પ્રત મણના રૂ૫ા॥~ લેખે શી કિંમત.

૫ વ્યાજની સર ગણવાની રીતનું તથા તેરીએ સરના સેંકડાને ગુણવા થી આના ને સેંકડા ઉપર વધેલાને ગુણવાથી બદામ આવેછે તેનું કારણ બતાવો.

ભૂમિતિ

૧ ત્રિકોણનાં છ પરિમિતોમાંથી ત્રણ ત્રણ પરિમિતો લેતાં બે ત્રિકોણો કેટલે પ્રકારે કઇ કઇ પ્રતિજ્ઞામાં એકરૂપ કરી બતાવ્યા છે.

કયાં કયાં ત્રણ પરિમિતો લેતાં બે ત્રિકોણો એક રૂપ થતા નથી અને તે કઇ બાબતમાં મળતા આવે છે તે લખો.

૨ પુનઃ પ્રવેશક ખૂણા કોને કહે છે અને દરેક આકૃતિમાં પુનઃ પ્રવેશક ખૂણા કેટલાક થાય તે શી રીતે જણાય છે તે સિદ્ધતા સાથે બતાવો.

૪ ૬૭ મી પ્રતિજ્ઞા પ્રસિદ્ધ રીતે ન કરતાં બીજી ત્રણ રીતમાં ગમે તે બીજી રીતે સિદ્ધ કરી બતાવો.

૪ આપેલા પાયા ઉપર દરેક બાજુ તેનાથી બમણી થાય એવો તથા મા-થાના ખૂણા કરતાં પાયા તરફનો ખૂણો ૪ થાય એવી રીતના બે સમાં બાજુ ત્રિકોણો બનાવો.

સંસ્કૃત.

૧ परिहित, उदपत्, अध्यूषित्स અને उपानह એ શબ્દોના વ્યુત્પત્તિ તથા અર્થ તથા એ શબ્દોનું પ્રથમાનું એક વચન, બહુ વચન દ્વિતિયાનું બહુવચન; તૃતિયાનું એક વચન પંચમીનું દ્વિવચન તથા બહુ વચન; સપ્તમીનું બહુ વચન લખો.

૨ ચહાસી, અજવાળું અંધારૂં, પૂનમવાળો, રસ્તો. વીજળી, કાદવ, સુરકેલી એના સંસ્કૃત શબ્દ આપો.

૩ निसद એમાં स નો ष શી રીતે થાય છે? એ બંને ધાતુ ચાલતા કાળનાં અને કૃદંતોનાં રૂપ આપો.

પેહેલું વર્ષ.

ભૂગોળ.

૧ એશિઆ ખંડના પર્વતોનાં નામ, તેઓ ક્યાં છે, ને કઇ દિશાથી કઇ દિશામાં જાય છે તે કહો.

૨ ભૂમધ્ય સમુદ્રનો નકશો કાઢો, ને તેમાં જે અખાત, સામુદ્રધુની, બેટ, ભૂશિર આવ્યાં હોય તે તથા કિનારા પરનાં મુખ્ય બંદરો લખો.

૩ બ્રહ્મપુત્રા નદીની શાખાઓનાં નામ આપો.

૪ અમેરિકાખંડમાં ક્યાં ક્યાં સરોવર છે?

૫ કારોલીન, ટેરાડેલ ફ્યુગો, સકોટ્રા, ન્યુઓરલિન્સ, પોર્ટનેટલ, ગાર્ઝનારિઅ, લોધ, જગત, હોબી, નિગ્રોપાન્ટ. આડિલેડ, હડસન, મૅકેનજી, સેડન, બ્રિટલબેલ્ટ શું છે ને ક્યાં છે?

વ્યાકરણ.

૧ પ્રશ્નાર્થ સ્વવાચક સર્વનામ ક્યાં ને તે ક્યારે વપરાય?

૨ સાધિત ક્રિયાપદ કેટલી રીતે થાય છે તે ઉદાહરણ સહિત લખો.

૩ મૂળ તથા ધાતુ એટલે શું?

૪ અકર્મક તથા સકર્મક વર્ણના પેટા વિભાગ ઉદાહરણ સહિત લખો.

૫ ભેદ ક્યા ક્યા છે તેનાં રૂપ તથા અર્થ?

૬ ક્રિયાપદના શુદ્ધ અને મિશ્રકાળ ઉદાહરણ સહિત લખો.
૭ કૃદંત કયા કયા છે તે ઉદાહરણ સહિત લખો.
૮ કાળ તથા કૃદંતના પ્રત્યય લખો.
૯ અપૂર્ણ ક્રિયાપદ કોને કહે છે?
૧૦ વિકૃત અને વિકારક એટલે શું?
૧૧ "કરણી જે કરવા થકી કોપે તું કિરતાર, તે કરી મેં નહીં કંઈ કરો, તોઆ શી શીર માર" એનું પદચ્છેદ કરો.

વાક્ય વિન્યાસ.

૧ સંયુક્ત અને સાન્વય વાક્યની વ્યાખ્યા, અને ભેદ એટલે તે કેમ ઓળખાય છે તે ઉદાહરણ સાથે વિસ્તારથી લખો.
૨ અન્વય એટલે શું? કવિતામાં અને ગદ્યમાં અન્વય વપરાય છે તેમાં કવિતામાં જે અન્વય વપરાય છે તે તથા ગદ્યમાં જે અન્વય વપરાય છે તેમાં ફેર શો છે તે ઉદાહરણ સાથે સમજાવો, ને વાક્ય રચનાના હરકોઈ ચાર નિયમ (બધા વિશેષણના ન આવે) ઉદાહરણ સાથે લખો.
૩ સંયુક્ત વાક્યમાં ઉપવાક્ય પેહેલું ક્યારે આવે ને છેલું ક્યારે આવે તે દાખલા સાથે સમજાવો.

ઈતિહાસ.

૧ ગવર્નર જનરલ ક્યા ક્યા થયા ને તેમની વખતમાં જાણવા લાયક શી શી વાતો બની તે લખો?
૨ રેગ્યુલેટિંગ આક્ટમાં શી વાત હતી?
૩ હેસ્ટિંગ્સના ઉપર વિલાયતમાં જે તોહોમત મૂકવામાં આવ્યાં હતાં તે સંબંધી વાત તમે જાણતા હો તો લખો.
૪ ઈ૦ સ૦ ૧૭૪૪ માં ઇંગ્લાંડ અને ફ્રાન્સ વચે લડાઈ થઈ તેનું કારણ લખો.
૫ ક્લાઈવે છેલ્લી વખત આવી શો બંદોબસ્ત કર્યો?
૬ પ્લાસી, અંબુર, વાંદેવાશ, કંડોર, ગેરીઆ એ ઠેકાણે કોની કોની લડાઈ થઈ ને તેની ટૂંકામાં હકિકત લખો.
૭ ટીપુના રાજની વેહેચણ શા રીતે કરી તે વિષે જાણતા હો તે લખો.

કવિતા.

૧ નીચેના છપ્પાનો અન્વય કરો.

શ્રીકુળમાં શું હોય? શો કરતાં શું હારે?
અધિક ગામડા માંહે બહુ કોણ પડતી બારે?
મરે નહીં તે કોણ? પરમ દુઃખ સૌથી શું છે?
શાટી આશા ને અંત, તહાં જે નામ રહ્યું છે.
માયા અવિચળ એ દેવ છે, રાખી રહેમ નજર રહે.
દન દન પદ આદિ વરણ પર, મધ્ય વરણ કવિજન કહે.

૨. નીચેની ચોપાઇના ઉચ્ચાર પ્રમાણે બાળબોધી અક્ષરે ગણ લખો.
ઘોઘા પાટણ ગામ ગંભીર, નિરમળ છે અરણવનાં નીર;
ભૂપત સંગ એક બારે ભૂપ, રાજ તેજ કરેરે રૂપ.

૩ હરિગીત છંદનું માપ લખો.

૪ નીચેની કવિતાના તાળ લખો.

કૂદપો શું ફરે છે રે ભૂદપો ભવ કૂપમાં પડ્યો.
મનુષ્ય દેહ ફરી રે આવી મળી હાથે ચડ્યો.
ડાહ્યો થઇ દુનિયામાં ફરે છે તેણે શું તારૂં ફાવ્યું!
તેં ન જાણ્યું જે જાણવું પળમાં કેમ કરી રહેશે બાજી!
ડહાપણ તારૂં જાણશું રે જ્યારે જમ હાથે ચડ્યો!

૫ ગણ બાંધવાનું કારણ શું? ને તે આઠજ કેમ કર્યા, ને ગણ બાંધ્યા ન હોત તો શી અડચણ પડત.

સંસ્કૃત.

નીચેના વાક્યોનો ગુજરાતી ભાષામાં અર્થ લખો.

१ योधस्य पाणौ खड्गो दृश्यते.

२ प्रासादात् जनं पश्यति नृपः

३ तिलेभ्यः पति पच्छति मापान्.

४ मैत्रा वरुणो मन्त्रे स्त्रिन्द्रमाह्वयति.

५ नृपः प्राप्ते स्तनमवाप्नोति.

६ गिरिं आरोहति.

७ यदा रामस्य चित्ते स्वकृत्यं तिष्ठति तदा कदापि पापं ना चरति.

८ सुष्ठु कथयति जनकं वेदस्यार्थं कुत्र गच्छसी ति केशवलालं पृच्छति.

९ अधुना पर्वताग्र मारोहाति तत्र पुरा अरण्यन भवत्.

१० वृथा यत्नेन किं तत्त्व मेव प्रमाणं.

૨ નીચેનાં વાક્યોને સંસ્કૃતમાં લખો.

૧ પૈસાવાળા માણસો હવેલીઓમાં રહે છે.

૨ વાડીઓની ખૂબસુરતીથી હું ખૂશ થાઉં છું.

૩ સેનાપતિ ગામે ગામ સિપાઇઓને લેઇ જાયછે.

૪ બ્રાહ્મણો રાજાઓ પાસેથી દોલત મેળવે છે.

૫ બ્રાહ્મણો (બે) મંત્રોથી દેવને મનાવે છે.

૬ માણસ શત્રુને તરવારથી મારે છે.

૭ નગરમાં લૂગડાં છે. (તે) રામ સારૂ મોડો લાવે છે.

૮ આજ રત્ન સારૂ સોનું શોધે છે.

૯ ચાકર ટોચ ઉપર ચડેછે (ને) પરોણાને બાગમાં લેઈ જાયછે.

૧૦ ઘરમાં કજીઓ સુખ (નો) નાશ કરેછે.

૩ प्रसाद, अधिपति આ બે શબ્દોનું રૂપાખ્યાન કરો.

૪ દરેક ગણના અપવાદ ધાતુઓ બતાવો.

વિદ્યા.

૧ વક્રિભવન અને પરાવર્તન વિષે જાણતા હો તે ટૂંકામાં લખો.

૨ લેન્સ કેટલી જાતના છે, અને તેથી શું થાય છે અને લેન્સ ઓફ્રસ શું?

૩ આંખની રચના ચિત્ર સાથે સમજાવો.

૪ વીજળી કેટલી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેમાં આકર્ષણ કેટલી જાતનું છે!

૫ તારનું વર્ણન સમજાવો, એટલે, તારમાં ખબર શી રીતે મોકલે છે

તેનું ટુંકામાં વર્ણન કરો, ચિત્રની જરૂર પડે તો કાઢજો.
ગરમીના પાઠમાં અગ્નિને વાહક અને મંદવાહક એ બે શબ્દ લગા- ડેલા છે તે શા કારણથી આપ્યા તે સમજાવો.
રેંટ ચિત્ર સાથે સમજાવો ને તેના નિયમ આપો.
ટેકાયંત્ર એટલે શું અને તે શું જાતાવે છે? અને શા કારણથી તે લખો.

ટ્રેનિંગ કાલેજની પ્રવેશક પરીક્ષાનું ધોરણ.

જાવક નંબર. ૧૩૪

મેહેરબાન. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ બહાદુર. ઇંગરેજી માટી નંબર. ૬૬૮ તા. ૨૪મે સને હાલમાં ફરમાવે છે કે ટ્રેનિંગ કાલેજમાં દાખલ થનારા ઉમેદવારની પરીક્ષા નવા પાંચમા ધોરણમાં લેવામાં આવશે, માટે આ ખબર ગુજરાત શાળાપત્રમાં દાખલ કરવાની મહેરબાની કરશો—

મુ॰ મહુધા તા. ૮-૬-૭૨. MOTIRAM RAJARAM
દિ. એ. એ. વિ.

સરક્યુલર

જા. નં સને ૧૮૭૨-૭૩ નં. ૬૪૦

ઇજતે આસાર એડાજીલ્લાની સરકારી નિશાળના મહેતાજીઓ.

લખવાનું જે નોકરીમાં દાખલ થનાર ઉમેદવારોને સરટિફિકેટ આ- પતી વખત ઉમ્મર નક્કી કરવાને ઘણી અડચણ પડે છે સબબ મહેર બાન ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ બહાદુર ફરમાવે છે કે નિશાળોના રજીષ્ટરમાં જે ઉમ્મર લખી હોય તેજ ખરી સમજવાનો આધાર છે. માટે તમારે દરેક વિદ્યાર્થીનું નામ રજીષ્ટરમાં દાખલ કરતી વખત તેના માબાપથી પકકી ત પાસ કરી ઉમ્મર લખવાનો રિવાજ રાખવો.

૨ હાલમાં જે વિદ્યાર્થિયોની ઉમ્મર રજીષ્ટરમાં નોંધી હોય તેની પ ણ ખાત્રી કરી તે પ્રમાણે રજીષ્ટરમાં લાલ શાહીથી સુધારવું તા. ૧૩- ૯-૭૨ મુ. મહુધા. MOTIRAM RAJARAM,
ડીપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર
ખેડા વિભાગ.

केळवणी खातानी खबर.

ખેડા વિભાગની સરકારી નિશાળોમાં સદ્ગૃહસ્થો તરફથી

ઈનામ અપાયાં તેની યાદી.

૧ મોજે રાસકા તાલુકે મેહેમદાવાદની સરકારી નિશાળમાં આસિસ્ટંટ ક॰ લેટર મેહેરબાન કુકસાહેબે રૂ૦-૮-૦નાં પતાસાં વેહેચ્યાં છે. તા.૨૭-૧૧-૭૨

૨ મોજે કણભા તાલુકે બોરસદની નિશાળમાં ત્યાંના મુખી બેહેચર ભાઈભાએ રૂ૦-૧૪-૦ની ચોપડીઓ તથા મતાદાર દાજીભાઈ બેહેચરે રૂ૧-૫-૦ના ખડીઆ વેહેચ્યા છે. ૨૪-૧-૭૨

૩ મોજે દુકાદરા તાલુકે કાસરાની નિશાળમાં ઠાકોરના સદ્ગૃહસ્થ પંડ્યા અંબાલાલ જીવરામે રૂ૫-૨-૦ની ચોપડીઓ વેહેંચી તથા નરોતમ દાજી ભાઈએ રૂ૦-૮-૦ની મીઠાઈ વેહેંચી છે. તા.૨૭-૧-૭૨

૪ કસ્બે માતરની નિશાળમાં ડીસ્ટ્રીક્ટ ડાપુટીકલેકટર સાહેબ બમનજી એદલજી એ રૂ૩-૦-૦નાં પતાસાં વેહેંચ્યાં છે. તા. ૧૭—૨—૭૨

૫ કરમસદ તાલુકે આણંદની નિશાળમાં નડીઆદમ્યુન્સીપલખાતાના સેક્રેટરી મી. ફરામજી મંચેરજીએ રૂ૧-૦-૦ની મીઠાઈ વેંહેંચી છે તા. ૨૭-૨-૭૨

૬ મોજે વડનાલ તાલુકે નડીઆદની નિશાળમાં ખેડાજીલ્લાના કલેક્ટર મેહેરબાન શેફર્ડ સાહેબે છોકરા તથા છોકરીઓને મીઠાઈ વેહેચવા માટે રૂ૩) આપી ગયા તેની મીઠાઈ લાવીને વેંહેચી છે. તા.૧૦-૨-૭૨

૭ કસ્બે ઉમરેઠની અંગ્રેજી નિશાળમાં ત્યાંના સબારડીનેટ જડજ રા॰ જેશ્રી હરિલાલ અંબાશંકરે એક વાગતું ઘડિઆળ નિશાળના ઉપયોગ માટે અર્પણ કર્યું છે. તા. ૪-૪-૭૨.

રવાને તા. ૧૯મી અપ્રિલ સને ૧૮૭૨ { Motiram Rajaram
મુ॰ નડીઆદ { ડીપુટી એજુકેસનલ ઇનસ્પેક્ટર

ખેડા વિભાગ.

જાવક નંબર ૫૧૦ સન ૧૮૭૨-૭૩

નિશાળનું નામ.	કઈ તારીખ.	કેટલી રકમ.	કોને.	કોના તરફથી.
વરાડ પ્રા. બારડોલી.	૪—૫—૭૨	૧—૦—૦	છોકરાને	૧—૦—૦ મેહેરબાન સુરતજીલ્લાના વડે આસિસ્ટંટ કલેકટર શાહેબ.
પુના પ્રા. માંડવી.	૨૬—૪—૭૨	૧—૪—૦	ભોજન	૧—૪—૦ કોલી ગોસાંઇ હરિભાઇ.
તરસાડા પ્રા. માંડવી.	૨૫—૩—૭૨	૧—૦—૦	ભોજન	૧—૦—૦ કમીટીના મેંમબરોએ.
વરાછા પ્રા. ઓરપાડ.	૧૫—૪—૭૨	૫—૦—૦ } ૧—૦—૦	ઇ૦ } છોકરાને	૬—૦—૦ ઠાકોર ઇશ્વરસંગજી હરિસંગજીના સેલાત નિત્યાનંદ રતનેપરે.
મોરથાણ પ્રા. ઓરપાડ	૧૫—૩—૭૨	૨—૦—૦	ભોજન.	૨—૦—૦ મેહેરબાન સુરતજીલ્લાના આસિસ્ટંટ કલેકટર ઓલીવંટ શાહેબે.
બારડોલી તાલુકા સ્કુલ.	૧૯—૪—૭૨	૧—૯—૬	ભોજન.	૧—૦—૦ શેઠ દેવા વીરજી ૦—૯—૬ બારડોલી કન્યાશાળાના મેહેતાજી નથુરામ મહાદેવ.
સરીભુજરંગ પ્રા. બારડોલી.	૧—૫—૭૨	૧૩-૧૨-૦	ભોજન.	૧) પટેલ પરાગ. ગોપી ૧) પટેલ નારણ હરી. ૧) પટેલ જીવણ સુરભાઇ ૦)૮ પટેલ કુવર પરાગજી. ૦)૮ પરસોતમ ચીબા ૦)૮ બલુ ચીબા ૦)૮ જીવણ નાગર. ૦)૪ વસન કુશળ. ૦)૮ ભટ ભગવાન ગોસાંઇ ૧—૦—૦ કુશળ મોસવરામ. ૧) ભટ ભગવાનં ગોસાંઇ ૧—૦—૦ નાથાશામતાજી. ૨૨ ૧—૦—૦ જોઇતા મકન. ૧—૦—૦ નાથાશામતાજી. ૧—૦—૦ ભીમા વગતાજી ૦—૧૨—૦ પરશોતમ મુળજી ૦)૪ રામા કલ્યાણજી ૦—૮—૦ કુબળ લાલા સુથાર. ૦—૮—૦ બેરામજી દાદાભાઇ ૦—૮—૦ હીમરાજ જોધાજી
બારડોલી કન્યાશાળા.	૧૮—૪—૭૨	૧—૦—૦	છોકરીને	૧—૦—૦ બારડોલી તાલુકાના મામલતદાર શાહેબ.
ચીકલી તાલુકા સ્કુલ.	૮—૪—૭૨		જામેજમશે. રીડીંગ	મુંબઇના શેઠ દારાબજી હોરમસજી.
		૬ ન્યુસપેપર.	રુમમાં	

ગુજરાત શાળાપત્ર

પુસ્તક ૧૧ મું. આગષ્ટ સને ૧૮૭૨. આંક ૮ મો.

मेघदूत काव्य.

त्यांथी जा कैनखल[1] स्थळ ज्यां गळ, जान्हविनी[2] उतरेय
शैलराजना[3] ढाळ उपरथी—स्वर्ग निसरणी जाणेय
सगर[4] तनुजनी साची—

૫૭ ૧. હિંદુસ્તાનની ઉત્તરે હાલ હરિદ્વાર કરીને મોટું યાત્રાનું તીર્થ છે તેનાથી બે માઇલ ઉપર કનખલ નામનું ગામડું છે તેજ એ. હાલ ત્યાં ગંગાનદી પર્વત ઉપરથી ઉતરતી નથી અને તેમ તેના કીર્તિ પણ હાલ ઝાઝી નથી. હાલ હરિદ્વાર મોટું તીર્થ ગણાય છે. એમ લાગે છે કે ૧૯૦૦ વર્ષની દરમ્યાનમાં ગંગાનદીનો પટ બે માઇલ આઘો જતો રહ્યો. —૨. ગંગા, જન્હુ ઋષિની પુત્રી કેમકે એ ઋષિ એનું આચમન કરી ગયા હતા અને પછી ઘણા કાલાવાલાએ પોતાની જાંગમાથી કહાડી હતી. —૩. પર્વતોનો રાજા, હીમાલય.—૪. સગર નામનો અસલ એક મોટો પ્રતાપી રાજા થઇ ગયો છે,-અને તેના રથના ચક્રથી સાત સાગર થયા છે એમ કહેવાય છે. એ રાજાએ ઘણા અશ્વમેધ કીધા હતા, અને છેલ્લા અશ્વમેધની વેળાએ એનો ઘોડો છૂટો મૂકયો હતો તેને ઇંદ્ર પોતાની ગાદી જવાની દહેશતે પાતાળમાં કપિલ મુનિના આશ્રમમાં મૂકી આવ્યો હતો. એ ઘોડાને શોધતા શોધતા સગરના ૬૦૦૦૦ છોકરા ત્યાં ખૂબો પાડતા આવી પહોંચ્યા. કપિલ મુનિએ ક્રોધ ભરી આંખ ઉંચું જોયું કે તે બધાને ભસ્મ થઇ ગયા. એ અકાળ મૃત્યુ પામેલા રાજપુત્રોના કલ્યાણને અર્થે ગંગાજીની જરૂર પડી અને તેથી તેને સ્વર્ગમાંથી ભૂલોકમાં આણવાને સાગર અને તેના વંશજોએ ઘણી તપશ્ચર્યા કીધી, પણ તેના પ્રપૌત્ર ભાગીરથે એ કામના સિદ્ધ કરી. પ્રથમ પૃથ્વીઉપર પડી અને શિવજીએ પોતાના માથા ઉપર ધારણ કરી તે આજ જગાએ. એ કથાને અનુસરી તથા ઢોળાવ ઉપરથી પડતી ગંગાનો દેખાવ જોઇને કાળીદાસ કલ્પના કરે છે કે શું આ ખરેખરીજ સ્વર્ગ જવાની નીસરણીતો નહીં હોય!

अडे उर्मी[1] उंचे इंदुने, फिण खुब उछळे छे!
शुं गौरिभ्रुकुटि भणि हसती ते शिव केश झाले छे? ५७

ज्यो जळप्राशन करवानुं मन थाय तने ते ठाम,
पाछलुं अंग गगनमां टेकी करने तुं शुभ काम
[1]दिग्गज पेर नमीने.
पडि छाया तारी शुभ्र[2] स्फाटिक सम जळमां!
शुं सुंदर संगम यमुनानो थयो [3]अन्यज स्थळमां! ५८

---

१. छोळ, मोजां, लहेरो. गंगानी लहेरो उंचे चंद्रने अडकती जोइने कवि कल्पना करे छे के शुं चंद्रमौलि जे पोताना पति शंभु तेनी जटा लाडमां झालवा जाय छे? अने ऊछळता फीणनी शेढी जे के हमेशां हास्यरसनी मूर्त्ति मनाएली छे ते जोइने कहे छे के एता ओढवाती पार्वतीना सामुं प्रेमगर्वथी हसे छे. आ ठेकाणे गंगा अने पार्वतीनो सपत्नीभाव एटले शोकपणुं वर्णव्युं छे. गंगा शिवनी साथे लाडे छे, अने पार्वतीथी ए शोकनी प्रेमलीला सहन थती नथी तेना सामुं जोइने पोते अभिमानथी हसती जायछे अने पोतानुं वहाल वधारे बतावती जायछे. मल्लिनाथ कहेछे के चंद्र शब्द वापर्यो छे ते उपरथी एम समजवुं के मशिमय केशवाळा प्रीतमनी साथे शिवनो मुकाबलो कीधो छे.

५८ १. दरेक दिशाओमां रक्षणकरवाने जे कल्पित हाथी मूकेलाछे ते —२. धोळां. जळनुं विशेषण.—३. प्रयाग सिवाय बीजी जगाए शुं, गंगा यमुनानो संगम थयो? यमुनाना पाणीनो रंग काळो छे, अने तेमज ते ठेकाणे गंगाना जे भागमां वादळानी छाया पडवानी एटले तेटलो पट पण काळोज जणाववानो.

प्होंच जइ तुं हीमाचळ पर्वत, [2]हिमे उजळो जेय,
जेने शिलाओ बेठि सुगंधी कस्तुरि मृग बेठेय,
ज्यांथिज जान्हवि निकळे.
श्रम हर्त्ता शृंगे बेस! शी शोभा ते काळे!
शुं पार्वतिपतिनो पोठियो अंगे पंक उछाळे ? ५९

---

[1]पवन ऊठते; दव, देवदारुनरुस्कंधयुद्धे उत्पन्न,
जंगलि गायना पुच्छ गुच्छथी ठाम ठाम प्रजलन
करि पर्वतने पीडे,
तो धारा तारि हजारोथे होलववो घटे छे:—
आतुरनी आरत हरवारे सज्जन संचे छे! ६०

---

૫૯ ૧. જઈ.—૨ કાદવ. હીમાલય પર્વતના શિખર ઉપર વાદળાં આવ્યાથી તે પોઠિયો શિર ઉપર કાદવ ઉછાળતો હોય તેવો દેખાશે. કાદવ તે વાદળાં, અને પોઠિયો તે પર્વત, કેમકે બરફથી તે ધોળો થઇ રહ્યો છે. પર્વતની સુગંધી તે શિવ સંબંધની પવિત્રતા.

૬૦. ભાવાર્થઃ—જો પવન ઉઠવાથી દેવદારના ઝાડની ડાળીઓનાં યુદ્ધને લીધે ઉત્પન્ન થએલો દવ જંગલી ગાયોના પૂછડાંના ગુચ્છાવડે ઠામ-ઠામ આગ લગાડીને પર્વતને પીડા કરતો હોય તો, ઓ મેઘ, તારી હજારો ધારાવડે તે દવને હોલવી નાંખવો એ તને લાજમ છે, કેમકે સાધુ પુરૂષો ધનનો સંગ્રહ કરે છે તે માત્ર બીજા ગરીબોના દુઃખ હરવાને માટેજ. છેલા ચરણમાં કાળીદાસે ઘણોજ ઉંચો વિચાર જણાવ્યો છે.—૨ સ્કંધના ખાંધ અને ડાળીઓ એવા બે અર્થ થાય છે તે અત્રે બંને કામના છે.—૩ જંગલી ગાયના પૂછડાંના ચમર થાય છે. જ્યારે દવ લાગે છે ત્યારે એ પૂછડાં સળગે છે અને પછી તો ગાયો વનમાં ગભરાઇને દોડેછે તેથી ઠામ ઠામ આગ લાગેછે.

तलप तुंपर मारे छे दप दइ [1]शरभ हस्तिनी भ्रांत
अंग भंग थावाज रीशे; तूं तो चंचळ जात
वात गगनसुं करे छे.
कर तड तड मार करा तणो–[2]हंस खडखड सामुं.
[3]अणसमज्युं आरंभे नथी कोण परिभव पाम्युं? ६१

कोक शिलापर शिवनुं हशे त्यां पगलुं पडेलुं [1]पुनीत,
[2]जोगिश्वरोए चढावेलां फुल चंदने ढांक्युं नित्य,
तेनि प्रदक्षिणा करजे;

---

૬૧. ૧. શરભ એ આઠ પગનું કલ્પિત પ્રાણી છે, અને તે હાથીનો કટ્ટો દુશ્મન છે. એને માટે એમ કહેવાય છે કે જ્યારે હીમાલય પર્વતના ઉચ્ચ પ્રદેશ ઉપર વાદળાં અથડાતાં અથડાતાં ચાલ્યા જાયછે ત્યારે હાથી છે એમ જાણીને શરભ તેની પછવાડે દોડે છે, અને જ્યારે તે વાદળું ઉચું ચઢી જાય છે ત્યારે તે ચીડવાઇને તેના ઉપર ઉંચો કુદકો મારે છે. એ કુદકાનું ફળ એટલુંજ થાય છે કે તેના હાડકાં મકનમાં ભાંગે છે, કેમકે વાદળું તો ક્યાંનું ક્યાં ઉચું ચાલ્યું જાય છે.—૨. કરાનો વરસાદ વરસાવી તેને માર મારવો એજ અહીંયા હસવું કહ્યું છે.—૩. અવિચાર્યું કામ આરંભ કર્યાથી કયા માણસની અંતે હાણી થઇ નથી? સૌની-જ થાય છે. અણસમજ્યું કામ તે વાદળાને પકડવાની આશા રાખવી. જેમ ઉપલા શ્લોકને અંતે ધર્મપક્ષનો ઉંચો વિચાર આપ્યો હતો, તેમ અહીંયા નીતિનો પણ બારીક વિચાર આપેછે. ઠેકાણે ઠેકાણે કાળીદાસમાં આવાં બોધક કવિતાનાં પણ ઉત્તમ વચનો આવે છે.

૬૨. ૧. પવિત્ર.—૨. જોગી લોકોએ ચઢાવેલાં ચંદન પુષ્પથી જે પગલું હમેશાં ઢંકાયું રહે છે તેની તું પ્રદક્ષિણા કરજે.

[3]जेनां दर्शनथी जन भाविकना [4]पातिक धोवाए,
[5]मरणांते स्थिर शिव सेवा रे कैलासे पमाए. ६२

पवन भराई [1]वेणुओमां नाद मधुर त्यां थाय,
सुंदर [2]किन्नरिओ ते संगे कोकिल कंठे गाय
[3]त्रिपुरविजय उत्साहे.
ते समय गुफामां गाजे जो [4]तुं मृदंगमवाजे,
[5]शिववल्लभ संगीत थाय रे संपूर्णज साजे. ६३

---

૬૨. ૩. જે પગલાના દર્શનથી.—૪. પાપ.—૫ મુવાં પછી કૈલાસમાં હમેશાં શિવની સેવા જેના દર્શનથી પમાયછે.

૬૩. ૧. વાંસ અને વાંસળી એવા એનાં બે અર્થ થાય છે. આ જગો ઉપર કવિના કહેવાની એવી મતલબ છે કે તે જંગલમાં સૂકા વાંસમાં ભમરાથી જે કાણાં પડેલાં તેમાં પવન ભરાયાથી જાણે વાંસળી વાગતી હોય એવો મધુર અવાજ થાય છે.—૨. કિન્નરની સ્ત્રીઓ. સ્વર્ગની ગાનારીઓ. તે જંગલમાં વસનારીઓ ફરતાં ફરતાં ત્રિપુરવિજયના પદ ગાતી જાય છે.—૩. ત્રિપુરાસુર નામના દૈત્યને મહાદેવે માર્યો હતો તે પરાક્રમ વિષેની કવિતા તે ત્રિપુરવિજય, ગ્રોબેરની પાસેના ભાગમાંજ એ રાજા હતો અને તેથી તેના જુલમથી છૂટનાર મુલકમાં તે પરાક્રમના ગીત ગામડાંઓમાં પણ ફેલાઇ ગયાં હોય એ સ્વભાવિકજ છે.—૪, તું એટલે મેઘ. વરસાદની ગર્જના ગુફામાં પ્રત્યાઘાત પામ્યાથી મૃદંગના જેવી સંભળાય છે એવો અલંકાર આ કાવ્યમાં ઘણે ઠેકાણે આવી ગયો છે. ૫. વેણુઓ વાગે, કિન્નરિયો ગાય, અને તું મૃદંગ વગાડે તો શિવનું વાહાલું જે સંગીત તે સઘળા સાજ સાથે સંપૂર્ણ થાય કહેવાની મતલબ એ કે નૃત્ય જોવાકી રહ્યું તે શિવ પોતેજ પ્રસંન થઇને કરશે, શિવને સંગીત વહાલું છે અને પોતે નૃત્યમાં ઘણા કુશળ તેમ તત્પર છે એ તો પુરાણપ્રસિદ્ધ વાત છે.

જોડણીના નિયમનું અર્થગ્રહણ.

બુક કમિટીએ જે જોડણીના નિયમ બાંધ્યા છે તેનું તો અર્થગ્રહણ અમે ગયા અંકમાં +પૂરૂં કરી મૂકયા છઇએ. અમને આશા છે કે એની સહાયતાથી હવે એ નિયમો બરાબર સમજાશે, અને શબ્દોની જોડણી બાબત જે હાલ અંધાધુંધી ચાલે છે તેમાં ઘણો ઘટારો થશે. પણ અમને ઘણું અવલોકન કરતાં માલમ પડે છે કે આ નિયમમાં નથી આવી જતા એવા કેટલાએક શબ્દો છે અને તેની જોડણી વિષે જૂદાજૂદા મત ચાલે છે. વાંચનમાળામાં પણ કોઇ ઠેકાણે આ રીતે લખેલું છે અને કોઇ ઠેકાણે બીજી રીતે લખેલું છે. એ ગુંચવણની વેળાએ કયે રસ્તે ચાલવું તે બાબત કશોએ નિયમ મળે નહિ. અમે જાણીએ છઇએ કે એ વિષે કાંઇ પણ નિયમ કરવા જોઇએ, એ નિયમ ઠરાવવા એ અમારૂં કામ નથી,તોપણ બુક કમિટીને એ બાબત સૂચના દાખલ અમને જેજે નિયમોની ખોટમાલમ પડે છે તેની અમે નીચે ચર્ચા ચલાવીએ છઇએ.

૧. ઘણા શબ્દોમાં જોડાએલો હ સંભળાય છે, અને તે હને શી રીતે લખવો એ બાબત વાંચનમાળામાં જૂદીજૂદી ચાર રીતો જોવામાં આવે છે. કેટલેએક ઠેકાણે એ સમૂળગો કહાડી નાખવામાંજ આવેછે, જેમકે મોટો, નાનો, અમે, તેને વગેરે, કેટલેએક ઠેકાણે હ કહાડી નાંખીને એની એડે ઉકાર આવ્યો હોય છે તેનો હકાર કરે છે. જેમકે, કાઢવું, ચઢવું, પડકું, મોટું વગેરે. તેમજ કેટલેએક ઠેકાણે જોડાએલો હકાર છૂટો કહાડીને તેના ઉપર પાછલા અક્ષરનો સ્વર નાંખે છે, જેમકે શહેર, લહેર, પહોર (પ્રહર), નહોર (નખર). તેની સાથે કાંઇ પણ નિયમભેદ વિના કોઇ વખત એ

+ અમે જે એ બાબત ચર્ચા ઉઠાવવા માગતા હતા તેમાં તો આપે બિલકુલ નાઉમેદ થયા છઇએ, અમારા અર્થગ્રહણની સામા કોઇએ પૂર્વપક્ષ ઉઠાવ્યો નહિ, અને તેમજ આ ખાતાના કોઇ સંબંધીએ અમારા વિચારને પુષ્ટી આપવાની પણ તસ્દી લીધી નથી, તે છતાં અમને સંતોષ છે કે રેલર સાહેબ અને કવિ દલપતરામ જેવા બાહારના વિદ્વાનોએ અમારા અર્થગ્રહણ વિષે પોતાનો સારો વિચાર અમને પોતાની મેળે જણાવ્યો છે. દાકતર બૂલર સાહેબનું તો અમને આ કામમાં મૂળથીજ ઉત્તેજન છે. તોપણ જે વર્ગના માણસોના ખાસ લાભને સારૂ આ મેહેનત ગાલેછે તેઓએ કાંઇ વધારે ચંચળતા બતાવવી જોઇતી હતી.

સ્વર અને અક્ષર ઉપર પણ મૂકવામાં આવે છે; જેમકે પેહેલો, વાહાલો કાહાડો. મોહોડું.

ઉપર જે ચાર રીતો કહી તે જુદેજુદે ઠેકાણે વાપરી છે એમ ન જાણવું, પણ વાંચનમાળાનું ગમે તે પાનું ઉઘાડીને જોશો તો માલમ પડશે કે એકજ શબ્દને વખતે બે રીતે, ત્રણ રીતે, અને કોઇ વખત ચારે રીતે લખેલો માલમ પડશે. મોઢું, મોહોડું, મહોડું; વાલો, વાહાલો; વાલો, વહાલો, વાહાલો; કાઢો, કહાડો, કાહાડો; વગેરે. એ ચાર રીતો તો વાંચનમાળાની કહી, પણ દેશમાં કવિ નર્મદાશંકર વગેરે કેટલાએક ગ્રંથકારો એક પાંચમી રીતજ વાપરે છે. એ રીતે ઘણીજ સ્વાભાવિક અને સરળ છે. એ "હને" જ્યાં જ્યાં એનો સંભળાય છે ત્યાં પૂર્વાક્ષરની સાથે જોડી દે છે. આથી કાંઇ જુદી તરેહનો પણ હ જોડી દેવાનોજ નિયમ ખોર્ડની વખતમાં પળાતો હતો, એટલે, અહ્મારો, તહ્મારો વગેરે લખતા. ટેલર સાહેબનો એવો વિચાર છે કે "પેહલો" વગેરે લખવું, અને કહે છે કે ઉતાવળથી એ હકાર અર્ધો બોલાય છે માટે તે કહાડી નાંખવો અથવા આખો ખસેડી નાંખવો ન જોઇએ.

આ પ્રમાણે એક હકારવાળા શબ્દને લખવાની સાત રીતો આપણા દેશમાં હાલ ચાલે છે. હવે આપણે એ સાતે રીત જોઇ જવી જોઇએ, અને તેમાંથી કોઇ આપણને અનુકૂળ પડતી હોય તો તે પસંદ કરવી. આ ઠેકાણે વાંચનમાળાનું વલણ કયા નિયમ તરફ છે એ તપાસવું નિરર્થક છે, કેમકે કોઇ પણ અમુક નિયમ નજરમાં રાખીને એવા શબ્દ લખ્યા હોય એમ જણાતું-જ નથી, અને જો કોઇ અમુક નિયમ ઠેરવ્યો હોય તો કમિટી પોતાના નિયમોમાં મૂકયા વગર રહે પણ નહિ. એ બાબત પ્રથમની કમિટીએ કાંઇ ઠરાવ કર્યા હશે, પણ તે એક અભિપ્રાય મંજુર રખાયો હોય એમ જણાતું નથી. તોપણ એમ તો જણાય છે ખરૂં કે ચાર સિવાયની બીજી રીતો નામંજુર કીધેલી, તે છતાં અમને તો એ સાતે રીતોનું સાથે વિવેચન કરવું ઠીક લાગે છે. અમે સાતે રીતને નિયમ રૂપે જાડા અક્ષરમાં મૂકી નીચે વિવેચન આપતા જઇશું.

ક. ઘણા અપભ્રંશ શબ્દોમાં હતું કાંઇક ઉચ્ચારણ થતું હોય, તોપણ તેનો લોપ થયો છે એમ સમજી તેને જોડાક્ષરમાં લેવો નહિ.

આ નિયમ ઉપરટપકે જોતાં તો કેવળ સ્વચ્છંદીજ જણાય છે, પણ

વિચાર કરતાં માલમ પડેછે કે છેક એમ નથી. મી. હોપ, જેના નામથી કે આ વાંચનમાળા ઓળખાય છે, અને જેના ફક્ત ઉપરીપણા નીચે બંધાએલી છે, તે સાહેબના સમજવામાં કાંઇ એવું આવી ગયું હતું કે ઘણા શબ્દોમાં હકારનું ઉચ્ચારણ થાય છે તે ફક્ત સુરતી લોકોજ કરેછે, અને બીજા ભાગમાં એમ બોલાતું નથી, અને એ ટેવ મુસલમાનોના સહવાસથી સુરતીઓને પડી. એ બાબતની ઝુરોએ પોતે પોતાના વ્યાકરણમાં મારી દીધી છે. તે વખતે ગૂજરાતી ભાષાના ઇતિહાસનો શોધ થયો નહોતો એટલે આવી ભૂલ ચાલી જાય એમાં કાંઇ ઘણું નવાઇ જેવું નથી. બાકી એ વિચાર કેવળ ખોટો છે. મુસલમાનોએ હિંદુસ્તાનમાં પગલુંએ નહોતું મૂક્યું અને તેનો ધર્મ પણ સ્થાપન નહોતો થયો તે પહેલાં જે પ્રાકૃત ભાષા આ દેશમાં બોલાતી હતી તેમાં નિઃસંશય અહ્મો, તહ્મે વગેરે લખાતું હતું; અને વળી એ હકાર પ્રાકૃત બોલનારાની ગાંઠનો નહતો, પણ સંસ્કૃતમાંના સ વગેરે કેટલાએક અક્ષરોનો બરાબર ઉત્સર્ગાનુસાર અપભ્રંશ હતો. એ હકાર ગૂજરાતી ભાષાએ કોઇ વખત પણ ત્યાગ કીધો નહતો એ અમે આવતા અંકમાં બસેંચારસેં વરસના જુના પુસ્તકો ઉપરથી સિદ્ધ કરી આપવાની આશા રાખીએ છઇએ, પણ હાલ તો સવાલ એ છે કે એ શું સુરત સિવાયના બધા ભાગોમાં હનો ઉચ્ચાર નથી થતો? અમે તો જેટલી તપાસ કીધીછે તે ઉપરથી અમારી ખાત્રી થાયછે કે ખેડા અને અમદાવાદમાં પણ એ હકાર એટલોજ જોરથી બોલાય છે, અને "મ્હારો"ને ઠેકાણે "મારો" લખીએ છઇએ ત્યારે "કોને મારૂં" એવો મજાકનો સવાલ પૂછનારા અનેક મળી આવે છે. ફક્ત કાઠિયાવાડમાં હકાર બિલકુલ બોલાતો નથી એ વાત ખરી. કવિ દલપતરામ જે કે મૂળ કાઠિયાવાડના રહેવાસી છે અને જેમને સુરતી ભાષાનો પક્ષ નથી એતો ખુલ્લુંજ છે તે પણ પોતાના બોહોળા અનુભવ ઉપરથી સાચેસાચું કબુલ કરે છે કે સાબરમતીની દક્ષિણે બધે હકાર બોલાય છે, અને તેથી એ મુજબ લખવાની રીત પણ માન્ય કરવી જોઇએ.

હવે જો એ વાત નિઃસંશય છે કે કાઠિયાવાડ શિવાય બધે ગૂજરાતમાં હકાર બોલાય છે તો એ હકારને ન લખવો એ કોઈ રીતે વાજબી ન કહેવાય. વળી કાઠિયાવાડમાં હકારનો કેટલે દરજ્જે લોપ થાય છે તે જાણવું પણ જરૂરનું છે. ત્યાં તો બધા શબ્દમાંજ એવા હકારનો લોપ થાય છે.

'કહેવું'ની જગોએ 'કેવું', 'પહેલું'ની જગોએ 'પેલું' વગેરે બોલાય છે. એ રીતે લખવું તો હકારનો કહામાં કહો શત્રુ પણ હાલ કબૂલ કરશે નહિ.

અર્થાત્:—એવા શબ્દમાં હકારને લખવો જોઈએ, અને કદાપિ કાઠિયાવાડ મોટો છે એ એમ જાણીને તથા તેનો ઉચ્ચાર આ વાંચનમાળાનાં ફેલાવાની સાથે બહુ ફેલાઈ ગયો છે એમ જાણીને એ હકારનો લોપ પણ કબૂલ રાખવો જરૂર જણાય તો તેમ કરનારને એ રીતની છૂટ આપવી. પણ ખરું લખનારને ખોટા કહેવા તો નજ જોઈએ. એ છૂટ આપવાની સાથે પણ તે શબ્દની સંખ્યા મુકરર કરવી જોઈએ, કેમકે બધીજ કાઠિયાવાડી હને ઉડાવી દે છે તેમ કરવું તો હાલ કોઇ પણ વાજબી નહિ કહે.'

ख. એવા હકારની જોડે ડકાર આવ્યો હોય તો હ કહાડી નાંખીને ડનો ઢ કરવો:—જેમકે કાઢવું, વઢવું, વગેરે.

આ રૂપ પણ કાઠિયાવાડીજ છે. કાઠિયાવાડમાં એ પ્રમાણેજ બોલાય છે, પણ ગુજરાતના બીજા બધા ભાગમાં કોઈ એમ બોલતું નથી. "મોઢું" નથી બોલાતું, પણ 'મોહોડું', અમને લાગે છે કે હકાર તો જોડવો નહિ એમ આગમથીજ ઠેરવી મૂકેલું, હકાર કહાડી નાંખતાં તો અર્થનો અનર્થ થઈ જવા લાગ્યો, અને બીજી રીતીઓએ પણ મન માનતી જોડણી થઇ શકી નહીં, વગેરે કારણોથી આ કાઠિયાવાડી જોડણી કબુલ કરવામાં આવી હશે. મુખકું એ શબ્દ ઉપરથી મુહડું, અને તે ઉપરથી મોહડું થયું, અને તે પ્રમાણે બોલાય છે. તે છતાં ઢદ્દાને ખોળવા જવું, એ દદાના જેવુંજ કર્યું છે.

માટે આ નિયમ ઉપર પણ અમારો વિચાર તો પાછળ કહ્યું તેવોજ છે.

ग. घ. હકારની પેહેલાના અક્ષરનો સ્વર કહાડી લઇને અથવા ત્યાં રહેવા દઇને હકાર ઉપર તે સ્વર લખવો:—જેમકે, શહેર, વાહાલો, વગેરે.

આ બંને રીતની જોડણી વાપરવામાં કાંઇક વાંચનમાળામાં ફેર છે ખરો, તોપણ તે ભેદ બરાબર પ્રયકરણમાં આવી શકતો નથી. તેથી અમે વિકલ્પરૂપ નિયમ એકજ ઘડી કહાડ્યો છે.'

આ બંને રીતીઓ ખરૂં જોઇએ તો ઉચ્ચારની વિરૂદ્ધ છે. શહેર નથી બોલાતું, પણ શેહ્ર બોલાય છે. તેમજ વાહાલો નહીં વાહ્લો, શહેર શબ્દ ફારસી શહર ઉપરથી અને વાહાલો સંસ્કૃત વલ્લભ ઉપરથી નીકળ્યો છે. 'પ્રાકૃત

ભાષાઓની એક ખૂબી છે કે શબ્દોને બગાડી તો નાખે છે, પણ તેના માપમાં ક્વચિતજ ફેર પડવા દે છે; જેમકે દંતના અનુસ્વારની થડકારી કહાડી નાંખ્યો તો તેના બદલામાં પાછલા સ્વરને દીર્ઘ કરીને દાંત શબ્દની માત્રા ત્રણની ત્રણજ રાખી. આજ શ્રુતિશુદ્ધપણાને અનુસરી ગૂજરાતી ભાષા શહર અને વહાલ શબ્દની માત્રાઓ છે તેટલીજ કાયમ રાખીને શહૂર અને વાહલો એવાં ઉચ્ચારણ ચલાવે છે.

શહેર ને વાહાલો લખવા કરતાં તો કાઠિયાવાડી રીતે શેર અને વાલો લખાય તે ગૂજરાતી ભાષાના સ્વભાવને વધારે અનુકુળ છે. કોઈ પણ કવિએ શહેરની ચાર માત્રા અને વાહાલાની છ કે ગમે તો પાંચ પણ ગણી હોય એમ અમને કોઈ બતાવી આપે, તો અમે અમારો વાદ છોડી દેવાને કબુલ છઈએ. આ નિયમો જાણીને તેને અનુસરતી જોડણી લખવાને સારૂજ જે કવિતા લખી હોય તેની વાત અલબત્ત જૂદી છે, પણ અમે તો સ્વાભાવિક વલણની વાત કરીએ છઈએ. અમે પાછળ એક ઠેકાણે કહ્યું છે કે ગૂજરાતી કવિતાની જોડણી વ્યાકરણશુદ્ધ કરવાને અર્થે જરૂરનું છે કે એ જોડણીના વ્યાકરણ નિયમોજ સ્વાભાવિક હોવા જોઈએ, અને એ તરફ જોતાં આવી કૃત્રિમ જોડણીઓ ઉભી કરવી એ કવિતા વર્ગપર અન્યાય અને તેને બંડ ઉઠાવવાની ફરજ પાડવા બરાબર છે. એવા નિયમો બાંધીને કોઈ દિવસ પણ ગૂજરાતી કવિતાની જોડણી શુદ્ધ રાખવાની આશા રાખવી નહિ.

માટે અમે આ બંને રીતિઓને બિલકુલ પસંદ કરી શકતા નથી.

ઙ. જે અક્ષરની પછી હકાર સંભળાતો હોય તે અક્ષરની સાથેજ તેને જોડી દવો.

આ રીત થોડેના વખતમાં કેટલાએક શબ્દોમાં ચાલવા માંડી હતી, અને નર્મદાશંકરે તો એને સર્વત્ર વાસ આપ્યો છે. આ રીતથી એ કવિ પોતાના શબ્દનું માપ બરાબર પોતાની જોડણીમાં કાયમ રાખી શકે છે, અને એજ એ રીતની મોટી ભલામણ છે. બાકી ખરા ઉચ્ચાર પ્રમાણેની તો એ પણ જોડણી નથી. ઉપલી બધી રીતિઓ કરતાં એ રીત ઉચ્ચારને વધારે અનુસરતી છે એ ખરૂં, પણ બારીકાઈથી જોઈએ છઈએ, તો માલમ પડે છે કે એમાં પણ કાંઈ કસર છે. જે અક્ષરની સાથે નર્મદાશંકર હકાર જોડે છે તેમાં હ તેની જોડે જોડાએલો નથી, પણઉચ્ચારમાં તો તે અક્ષર

પછી હકંત રૂપે સાંભળવામાં આવે છે; જેમકે મ્હારો એમાં મ વ્યંજનની પછી હ હોય એમ નથી પણ "મા" સ્વરયુક્ત અક્ષર પછી હ સંભળાય છે. તેમજ લ્હેમ એમાં હ લકારની જોડે જોડાએલો નથી, તેની પાછળ હ આવે છે આથવા એક રીતે કહીએ તો એ હ મની સાથે તો જોડાએલો છે ખરો.

આ રીતિમાં બીજું એક દૂષણ એ છે કે કોઇ વખત એને અનુસરતાં અતિ વિપરીત અને સાધારણ ક્રમથી પણ ઉલટી જોડણીઓ કરવી પડે છે. નર્મદાશંકરના લખાણમાં ઠેકાણે ઠેકાણે અહમે, અ્હેને અ્હાં વગેરે અજબ જોડણી જોવામાં આવે છે જે જોઇને કે પંડીતો ખડ ખડ હસે છે; વ્યંજનની સાથે તો વ્યંજન આવે ત્યારે જોડાક્ષર થાય; પણ સ્વરની સાથે વ્યંજન આવીને જોડાક્ષર થાય એ તો બધા વ્યાકરણ ઉપર પાણી ફેરવ્યા સરખું છે. અમે એમ નથી ધારતા કે કવિ નર્મદાશંકરના અજાણમાં આ ભૂલ જતી હોય. પણ પોતે જે નિયમ કહાડ્યો તેને ગમે તે પ્રકારે પણ વળગી રહેવું, અને સર્વદા શાસ્ત્રીય બંધનમાંજ ન દબાઇ રહેવું એવા વિચારથી આ પ્રમાણે વિપરીત જોડણી ચલાવતા હશે. ગમે તે હો, પણ આવા દૂષણ ભરેલી રીતનો નજ કબુલ રાખી શકાય, અને અમને લાગેછે કે આવા પરિણામથી ભડકીનેજ વાંચનમાળામાંથી હકાર જોડવાનોજ વિચાર કાંઢી કહાડ્યો હશે.

ઘ. હકારને તેની પછીના અક્ષર સાથે જોડી દેવો અથવા આ ઉમેરીને લખવો.

આ રીતની પહેલીભાગ બધા કરતાં વધારે પસંદ કરવા જોગ જણાયછે. એ રીત બોડના વખતમાં ચાલતી, અને 'ગૂર્જરી ગદ્યના પિતા' રણછોડદાસ ગિરધરભાઇની પ્રચારી જણાયછે. એ જોડણી ઉચ્ચારણને ઘણું કરીને કુલેહુબ મળતી છે. કદાપિ કોઇ એવો વાદ ઉઠાવી શકે ખરો, કે બ્હુ શબ્દમાં જેવો હનો સંપૂર્ણ ઉચ્ચાર છે તેવો તહોમાં નથી. એ વાતતો ખરી કે નાનો, મોટો, મારો વગેરે ઘણા શબ્દમાં છેલ્લો અક્ષર જોડાએલો બોલાય છે ખરો પણ સંસ્કૃત જોડાક્ષરના જેવો થડકારો આપતો નથી. એ કારણથીજ કદાપિ હકારને સમૂળગોજ ટાળવાનો વિચાર નીકળ્યો હશે. પણ ખરી વાતતો એ છે કે સઘળા પ્રાકૃત જોડાક્ષરમાં થડકારો ઘણોજ નથી. "રહ્યો" એમા આપણે હનેજ જોડીએ છીએ, માટે શું "બ્હોય"

શબ્દમાં જેવો ધડકારો થાયછે તેવો એમાં સંભળાય છે? અંપે શબ્દમાં અને કુંયા એમાં રેફના ઉચ્ચાર બેશક જૂદાજ છે. ટુંકામાં જોડાક્ષર બે તરેહના થાયછેઃ—એક સંસ્કૃતમાંથી આવેલા, અને બીજા પ્રાકૃતમાં ઉત્પન્ન થએલા. તેમાં સંસ્કૃત જોડાક્ષર ધડકાતા બોલાય છે, અને પ્રાકૃત ઘણું કરીને ધડકાતા નથી. માટે જો હકાર જોડાયા છતાં ધડકાતો બોલાતો નથી માટે તેને જોડવો નહી એ તકરાર બિલકુલ રદ થાય છે.

આ રીતમાં બીજી વાંધો એ છે કારણકે હની સાથે બીજા અક્ષર જોડવાની લેખન ક્રિયા બહુજ અઘરી છે, અને તેથી ઝપટના લખનારથી એ રીત કદાપિ અમલમાં આણી શકાય નહિ.

આ ઉમેરીને લખવાની રીત ફક્ત જોડાક્ષરની ખટપટ દૂર કરવાને અર્થેજછે. ઘણા શબ્દોમાં તો વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે એ હલંતજ છે, અને કદાપિ તેમ ન હોય તો પણ હાલ ઉચ્ચારમાં સ્વર રહીત છે, એટલે ફક્ત લખવાની આળસને લીધેજ ઉચ્ચાર ફેરવવો, શબ્દનું માપ ફેરવવું, અને ચાલતી રૂઢીઓથી ઉલટા જવું એ અમને ઠીક લાગતું નથી.

१. माटे अमे बधी वातनो विचार करतां ज्यां एवा हकारनुं उच्चारण संभळातुं होय त्यां ते हकारनी साथे पछीनो अक्षर जोडी देवो, अथवा हने छूटो लखीने खोडवो, अथवा सौथी वधारे सारुं ने सरळ एके ह कहाडी नांखीने ते ठेकाणे "आपोस्ट्रोफी" कहाडवो. ए रीतने सर्वोत्तम रीत गणीये छइए; जेमके મેહતાજી, મેહ્તાજી, અથવા મે'તાજી.

गूजरात ट्रेनिंग कालेजनी छमासिकपरीक्षाना प्रश्न.

(પેહેલું વર્ષ.)

ભૂમિતિ.

१ લીટી, ગોળ, સમતળ ખૂણો, ત્રિકોણ એની વ્યાખ્યાઓ લખો.

२ ભૂમિતિની લીટી કેવી હોયછે તે સમજાવો. ગોળના બીજા અવયવો કયા હોયછે તે તેની વ્યાખ્યાઓ સાથે સમજાવો. સમતલ ખૂણામાં બી-

જા શેનો સમાવેશ થાય છે?

૩ સ્વીકૃત પક્ષ અને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ, તથા કૃત્ય અને પ્રમેયનાં શો ફેર છે?

૪ ૯મી અને બારમી પ્રતિજ્ઞા સિદ્ધ કરો.

૫ નીચેના બે પ્રશ્નમાંથી તમારી મરજીમાં આવેતે એક લખો.

૧ બીજી પ્રતિજ્ઞામાં બિંદુ લીટીની માંહે લેધન સિદ્ધ કરો તથા બાર પ્રતિજ્ઞાઓમાં કૃત્ય અને પ્રમેય કયા છે તે લખો.

૨ સાતમી પ્રતિજ્ઞામાં એક ત્રિકોણનું શિરોબિંદુ બીજા ત્રિકોણની માંહે પડે છે તે સિદ્ધ કરો.

અક્ષર ગણિત.

૧ વાર સંખ્યાંક, પદ, ગુણક, ઘાત પ્રકાશકની વ્યાખ્યા, અને અક્ષરગણિત અને અંકગણિતમાં શો ફેર છે તે લખો.

૨ $\text{क्ष}=२\ \text{य}=३\ \text{अ}=६\ \text{ब}=५$ હોય, ત્યારે

$$\sqrt[३]{\text{ब}(\text{क्ष}+\text{य})^{२}}+\frac{\text{क्ष}}{\text{य}}\sqrt[३]{(\text{क्ष}+\text{अ})(\text{ब}-२\text{क्ष})}+\sqrt[३]{\text{क्ष}(\text{ब}-\text{य})^{२}}\ \}$$

કિંમત શું?

$$\text{क्ष}+२\text{अ}-\{\text{य}+\text{ब}-[\text{क्ष}-\text{अ}-(\text{य}२\text{ब})]\}$$ કિંમત શું.

૩ નીચેના ચાર પદોમાંના પેહેલા બેનો તથા છેલા બેનો સરવાળો ગુણક રાખી કરો.

$२(\text{अ}+\text{ब})\text{क्ष}+३(\text{ब}+\text{क})\text{य}$ (૧)

$-३(\text{अ}-\text{ब})\text{क्ष}+२(\text{अ}-\text{क})\text{य}$ (૨)

$-२(२\text{ब}+\text{क})\text{क्ष}+(\text{अ}-२\text{ब})\text{य}$ (૩)

$(\text{अ}-२\text{ब})\text{क्ष}-(\text{ब}+२\text{क})\text{य}$ (૪)

દા. ત. $(\text{अ}+\text{ब})\text{क्ष}+(\text{ब}+\text{क})\text{य}$ (૧) $(\text{अ}-\text{ब})\text{क्ष}-(\text{ब}-\text{क})\text{य}$ (૨) { પેહેલામાંથી બીજું પદ બાદ કરો. અને તેની સાથે બાદબાકીનું ચિન્હ બદલાય છે તેનું કારણ સમજાવો.

૪ (૧) $५\text{अ}^{३}\text{ब}\times\text{क}\,\text{ड}^{\frac{१}{२}}\text{ब}^{\frac{१}{३}}\times\frac{१}{३}\text{अ}^{२}\text{ब}^{\frac{१}{३}}\text{ड}^{\frac{१}{२}}$ { આ ત્રણે પદોનો ગુણાકાર કરો.

(૨) $(\text{क्ष}^{२}-\frac{१}{२}\text{क्ष}+\frac{१}{३})\times\frac{१}{२}\text{क्ष}+२$

એ કરતાં વધારે સાદાં પદોનો ગુણાકાર એકદમ કરી જવાબમાં કયું ચિન્હ મૂકવું, અને સરખા પદોને માથે ઘાત પ્રકાશક કેટલો મૂકવો?

$$\frac{૨મ^{૨}ન^{૨} - ૩મન^{૩} + ૪મ^{૩}ન - ન^{૪}}{-૩મન^{૩}}$$ આની કિંમત શું.

$\frac{ક્ષ+૨}{ક્ષ+૧}$ કિમત શું ચાર પદથી ઓછો જવાબ નહીં કાઢવો.

અંક ગણિત.

ઘ૮ ભાજક અને લઘુતમ સાધારણ ભાજ્ય શા ઉપયોગના છે તથા ગુણાકાર કરતાં આંકડો કાપવાની અને ભાગકાર કરતાં આંકડો ચઢાવવાની રીતનાં કારણ સમજાવો.

૫૩૪ અને ૪૬૫૮ આ બે રકમનો સરવાળો ૧⅔ માંથી બાદ કરતાં આખા ભાગ કરતાં એ બાદબાકી કેટલી વધારે કે ઓછી થશે?

એક ટાંકીને અ, બ, ક, એવા ત્રણ નળ છે. તેમાં અ ત્રણ કલાકમાં ને બ ૪ કલાકમાં તે ટાંકીને ભરે છે, ને ક ૧ કલાકમાં ખાલી કરે છે. હવે એ ત્રણને અનુક્રમે એક એક કલાકને આંતરે છૂટા મૂકયા તો એ ટાંકી છેલો નળ છૂટો મૂકયા પછી કેટલી વખતે ખાલી થશે કે ભરાશે?

એક માણસની પાસે ૪૪૧૦ રૂપીઆ હતા. તેનું વ્યાજ દર વર્ષે દર સેંકડે રૂ૫) ઉપજે એવું હતું, પણ તેમ ન કરતાં એણે ૭૦ ના ભાવની ૩॥ ટકા વ્યાજ ઉપજે એવી નોટો લીધી, અને એ નોટોનું વ્યાજ પાંચ વરસ લીધા પછી તેણે ખધી ૭૫ ને ભાવે વેચી મારી, તો આ પ્રમાણે કરવાથી ઉપર પ્રમાણે વ્યાજે મૂકવા કરતાં કેટલો નફો થયો?

એક માણસે ઘોડો રાખ્યો. તેને માટે એક મહિને પાકે એવી ૭૩ રૂપિઆની હુંડી આપી, અને તેણે તે ઘોડો ચાર મહિને પાકે એવી ૮૭રૂપિઆની હુંડી લઇને વેચી નાંખ્યો, ત્યારે તેને સેંકડે કેટલો નફો થયો? ને વ્યાજનો ભાવ ૪½ ટકા પ્રમાણે છે.

૧⅔ પૈસાનાં આઠ હોલડર વેચવાથી સેંકડે ૧૭ ટકા નફો મળે છે, તો સેંકડે વીશ ટકા નફો મેળવવાને કેમ ખાર વેચવાં?

૬ કોઈ મુદ્દલના સાદા વ્યાજની તેરીજે બમણાં રૂપિઆ કેટલી મુદતે થશે એ શારીતે નીકળે છે? તે ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ રીતે વ્યાજ, મુદત અને દર ઉપરથી મુદ્દલ કાઢવું હોય તો શી રીતે નિકળે છે?

લેખાં.

૧ કોઈ આંકડાની ઉપર પા, અર્ધા કે પોણો હોય અને તેને તેટલાએ ગુણવા હોય તો મોંઢે સહેલથી શી રીતે ગણાય છે?
૨ ૭ રૂપિઆનું. નવ મણતો ૦॥ મણને અઢી શેરનું શું? અને આ હિસાબને કઇ કુંચી લાગે છે? તથા કળશીની અને આંકીની કુંચીઓ કયાં કયાં લેખાંની કુંચીઓ સાથે મળતી આવે છે.
૩ કાચું વ્યાજ કાઢી સરના સર્વાળામાંથી અર્ધા દિવસનો તેરીજ કાપવાનું કારણ શું?
૪ ૮૦૦ રૂપિઆ ભરીને ૬૭ તથા ૧૦૪ ના ભાવની હુંડીઓ કરાવવી છે તો કેટકેટલાની થશે તે કહો.
૫ ૭૪ મણ કાચો ગોળ છે તોલ મણ ૪૮ શેરનો. તેની શી કિંમત થશે. (૨મણ ૧) ના રૂપા‌॥ લેખે.

ચિત્ર.

૧ કાગળમાં સરખા છ ભાગ પાડો ને તેમાં પેહેલા ભાગમાં એક સમ બાજુ ત્રિકોણને વળી તેના ઉપર સરખે અંતરે એક બીજો સમબાજુ ત્રિકોણ કરો.
૨ એક કાટખૂણ ચોખૂણ કાઢો ને તેની પોહોળાઇ કરતાં લંબાઇ બમણી કરો. ને તેની ઉપર બીજો એક કાટખૂણ ચોખૂણ સરખે અંતરે કાઢો.
૩ એક ચોરસ કરો ને તેની ઉપર સરખે અંતરે એક બીજો ચોરસ કરો.
૪ એક ગોળ કરો ને તેના ઉપર સરખે અંતરે એક બીજો ગોળ કરો.
૫ એક ક્ષિતિ સમસૂત્ર લીટીના બરોબર આઠ ભાગ કરો ને વળી તે દરેક ભાગ ઉપર અર્ધ ગોળ કરો ને તે ઉપર સરખે અંતરે એક બીજો ગોળ કરો.
૬ એક અર્ધ લંબગોળ કરો ને તેનાથી સરખે અંતરે બીજો અર્ધ લંબગોળ કરો.

નિશાળ પદ્ધતિ.

૧ ભણાવું અથવા કેળવણી એટલે શું અને તેથી શી અસર થાય છે?
૨ આ દેશના લોકો શરીરે નબળા શાથી પડી ગયા છે? તેમને પાછા જોરાવર કરવા જોઇએ કે નહીં, ને કરવા જોઇએ તો કયા ઉપાયથી કરવા જોઇએ?
૩ શાખવવું અને પરીક્ષાના પ્રશ્ન એ બેમાં શો તફાવત છે?
૪ અક્ષર ખખેડવી નહીં, પણ ખખેડતાં શીખવવી એટલે શું તે વિસ્તારથી સમજાવો.
૫ નવ નિયમો લખો.
૬ ટ્રાંનિંગ સ્કૂલની શી જરૂર છે, અને ત્યાં નાર્મલ સ્કોલરોને શામાટે મોકલવા જોઇએ, ને તેમણે ત્યાં શી રીતે વર્તવું જોઇએ તે વિષે લખો.

પુસ્તકોની પહોંચ.—૧. બાદુકપટ પ્રકાશ ભાગ ૨ જો. બનાવનાર વ્યાસ ઇચ્છાશંકર. કિંમત રૂપીયા ત્રણ. વ્યાસના પુસ્તકો અગત્યની સુધારો કરનારા છે, અને એનો ઘણો ફેલાવો થએલો જોવાને અમે ચાહીએ છઇએ.

૨. ગુજરાતી છઠ્ઠી ચોપડીના અર્થ. બનાવનાર ફકીરભાઇ કાશીદાસ કિંમત આના ૬.

કેળવણીખાતાની ખબર.

નિશાળનું નામ.	કઇ તારીખે.	કેટલા રૂપીઆનું.	કોને આપ્યું.	આપનારનું નામ.
ભરવાડાની સ. ર. જમ.ની છોકરાની નિશાળ.	૨૫—૫—૭૨	૨)	છોકરાને	૨) મુંબઇના શેઠ પેસતનજી દાદાભાઇ.
મીગામા પ્રા. ચીખલી.	૨૯—૫—૭૨	૧)	ભોજન.	૧) મહેરબાન ઉલાસીરામ અરજુનલાલ ચીકલીના મામલતદાર.
ચીકલી તાલુકા સ્કુલ.	૮—૬—૭૨.	૧)	ભોજન.	૧) ભોજન.
ગણદેવા.	૩૧—૫—૭૨	૨)	ભોજન.	૨) ભોજન.
નવસારીની રૂસતમજી ધોરાજી ભોજન. ગુજરાતી. ભોજન.શર.જમ.છોકરાની ભોજન. ભોજન.છોકરીની.	૭—૬—૭૨	૫૦)	ભોજન.	૫૦) રાજમાન રાજેશ્રી સીયાજીરાવ ગાંઇવેકર નવસારીના સર સુબા.

MOHANLAL R.

ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇનસ્પેકટર સુરત.

રવાને તા. ૧૨ મી જોલાઇ સન. ૧૮૭૨

ગુજરાતશાળાપત્રના લવાજમ વગેરેનાં નાણાં આવ્યાં તેની પહોંચ. તા.૧લી જુલાઈ સને ૧૮૭૨થી તા.૩૧મી જુલાઈ સને ૧૮૭૩ સુધી

	સને ૧૮૭૨	સને ૧૮૭૩
દશાડાની નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૦—૦—૦	૪-૧૨—૦
ચૌડસનિ નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૪૨-૧૨—૦	૦—૦—૦
માસ્તર જેઠાલાલ ભોગીલાલની તરફથી.	૧—૦—૦	૦—૦—૦
બાડીની નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૬—૨—૦	૦—૦—૦
	૫૦-૧૪—૦	૪-૧૨—૦

સરકારી જાહેર ખબર.

અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કાલેજની પ્રવેશક પરીક્ષા સને ૧૮૭૨ ના નવેંબરની ૫ મી તારીખે થનાર છે. અમદાવાદ, સુરત, અને ગોધરા એ ત્રણ ઠેકાણે કમિટી બેસવાની છે, અમદાવાદની કમિટી ઉર્દુ વર્ગના ઉમેદવારોની પણ પરીક્ષા લેશે.

૨ આશરે ૮૦ સ્કાલરશિપ ભરવાની છે તેમાંથી ૬૫ ગુજરાતી મેહેતાજીના કામના ઉમેદવારોને અને ૧૫ મુનશીપણાના ઉમેદવારોને આપવામાં આવશે;

૩ ગુજરાતી તથા ઉર્દુ નિશાળોના મેહેતાજીઓએ અથવા મુનશીઓએ પોતાનાં આસિસ્ટંટોને તથા ઉપલા નિશાળિઆઓને આ ખબર કરવી. જે મેહેતાજીઓ અને મુનશીઓ પોતાની નિશાળના છોકરાઓને આ પ્રવેશક પરીક્ષામાં સારી રીતે પસાર કરાવવામાં તથા ટ્રેનિંગ કાલેજમાં દાખલ થવાની સમજુતી આપવામાં ફતેહ પામશે તેને ઇન્સ્પેકટરસાહેબ પગારની વધારો કરી આપશે.

મુ. સુરત. — G. BUHLER,
૨૪ મી જુલાઈ, ૧૮૭૨ — એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેકટર, ઉત્તરપ્રાંત.

गुजरातशाळापत्र.

GUJARAT SCHOOL-PAPER.

AUGUST 1872

પુસ્તક ૧૧ મું. ઓગસ્ટ, સન ૧૮૭૨. અંક ૮ મો

[illegible]

અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ઠ.

Contents.	Page.

(કેળવણીખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ ગાંધી માધવની હવેલીમાં યુનાઇટેડ પ્રિંટિંગ અને
જનરલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ ગંગારામે છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.
(મૂલ વરસે રૂ ૧. અગાઉથીજ)

ગુજરાત શાળાપત્ર

પુસ્તક ૧૧ મું. સપ્ટેંબર સને ૧૮૭૨. અંક ૧૦ મો.

જોડણીના નિયમનું અર્થગ્રહણ.

ગયા અંકમાં જોડાક્ષેરના હકાર લખવા વિષે ચર્ચા ચલાવી હતી. એ વિષે અમારો વિચાર નિષ્પક્ષપાત તુલના કરતાં કેવો આવે છે તે પણ અમે જણાવ્યું હતું. એ વાંચતાં સર્વની ખાત્રી થઇ હશે કે અમારો વિચાર માન્ય થાઓ કે નહિ, પણ એ બાબત કોઇ પણ નિયમ કરવાની બહુજ જરૂર છે. હાલ આપણી જોડણીઓના નિયમોથી એ પ્રકારની અડચણોનું સમાધાન થઇ શકતું નથી, અને તેથી અમે જે એ સંબંધના જુદા જુદા પ્રકાર બતાવ્યા તેમાંથી કોઇ પણ નિયમ આ ખાતાએ પસંદ કરવો એ અવશ્યનું કામ છે. હમણાં જે અમે આ અંકમાં ખામીઓ બતાવીએ છીએ તે એવી જેટલી અડચણ કરનારી નથી, તોપણ તે ઉપર પણ કાંઇ લક્ષ પોંહોચાડવામાં આવે તો જોડણીના નિયમો બધી રીતે જોઇએ તેવા થઇ રહે.

અનુસ્વારના ઉચ્ચાર.

૨. પંથ, કંઠ, અંગ, અંબા વગેરે શબ્દોમાં જે અનુસ્વાર આવેછે તેને ઠેકાણે આપણા બે ત્રણ ગ્રંથકારો તે સ્થાનને લાયકનો અનુનાસિક અક્ષર લખે છે: જેમકે, પન્થ, કણ્ઠ અઙ્ગ, અમ્બા. આ રીત બેશક વધારે ખરી છે. સંસ્કૃતમાં આ રીતેજ લખાય છે. પણ એ રીતના સામી મોટો વાંધો એ છે, કે એ રીતે લખવુ બહુજ અઘરૂં છે. ઙ્, ને ઞ્ એ બે અક્ષર તો જોડવા એટલા કઠણ છે કે તેની વાતજ ન પૂછવી. આવી અઘરી લિપિ કદી પણ સાધારણ વ્યવહારમાં ચાલી શકેજ નહિ. સાતે ચોપડીમાં એ રીતનો ત્યાગ પણ મુખ્યત્વે કરીને આ કારણને લીધેજ કીધો છે, એ રીતની સામા બીજી એક એવી પણ તકરાર કોઇ વખત

સાંભળવામાં આવેછે કે એ બધું પાંડિત્ય નિરર્થક છે, કેમકે એ અનુસ્વાર નો ઉચ્ચાર અનુસ્વારસંધિ પ્રમાણે એની મેળેજ એ લોકો નકામી મહેનત લઇને લખે છે તે મુજબજ થવાનો; જેમકે, પંચશબ્દમાં અનુસ્વારની જોડે ચ અક્ષર આવેલો છે એટલે તે વર્ગનો અનુનાસિક જે "ન" તેજ એ ઠેકાણે બોલાવાનો. માટે એવી તકરાર લેવામાં આવે છે કે એમ છે, તો વાંચનારે એ નિયમ જાણવો અને તે પ્રમાણે વાંચવું.

અમે ઉપલો પૂર્વપક્ષ સર્વાંગ કબુલ કરી શકતા નથી. એ વાત ખરી, કે ઘણા શબ્દમાં ઉપર કહેલો સંધિનિયમ જાણ્યાથી બરાબર વંચાઇ શકે છે, પણ તેની સાથે એ વાત પણ ખરી છે, કે ઘણા શબ્દ એવા આવે છે કે જેમાં એ સંસ્કૃત વ્યાકરણનો નિયમ બિલકુલ લાગુ પડી શકતો નથી. દાંત, તાંત, કાંતવું, રાંધવું, રાંડ વગેરે ભાષામાં અનેક શબ્દો છે તેમાં એ સંધિનિયમ પ્રમાણે અનુસ્વારનો ઉચ્ચાર થતોજ નથી. ઉપલા નિયમ પ્રમાણે વાંચવાનુ કહ્યું હોયતો દાંતને દાન્ત વગેરે શામાટે ન વાંચે એ અમે કહી શકતા નથી. કદાપિ એ જાણીતા શબ્દમાં એવી ગુંચવણ ન જણાય, પણ અજાણ્યા શબ્દમાં તો ગબડીપડ્યા વગર રહેનાર નહિ. ઘણા છોકરાને અમે કાંત (ધણી), પદાંત, પ્રચંડ વગેરે ઘણા શબ્દમાં અનુસ્વારનો ખોટો ઉચ્ચાર કરતા સાંભળ્યા છે. તેઓ દાંતમાં જેવો અનુસ્વારનો ઉચ્ચાર કરે છે તેવોજ કાંતમાં કરે છે, અને તેઓ એમ કરે એમા કાંઇ નવાઇ પણ નથી. પરદેશીઓને તો અનુસ્વાર ભેદ બરાબર ઓળખવો એ અશક્યજ થઇ પડશે: ખરૂં જોઇએ તો ગુજરાતીમાં બે તરેહના અનુનાસિક ઉચ્ચાર છે. એક તો સંસ્કૃતમા જોર ભર્યો બોલાય છે તેવો, અને બીજો તેજ ઉચ્ચાર મોળો પડી જઇને કાંઇ, છોકરૂં, દાંત વગેરે શબ્દોમાં બોલાયછે તેવો. ઉપલા અનુસ્વારને સંસ્કૃત અનુસ્વાર કહીએ, તો બીજાને પ્રાકૃત અનુસ્વાર કહી શકાય, કેમકે એ અનુસ્વાર પ્રાકૃત ભાષાઓમાંજ નવું ઉત્પન્ન થયું છે. સંસ્કૃત અનુસ્વારને સંપૂર્ણ અનુસ્વાર અને પ્રાકૃત અનુસ્વારને અપૂર્ણ અનુસ્વાર કહીએ તો પણ ચાલે, એ બે અનુસ્વારને નામ ગમેતે આપીએ પણ એ બેના ઉચ્ચારમાં જે ભેદ છે તે લક્ષમાં રાખવા જોગ છે. એ બેનો ઉચ્ચાર

બહુજ જૂનો છે, અને બંનેને લખવાની રીતમાં પણ કાંઇ ભેદ હોય તો બેશક વધારે સારૂં. એ ભેદવિના વાંચનારા ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે કદી પણ ભરમાયા વિના રહેવાના નહિ.

ઉપર અમે પ્રાકૃત અનુસ્વારને સંસ્કૃત અનુસ્વારથી ઓળખાવવાની જરૂર વિષે કહ્યું, તો પણ જે અધરી રીતે સંસ્કૃતમાં લખાયછે તે રીતની પક્ષ તો અમે કરી શકતા નથી. એ રીત તો અમે કહ્યું તે પ્રમાણે સંસાર વ્યવહારના દર રોજના કામમાં કદી વાપરી શકાય એવી નથી, અને હમણા જ બતાવ્યું તે પ્રમાણે કાંઇ ભેદ રાખવાની જરૂર તો છે ખરી. ત્યારે હવે કરવું શું? અમે ધારીએ છઇએ કે એ બધી હરકતને દૂર કરવાનો ટુંકો રસ્તો એજ છે કે ભાષામાં બે અનુસ્વારછે તો તેના બે ચિન્હ કલ્પવાં. એક બિંદુ રૂપ અનુસ્વાર તો છેજ, અને તે સંસ્કૃતમાંથી આવેલું છે તેથી સંસ્કૃત અનુસ્વારને માટેજ તેને રાખવું. હવે ફક્ત પ્રાકૃત અનુસ્વારનું ચિન્હ કલ્પવાનું રહ્યું. એનો ઉચ્ચાર અરધો થાયછે તેથી જો તેનું અર્ધ બિંદુ અથવા અર્ધ ચંદ્રાકાર ચિન્હ રાખ્યું હોય તો બધી હરકત દૂર થાય, અને બને પક્ષની તકરારોનું સમાધાન થાય; જેમકે દંત, અને દાઁત. આ ચિન્હ અમારી કલ્પનાનું છે એમ નથી. અમે દયારામકૃત સતસૈયાનું છપેલું પુસ્તક એક જોયું હતું તેમાં બધે પ્રાકૃત અનુસ્વાર આજ રીતે લખેલું હતું, અને અમે સાંભળ્યું છે કે હિંદુસ્તાનમાં વ્રજભાષાના પુસ્તકો એ-જ રીતે લખાયછે. તેથી આ રીત આપણામાં દાખલ કરીએ તો કાંઇ નવો વધારો કીધો એમ પણ કહેવાય એવું નથી એમ અમને લાગેછે. ઉપર જે બધું કહ્યું તેનું દોહન અમે નીચે નિયમ રૂપે બાળબોધ અક્ષરમાં મૂકીએ છઇએ.

संस्कृत अनुस्वार होय तो बिंदु अने प्राकृत अनुस्वाँर होय तो तेने ठेकाणे अर्धचंद्रयुक्त बिंदु काढवुं.

મહા પ્રાણીનું દ્વિત્વ.

આ બાબત પણ થોડી એક ચર્ચા કરવી જરૂર જણાયછે. પથ્થર, ભઠ્ઠી વગેરે ઘણા શબ્દમાં બે મહાપ્રાણ અક્ષરને આપણે જોડીએ છઇએ તે

સાંભળવામાં આવેછે કે એ બધું પાંડિત્ય નિરર્થક છે, કેમકે એ અનુસ્વાર નો ઉચ્ચાર અનુસ્વારસંધિ પ્રમાણે એની મેળેજ એ લોકો નકામી મહેનત લઇને લખે છે તે મુજબજ થવાનો; જેમકે, પંચશબ્દમાં અનુસ્વારની જોડે ચ અક્ષર આવેલો છે એટલે તે વર્ગનો અનુનાસિક જે "ન" તેજ એ ઠેકાણે બોલાવાનો. માટે એવી તકરાર લેવામાં આવે છે કે એમ છે, તો વાંચનારે એ નિયમ જાણવો અને તે પ્રમાણે વાંચવું.

અમે ઉપલો પૂર્વપક્ષ સર્વાંગ કબુલ કરી શકતા નથી. એ વાત ખરી, કે ઘણા શબ્દમાં ઉપર કહેલો સંધિનિયમ જાણવાથી બરાબર વંચાઇ શકે છે, પણ તેની સાથે એ વાત પણ ખરી છે, કે ઘણા શબ્દ એવા આવે છે કે જેમાં એ સંસ્કૃત વ્યાકરણનો નિયમ બિલકુલ લાગુ પડી શકતો નથી. દાંત, તાંત, કાંતવું, રાંધવું, રાંડ વગેરે ભાષામાં અનેક શબ્દો છે તેમાં એ સંધિનિયમ પ્રમાણે અનુસ્વારનો ઉચ્ચાર થતોજ નથી. ઉપલા નિયમ પ્રમાણે વાંચવાનુ કહ્યું હોયતો દાંતને દાન્ત વગેરે શામાટે ન વાંચે એ અમે કહી શકતા નથી. કદાપિ એ જાણીતા શબ્દમાં એવો ગુંચવણ ન જણાય, પણ અજાણ્યા શબ્દમાં તો ગબડીપડ્યા વગર રહેનાર નહિ. ઘણા છોકરાને અમે કાંત (ધણી), પદાંત, ધમકાંડ વગેરે ઘણા શબ્દમાં અનુસ્વારનો ખોટો ઉચ્ચાર કરતા સાંભળ્યા છે. તેઓ દાંતમાં જેવો અનુસ્વારનો ઉચ્ચાર કરે છે તેવોજ કાંતમાં કરે છે, અને તેઓ એમ કરે એમા કાંઇ નવાઇ પણ નથી. પરદેશીઓને તો અનુસ્વાર ભેદ બરાબર ઓળખવો એ અશક્યજ થઇ પડશે; ખરૂં જોઇએ તો ગૂજરાતીમાં બે તરેહના અનુનાસિક ઉચ્ચાર છે. એક તો સંસ્કૃતમા જોર ભર્યો બોલાય છે તેવો, અને બીજો તેજ ઉચ્ચાર મોળો પડી જઇને કાંઇ, છોકરૂં, દાંત વગેરે શબ્દોમાં બોલાયછે તેવો. ઉપલા અનુસ્વારને સંસ્કૃત અનુસ્વાર કહીએ, તો બીજાને પ્રાકૃત અનુસ્વાર કહી શકાય, કેમકે એ અનુસ્વાર પ્રાકૃત ભાષાઓમાંજ નવું ઉત્પન્ન થયું છે. સંસ્કૃત અનુસ્વારને સંપૂર્ણ અનુસ્વાર અને પ્રાકૃત અનુસ્વારને અપૂર્ણ અનુસ્વાર કહીએ તો પણ ચાલે, એમ અનુસ્વારને નામ ગમેતે આપીએ પણ એ બેના ઉચ્ચારમાં જે ભેદ છે તે લક્ષમાં રાખવા જોગ છે. એ બેનો ઉચ્ચાર

ઉચ્ચાર તો સ્વાભાવિક જેમ થતો જોઇએ તેમજ કરવો, પણ લિપિમાં બે મૂળાક્ષરોને જોડતાં આકાર ઓળખાવો નહિ એવો એ પ્રાકૃત વૈયાકરણી ઓનો વિચાર હશે; અને એમ આપણે પણ કરીએતો કાંઇ ગાઢી હરકત જણાતી નથી. ઉચ્ચારતો થવાનો છે તેમજ થશે, ત્યારે ચાલતી રીતિમાં નકામો ફેરફાર કરવાની શી જરૂર છે? લખવું કાંઇ ને વાચવું કાંઇ એ લિપિની અપૂર્ણતા તો ખરી એમાં સંદેહ નહી, પણ સવાલ એ છે કે જે અપૂર્ણતાથી ખરેખરી વાંચવામાં હરકત પડતી નથી તે અપૂર્ણતાનું કલંક દૂર કરવાને સારૂ ચાલતી જોડણીમાં ફેરફાર કરવો, અને તે ફેરફાર એવો કે લખતાં પણ અઘરૂં પડે. એ પસંદ કરવા જોગ છે, કે શુદ્ધ નિષ્કલંક જોડણી લખવી એ પસંદ કરવા જોગ છે?

આ બે પક્ષમાંથી કોને વધારે વજન આપવું એ અમે નક્કી કરી ગતા નથી, અને જ્યાં સુધી નવો માર્ગ વધારે સારો સિદ્ધ થયો નથી ત્યાં સુધી જૂનાનેજ વળગી રહેવું એવો અમારો હમેશાં વિચાર છે.

(સંપૂર્ણ.)

પવન

૧ ગતિવાળી હવાને પવન કહેછે.

પવનનું મૂળ અને મુખ્ય કારણ ઉષ્ણતા છે. જ્યારે હવાનો કોઇ ભાગ આસપાસની હવા કરતાં વધારે ગરમ થઇ જાય છે, ત્યારે તે હવા પાતળી થાય છે. પાતળી થવાને લીધે તે હવા ઉંચી ચડે છે, અને તે ખાલી પડેલી જગા ભરવાને માટે આસપાસની હવા તે ઠેકાણે ચારે તરફથી ધસી આવે છે. આરીતે હવાના બે પ્રવાહ ઉત્પન્ન થાય છે:–એક ગરમ હવાનો ઉપર ચડતો પ્રવાહ, અને બીજો તે ઠેકાણેની સપાટીની સાથે સમાંતર ચાલનારો ગરમ હવાનો પ્રવાહ. જ્યાંસુધી બધી હવાની ઉષ્ણતા સમરૂપ થઇ જશે, ત્યાંસુધી આ બે પ્રવાહ ચાલ્યાજ કરશે. ઉપલો પ્રવાહ જેમ જેમ ઉપર ચડતો જશે તેમ તેમ પોતાની ગરમી ખોઇ આસપાસની હવામાં આપતો જશે, અને જ્યારે એરીતે ગરમી ઓછી થતાં થતાં આસપાસની હવા જેટલીજ ગરમી રહેશે, ત્યારે તે ત્યાં અટકશે, તેજ વેળા હવાના બેના ઉભા પ્રવાહ તે ઠેકાણે આવીને ગરમ થતા જશે,

અને ઉપર ચઢતા જશે. જ્યારે એ ઠેકાણેની ગરમી આસપાસની હવા જે-ટલીજ થઇ જશે, ત્યારે એ પ્રવાહ બંધ પડશે.

એજ કારણથી રસોડાના બારણા આગળ બહારથી ઠંડી હવાની લ-હેરો આવે છે, અને ચૂલા ભણી ચાલી જાયછે. સૌથી ગરમ હવા ચૂ-લાના માથા ઉપર હોય છે તેનું કારણ પણ એજ.

વળી, કોઇ ઠેકાણે ઉષ્ણતાનો એકાએક વધારો થવાથી ત્યાંની હવા પ્રસારણ પામે છે, અને ઘટાડો થવાથી સંકોચન પામેછે. ગમે તે રીતનો હવાના કદમાં આમ ફેરફાર થવાથી આસપાસની હવા ઉપર અસર થયા વિના રહેજ નહિ. તે ફૂલે તો આસપાસની હવા આઘકી આઘને આઘી ધસે, અને સંકોચન પામે તો તે ત્યાં ધસી આવે. એ બંને રીતે હવામાં પ્રવાહ ચાલશેજ.

તેમજ,ભેજ એ પણ હવામાં ગતિ ઉત્પન્ન કરનારૂં એક કારણ છે. ભેજથી હવાનું વિશિષ્ટગુરૂત્વ વધે છે, અને એ કારણથી હવા ભારે થઇ કે પવન પેદા થાય છે. ઠંડી હવા કરતાં ગરમ હવા પોતામાં વધારે ભેજનો સમાવેશ કરી શકે છે.

૨. પવનનો વેગ કલાકમાં એક માઇલથી તે ૧૦૦ માઇલ સુધીનો હોયછે. એક માઇલનો વેગ હોય છે ત્યારે તો ભાગ્યેજ આપણને માલમ પણ પડી શકે છે, અને જ્યારે ૧૦૦ માઇલનો હોય છે ત્યારે તો ઘર પાડી નાંખેછે, મોટાં મોટાં ઝાડોને મૂળમાંથી ઉખેડી નાંખે છે, અને તેની ડાળીઓ ને હવામાં ક્યાંની ક્યાં ઉરાડી મૂકે છે. જેને આપણે પવનની મંદ લહેર કહીએ છે તેમાં ૧૦ માઇલનો, સૂસવાટા વાળા પવનમાં ૨૦ માઇલનો, તોફાના પવનમાં ૫૦માઇલનો, અને વાવાઝોડાના સપાટામાં ૮૦ માઇલનો વેગ હોયછે.

૩ પવનના ઉપયોગ. બધી જાતના પવન દરેક દેશની હવા મુકરર કરવામાં અને તેમાં ફેરફાર કરવામાં અગત્યના સાધન છે. પવન વડે એક પ્રદેશની ઠંડી કે ગરમ ધએલી હવા બીજા પ્રદેશમાં જાય છે; અને તેઓ વડેજ એક દેશના ઠંડા કે ગરમ પાણીને બીજા દેશમાં લઇ જનારા સમુદ્રપ્રવાહ પણ ઘણું કરીને ઉત્પન્ન થાય છે. વરસાદ વગેરે ઉત્પન્ન કર-

વામાં તો તેઓ ઘણાજ અગત્યના છે. વળી પવનની નિરંતર લહેરોથી વાતાવરણની ઉષ્ણતાનું સમતોલન થઇ જાય છે. ભૂસ્તર વિદ્વાની નજરે જોતાં તેઓ એક ઠેકાણેથી છૂટા પડેલા ઉપલા પદાર્થોને ઘસડી લઇ જવામાં, ઢગલા કરવામાં અને તેની નવી ગોઠવણ કરવામાં ઘણા કામના છે. એક દેશની વનસ્પતિનાં બીયાં બીજા દેશમાં લઇ જઇને વાવવાનું કામ પણ તેઓ તથા તેઓથી ઉત્પન્ન થએલા સમુદ્ર પ્રવાહ ઘણી સારી રીતે કરે છે. તેઓની મદદથીજ દૂર દેશોનો ઘણો ખરો વ્યાપાર ચાલે છે, અને તે ગમે તેવો ચંચળગુણનો છે તો પણ તેની મદદ વડે માણસ પોતાના સંચાના ચક્ર ચલાવી શકેછે.

૪. પવનના વર્ગ મુખ્ય ત્રણ પાડવામાં આવેછેઃ નિત્યવાહી એટલે એકજ દિશા તરફથી બારેમાસ આવ્યા કરનારો પવન, સમયવાહી એટલે એક દિશાથી અમુક અમુક વખતે આવનારો પવન, અને સ્વચ્છંદવાહી એટલે કાંઇ પણ ધોરણ વિના મરજીમાં આવે ત્યારે આવનારો પવન.

૫. પવનપ્રદેશ પૃથ્વી ઉપર ચાર મોટા પડી શકેછેઃ શાંત વાયુનો પ્રદેશ, નિત્યવાહી પવનનો પ્રદેશ, સમયવાહી પવનનો પ્રદેશ, અને સ્વચ્છંદવાહી પવનનો પ્રદેશ.

૬. શાંતવાયુનો પ્રદેશ, એ વિષુવ વૃત્તની ઉત્તર દક્ષિણે થોડા અંશનો એક નાનો પટોછે. એ પટાની સરાસરી પોહોળાઈ બધી મળીને છ સાત અંશની છે. આ પ્રદેશની મધ્યરેખા વિષુવ વૃત્તની ઉપરજ પડતી નથી, કેમ કે ઉત્તર ગોળાર્ધમાં વધારે જમીન આવવાના કારણથી પૃથ્વી ઉપર ઘણામાં ઘણી ઉષ્ણતાની લીટી વિષુવ વૃત્તની ઉત્તરે જાયછે. તેથી શાંતવાયુના પ્રદેશનો ઘણો ભાગ વિષુવ વૃત્તની ઉતરેજ આવેછે. એ પ્રદેશની હદ ફરતીછે. જુલાઇ અને આગષ્ટ માસમાં, જ્યારે કે સૂર્ય છેક ઉત્તર ગોળાર્ધમાં ઉંચે જતો રહ્યો હોયછે, ત્યારે એની હદ ઉત્તર અક્ષાંશ ૭ અને ઉત્તર અક્ષાંશ ૧૨ અથવા એથી કાંઇ વધારેની વચમાં હોયછે; અને માર્ચ એપ્રિલમાં દક્ષિણ અક્ષાંશ પાંચ અને ઉત્તર અક્ષાંશ બેની વચમાં હોયછે; આ પ્રમાણે આ પટો વરસ દહાડામાં ૧૦ અંશની ઉપર ફરી વળેછે, અને હમેશાં એની હદ બદલાતી જાયછે. એ પ્રદેશમાં હમેશાં ઘણું કરીને કેવળ શાંતતાજ હોય

છે, અને પવનનું જરાએ લહેરૂં આવતું નથી. તેની સાથે તાપતો અહિંયા અત્યંત જ. આ શાંતતાના પ્રદેશનું નામ સાંભળીને નાવિકો બીહેછે. મહીનાના મહીના એ પ્રદેશમાંથી મુસાફરી કરતાં ચાલ્યા જાયછે અને તોએ વાહાણનો છૂટકો થતો નથી. પણ કોઇ કોઇ વખતે અહીંયા અણચિંતવ્યો પવન નીકળેછે, કડાકા થાયછે, વીજળીઓ ચમકારા મારી રહેછે, અને મૂશળધારે વરસાદ ખૂબ તૂટી પડેછે. કોઇ કોઇ વખત પવનની લહેર આવેછે પણ તે એક કલાકમાં હજારો દિશાની થઇને આખર પરવારી રહેછે.

૭. નિત્યવાહી પવનનો પ્રદેશ. એ શાંતવાયુના પ્રદેશની ઉત્તરે અને દક્ષિણે બંને તરફ આવેલોછે. ઉત્તરે ૨૮ અક્ષાંશ સુધી અને દક્ષિણે ૨૫ દક્ષિણ અંક્ષાંશ સુધી એ ગએલોછે. શાંતવાયુના પ્રદેશ તરફની હદ તો ફરતીજ, કેમકે, ઉપર સમજાવ્યું તેમ તે પ્રદેશનીજ હદ મુકરર નથી. પણ તેમજ આ પ્રદેશની ઉત્તર દક્ષિણ હદ પણ ફરે છે ખરી. ઉત્તર ગોળાર્ધમાં જ્યારે ઉન્હાળો થાયછે, ત્યારે નિત્યવાહી પવનની હદ ઉત્તરમાં કેટલાએક અંશ ઉપર ચઢે છે; અને જ્યારે દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં ઉન્હાળો હોય છે ત્યારે તેની હદ દક્ષિણમાં નીચે ઉતરે છે. આ પ્રમાણે અગર જો આ પ્રદેશની બંને તરફની હદ ફરતી છે તોપણ તેમાં દરેક ગોળાર્ધમાંના ૧૨ કે ૧૫ અંશનો એકો પટો આવે છે તેમાં તો હમેશાંજ નિત્યવાહી પવન માલમ પડે છે. આ પટામાં તે ઠેકાણેના પરિઘનો ⅓ કરતાં વધારે ભાગ આવી જાય છે, ફકત ⅓ ભાગ જે રહ્યો તેમાં સમવાહી પવન હોયછે.

આ પ્રદેશમાં હમેશાં ઘણું કરીને પૂર્વથી પશ્ચિમ તરફનોજ પવન હોય છે અથવા બરાબર કહીએ તો ઉત્તર ગોળાર્ધનો નિત્યવાહી પવન ઇશાન તરફનો, અને દક્ષિણ ગોળાર્ધનો તે અગ્નિકોણ તરફનોજ હોયછે.

આ પ્રદેશમાં આટલાંટિક અને પાસિફિક મહાસાગર આવેલા છે. એ બે મહાસાગરના નિત્યવાહી પવન તેના ઉપર મુસાફરી કરનારાઓને ઘણા ઉપયોગના છે. એ કારણથી એને વ્યાપારપવન કહે છે. એનાથી પશ્ચિમ તરફની મુસાફરી ઘણી સહેલી થઇ જાય છે. એ વ્યાપાર પવનની સહાયતાથીજ કોલંબસ પોતાના સાહસ કર્મમાં સિદ્ધિ પામ્યો. આ-

ગેલને પાસિફિકને પાર કીધો અને પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કીધી તે પણ આ પવનના બળેજ.

દરિઆ ઉપરજ વ્યાપારપવન પોતાની અસર જણાવેછે એમ નથી. આમાઝાનની ખિંડમાં રાઓનિગ્રોના મુખ સુધી એટલે મહાસાગરથી ૯૦૦-૧૦૦૦ માઇલ દૂર પણ એ પવન જાય છે.

૭ સમયવાહી પવન હિંદી મહાસાગર અને તેના કિનારાપરના દેશ ઉપર વાહેછે. જે અક્ષાંશોના વચમાં આટલાંટિક અને પાસિફિક મહાસાગરની ઉપર વ્યાપારપવન ચાલેછે તે અક્ષાંશોની વચમાં જ અહિંયાં સમયવાહીપવન વાહે છે. ફેર એટલોજ કે બારે માસ એક તરફનોજ પવન આવ્યાને બદલે અહીંયાં છ મહીના એક દિશાનો પવન હોય છે, અને બીજા છ મહીના બીજી દિશાનો પવન હોય છે. હિંદી મહાસાગરના ઉત્તર ભાગમાં એટલે વિશુવવૃત્તની પાસેથી તે એશિયા ખંડના કિનારાપરના દેશો સુધીમાં શિયાળામાં અપવા આક્ટોબરથી તે માર્ચ સુધીમાં ઇશાન તરફનો પવન રહે છે; અને ઉન્હાળામાં એટલે એપ્રિલથી સપ્ટેંબર સુધીમાં નૈરૃત્યખૂણાનો પવન હમેશાં આવેછે. વિશુવવૃત્તની દક્ષિણથી મકરવૃત્ત સુધી હિંદીમહાસાગરમાં અગ્નિખૂણાનો પવન ત્યાંના શિયાળામાં એટલે એપ્રિલથી સપ્ટેંબર સુધીમાં વાહેછે, અને વર્ષના બીજા અર્ધમાં આસ્ટ્રેલિઆના કિનારાની પાસે વાયવ્ય ખૂણાનો તથા આફ્રિકાના કિનારા ઉપર ઇશાન ખૂણાનો પવન માલમ પડેછે. આવી રીતના સમયવાહી પવનને મોસમનો પવન કહેછે. મલાઇ ભાષામાં મોનસૂન શબ્દછે તે ઉપરથી એ નામ નીકળ્યું કહેવાયછે, અને તેનો મૂળ અર્થ આપણી ભાષામાં હાલ થાયછે તેમજ ઋતુ એવો થાયછે.

વિશુવવૃત્તથી કોઇ અમુક જગા જેટલી દૂર, તેટલી મોડી ત્યાં મોસમનો પવન શરૂ થાયછે. મલબાર કાંઠા ઉપર (૮-૧૦અક્ષાંશ આગળ) નૈરૃત્ય તરફનો મોસમનો પવન આઠમી એપ્રિલે, મુંબાઇ (૧૦ અક્ષાંશ આગળ) ૧૫ મી મેએ, અરબસ્તાનમાં આફ્રિકાના કિનારા કરતાં એક માસ પહેલો; અને સિંહલદ્વીપના ઉત્તર ભાગમાં કર્મંડળ કિનારા કરતાં પંદર વીશ દહાડા વહેલો શરૂ થાયછે.

વર્ષાઋતુ.—મોસમનો પવન એક દમ બદલાઇ જતો નથી. એને બદલા

તાં વાર લાગેછે, અને એટલામાં શાંતતા, તોફાનો, અને સ્વચ્છંદી પવનો પુષ્કળ આવી જાયછે. તેમાં ઉન્હાળાની મોસમનો પવન અથવા નૈરૃત્ય ખૂણાનો પવન શરૂ થતાં પહેલાં ઘણા મોટા ચમત્કારો થઇ જાયછે. પ્રથમ તો હવા વરાળથી ભરાઇ જાયછે, આકાશ પોતાનું સુરમા સરખું શામ અને ગંભીર રૂપ ધારણ કરેછે, અને કોઇએ જાણે બધા વાતાવરણને બાંધી લીધું હોય તેમ એકે પાતરૂં પણ હાલી ચાલી શકતું નથી; અને એટલો બધો ઘામ પડેછે કે પ્રાણી માત્રને દમ સેવો પણ સૂઝતો નથી. પણ આખરે એ હવા છેક પાતળી થઇને ઉપર ચઢી જાય છે, અને તેની જગોએ સમુદ્ર તરફની હવા આવવા માંડેછે. એમ કરતાં કરતાં વીજળીઓના ચમકારા થવા લાગેછે, અને જાણે આકાશ તૂટી પડયું હોય એવા મોટા કડાકાઓ કરતો વરસાદ પોકારતો જમીનની ઉપર મોટા ઘોધની માફક તૂટી પડેછે. થોડા કલાકમાં નદી નાળાં ઉભરાઇ જાયછે, અને આખો દેશ રેલરેલ થઇ રહેછે. વર્ષારૂતુ સમયવાહી પવનનાજ પ્રદેશમાં નિયમિતછે. બીજે ઠેકાણે તો વરસાદ બારેમાસ ગમે ત્યારે આવેછે.

જેમ ઉત્તર અને દક્ષિણ વ્યાપારપવનની વચ્ચે શાંતવાયુનો પ્રદેશ આવેછે, તેમ કાંઇ હિંદીમહાસાગરના ઉત્તર અને દક્ષિણ સમયવાહી પવન વચ્ચે શાંતતાનો ભાગ આવેછે એમ બરાબર બતાવી શકાતું નથી. દક્ષિણ હિંદીમહાસાગરનો અગ્નિ ખૂણાનો પવન ધીમે ધીમે ઉત્તરે હિંદીમહાસાગરમાં જે નૈરૃત્યનો આવેછે તેવો થઇ જાયછે.

જેમ મોસમ બદલાવાની વખત બધે એક નથી, તેમજ પવનની દિશા પણ બધે બરાબર સરખી છે એમ ન જાણવું. હિંદુસ્તાનની મોસમનો, અરબસ્તાન અને પૂર્વ આફ્રિકાની મોસમનો પવન, અને આસ્ટ્રેલિયાના વાયવ્ય ખૂણા તરફની મોસમનો પવન, એ ત્રણેની દિશા જૂદી છે, અને તે દેશના આકાર વગેરે ઉપર આધાર રાખે છે.

ઉપર આપણે હિંદી મહાસાગરનાજ મોસમના પવન વિષે બોલ્યા, પણ ત્યાંજ એવો સમયવાહીપવન થાય છે એમ ન જાણવું. જે મહાસાગરોમાં નિત્યવાહીપવન વાહે છે તે મહાસાગરોના પણ કિનારા આગળ તો વ્યાપારપવન ફેરવાઇને મોસમનો થઇ જાય છે. આફ્રિકાના પશ્ચિમ કિનારાના ઘણા ભાગ ઉપર ઉન્હાળામાં પશ્ચિમનો પવન થાયછે

અને એવા પ્રદેશની હદ છેક આટલાંટિક મહાસાગરના મધ્ય ભાગમાં કિનારાથી હજાર મૈલ સુધી પહોંચે છે. એ પ્રદેશનો આકાર ફાચર જેવો છે, જેનો પાયો આફ્રિકા ખંડના કિનારા ઉપર અને મથાળું આમેઝાનના મુખથી ૧૦ કે ૧૫ અંશ દૂર રહે છે. એજ પ્રમાણે મધ્ય અમેરિકાના પશ્ચિમ કિનારા આગળ ઉત્તર પાસિફિકનો વ્યાપારપવન વિકાર પામે છે, સેંડવિચ અને ઓસાઇટી જેવા ટાપુઓની પણ ત્યાંના નિત્યવાહી પવન ઉપર અસર થયા વિના રહેતી નથી

દરિયાઈલહેર, અને જમીનની લહેર; એ પણ એક જાતના સમવાહી પવન છે. દરિયાકિનારાના બધા મુલકોમાં એ લહેર માલમ પડે છે, પણ એનું ખરેખરું જોર ઉષ્ણ કટિબંધની પાસેના ભાગમાં હોય છે. દરિયા તરફથી જે લહેર આવે તે દરિયાઇ અને જમીન તરફથી આવે તે જમીનની લહેર કહેવાય છે. આ લહેર આવવાની બધે ઠેકાણે સરખો વખત નથી, પણ સાધારણ રીતે બોલીએ તો સૂર્યોદયમાં એકાદ કલાક બાકી હોય છે ત્યારે જમીન તરફની લહેર, અને સૂર્ય આથમવાની લગભગે સાંજરે દરિયાઇ લહેર શરૂ થાય છે. એ પ્રમાણે દરરોજ ઘણું કરીને થયા કરે છે. કેટલેએક ઠેકાણે એ લહેર ઘણા કોશ સુધી ચાલી જાય છે, અને કેટલેએક ઠેકાણે થોડાજ માઇલ જઇને અટકી પડે છે.

કોઇ કોઇ નદીને કિનારે પણ એવીજ લહેરો સાંજ સવારે આવ્યા કરે છે.

૮. સ્વચ્છંદવાહીપવન. વ્યાપાર પવનની હદની પેલી તરફ સ્વચ્છંદ વાહી પવન ચાલે છે. તે પવનની દિશાનો કે વખતનો કાંઇ નિર્ધાર નથી. તે છતાં એ પ્રદેશમાં આવેલા મહાસાગરોમાં પવન કાંઈ નિયમિત છે ખરો. એમાં મધ્યમઅક્ષાંશનો અને ધ્રુવતરફનો એ બે મુખ્ય છે. એ પવનો ઉષ્ણકટિબંધના પવનો જેવા નિયમિત નથી, તો પણ નિયમ પ્રમાણે વાઈ એવા દહાડા સારા સારી વધારે થાયછે અને તેથી તેને નિત્યવાહીમાં પણ ગણ્યા હોયતો ચાલે.

મધ્યમઅક્ષાંશનો પવન, એ વ્યાપાર પવનની ઉલટી દિશામાં વાઇછે; એટલે પશ્ચિમ તરફથી આવેછે અને પૂર્વમાં જાયછે. એ પવનની મદદ વડેજ

જથ્થ નંબર ૩૩૪ સને ૧૮૭૨-૭૩

નંબર.	નિશાળનું નામ.	ઇનામ વેહેચ્યાની તારીખ.	રૂપિઆની રકમ.	શી બાબતમાં	આપનારનાં નામ.
૧	ચીકલી તાલુકા સ્કુલ.	૧૪-૧૨-૭૧	૩-૦-૦	રીડીંગ રૂમમાં	૩-૦-૦ મેહેરવાન પેસ્ટનજી સાહેબ સેકંડ આસીસ્ટંટ કલેકટર.
૨	પાલ પ્ર.ગોરાંબી.	૭-૧૨-૭૧	૧-૦-૦	છોકરાને ઇનામ	૧-૦-૦ શેઠ રામજી જગાજી.
૩	બારડોલીકન્યાશાળા	૩૦-૮-૭૧	૧-૦-૦	છોકરીને ઇનામ	૧-૦-૦ત્રંબકરામ બાપુજી મામલતદાર સાહેબ.
૪	તડકેશ્વર.	૩૧-૧-૭૨	મીઠાઈ.	છોકરાને ઇનામ	મેહેરવાન થર્ડ આસિસ્ટંટ કલેકટર મેહેરબાન જે. એન. બેન સાહેબ.
૫	બોધાન.	૭-૧-૭૨	૮-૦-૦	મેહેતાજીને ઇનામ	ગામના લોકો તરફથી.
			૦-૮-૦	છોકરાને ઇનામ	
૬	ચીકલી તાલુકા સ્કુલ.	૩૧-૧૨-૭૧	૭૧-૦-૦	રીડિંગ રૂમમાં	૫૧-૦-૦ શેઠ દીનશાજી માણેકજી પીટીટ ૧૦-૦-૦ અરદેશર ડોસાભાઇ મુનસી ૫) ફરામજી બોમાનજી ખાન ૫) કાવસજી ફરામજી.
૭	વલસાડ સર. જમ. કન્યાશાળા	૨૬-૧-૭૧	૮-૬-૬	છોકરીઓને ઇનામ	૪-૬-૬ માજી મામલતદાર સાહેબ ગોકલજી ડોસાભાઇના ફંડમાંથી ૪) મુંબઇના શેઠ ફરામજી નસરોજી પેસ્ટવાળા.
૮	તલંગપોર.	૧૫-૧૨-૭૧	૬-૦-૦	છોકરાને ઇનામ	૧ ૪-૦ કલ્યાણજી સંતલુભાઇ ૧-૦-૦ મુલાભાઇ મોહનભાઇ ૧) કુંવરજી વસનજી ૦-૪-૦ગોપાલ નાગર ૧-૦-૦નથુ શંકરજી ૦-૮-૦ જીવણગોપાળ. ૦-૮-૦ સુંદર પરસન ૦-૮-૦ નાગરે ભિવગામ.

૧૮	મુચ્છાપોર.	૧૬-૧-૩૨	૧૮-૬-૦	છોકરાને	૧૮-૬-૦ પટેલ પનજીભાઇ કાનજી ચોપડીઓ
૧૯	એજન.	૫-૧-૩૨	૨-૮-૦	એજન	૨-૮-૦ ટ્રુસ્ટ કમિટીના મેમ્બર અને બીજા ગૃહસ્થો.
૨૦	મુળી.	૪-૩-૩૨	૧-૦-૦	છોકરાને ઇનામ	૧-૦-૦ ડે. આસિસ્ટંટ કલેક્ટર મેહેરબાન જે. એન. મેન સાહેબ.
૨૧	કુંભારીયા.	૨૭-૧-૩૨	૧-૦-૦	એજન.	૧-૦-૦ સુરત જીલ્લાના સેકંડ આસીસ્ટંટ કલેક્ટર ઓલીવંટ.
૨૨	સુલદ.	૨૬-૧-૩૨	૨-૦-૦	એજન.	૦-૮-૦ મુળજી ભાણા ૦-૮-૦ હરખચંદ જગુચંદ ૦-૮-૦ પરભુ ઉકા ૦-૮-૦ આલા મનોર પોલિસ પટેલ.
૨૩	ચોર્યાસી તાલુકા સ્કુલ.	૧-૩-૩૨	૨૫-૦-૦	એજન.	૨૫) ડાહ્યાભાઇ મોરારજી દેશાઇ.
૨૪	એજન.	૨૭-૧-૩૨	૬-૦-૦	રીડીંગ રૂમમાં	૬-૦-૦ સુરત જીલ્લાના થર્ડ આસિસ્ટંટ કલેક્ટર રામસી સાહેબ.
૨૫	મોહોટી ફલોદ.	૧૮-૧-૩૨	૦-૮-૦	છોકરાને ઇનામ	૦-૮-૦ ડે. આસિસ્ટંટ કલેક્ટર સાહેબ.

MOHANLAL R.

ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સુરત.

નોટીસ.

સને ૧૮૭૦ ના ફેબ્રુઆરીના અંકમાં અને ૧૮૭૦ ની આખર સુધીમાં જેમના જમાની અત તથા ગુજરકાના અડધ અરસાના પૈસા બાકી હોય તેઓને અરજી મોકલી અમને ખબર આપવા સારૂ નોટીસ આપી હતી તે ઉપરથી ૨૬ જણની અરજીઓ અમારી પાસે આવી હતી તેમાંના ત્રણ સિવાય નીચેના જણાવેલા બાકીનાઓ એ પોતાના પૈસા તાકીદે મંગાવી લેવાનો બંદોબસ્ત કરવો, આ નોટીસથી તેઓ પોતાના પૈસા આ સાલ પૂરી થતાની અંદર નહીં મંગાવી લે,તો પછી તેઓ ફરીથી તે વિષે અમને અરજ કરશે તો તે સાંભળવામાં આવશે નહીં.

૧-૨-૦ વરજલાલ નારણજી. બાકરસ પ્ર. નાંદોદના મેહેતાજી
૧-૨-૦ અંબાલાલ બલુભાઈ પીપળાવ તાલુકે બોરસદના મેહેતાજી
૧-૨-૦ બલુભાઈ બાપુજી શીસોદરા તાલુકે અંકલેશ્વરના"
૧-૨-૦ કાળીદાસ દેવશંકર ચાકલીઆ તાલુકે દાહોદ. જી. પંચમાહાલ
૧-૨-૦ પ્રાણનાથ જેઠાભાઈ સુણાવ તાલુકે બોરસદના"
૧-૨-૦ મગનલાલ નારાયણ વાંઘરા તાલુકે માતરના"
૧-૨-૦ લેહેરૂભાઈ જીવણદાસ બરવાળા તાલુકે ધંધુકાના"
૧-૨-૦ નાથજી બલુભાઈ કનીજ તાલુકે મેહેમદાવાદના"
૧-૨-૦ મોતીલાલ બાપુજી ગોરેજ તાલુકે માતરના"
૧-૪-૦ મથુર માહાશંકર બોરસદની સરકારી નિશાળના"
૧-૨-૦ બલુભાઈ જોગીભાઈ કાસોર તાલુકે આણંદના મેહેતાજી.
૧-૨-૦ મનસુખરામ મેહેશ્વર બાલોતા તાલુકે અંકલેશ્વરના મેહેતાજી
૧-૨-૦ ગીરધરલાલ ગોવરધન આંત્રોલી તાલુકે કપડવણજના,
૧-૨-૦ ચુનીલાલ રણછોડ મણિકપુર તાબે લુણાવાડાના મેહેતાજી,
૧-૨-૦ માહાસુખ હરીવલ્લભ ધોળકા સેકન્ડ અં. સ્કુલના ફરેસ્ટ આસિસ્ટંટ
૧-૨-૦ બાલચંદ વહાલદાસ ઓગણ તાલુકે પરાંતીજના મેહેતાજી
૧-૪-૦ હરજીવન જીજીવન અમદાવાદ નં. ૮માની ઉરદુ સ. ગુ. મેહેતાજી.
૧-૪-૦ લક્ષ્મીરામ ઇશ્વર અમદાવાદ નં. ૬ હાની સ. ગુ. ૧ આસીસ્ટંટ
૧-૨-૦ ગોવીંદરામ રામચંદ્ર મંડલપુર તાલુકે આણંદ"
૧-૨-૦ નારણ પેથાભાઈ ભાટેરા તાલુકે કપડવણજ"
૧-૨-૦ રણછોડલાલ અમથાલાલ પાલડી તાલુકે દસક્રોઈ"
૧-૨-૦ મનસુખરામ ખુશાલ લાલી તાલુકે મેહેમદાવાદ"
૦-૧૪-૦ કેવળરામ રામજી નવાગામ તાલુકે માતર.

Mahipatram Rupram,
પ્રિન્સિપાલ ટ્રે, કૉલેજ અમદાવાદ.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

OCTOBER 1872

પુસ્તક ૧૧ મું. અક્ટોબર, સન ૧૮૭૨, અંક ૧૦ મો.

મ'તાજી મહુ મીઠું મૂળ, નામ તેમ જે કામ—
જે જતે મનમેળવની, ખરી એતિ ધરિ હામ.

અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ઠ.	Contents.	Page.

(કેળવણીખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ ગાંધી માઝાની હવેલીમાં યુનાઇટેડ પ્રિંટિંગ અને
જનરલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ હીરાચંદે છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.
(મૂલ્ય વરસે રૂ ૧, અગાઉથી)

गूजरात शाळापत्र.

પુસ્તક ૨૧ મું. ઑક્ટોબર સને ૧૮૭૨. અંક ૧૦ મો.

टेबलमां भरातां भूत.

સવૈયા (ઇંદ્રવિજયછંદ.)

વે'મ કહે "હું કરૂં શું હવે? સુધરેલ સમો કપરો બહુ આવ્યો!
જોષિ, પુરાણિ, ભુવા, દળમી સરદાર હજાર છતાં ન હું ફાવ્યો!
તેત્રિશ કોટિ "જમ્યા જુગજૂગ, નએક સહાય સમાપર આવ્યો!"
કહે સુરસાથ, "અનાથ નથી તું, અમેજ જગેજગ એજ ગજાવ્યો!"૧
ભૂત વિલાતિ ભણે "ભુલતો નહિ, ધૂળ કરે તુજ દેશિય દેવા!
દાદને દેશિય વાત બધી, કર રાતને દીશ વિલાતનિ સેવા!
માલ વિલાતિય, ચાલ વિલાતિય, ગાળ વિલાતિ, વિલાતિજ મેવા,
કેક વિલાતિ લિધો બહુ કોડથિ, તો કયમ વે'મ વિલાતિ ન લેવા? ૨
લાકડે માંકડાં, જો, વળગ્યાં તનને મન રોષિ તપસ્વિ પ્રમાણે:
જો, ઉપડયોજ સુથારઘડ્યો પગ, ટેબલ તત્ત્વ ત્રિકાળનું નાણે;
જો થન થેન ઘુમેય સદંન, પ્રસન્ન થઇ જનને પણ તાણે!—
આપનિ આપિ બધી જડતા લિધું આ જનનું મન ચેતન જાણે! ૩
"ભૂમિથિ ભક્તિ ભગાડિ મુકી, જનભાવ ઉરાડિ સમૂદર નાંખ્યો,
દેવને ડુંગર હાંકિ મુકયા, પિતરને પંથ પાધરો મેકજ દાખ્યો,
મંત્ર છુમંતર છૂજ કર્યા, કરિ જોશિનિ ડોશિ શરીખિ માં આંખ્યો,
તે કળજૂગ હળાહળમાં, ત્રણ પાગનિ ટેબલ, તેં રંગ રાખ્યો! ૪
વે'મનું નામ સુણી ભડકે, જુકિ જાણે સ્વધર્મનિ પદ્ધતિ બાધી,
ઇશ્વરના અસ્તિત્વ વિષે પણ પૂર્ણ પ્રતીત નથી ચિત લાધી,
તે સઘળે શુધ ચિત્તથિ પ્રીત લગાવિ તને વિધિપૂર્વક સાધી!
ઓ ત્રણ પાગનિ ટેબલ, તું ત્રણ ભોવનના ધણિથી પણ વાધી! ૫
ટેબલનાં બહુ ભૂત વધ્યાં, થયા ટેબલના ધણિ તો ધણિયાતા,

---

૧. ગયા અંકમાં દશમો આંક એમ છપાયું છે તે છાપનારની ભૂલ છે તેમજ પૂઠા ઉપર એ મહીનાના નામમાં પણ અંગરેજીમાં ભૂલ કીધીછે.

કાખમાં મારિ કૃતારથ ધારિ, જુઓ, જન ધસ્મસતા મસ જાતા,
વાટને બાટ ઉભાં નરનાર સુગાંધ બાળ સદા ગુણ ગાતાં,
રે મધરાત મળી દુખ દેય! ખમાજિ ખમા મુજ ટેબલ માતા!"
"મૂઢ તું ગૂઢ ન ભેદ લહે, જડપૂજકને જડનાંજ વખાણો!
એ પરતાપ અમારો બધો, અવલોકન તો તમ લોક ન જાણો!"
"મેં અવલોકન એક કર્યું, ત્રણ લોક તણો અંગરેજજ રાણો;
મૈમર પીર પેગંબરનેય, પઢાવિ પડાવિ કુરાન પુરાણો.
શો ઉતપાત! ન સાંભળ્યું લાકડે પેશિ શકે કદિ દેવ કે બલા,
માણસમાં પણ પેશિ કદાસર આપે જવાબજ કોક જવલ્લા;
ભૂત ભવિષ્ય બરાબર ભાખિ શકેય બરાબર એકજ અલ્લા;
તો કયમ ટેબલ બોલિ શકેજ? યુરોપના આજ ભુતો પણ ભલ્લા!"
"શું! બદમાશ તું હાસ્ય કરે? મર! મેલિ તનેય જતાજ રહીશું!"
"જાઓ સુખે જવું હોય, તથાપિ શું દેખતિ આંખમાં ધૂળ સહીશું!
ટેબલ છોડિ ધરે મુકિ હાથ અમે સઉ કાજ તમારૂં કરીશું,
સર્વ પ્રકાર સમર્થ અમે, ન અમે શરણું વિજળીનું ચહીશું."

જાણે આપણા દેશમાં વહેમની ખોટ હોયની તેમ ઉપલી કવિતામાં હસી કાઢેલો વહેમ અહીંયા આવીને થોડા વખત સુધી પરોણોપ્રિયજ થઇ રહ્યો હતો. મુંબાઇ, સુરત, અમદાવાદ વગેરે કેટલેએક ઠેકાણે તો લોકોને કેવળ ગાંડાજ કરી મુકયા હતા. જ્યાં જોઇએ ત્યાં ટેબલની વાત. એક કહે મારે ઘેર ટેબલ બોલી, તો બીજો કહેકે મારે ઘેર એવા પરતા પૂર્યા કે ત્યાર તેની વાતજ ન થાય. વેપારીઓ ધંધા રોજગારના લાભ વિષે, વિદ્યાર્થીઓ પરીક્ષાના પરિણામ વિષે, અને સ્ત્રીઓ ગર્ભાધાનના સંભવ અથવા ફળ વિષે પ્રશ્ન પૂછી તેના ઉપર પૂર્ણ ભરોસો રાખી બેધડક વર્તવા લાગ્યા. ટેબલની નિંદા કરનારો મહા નાસ્તિક ગણાવા લાગ્યો. ફકત ટેબલમાતાની માનતા ન મનાઇ એટલુંજ બાકી રહ્યું હતું, અને તે પણ જો 'ઘરકા જમાઇ બેલ બરાબર' એ કહેવત ન લાગતા કોઇ એકનેજ ઘેર ટેબલ હોત, તો થયા વિના ન રહેત. આટલો બધો જેણે પ્રતાપ બતાવ્યો તેની થોડી એક પધરામણી આ પત્રમાં કરવાની અમને જરૂર જણાયછે.

એ વહેમ ફેલાવાનું કારણ એટલુંજ જણાયછે કે તે અમેરિકા ને

યુરોપની છાપ લઇને આવ્યો હતો, અને વીજળીના વાયરા હેઠે વિદ્યાનો વેશ ધારણ કરીને ચાલતો હતો. માણસના મનનું હમેશાં અદ્ભુત તરફ કેટલું એક વળણ છેજ, પણ તે પ્રમાણે આ જમાનાના દબાણથી કેટલા એક વરસ થયા બરાબર થઇ શકતું નહતું. આ બાબતમાં જેની તરફનું દબાણ હતું તે મટી ગયું, એટલે એ વળણ બમણા જોરથી બાહાર પડયું. એની હકીગત નીચે પ્રમાણે હતી.

પ્રથમ તો ત્રણ પાયાની ટેબલ જોઇએ. સીસમની કે ગમે તેની હોય તો ચાલે, પણ તે જેમ હલકી તેમ વધારે સારૂં. એ ટેબલની આસપાસ ત્રણ અથવા વધારે માણસે બેસવું, અને પોતાના આંગળા તે ઉપર પોહોળાં કરીને એવી રીતે મૂકવાં, કે સૌના આંગળા એક બાજાને અડે. એ પ્રમાણે કલાક, અરધો કલાક, કે વખતે બે કલાક સુધી સ્થિર ચિત્ત રાખીને બધા બેસી રેહે,તો એમ કહેવાતું હતું કે તેનો એક પાયો પોતાની મેળે ઉંચો થાય. એમ થતું કે બધા જાણતા કે એમાં પ્રવેશ થયો. પછી તું કોણ છે એમ પૂછતા કે તે રોઝ, બોઝ, મુસા, ઝરથોસ્ત કે વખતે ખૂદ પરમેશ્વરજ છું એમ ટેબલના પગના ટકોરા વડે જવાબ આપતો હતો. એ ટકોરા સમજવાની રીત એવી હતો કે એક ટકોરો પડે તો અંગરેજી એ, બે પડેતો બી, અને ત્રણ પડેતો સી, વગેરે. બીજી ભાષાના અક્ષરમાં તેનાથી વાત કરવી બહુજ અઘરી. તેથી મોટાં છોકરાંઓને જ્યારે ટેબલ માતાને ધૂણાવવાનું મન થતું હતું, ત્યારે તેઓ વધાવાની માફક એમ પૂછતા હતા, કે આ વાતની હા હોય તો આટલા ટકોરા આપજો. અને ના હોયતો આટલા આપજો. એ રીતે તે નામ ઠામ આપે અને પછી સૌ પોત પોતાના સવાલ પૂછવા મંડી જાય. કોઇ પૂછે કે મારા હાથમાં શું છે, કોઇ પૂછે કે આ માળાના કેટલા મણકા છે, કોઇ પૂછે કે મારા બાપનુ નામ શું, કોઇ કહે હું પરીક્ષામાં પાસ થઇ શકે નહિ,વગેરે, વગેરે.

આ પ્રમાણે ઘણે ઠેકાણે વેધ થતો હતો, અને એ જોઇને બધા અદ્ભુત રસમાં ગરક થઇ જાય એમાં કાંઇ ઘણું નવાઇ જેવુ નથી. તેમાં વળી કેટલાના સમજ્યામાં એવું હતું, કે માણસના શરીરની વીજળી ટેબલમાં જાયછે, અને તેથી તે હાલેછે તથા આવા ચમત્કાર કરેછે. ઘણા લોક માંહે પ્રવેશ થાયછે એમ માનતા હતા, અને કેટલાએક એ બેસનાર

માણસના મનનીજ વીજળીની અસરછે એમ સમજતા હતા. મંદવાહક લાકડામાંથી વીજળી શારીતે જઇને અસર કરે એ વાતનો સંદેહ કોઇ-જ મનમાં આણતું ન હતું. એ વાતનો ખુલાસો આપ્યા અગાઉ એ બનાવમાં કેટલી વાત ખરી હતી અને કેટલી વાત જૂઠી હતી એ જાણવાની જરૂર છે. એમાં ચાર સવાલ ઉઠે છે. ૧. એમાં પોતાની મેળે ગતિ આવેછેકે નહિ? ૨. એ જવાબ આપી શકે છે કે નહિ? ૩. જવાબ આપેછે તો ઉભા રહેનારા માણસ જાણી શકે તેવાજ સવાલના, કે ગમેતે જાતના સવાલના? ૪. જે જવાબ આપેછે તે ખરા પડેછે કે નહિ.

રમતિયાળ છોકરા કે ટીખળી માણસો સિવાય ઘણે ઠેકાણે પોતાના મનનો સમાધાનને સારૂ કરેલા પ્રયોગમાં જાણી જોઇને કોઇ હલાવે એ તો સંભવતુંજ નથી. માટે ઉભા રહેનારા માણસો પોતાની મેળે નથી આપતાં તે છતાં તેમાં ગતિ આવે છે એતો કબુલ કરવું જોઇએ. જવાબ આપેછે એમાં પણ કાંઇ સંદેહ નથી. ત્રીજા સવાલનો ખુલાસો અમે છાતી ઠોકીને કહી શકીએ છીએ, કે ઉભારહેનારા માણસો ન જવાબ આપી શકે એવા પ્રશ્નનો જવાબ ટેબલમાંથી નથી મળતો, અથવા મળેછે તો વગર અર્થની ઉરાગઉટાંગની બોલીમાં. ૪ થા સવાલનો જવાબ પણ એવોજ છે. જેના જવાબ ઉભા રહેનારા જાણેછે તે બરાબર પડેછે, અને જેનો તેઓને સંદેહ હોય અથવા જે તેઓ જાણી શકતા નથી તેનો જવાબ ખોટોજ પડેછે. અલબત્ત જેમ પાંચ હાથમાંથી એક કોઇવાર ખરી પણ પડે, પણ તે ઉપરથી કાંઇ એમ ન કહેવાય, કે એ કહેનાર ખરૂં કહેછે. પૂછનાર હોશિયાર હોય,તો અમે કહીએ છીએ, કે અજાણ્યા દશતો શું પણ સો સવાલમાંથી એ એક જવાબ ખરો પડવા ન દે.

ઉપર જે ખરેખરી હકીકત આપી તે ઉપરથી એટલું તો સિદ્ધ થયું, કે એમાં ભૂત કે પ્રેત કાંઇએ નથી, પણ ઉભા રહેલા માણસોના હાથ કે તેના મન એજ એ સઘળું કર્તા હતાંછે. ત્યારે શું તેઓ જાણી જોઇને હલાવે છે? ના, એમ અમારો કહેવાનો અર્થ નથી. ત્યારે શું પેલી વીજળી વડે એ ચમત્કાર થાયછે? વીજળીથી પણ કાંઇ એમ થઇ શકે એમ અમે માનતા નથી. અમે કહીએ છીએ કે ઉભા રહેલા માણસો, પોતાનું મન પણ ન જાણે એવી રીતે ટેબલ હલાવેછે, અને ઉત્તર પોતેજ કડાકડ આપ્યા જાયછે.

ઉપલી ખુલાસો કેટલાએકને નહિ સમજાય, પણ તેને આગાઉથીજ અમે કહાએ છઇએ કે એ સમજવું બહુ બારીક કામછે, અને તેથી અમ આ જરા વધારે વિવેચન કરીએ છઇએ તે ઉપર બરાબર ધ્યાન આપવું. પહેલું તો એમાં, ટેબલ હલાવનારાઓ કહેછે તેમ, શ્રદ્ધાવાળા માણસનું કામછે બીજું એથી વધારે અગત્યનું એ છે કે તે માણસ સો ઉત્સાહી સ્વભાવના જોઇએ. ઉત્સાહી એટલે જેનું મન સહેજ વાતે ઉછાળા મારવા તૈયાર થાયછે. અને જેનાં શરીર એ મનના ઉછાળાને સદા વશ્યછે. સ્થિર બુદ્ધિના અને ગંભીર શરીરના માણસો એ વાત ખોટીછે એમ જાણીને ટેબલ ઉપર ચાર કલાક બેશી રહે, તોપણ એકેપાયો જરા એ હાલનાર નથી એમ અમે આત્રાથી કહાએ છઇએ, પાયોજ હાલશે નહી એટલે પછી સવાલના જવાબ દેશે કે નહિ એ વાતની તજવીજ કરવાની કાંઇ જરૂર નથી, હવે શ્રદ્ધાવાળા અને ઉત્સાહી માણસોથી ટેબલ કેમ હાલેછે તે નીચે સમજાવીએ છઇએ. પ્રથમ તો બેસતી વખતે એ ત્રણ ચાર જણને સૂચના આપી હોયછે, કે ટેબલ પર ભાર મૂકતા નહિ, પણ તમારા હાથ ફૂલ જેવા રાખજો ઉભા રહેછે ત્યારે તો બધા એજ પ્રમાણે બરાબર કરેછે. એમ દશ વીશ મિનિટ ઉભા રહ્યા કે તેઓ થાકવા માંડેછે, અને પછી આપો આપ ભાર મૂકાઇ જાયછે. એમ કરતાં જરા વચમાં સાંભરી આવ્યું કે "ઓ આતો ભાર વધારે મૂકાયો તો" ત્યારે પાછો ભાર ઓછો કરી નાંખેછે, અને એ પ્રમાણે દરેક માણસ વારા ફરતી ઘણી વાર કરેછે. બધા જાણેછે કે અમે ભાર ન મૂકવાની અને બરાબર પ્રયોગ કરવાની તજવીજમાં છઇએ, પણ એનો પરિણામ એ થાયછે, કે ટેબલના દરેક છેડા ઉપર ભાર હરઘડી વત્તો ઓછો થયા કરેછે. એમ કરતાં કોઇ તરફ ભાર બહુ વધ્યો, કે ટપ તેની સામી બાજુનો પાયો ઉચકાવાનો. હવે આ ઠેકાણે શ્રદ્ધાનું કામછે. શ્રદ્ધા રહીત જો માણસો હોય, તો તરત પોતાનો ભાર બરાબર મૂકયો જોઇએ, તેટલોજ મૂકાયછે કે નહિ તેની તપાસ કરશે, એમ કરશે એટલે પેલો ઉપડેલો પગ નિરાશ થઇને પાછો પડશે, અને તેમાંનો એક ટપ બોલી ઉઠશે કે મારો હાથ ભરાઇ આવ્યો હતો તેથી ભાર વધારે મૂકાઇ ગયો હતો. પણ જ્યાં શ્રદ્ધાવાળા માણસો છે ત્યાં કોણ આવું નાસ્તિકપણું કરનાર છે? બધાના દિલ ઉત્સાહથી ઉછળેછે કે "હા ટેબલ ચાલવા લાગી ખરી"

તે બધાનાં મન અને લોહી ઉત્સાહથી ઉછળી રહેછે. કોઇ માણસ તેને જરાં પ્રથમ "હંચે" "નીચે" "બસ" "જલદી" "વધારે જલદી" "શાબાસ," વગેરે શબ્દોથી કવાયત કરાવેછે, અને તે કવાયતની સાથે પેલા માણસોના હાથને પણ કવાયત મળેછે. તેમના હાથને કવાયત મળેછે તે એ, કે ટેબલ ઊંચો થાય ત્યારે પોતાનો ભાર ઓછો કરવાનો, અને નીચે પડે ત્યારે વધારે કરવાનો. તેના હાથને એવી બેમાલમ રીતે કસરત મળેછે, કે જ્યારે "ઉપર" એમ કોઇ હુકમ કરેછે, ત્યારે તેઓ બધા બેમાલમ ભાર ઓછો કરેછે, અને 'નીચે' કહેછે ત્યારે તે ટેબલને દાબેછે. આવી સ્થિતિમાં બધાના હાથ આવી ગયા પછી જે સવાલ પૂછશે તેના જવાબ ઉભા રહેનારની સમજ પ્રમાણે મળવાનાજ. જાણે એમ પૂછયું કે ટેબલ પર કેટલા જણ ઉભાછે અને ચાર જણછે, તો ટેબલને ચોથે ટકોરે બધા પોતાની મેળે પોતે નથી જાણતા એ રીતે પોતાના હાથને અટકાવવાના, અને એ કારણથી જવાબ મળવાનો અને વળી તે ખરો. બધા જવાબનું એ રીતેજ થાયછે,

---

पवनोनां कारण.

બધા જાતના પવનનું મુખ્ય કારણ તો પૃથ્વી ઉપર જૂદે જૂદે ઠેકાણે સૂર્યની તાપ વત્તો ઓછો પડેછે તે છે. જો બધે ઠેકાણે સરખો તાપ પડતો હોત, તો હવામાં ગતિ થવી અશક્યજ હતી. પણ ઉષ્ણકટિબંધમાં સૌથી વધારે તાપ પડેછે, જમીન પાણી કરતાં ગરમીને વધારે સૂસેછે અને વધારે પરાવર્તન પમાડેછે, વગેરે કારણોથી હવામાં ગતિ એવી નિરંતર આવ્યા કરેછે કે પવન ચપળતાનો એક મુખ્ય ઉપમા થઇ પડ્યોછે.

૧. વ્યાપાર પવનના બે કારણછે. ઉષ્ણ કટિબંધમાં સૂર્યનો તાપ વધારે પડેછે તે, અને પૃથ્વીની દૈનિક ગતિ.

ઉષ્ણકટિબંધમાં અને તેને લગતા પ્રદેશોમાં સૂર્યનો તાપ વધારે પડવાથી દુનિયાના બધા ભાગ કરતાં ત્યાંની હવા બહુજ પાતળી થઇ જાયછે, અને તેથી તે ઉંચે ચડેછે ત્યારે તેની જગા પૂરવાને ઉત્તર અને દક્ષિણ તરફથી ઠંડી હવા વિષુવવૃત્ત ભણી દોડી આવેછે. બીજા શબ્દમાં કહીએ, તો સમશીતોષ્ણ અને શીત કટિબંધની ઠંડી હવા ઉષ્ણકટિબંધ ભણી ત્યાં-

નો ઉંચે ચઢી ગએલી હવાની જગા રોકવાને સારૂ ધશી આવે છે તેનું નામ વ્યાપાર પવન. આ રીતે એ પવનને ઉત્તર ગોળાર્ધમાં દક્ષિણ તરફની અને દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં ઉત્તર તરફનીજ ગતિ હોત, તો કાંઇ બીજું સમજાવવાનું બાકી રહેત નહિ. પણ આપણે ઉપર બતાવ્યું છે કે એમ નથી. પવનની એ પ્રથમ ઉત્પન્ન થએલી દિશાને મરડી નાખનાર પૃથ્વીની દૈનિક ગતિછે. જો પૃથ્વી સ્થિર હોત, તો વ્યાપાર પવનની દિશા બરાબર ઉત્તર કે દક્ષિણજ હોત.

એક એ વાત જાણવી જોઇએ કે જ્યારે કોઇ ગમેતે ગોળો ફરતો હોય, ત્યારે તેની મધ્યરેખાઆગળના ભાગમા ઘણામાં ઘણી ગતિ હોવી જોઇએ, અને જેમ જેમ ધ્રુવ તરફ જતા જઇએ તેમ તેમ તે તરફના ભાગોમાં ગતિ ઓછી થતી જવી જોઇએ, કેમકે અમુક વખતમાં વિશુવવૃત્ત આગળના ભાગને ઘણો ચકરાવો ફરવો પડેછે, અને ધ્રુવને કાંઇજ ફરવું પડતું નથી. એ સાધારણ નિયમ પ્રમાણેજ પૃથ્વીના વિશુવવૃત્તને તથા તેને વીંટાએલી હવાને ઘણામા ઘણો વેગ હોયછે, અને જેમ જેમ ત્યાંથી આઘા જતા જઇએ છઇએ તેમ તેમ એ વેગ ઓછો થતો માલમ પડેછે. હવે, જ્યારે ઉષ્ણકટિબંધ તરફ જવાને ધ્રુવ તરફની હવા નીકળેછે, ત્યારે તેનામાં તો જે પ્રદેશોમાં જવુંછે તેના કરતાં વેગ ઓછો હોયછે, અને તેથી પોતાના જડત્વ ગુણ પ્રમાણે તે પછાડી પડી જાયછે, અથવા, જે પ્રદેશમાં તે જઇ પહોંચેછે તેની સાથે તે ફરવા માંડે એટલામાં તો તે પ્રદેશ પોતાની વધારે ગતિને લીધે આગળ જતો રહેછે. એ બધાનો પરિણામ એ થાયછે કે તેને જાણે પશ્ચિમની ગતિ હોય એમ જણાયછે. બાકી, ખરૂં જોઇએ તો એ પવન પશ્ચિમ તરફ જતા નથી; પણ તેની સામા પશ્ચિમ તરફનો પ્રદેશ પોતાની મેળે આવેછે. હવે, આપણે ઉપર કહ્યુંછે કે ઉત્તર ગોળાર્ધમાં દક્ષિણ તરફનો, અને દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં ઉત્તર તરફનો વેગ એ હવાને પોતાની તરફનો છે, અને પૃથ્વીની ગતિ એને પશ્ચિમ તરફનો વેગ આપેછે તેથી એની ખરેખરી ગતિ એ બંને દિશાની વચમાં થાયછે. એટલે વગેરે, ઉત્તર ગોળાર્ધમાં અગ્નિ ખૂણા તરફનો હોયછે, બધા અક્ષાંશ ઉપર પવનની દિશાનો વાંક સરખોજ હોયછે એમ ન જાણવું. જેમ જેમ વિશુવવૃત્તની પાસે એ પવન આવતો જાયછે, તેમ તેમ તે

પશ્ચિમ તરફ વધારે ને વધારે મરડાતો જાયછે. ધ્રુવ આગળથી નીકળે-છે. ત્યારે ઘણું કરીને તેનો વેગ સીધોજ હોયછે, અને ઉષ્ણકટિબંધમાં આવેછે ત્યારે ઘણું કરીને પૂર્વમાંથીજ આવતો હોય એમ જણાયછે. એનું કારણ ખુલ્લુંજ છે. ધ્રુવ આગળ પૃથ્વીનો વેગ બહુજ ઓછો હોય છે, અને ઉષ્ણકટિબંધમાં ઘણોજ હોયછે.

નિત્યવાહી પવનના પ્રદેશની હદ ઉપલી બાજુએ ફરતી રહે છે તેનું કારણ સૂર્યનું ઉત્તરાયણ અને દક્ષિણાયન છે. સૂર્ય જ્યારે ઉત્તર ગોળાર્ધમાં આવે છે ત્યારે એનો તાપ ઉત્તરમાં પ્રથમ કરતાં વધારે દૂર સુધી પહોંચે છે, અને દક્ષિણગોળાર્ધમાં તેટલા અક્ષાંશ સુધી તાપ ઓછો થઈ જાય છે. તેથી ઉત્તરગોળાર્ધમાં નિત્ય પવનના પ્રદેશની હદ ઉંચે વધે છે અને દક્ષિણગોળાર્ધમાં ઓછો થઈ જાય છે. તેમજ જ્યારે દક્ષિણાયનના સૂર્ય થાય છે, ત્યારે દક્ષિણગોળાર્ધમાં એની હદ વધે છે અને ઉત્તરગોળાર્ધ ઓછો થઈ જાય છે તે પણ સૂર્યના ખસવાને લીધેજ.

૨. શાંત વાયુ. વ્યાપાર પવનનું કારણ સમજ્યા પછી કદાપિ કોઈ પ્રશ્ન કરશે, કે ઘણી ગરમીને લીધે નિત્યવાહી પવન થાયછે, તો વિશુવવૃત્તની આસપાસનો પ્રદેશ જ્યાં કે ઘણોજ તાપ છે, ત્યાં તો પવન બિલકુલ શાંત કે અનિયમિતજ રહે છેતેનું કારણ શું. જો બારીકીથી એ કારણોનો વિચાર કરશે, તો એ પ્રશ્ન પૂછનાર પોતેજ પોતાના મનનું સમાધાન કરી શકશે ગરમીજ નિત્યવાહી પવનનું કારણ નથી પણ આસપાસના પ્રદેશ કરતાં ત્યાં વધારે ગરમી વધારે પડે છે એ કારણ છે. જો દુનિયાના બધા ભાગમાં કદાપિ આફ્રિકાના રણો જેટલો તાપ બધે સરખોજ પડતો હોત, તોપણ પવનની એકે લહેર ઉત્પન્ન થાત નહિ. વત્તો ઓછો તાપ પડે છે તેથીજ પવન પેદા થાય છે. હવે વિશુવવૃત્તની બંને દિશાએ થોડા એક અંશ સુધી ઘણોજ તાપ પડે છે તથાપિ તે બધે ઠેકાણે સરખોજ છે, અને તેથી ઉત્તર દક્ષિણની હવાને ત્યાં ધસી આવવાની જરૂર રહેતી નથી, આસપાસથી આવનારી હવા પણ તેટલીજ ગરમ અને પાતળી છે તેથી તે પોતેજ થોડી થોડી ઉંચે ચડે છે, એ શાંતવાયુના પ્રદેશમાં વ-ખતે શ્વાસ લેવાનું પણ અઘરૂં પડે છે તે એ કારણને લીધેજ.

એ પટો એ સૂર્યની સાથે ફરે છે તેનું કારણ, પણ નિત્યવાહી પવ-

નના પ્રદેશના ફરવાનું કારણ સમજાવ્યું તેજ.

નિત્યવાહી પવનના પ્રદેશમાંથી શાંતવાયુના પ્રદેશમાં આવતાં થોડો એક પ્રદેશ વચમાં આવેછે ત્યાં પવનનું કાંઈ ઠેકાણું નથી.

૩ સમયવાહી પવનનું કારણ જમીન અને પાણીની જુદી જુદી ઉષ્ણતાવાહનશકિત છે. જમીન બહુ જલદીથી ગરમીને ચૂસે છે, અને બહુ જલદીથી પાછી કહાડી પણ નાંખે છે. પાણીમાં ગરમી જલદી જતી પણ નથી, અને ગઈ તો જલદીથી પાછી નીકળી શકતી નથી. તેથી સમુદ્ર તથા તેના કિનારાપરના દેશનું ઉષ્ણતામાન બહુ જુદું જુદું થાયછે, અને ઉષ્ણતાનું માન ફર્યે કે પવન થાય એતો આપણે પ્રથમજ સમજાવી ચૂકયા છઇએ.

મોસમનો પવન. બધા મહાસાગરો કરતાં હિંદી મહાસાગરનો વિસ્તાર ઘણો થોડો છે, અને તેની ઉત્તરે જે જમીન આવી છે તેનો પૂર્વ પશ્ચિમ ફેલાવો ઘણો છે. પહેલાં કહ્યુંછે તે ઉપરથી સહેજ માલમ પડશે કે શિયાળામાં તો આ પવનની અને વ્યાપાર પવનની દિશા એકજ છે. ઉન્હાળામાં એ દિશા બદલાઇને ઉલટી થઈ જાયછે, અને એ ફેરફાર થવાનું કારણ એ ઉન્હાળોજ છે. ઉન્હાળામાં તાપ બહુ પડેછે ત્યારે તે દહાડામાં સમુદ્ર કરતાં જમીન વધારે ગરમ થઈ જાયછે, અને તેથી ત્યાંની હવા સમુદ્ર ઉપરની હવા કરતાં વધારે પાતળી થઈ જાય છે. એ રીતે એશિયાખંડના દક્ષિણે કિનારાપરના દેશોની હવા હિંદીમહાસાગર ઉપરની હવા કરતાં પાતળા થાય છે. અને તેથી તે ઉપર ચડે છે ત્યારે તેની જગા પૂરવાને હિંદીમહાસાગર ઊપરની એટલે દક્ષિણ તરફની હવા તે દેશોમાં આવવાને નીકળેછે. પણ એનો વેગ તો જે મુલકમાં જાયછે તેના કરતાં પૂર્વમાં જવાનો વધારે છે, અને તેથી તે પશ્ચિમમાંથી આવતો હોય એમ જણાયછે. આ બે કારણો ભેગાં થવાથી એ પવનની દિશા નૈરૃત્ય બાણીની થાયછે. દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં એથી ઉલટું થાયછે તેનાં કારણ પણ એવાંજ છે.

આફ્રિકાને પશ્ચિમ કિનારે અને બીજા દેશોના પણ કિનારા આગળ મોસમનો પવન થાયછે તેનું કારણ પણ ઉપર સમજાવ્યું તેવુંજ જાણવું. હિંદીમહાસાગરના ઘણા ભાગમાં મોસમનો પવન થાયછે માટે એ હિંદીમહાસાગરનો પવન વિશેષે કરીને કહેવાયછે.

દરિયાઈ અને જમીનની લહેર. જેમ મોસમના પવનનો સંબંધ ઋતુભેદની સાથેછે, તેમ દરિયાઈ અને જમીનની લહેર રાત દિવસના ભેદની ઉપર આધાર રાખેછે. વર્ષના જેમ એક અરધા ભાગમાં વધારે તાપ પડેછે અને બીજા અરધા ભાગમાં ઓછો પડેછે, તેમજ એક દિવસમાં પણ હમેશાં થાયછે; અને એ કારણને લીધે તેવોજ ફેરફાર પવનમાં થાય એ સ્વાભાવિક છે. દહાડે જે તાપ પડેછે તે જમીન ચૂસી લઇને હવામાં ફેંકેછે, અને પાણી પોતાની પાસેજ રહેવા દેછે. એ કારણથી દહાડે જમીન ઉપરની હવા ઘણીજ ગરમ અને પાતળી થઈ જાયછે. તે પાતળી થઇ થઇને દહાડાના છેલ્લા ભાગમાં ઉપર ચડવા માંડેછે, અને તેની જગોપર દરિયા તરફની ઠંડી હવા આવેછે. એમ આખી રાત જમીન દહાડે લીધેલી ગરમી હવામાં ફેંક ફેંક કર્યા કરેછે, અને તે એટલે સુધી કે પાછલી રાતે તે પાણી કરતાં પણ ઠંડી થઇ જાયછે; અને તે ઠંડી થઇ, એટલે તે ઉપરની હવા પણ ઠંડી થઇ જાયછે. એ વખતે દરિયા ઉપરની હવા એના કરતાં કાંઇ વધારે ગરમ હોયછે, અને તેથી જમીન તરફની હવા દરિયા તરફ જાયછે. બપોર અને મધરાત પછી થોડો એક વખત એ ગતિ બંધ પડેછે અને પછીથી બીજી જાતની લહેર પ્રવેશ કરેછે.

મોટી નદીઓને કિનારે પણ સાંજ સવાર એ કારણને લીધેજ લહેર આવેછે.

૪. **સ્વચ્છંદવાહી પવન.** વ્યાપાર પવનની હદ મૂકી આપણે આગળ જેમ જેમ ચાલતા જઇએ, તેમ તેમ હવાને ગતિ આપનાર જે સૂરજની તાપ તે બહુ નબળો પડતો જાયછે. તેમજ રાતને દહાડાની લંબાઇમાં જૂદી જૂદી ઋતુમાં ફેર વધારે પડતો જાયછે. તેમજ વળી ઉત્તર ગોળાર્ધમાં તો એ ઉપલા અંક્ષાશોમાં જમીન બહુજ આવીછે. વાતાવરણમાં ફેરફાર કરનાર જે વીજળી તેનું જોર પણ બહુ ચાલેછે. માટે આવાં આવાં અનેક કારણો એકઠાં થવાથી હવાને વખતે વખતે એવી જૂદી જૂદી તરેહની ગતિ મળેછે કે તેનો એક નિયમ કદી પણ બંધાઈ શકે નહિ. તે છતાં એ પવનો નિયમ રહીત આવેછે એમ ન સમજવું. તેનાં કારણો તો અવશ્ય છેજ, અને તે કારણોને અનુસરીનેજ હિસાબસર એ પવનો આવેછે, પણ કહેવાની મતલબ એટલી કે તે કારણો એવાં વિવિધ

પ્રકારના છે કે માણસથી તેનું હમેશાં ખરાખર પ્રથક્કરણ થઈ શકતું નથી.

ઉચ્ચ અક્ષાંશનો પવન. ઉષ્ણકટિબંધમાં તપીને ઉંચે ચઢી ગઈ હતી તેજ હવા આ છે. તે ધ્રુવ તરફ શા કારણથી ચાલીને ગઈ તેની સમજુતી આ પ્રમાણે છે. એ હવા પ્રથમ તો ઉંચે ચઢી, અને તેની જગા ખાલી પડી તે પૂરવાને સારૂ પૃથ્વીની સપાટી ઉપરની હવા ધ્રુવ બાજુથી ત્યાં ખેંચાઈ આવી એતો આપણે સમજાવી ગયા. હવે જે ઠેકાણાની સપાટી ઉપરથી હવા ઉષ્ણપ્રદેશમાં આવી તે ઠેકાણે જે જગા ખાલી પડી તે પૂરવાને સારૂ ત્યાંની ઉંચેની હવા નીચે ઉતરશે, અને તે આકાશમાં ઉંચે તેની જે જગા ખાલી પડશે તે પૂરવાને સારૂ ઉષ્ણકટિબંધમાં જે પેલી હવા ઉપર ચઢી ગઈ છે તે ધશીને ત્યાં આવશે. એ રીતે ખરેખરૂં જોઇએ, તો ઉષ્ણપ્રદેશના તાપને લીધે હમેશાં વાતાવરણમાં બે પ્રવાહ ચાલ્યા કરે છે:—એક પૃથ્વીની સપાટી ઉપર ધ્રુવથી વિષુવવૃત્ત તરફ જનારો ઠંડો પવન, અને બીજો વાતાવરણના ઉપલા ભાગમાં વિષુવવૃત્ત બાજુથી ધ્રુવ તરફ જનારો [1]ગરમ પવન. પેહેલા પ્રવાહ વિષેતો આપણે પ્રથમ વિસ્તારથી બોલી ચૂક્યા છઇએ, હવે આ બીજો પ્રવાહ જેમ જેમ ઉષ્ણપ્રદેશથી આઘો જતો જાય છે, તેમ તેમ તેની ગરમી આસપાસ વેહેંચાઈ જઇને ઓછી થતી જાય છે, અને તે પોતે ધીમે ધીમે તે કારણથી નીચે ઉતરતો જાય છે. ૨૮ કે ૩૦ અક્ષાંશ આગળ તે પૃથ્વીની સપાટી ઉપર ખરાબર આવી પહોંચે છે, અને તેને વિષુવવૃત્ત તરફ જનારો સપાટી ઉપરનો પવન ત્યાં સામો મળે છે. એ બંનેના સામસામા વેગને લીધે એ ઠેકાણે શાંતતા માલમ પડેછે, કે તોફાની થાયછે.

પણ આ પવનનો વેગ સીધો ધ્રુવ તરફ ન રેહેતા, પૂર્વ તરફ મરં·

[1]ઉપલા વાતાવરણમાં નીચે કરતાં વિરૂદ્ધ દિશાનો પવન ચાલે છે એનાં ઘણા પ્રત્યક્ષ દાખલા પણ મળે છે. ટેનેરીફના શિખર ઉપર (૧૨૦૦૦ ફૂટ ઉંચાઇએ) જે પવન માલમ પડે છે તેની દિશા તળેટી આગળ જે બાપર પવન ચાલેછે તેથી ઉલટી હોયછે. તેમજ વેસ્ટ ઇંડિસના જ્વાળામુખીઓમાંથી વખતે ધૂળ ઉડીને પૂર્વમાં સેંકડો કોષ દૂર સુધીના વહાણમાં જઈ પડેછે.

ડાઈ જાય છે તેનું કારણતો ખુલ્લુંજ છે. એનો પૃથ્વીની સાથે ફરવાનો વેગ વધારે છે, અને તેથી જે ભાગમાં તે જાય છે તેના કરતાં તે આગળ પૂર્વમાં વહેલો દોડી જાય છે.

ધ્રુવ તરફનો પવન. ઉષ્ણપ્રદેશની હવા ઉંચી ચઢી ગયાથી ખાલી પડેલી જગા પૂરવાને ધ્રુવ તરફથી જે હવા આવવા નીકળે છે તેજ એ. થોડે લગીતો એનો દિશા ઘણું કરીને ઉત્તર કે દક્ષિણ જે હોયછે તેજ રહે છે, અને એમ રહે છે ત્યાં સુધી એજ મથાળે-લખેલા નામથી ઓળખાય છે. એજ હવા આગળ જતાં વ્યાપાર પવનમાં ભળી જાય છે, પણ તે વખતે વ્યાપાર પવન કહેવાય છે, અને એની દિશા પશ્ચિમ તરફ ઘણી મરડાઈ ગએલી હોય છે

વંટોળિઓ. એનું મુખ્ય કારણ સામસામી દિશાના પવનનું મળવું છે. તેમજ પર્વત વગેરે કાંઈ અંતરાય નડ્યાથી પણ એ જાતનો પવન થાયછે.

कॅळवणीखातानी खबरो.

જા. નંબર ૧૩૮ સને ૧૮૭૨-૭૩.

પ્રાંત કચ્છની નિશાળોમાં તા. ૧ લી અગષ્ટ ૧૮૭૧ થી તા. ૩૧ મી જુલાઈ ૧૮૭૨ સુધીમાં જે ઇનામો આપાયાં તેની યાદી.

શ્રીભૂજનગરની દરબારી કન્યાશાળામાં ભૂજના સદ્ગ્રહસ્થો તથા મેહેતા નથુ માધવજી તથા વકીલ ભવાનીદાસ તથા શ્રીનારાયણસરના બ્રહ્મચારીજીના ચેલા કૃષ્ણદાસે નિશાળની પરિક્ષા લઈ કન્યાઓને ૩૨-૮-૦ની મીઠાઈ વહેચી તા. ૨૩-૮-૭૧.

શ્રીભૂજનગરની આલફ્રેડ હાઇસ્કુલમાં અત્રેના મહારાજાધિરાજ મીરજાં મહારાઓશ્રીસર પ્રાગમલજી જી. સી. એસ. આઈ તથા પોલીટિકલ એજન્ટ મહેરબાન કર્નલ લાસાહેબે તથા બીજા સદ્ગ્રહસ્થો પધારી પરીક્ષા કરી મહારાઓશ્રીએ નીચેની સ્કુલોમાં તેની સામે જણાવ્યા પ્રમાણે ઇનામ તથા મીઠાઇ વહેંચી તા. ૧૯-૯-૭૧

૩૧૭-૦-૦ ઇનામ આલફ્રેડ હાઇસ્કુલમાં.

૪૩-૦-૦ ભૂજની ગુ. નિશાળમાં ઇનામ.
૧૦૪-૦-૦ ઇનામ કન્યાશાળામાં.
૩૪-૦-૦ ભૂજની એ. વ. સ્કુલમાં.
૫-૦-૦ મીઠાઇ ભૂજની ગુ. નિશાળમાં.
૮ ૦-૦ મીઠાઇ કન્યાશાળામાં.
૩૨૧૧-૦-૦

શ્રીભૂજનગરની દરબારી કન્યાશાળામાં અજેના એક્ટીંગએડિ'ગ દિવાને ખાનબાહાદુર ઓચ્છવરામે પોતાની દીકરીને નિશાળે ભણવા બેસાડી કન્યાઓને રૂ૨-૦-૦ ની મીઠાઇ વેહેંચી. તા. ૮-૧૧-૭૧.

શ્રીમાંડવીની દરબારી એંગ્લોવર્નાક્યુલર સ્કુલમાં શ્રીયુવરાજના શ્રી ભ્રાત્રિ મકનજીના બાપ જેરાજ મકનજીએ પધારી પરીક્ષાલઇ નીચેની સ્કુલમાં તેની સામે જણાવ્યા પ્રમાણે છોકરાઓને ચોપડીઓનું ઇનામ તથા મીઠાઇ વેહેંચી તથા મેહેતાજીઓને ઇનામ આપ્યું તા. ૨-૧-૭૨.

૩૨૦-૪-૦ ઇનામ એ વ. સ્કુલના છોકરાને.
૨૩-૪-૦ પસ્ફાનવિદ્યાલયમાં ઇનામ છોકરાઓને.
૬-૮-૦ તે સ્કુલના માસ્તરોને ઇનામ.
૨-૧૨-૦ તે નિશાળના મેહેતાજીઓને ઇનામ.
૫૨-૧૨-૦

શ્રીમાંડવીની દરબારી એંગ્લોવર્નાક્યુલર સ્કુલમાં બાબા જાલમસિંગજીએ પરીક્ષાલઇ નીચેની સ્કુલોમાં તેની સામે જણાવ્યા પ્રમાણે પુસ્તકોનું ઇનામ છોકરાઓને વેહેચવું તથા ત્યાર બાદ મીઠાઇ વે'હેચી. તા ૧૯-૨-૭૨.

૧૯-૦-૦ એ. વ. સ્કુલના છોકરાઓને ઇનામ.
૨૫-૪-૦ ખ્વાફાન વિદ્યાલયના છોકરાને ઇનામ.
૩૪૪-૪-૦

શ્રીઅંજારની દરબારી ગુજરાતી નિશાળમાં ત્યાંના નાયાબેન મેહેતા બાવાભાઇ તથા કારભારી તથા મહાજન તરફથી રૂ૫-૪-૦ નું ઇનામ વેહેચાયું તા. ૨૪-૨-૭૨. ——— અપૂર્ણ.

જા. નંબર ૨૭

નિશાળનું નામ.	રૂપીઆ.	કોણે વેહેચ્યું.
પાલણપુરની ગુ. ની.	૧૦-૦-૦	મેહેરબાન હાસ સાહેબ, આસિસ્ટંટ પોલિટિકલએજંટ રેવાકાંઠા અને સુપરીનટેનડેન્ટ આવ નેટીવસ્ટેટસ્ના,

ઘોલાવની ગુ. ની.	૨-૦-૦	દેવધડ સ્વસ્થાનના પોલિસઇન્સ્પેક્ટર આજમ ફતેખાં નથેખાંએ
શીમળીઆની ગુ. ની.	૩-૦-૦	સદરહુ સાહેબે.
રામપટેલના મુવાડાની ગુ. ની.	૦-૮-૦	મોજણીદાર ભવાનીશંકર વજેરામ.
પીપલોદની ગુ. ની.	૧-૪-૦	દેવધડસ્વસ્થાનના પોલિસ ઇન્સ્પેક્ટરે આજમ ફતેખાં નથેખાં.
માંડવાની ગુ. ની	૩-૦-૦	રાજેશ્રી રણછોડભાઈ ત્રીભોવન વહીવટદાર. આસોદના. રાજેશ્રી નાતમરામ બાળમુકંદદાસ તીલકવાડાના ફોજદાર. કારકુન ગિરધરલાલ ગુણવંતરાજ. કારકુન છોટાલાલ દ્વારકાંદાસ. કારકુન પ્રેમાનંદ જગજીવન.
સોહારાની ગુ. ની.	૯-૧-૦	ઠાકોરશ્રી. નારસીંગજી પ્રતાપસીંગજી. ઠાકોરશ્રી. સામતસીંગજી પ્રતાપસીંગજી. ઠાકોરશ્રી પ્રથમસગીંજી પ્રતાપસીંગજી ઠાકોરશ્રી માધવસીંગજી જેસીંગ બાવા. કુંવરજી સાહેબ જશવતસીંગજી નારસીંગજી. કારભારી મોતીલાલ કાળીદાસ. કારકુન લલ્લુભાઈ રૂપચંદ. કારકુન લલ્લુભાઈ ભોગીલાલ. કારકુન મોતીલાલ નંદલાલ. શેઠ ઇશ્વરદાસ રઘનાથદાસ. શા. કાહાનદાસ ગોપાળજી. શા. ભગવાનદાસ ગોવિંદજી. પારેખ. લલ્લુભાઈ નરોતમદાસ. પારેખ. હરગોવન જગજીવનદાસ ગોર. ભીખાભાઈ વનમાળીભાઈ. શા. હરિવલ્લભ મેહેચરદાસ. શા. હરિલાલ રણછોડદાસ. પટેલ અનુભાઈ ધરમદાસ ગામટી. જે ઉપરા તાબે સ્વસ્થાન સીહોરના.

ગરબાડા. ૪-૦-૦ પંચમહાલના ડી. ડીપુટી કલેક્ટર રા
વ સાહેબ પ્રાણલાલભાઈ મથુરાં-
દાસજી.
પંચમહાલના ડી. ડીપુટીકલેક્ટર સા-
હેબના શીરસ્તેદાર કૃષ્ણરાવ માધવ-
રાવ.
પટેલ કાનજી નાયુ.

તા. ૨૫-૭-૭૨. મુ. ગોધરા. Lalbhai Rupram,
આ. ડીપુટી. એજ્યુ ઇન્સ્પેક્ટર પાં રે મ.

જા. ના. ૬૧૨ શા. ૧૮૭૨-૭૩

પ્રાંત કાઠીઆવાડની તમામ નિશાળોમાં માહે એપ્રિલ સન ૧૮૭૨ થી માહે માર્ચ સન ૧૮૭૨ સુધી જે ઇનામ વહેંચાણું તેનું પત્રક.

નંબર.	ગામનું નામ.	કોના તરફથી ઇનામ વહેંચ્યું.	મેહેતાજી ને ઇનામ.	છોકરાંને ઇનામ.
૧	૨	૩	૪	૫
૧	ધ્રાંગધ્રા.	જાડેજા વખતસંધજી.	૦-૦-૦	૫-૦-૦
		મહારાજા શ્રી રાજ સાહેબ તરફથી. ફર્સ્ટ આસિસ્ટંટ પોલિટિકાલ એજંટ મેહેરબાન જોરડીન સાહેબે તથા દરબારી મંડળ સહીત પરીક્ષા લઇને.	૧૦-૦-૦	૧૦-૦-૦
		કુમાર શ્રી રઘુનાથસંગજી.	૦-૦-૦	૮-૦-૦
		રાજેશ્રી વૈદ અંબાશંકર બાબાભાઈ.	૦-૦-૦	૬-૦-૦
		રાજેશ્રી સંપતરામભાઇ.	૦-૦-૦	૨-૦-૦
		ગઢવી મૂલુ પ્રભુદાસ.	૦-૦-૦	૪-૦-૦
૨	ચુડા.	મેહેરબાન ઠાકોર સાહેબ.	૦-૦-૦	૪-૦-૦
૩	હડાલા.	અત્રેના તથા ખજોળના આજમ થાણદાર સાહેબોએ મળી વહેંચ્યું.	૦-૦-૦	૨-૦-
૪	પછમ.	હડાલાના આજમ વહીવટદાર સાહેબ તથા રૈયતે મળી.	૦-૦-૦	૧૫-૦-
૫	મોટીલા.	કારકુન દુલેરાય.	૦-૦-૦	૦-૮-

ઍડની ગમે તે નિશાળોના માસ્તરોને ફરમાવવામાં આવેછેકે તેઓના ગામની પાસે કોઈ કલેક્ટર સાહેબ અથવા આસિસ્ટંટ કલેક્ટર સાહેબની સવારી આવી હોય ત્યારે તેઓએ તે સાહેબોની આગળ હાજર થવું.

૨. જો કલેક્ટર સાહેબ અથવા આસિસ્ટંટ કલેક્ટર સાહેબ નિશાળમાં આવે, તો મહેતાજીએ રેજીસ્ટર, કાટેલોગ અને છેલ્લી પરીક્ષાનું પરિણામ તે સાહેબની તપાસને માટે ટેબલ ઉપર રજુ કરવું. જો બીજા કાગળો અથવા દફતરો માગે તો તેપણ હાજર કરવા જોઇએ.

સુરત. G. BUHLER.

૯ મી સપટેમ્બર ૧૮૭૨ ——— એ. ઇ. ઈ. પ્ર.

પુસ્તકોની પહોંચ. ચિત્રપોથી, બનાવનાર માણેકલાલ જમનાદાસ, પૃષ્ટ ૫૪, અને કિંમત ત્રણ આના. આવી ચોપડીની ઘણી ખોટ હતી. કેળવણીમાં ચિત્રની સમજ એ એક જરૂરનો ભાગછે, અને બાળકને એના જેવું બીજું કાંઇ રમુજી લાગતું નથી. આ પોથીમાં પાને પાને જાનવર વગેરેના ચિત્રછે અને તેની નીચે થોડો તેનો હેવાલ લખેલોછે.—ભૂગોળ ભાગ ૧લો, બનાવનાર મધુવચરામ બાળવચરામ, પૃષ્ટ ૧૩૭, કિંમત ત્રણ આના મી. મધુવચરામે કવિતાના બે પુસ્તક રચ્યાછે, અને હાલ વકીલાતનો ધંધો કરતાં છતાં આવી જાતની ચોપડી કહાડી શકાય એ આશ્ચર્ય જેવુંછે. આ ભાગમાંયૂરોપ તથા એશિઆ ખંડનું વર્ણનછે, અને એનો વિશેષ ગુણ એ છે કે પ્રત્યેક સ્થળને લગતો ઇતિહાસ આપ્યોછે. કદના પ્રમાણમાં કિંમત બહુજ થોડીછે. The superior school summary, by Chistee Nizamoodin. એમાં એક ઉચ્ચારના પણ જુદા જુદા અર્થના ઘણા ઇંગરેજી શબ્દોને વાક્યમાં ગોઠવ્યાછે. એ વિચાર સારોછે, અને એ વાક્ય એકઠાં કરતાં ઘણી મહેનત પડી હશે. વિદ્યાર્થી આવો ઉદ્યોગ કરે એ ઘણું સંતોષ કારક છે.—કાઠીયાવાડ દ્વીપકાની ભૂગોળ, બનાવનાર મહીપતરામ નથુભાઇ, પૃષ્ટ ૭૮, કિંમત ૬ આના. એમાં કેટલી એક નવી હકીકત પણ છે.—એશિઆ ખંડનું ભૂગોળ, બનાવનાર બહેચરભાઇ તારાચંદ અને ગંગાશંકર હરગોવન. પોતાની તરફનું કાંઇ પણ નવું આપવાનું ન હોય તે છતાં ચોપડીઓ કહાડવાની ટેવ હાલ ઘણી પડીછે તેનો આ એક દાખલો છે.—ગુજરાતીઅંગ્રેજી ચોપડીના અર્થ, બનાવનાર ફકીરભાઇ કેશવદાસ, પૃષ્ટ ૬૬, કિંમત ૭ આના.—હોપકાવળી બનાવનાર મહેતાજી લલ્લુભાઇ મોતીરામ. કિંમત ૧ આનો.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

NOVEMBER-DECEMBER 1872

પુસ્તક ૧૧ મું. નવેંબર-ડીસેંબર સન ૧૮૭૨. અંક ૧૧-૧૨મો.

ગિરા ... મોંઘું મુલ, નામ તેમ જે સમાં—
કર અંતે મનરંજની, ખરી પ્રીતિ ધરિ હામ.

અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ઠ.	Contents.	Page.

(કેળવણીખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ મધ્યે ભાઈ ... યુનાઈટેડ પ્રિંટિંગ અને
જનરલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ ઉદયરામે છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

(મુલ વરસે રૂ ૧, અગાઉથી)

गूजरात शाळापत्र.

પુસ્તક ૧૧ મું. નવેંબર-ડીસેંબર સને ૧૮૭૨. આંક ૧૧-૧૨ મો.

मेघदूत काव्य.

होय हिमाचळ उपतट उपर जे जे विशेष[1] ते जोइ,
बळिनियमन[2] तत्पर वामनना शामपाद समहोइ,
पेस तुं [3]क्रौंचनि बारि;

૬૪. ૧. જોવા લાયક.—૨. બળીરાજાને બંધન કરવા તત્પર થએલા વામનજીના કાળા પગ જેવો તું થઈને ઇત્યાદિ. બળીરાજાએ દેવતાઓને જીતીને સ્વર્ગમાંથી કાહાડી મૂક્યા હતા, અને પોતાનો અમલ નિશ્ચળ કરવાને સો અશ્વમેધ કરવા મંડ્યો હતો. તેથી એનું પ્રબળ તોડવાને તથા સોમા અશ્વમેધમાં ભંગ પાડવાને વિષ્ણુએ વામનાવતાર ધારણ કીધો હતો. કશ્યપને પેર દેવતાઓની મા અદિતિને પેટે જન્મ લીધો. એનો બાંધો ઘણોજ ઠીંગણો અને નાનો હતો તેથી એનું નામ વામન પડ્યું. પાંચ વર્ષની ઉમરે વેદશાસ્ત્રમાં પારંગત થઈને બળીરાજા જે કે સોમ યજ્ઞની પૂર્ણાહુતિ કરવાની તૈયારીમાં હતો તેની પાસે યાચના કરવા ગયા. બળીરાજાના ગુરૂ શુક્રાચાર્યે તો એને ન આપવા દેવાની ઘણીએ તજવીજ કીધી, પણ એ દાનશીલ રાજાએ નમાન્યું, અને ત્રણ ડગલાં પૃથ્વી એણે માગી હતી તે આપવાને જળ મૂકવા સારૂ ઝારી હાથમાં લીધી. એ વખતે પણ શુક્રાચાર્ય ભમરો થઈને ઝારીમાં ભરાયા અને વામને દર્ભની શેરવડે ક્યારો કાહાડવાના નિમિત્તે તેની આંખ ફોડી નાખી તેથી કાણા થયા. બળીએ વામનના હાથમાં જળ મૂક્યું કે તુરતજ પોતે વૈરાટ રૂપ ધારણ કીધું. એક પગે પૃથ્વી અને બીજે પગે આકાશ રોકીને "ત્રીજા પગની જગા આપ" એમ ક્રોધથી પોકારવા લાગ્યા. ત્રીજો પગ બળીની છાતી ઉપર મૂકવાને ઉંચો કીધો છે તે સમયનું આ ચિત્ર છે. મેઘને કહે છે કે તું આ બારીમાં પેસીશ ત્યારે તારો આકાર પણ આવોજ થશે.—૩. ક્રૌંચ ક્યાં છે તે જણાતું નથી, પણ હીમાળય પર્વતમાંથી ટીબેટમાં જવાની કોઈ ખિંડ અથવા બારી નેળ જણાય છે.

[4]प्रति वर्षे आवे जाय ज्यांथी हंसनि स्वारी;
जे [5]भृगुकुळदीपक देवना यशनी खरि [6]बारी! ६४

त्यांथि निकळि कर [1]ऊंचे ऊंचे उत्तर देश प्रवास;
थानुं परोणोप्रिय तुं प्रीते जइने श्री [2]कैलास:—
[3]जो तेडेछ तने ते!

---

૪. જ્યાંથી એટલે જે ક્રૌંચનામની ખિંડમાંથી દરવરસે હંસના ટોળા જાય છે અને આવે છે. માન સરોવરથી ચોમાસું વીતે હિંદુસ્તાન તરફ આવે અને ચોમાસા આવવા માંડે કે માન સરોવર તરફ પાછા જાય.—૫. પરશુરામ. એ ભૃગુકુળમાં જમદગ્નીના પુત્ર એ પણ વિષ્ણુનો અવતાર ગણાય છે. અને એણે એકવીસવાર પૃથ્વી નક્ષત્રી કરીને બ્રાહ્મણને દાનમાં આપી દીધી હતી. એ ઉપરથી એને કવિ ભૃગુકુળનો દીવો કહે છે.—૬. એવું કહે છે કે પરશુરામ શિવજી પાસે કૈલાસમાં ધનુર્વિદ્યા ભણવા ગયા હતા. ત્યાંથી ભણીને પાછા આવે છે એટલામાં એને કાર્તિકેય સ્વામી સાથે પોત પોતાના સામર્થ્ય વિષે કાંઈ વાદ વિવાદ થયો અને તે ઉપરથી સામો ક્રૌંચ પર્વત હતો તેમાં પરશુરામે મંત્ર ભણીને એક બાણ એવું માર્યું કે તેમાં એક મોટી ખિંડ પડી રહી. ક્રૌંચ ખિંડની ઉત્પત્તિની આ કથા ઉપર નજર રાખીને કવિ કહે છે કે એ તો પરશુરામની કીર્તિની ખરેખરી સાક્ષાત બારી છે. કહેવાની મતલબ એ કે પરશુરામ પૃથ્વી નક્ષત્રી કરવાને પ્રથમ એ બારીમાં પોતે નહોતા આવ્યા પણ તેનો યશજ એ પર્વત ફાડીને ભરતખંડમાં આવ્યો હતો.

૬૫. ૧. ટીબેટની સપાટી દુનીયામાં સૌથી ઉંચી છે તેથી અહીંયાં કવિ ઉંચે ઉંચે જવાનું કહે છે તે વાજબીજ છે.—૨ હીમાળયની ઉત્તરે થોડે એક દૂર એ નામનો પર્વત છે.—૩ એમ કહેવાય છે કે કૈલાસનું શિખર હમેશાં ડોલ્યાં કરે છે અને તે ઉપરથી અત્રે ઉત્પ્રેક્ષા કીધી છે કે "લે લે, તને ડોકું ધુણાવીને બોલાવે છે."

डगमग डोलता शृंगनी शी शोभा छे!
*वीसभुजना बळथी सांधा रे जेना खसक्याछे.

चकचकती उज्वळ बाजुओ [1]जेनी बर्फे रोज,
[2]दर्पण जे देवांगनानुं, दाबके वदन [3]सरोज;
लीला लखाए जेमां.

બાકી એ વાત તો ખરી છે કે દુનિયામાં કેટલાએક ખડકો એવા થાય છે કે તે જરા જોરે ઠોકવાથી ચકર ચકર કરે છે અને ગમે તેટલા માણસ મળે તોપણ તે ઉખડી તો નજ શકાય. એવી તરેહનો એક નાનો ખડક ઈંગ્લાંડના કાર્નવાલ પ્રગણામાં પેનઝાન્સની પાસે છે. તેમજ મહાબળીપુર આગળ પણ એવો ચમત્કાર જોવામાં આવે છે. કૈલાસના શિખરને એમ છે કે નહિ તેનો હજી કોઈએ શોધ કીધો નથી.—૪. વીસભુજવાળો તે રાવણ. ઉપર જે ફરતા ખડકની ગુણ કહી તે ભિન્ન કૈલાસ સંબંધી પુરાણમાં એવી કલ્પના કરી છે કે એક સમે રાવણ મહાદેવના દર્શન સારૂ કૈલાસમાં ગયો ત્યારે તેને નંદિકેશ્વર પોળીઆએ અટકાવ્યો અને તે ઉપરથી રકઝક છતાં એ ક્રોધમાં કૈલાસ પર્વતને ઉપાડી ડોલાવવા લાગ્યો એટલામાં મહાદેવ જાગ્યા અને એવા જોરથી પગ ઠોક્યો કે એ પર્વત પાછો પૃથ્વીમાં સજ્જડ થઇ ગયો. અને તેની તળે પેલો ઉન્મત્ત રાવણ પણ દબાયો. હજાર વર્ષ પ્રાર્થના કરી ત્યારે તેને છોડ્યો. પણ તે વખતથી એ પર્વતના સાંધા એવા ખસી ગયા છે કે તેના શિખર ડગમગ ડોલ્યા કરે છે.

૬૬. ૧. કૈલાસ પર્વતની —પેલા પર્વતની બાજુઓ બર્ફથી ચકચકતી થઇ ગએલી છે તથા દેવાંગનાઓને તે દર્પણનું કામ સારે છે.— ૩. કમળ. જે પર્વતરૂપી દર્પણમાં દેવાંગનાઓનાં મુખ કમળ ઝળકે છે અને તેઓ જે સઘળી લીલા કરે છે તે ત્યાં ચીતરાય છે. આટલું વર્ણન મૂળ કરતાં વધારે છે. મૂળમાં ૬૫ ને ૬૬ મળીને એકજ શ્લોક છે.

जो छायुं गगन बहु श्रृंगे रे! जो शो उजळो छे!
शके शंकरना [4]अट्टहासनो ए ढग वळ्यो छे!

घुत्र परतेला सुरमा सरखो सुंदर तुं धारि हेत,
कापेला गज दंत केरा कटका सरखा श्वेत
पर्वत तटपर जाए,
तव शोभा एकी आंखे रे जोवा जोग हुं न्याळुं:—
[1]बळभद्राजि शोभे खांधपर मुकि सेलुं काळुं!

---

[1]ए क्रीडाशैले कदि जोय तुं चालतां गौरिराजि चर्ण,
[2]सर्पना भूषण सर्व उतारी हेते अशरणशर्ण
हाथ जेने आप्यो छे;

૪. ખડખડ હસવું. આકાશને પહોંચેલા અનંત શિખરો આવેથી બરફવડે ઢંકાયલા જોઈને ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે એ મહાદેવ જે કૈલાસમાં વસે છે તેના રોજ તાંડવનૃત્ય કીધા પછીના ખડખડ હસવાનો આ ઢગ વળી ગયો છે કે શું?

૬૭. ૧. બળભદ્રના મોટા ભાઈ કૃષ્ણ. એ જાતે બહુ ગોરા હતા તેથી કૈલાસને એની ઉપમા આપે છે. બળભદ્ર તે બરફથી ધોળો થઈ ગએલો કૈલાસ પર્વત અને કાળું સેલું તે વરસાદનુ વાદળું. ખાંધે લટકતું કહેવાથી એ પર્વતનું અતિ ઉંચાણ સૂચવે છે.

૬૮. ૧. ક્રીડા કરવાનો પર્વત, કૈલાસ. શંભુ રહસ્યમાં કહેછે કે "कैलासःकनकाद्रिश्च मंदरो गंधमादनः॥ क्रीडार्थं निर्मिता :शंभोर्देवैः क्रीडाद्रयोऽभवन्. એટલે કૈલાસ, કનકાદ્રિ, મંદર, અને ગંધ માદન એ મહાદેવને ક્રીડા કરવાને સારૂ દેવતાઓએ પર્વત નિર્માણ કીધેલા છે. —૨. મહાદેવને સર્પના ભૂષણ બહુ પ્રિય છે, પણ પાર્વતી બીહે તેથી આ પ્રસંગે તે ઉતારીને પોતાનો હાથ હેતથી આપ્યો છે. ક્રીડા સારૂ જાય છે એ વ્યંજના.—

૩. જેને કોઈનો આશરો નથી તેને આશરો આપનાર, પરમેશ્વર,

तो [4]आगळ आवी थंभि जळ दृढ करि कायाने
कर नाटाने वचमां पगथियां रे [5]मणितट चढवाने. ६८

तुं पिचकारि भली मळी रे सुरवधुने सुखकारः—
कंकणनी कोरण मारे के छरर छुटे जळधार
निश्चय तुज तनुथी त्यां,
तने धाम वखतजो रमतमां ते कादि नहिज जवादे
तो कर्णकटु करि गर्जना तुं कां न बिहवाडे! ६९

હાદેવ, આ જગો ઉપર એ શબ્દ ત્રીજી વિભક્તિમાં છે.—૩. જો ઉપર પ્રું તે પ્રમાણે પાર્વતીને પગે ચાલતાં દેખે તો તું આગળ વહેલો વહેલો આવીને તારા જળને અટકાવ, તારા શરીરને દૃઢ કર (એટલે સંકોચાને પ્રવાહી કે જળરૂપ હોય તે કાહાડીને નક્કર રૂપ ધારણ કર.) અને શિવ પાર્વતી મણિતટના શિખર ઉપર ચડવાને જાય છે તેમને સારૂ વચમાં તારા દૃઢ કરેલા શરીરના પગથિયાં કર. મતલબ કે તું બરફરૂપ વચમાં જાઇને પગથિયાના આકારમાં પડ કે તેમને ચડતાં અઘરૂં નહિ પડે. આટલા ઉંચા પર્વત પર એમ થવાનુંજ એમાં એ કાંઇ સંદેહ નથી તેથી કવિની કલ્પના કેવળ અકલીષ્ટ છે. આ ઠેકાણે પાર્વતીને ચાલતાં જોઇને આ પ્રમાણે કરવાનું કહ્યું તેનું કારણ કે તે સ્ત્રીજાતિ છે, અને તેની સ્વાભાવિક કોમળતાને લીધે તેને તો ચડવું બહુજ કઠિણ.—મણિતટ એ કૈલાસનું ઉંચામાં ઉંચું શિખર છે, અને તે બહુ પવિત્ર ગણાય છે, કેમકે એ શિવને બહુજ પ્રિય છે.

वादळां, भूमस वगेरे.

૧ સૂર્યના તાપથી પ્રવાહી પદાર્થનું વરાળરૂપ થઇ જાયછે તેને બાષ્પભવન કહે છે.

બધા પદાર્થોના ત્રણ રૂપ થઇ શકે:—નક્કર રૂપ, પ્રવાહી રૂપ, અને વરાળ રૂપ; જેમકે બર્ફ, પાણી, અને વરાળ. એ રૂપાંતરનું કારણ ગરમી છે. નક્કર પદાર્થને વધારે ગરમી લાગે તો પ્રવાહી, અને પ્રવાહીને ઘણી ગરમી લાગે તો તેનું વરાળ રૂપ થાય છે. તેજ પ્રમાણે ગરમી ઓછી થઈ જાય તો ઉલટા અનુક્રમમાં એનાં રૂપ બદલાય છે. નક્કર રૂપનું, વિશિષ્ટ ગુરૂત્વ સૌથી વધારે, પ્રવાહીનું તેથી ઓછું, અને વરાળનું સૌથી ઓછું હોય છે, કેમકે ગરમી પદાર્થને પ્રસારણ પમાડી તેનું વિશિષ્ટ ગુરૂત્વ ઓછું કરે છે. તે છતાં એ સાધારણ નિયમ પાણીને બરાબર લાગુ પડતો નથી. પાણી કરતાં વરાળ અને બર્ફ બંને હલકાં થાય છે.

બાષ્પભવનની ક્રિયા જગતમાં નિરંતર ચાલ્યાંજ કરે છે. મહાસાગર, સાગર, નદીઓ, અને સરોવર એ વરાળ પૂરી પાડનારા મહા મોટા ભંડાર છે. સઘળી ઋતુઓમાં અને સઘળા કટિબંધોમાં બાષ્પભવન થોડું ઘણું તો હમેશાં થયા વિના રહેતું નથી. જ્યાં તાપ વધારે અને પાણીનો સમુદાય મોટો ત્યાં એ ક્રિયા વધારે બળવાન હોય છે.

એ પ્રમાણે જગતમાં બધે ઠેકાણે સૂર્યના તાપથી વરાળ થાય છે અને સપાટી ઉપરના વાતાવરણ કરતાં હલકી હોવાના કારણથી ઉંચે ચઢે છે. ત્યાં હવાની સાથે તે મળી જાય છે, અને તેની જોડે તે જ્યાં જાય છે ત્યાં પોતે પણ જાય છે.

૨. વાદળાં. વરાળ જ્યારે એટલી સંકોચાઇ જાય કે તે દેખાઇ શકે ત્યારે તે વાદળું કહેવાય છે.

જ્યાં સુધી વરાળ હવા સાથે મળેલાં રહે છે, અથવા, રસાયણ શાસ્ત્રના શબ્દમાં બોલીએ, તો તે હવામાં જ્યાં સુધી ઓગળી ગએલી રહે છે ત્યાં સુધી તે આપણાથી આંખે દેખી શકાતી નથી. પણ એ ગાળવાની અથવા મિશ્રણ શક્તિની હદ છે. પાણીમાં આપણે કેટલુંએક મીઠું

નાંખીશું તો તે તેમાં ઓગળી જશે, અને આપણે તેને દેખી શકીશું નહિં. જ્યારે પાણીમાં એટલું મીઠું ભળ્યું હોય કે તેમાં જરા પણ વધારે સમાઇ શકે નહિ, ત્યારે સંપૂર્ણ મિશ્રણ થયું એમ કહેવાય છે, અને પાણીને સંપૂર્ણ મિશ્રિત કહે છે. ઘણામાં ઘણું ઓગાળવાનો જે હદ તેને મિશ્રણ શકિત કહે છે. જેમ જેમ હવામાં ગરમી વધેછે તેમ તેમ તેની મિશ્રણ શકિત વધે છે, અને જેમ જેમ ઓછી થાય છે તેમ તેમ એ શકિત ઓછી થાય છે.

માટે, જ્યારે હવાની મિશ્રણ શકિત ઉપરાંત વરાળ વધી જાય છે અથવા હવામાંના ગરમી ઓછી થઇ જાય છે, ત્યારે વરાળ હવામાં લટકતી દેખાઇ શકેછે. વાદળાનું ઘટ્ટપણું, ઊંચાઇ, રંગ, અને આકાર અનેક રીતના હોય છે. જેમ ઘટ્ટપણું ઓછું તેમ તેનો રંગ પીળો અને ઊંચાઇ વધારે, અને જેમ ઘટ્ટપણું વધારે તેમ તેનો રંગ કાળો અને તે પૃથ્વીની પાસે વધારે હોય છે.

વાદળાં, વરસાદ, કરા, અને બરફ એ સઘળા વરાળના સંકોચનથી થએલાં રૂપ છે. જેમ જેમ સંકોચન વધારે થાય છે, તેમ તેમ ઉપલા અનુક્રમ પ્રમાણે વરાળના રૂપ અને નામ ફરતાં જાય છે. વાદળાંમાં સૌથી ઓછું સંકોચન થએલું છે.

૩ ધૂમસ. પૃથ્વી તરફ પડતાં અથવા પૃથ્વીને અડકેલાં વાદળાંને ધૂમસ કહે છે.

ધૂમસ થવાનું કારણ એ છે કે પૃથ્વીની સપાટી પાસેના વાતાવરણનું ઉષ્ણતામાન તેમાં રહેલા વરાળના કરતાં ઓછું થઇ જાયછે. એમ થવાથી વરાળ કેટલુંએક સંકોચન પામેછે અને નીચે ઉતરે છે.

નદી કિનારે, સમુદ્ર કિનારે, અને પર્વતની બાજુએ ઉપર ધૂમસ વધારે પડેછે, અને તેનું કારણ એજ છે કે પાસેની જમીન અને પાણીના ઉષ્ણતામાન જુદાં જુદાં છે. ધૂમસનો ઘણો ખરો વખત સાંજનો પણ એ કારણથીજ છે.

ધૂમસ ઘણું કરીને ઠંડા દેશમાં વધારે પડેછે. ગરમીના મુલકોમાં તે સૂર્યના તાપ આગળ નાશી જાયછે, અથવા ઊંચે ચઢીને વાદળા રૂપે જ થઇને આવેછે. ન્યુફાઉન્લાંડ વગેરે શીતકટિબંધના ભાગોમાં એ ઘણીવાર

પડેછે, અને તેથી ત્યાં વહાણ ચલાવવામાં બહુજ સાવચેતી રાખવી પડે છે. પીરૂ વગેરે કેટલાએક દેશમાં મૂમસ નિયમિત વખતે આવે છે અને તેની અસર વરસાદ અને ઝાકળની માફક વનસ્પતિ ઉપર બહુજ સારી થાય છે.

૪. વરસાદ. જ્યારે વાદળાં વધારે ઘટ્ટ થઈને વાતાવરણમાંથી પ્રવાહી રૂપે પૃથ્વી ઉપર પડે ત્યારે તેને વરસાત કહેછે. કારણ—જ્યારે જૂદા જૂદા ઉષ્ણતામાનવાળા, પણ સંપૂર્ણ મિશ્રિત વાતાવરણના બે જથા પાસ પાસે આવે છે અને એક બીજા સાથે મળી જાયછે, ત્યારે વરાળ સંકોચાઈ જઈને પાણી રૂપે પૃથ્વી ઉપર પડેછે. હવામાં એવો ગુણછે કે તેની મિશ્રણ શક્તિ ઉષ્ણતામાન કરતાં વધારે ઝપટથી ઓછી થાયછે, એટલે ઉષ્ણતામાન અરધો અરધ જાણે ઓછું થાય, તો મિશ્રણ શક્તિ તે વખત હતી તેના અરધા કરતાં પણ વધારે ઓછી થઈ જાય. તેથી જ્યારે જૂદા જૂદા ઉષ્ણતામાન વાળી હવાના બે જથા એકઠા થાય છે ત્યારે તે સમસ્ત હવાનું ઉષ્ણતામાન ઓછું થાય છે તેની સાથે તેની મિશ્રણ શક્તિ તે પ્રમાણ કરતાં પણ વધારે ઓછી થઈ જાયછે. આ રીતે મિશ્રણ શક્તિ ઓછી થવાથી પેહેલાં વધારે મિશ્રણ શક્તિના બળે જેટલી બધી વરાળ તે હવામાં ઠાંસી ઠાંસીને ભરાઈ હતી તેટલી હવે આ હવામાં ટકી શકવાની નહી, અને તેનો પરિણામ એ થવાનો કે તે છૂટી પડીને સંમેલન પામીને પાણી થવાની અને પાણી થઈ એટલે પૃથ્વી ઉપર પડવીજ જોઈએ. ઉપર કહેલા કારણને <u>બાધે</u> ઉષ્ણાતામાનના થોડાજ ફેરવાળી બે હવા એકઠી થવાથી મોટો ભારે વરસાદ પડી શકે.

વરસાદનું સામાન્ય કારણ ઉપર કહ્યું, પણ દરેક ઠેકાણે કેટલો વરસાદ આવવો જોઈએ, તે મુકરર કરવાને ઘણી વાત જાણવાની જરૂર છે. વરસાદને મુકરર કરનારા મુખ્ય કારણ ચાર છેઃ—૧ વિષુવવૃત્તથી અંતર, કેમકે ઘણામાં ઘણી વરાળ અત્યંત ઉષ્ણતાનું ઠેકાણું જે વિષુવૃત્ત ત્યાં થાય છે, અને જેમ જેમ ત્યાંથી દૂર જતા જાએ છઈએ તેમ બાષ્પભવન અને વરસાદ ઓછો થતો જાય છે; —૨. પવનની દિશા અને જાત, કેમકે વાદળને એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે લઈ જનારા પવન છે; —૩ તે [illegible] કેમકે નીચાં [illegible] માં ઉષ્ણતામાન વધારે હોવાથી વરાળ વધા

રે રહે. ૪. તે પહાડી મુલક છે કે મેદાન છે, કેમકે ત્યાં વાદળાં પર્વત ને અથડાઈને પાણી રૂપે પૃથ્વી ઉપર પડે છે: —૫ તે દરિયા કિનારે છે કે દેશના વચલા ભાગમાં છે, કેમકે દરિયા કિનારે વધારે વરાળ થાય છે અને તેથી ત્યાં વધારે વરસાદ આવે છે.

આ કારણોને લીધે દુનિયામાં જૂદે જૂદે ઠેકાણે બહુજ ઓછો વત્તો વરસાદ આવે છે. અને તે આવવાનો વખત બહુજ જૂદો જૂદો હોય છે. સાધારણ સૂચના દાખલ વરસાદ સંબંધી પૃથ્વીના આટલા વિભાગ પડી શકે છે. ૧ લું. નિત્યવાળો વરસાદનો પ્રદેશ. એ ઘણું કરીને શાંતતાનાં પ્રદેશની સાથેજ મળતો છે. તો પણ અહિંયા હમેશાંજ વરસાદ આવે છે એમ નથી. અહિંયા પુષ્કળ વરસાદ આવે છે ૨. સમયવાળો વરસાદ. નિત્યવાહી પવનના અને સમયવાહી પવનના પ્રદેશમાં મુકરર કરેલે વખતે વરસાદ આવે છે અને તેમાં પણ સમયવાહી પવનના પ્રદેશમાં તો બહુજ નિયમિત છે. ૩. સ્વચ્છંદવાળો વરસાદ. એ સ્વચ્છંદવાહી પવનના પ્રદેશની સાથે મળતો પ્રદેશ છે. ૪. વરસાદ વગરનો પ્રદેશ. એ પ્રદેશ પશ્ચિમ રેખાંશ ૧૬° થી તે પૂર્વ રેખાંશ ૧૧૬° સુધી, અને ૧૬° થી ૪૦° ઉત્તર અક્ષાંશની વચમાં આવેલો છે. એમાં સહરાનું રણ, ઈજીપ્ત, અરબસ્તાન. ઇરાન, મોંગોલિઆ, અને ટાબેટનો કેટલોએક ભાગ આવેલો છે. હંમેશાં આ પ્રદેશમાં વરસાદ નથીજ આવતો એમ તો નથી. પણ ક્વચિત આવે છે. કોઈ વેળા સાત સાત વરસ ને આંતરે આવે છે. વરસાદ નહિ આવવાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે ત્યાં વાદળાં આવવાનો લાગ થોડો છે, અને જે થોડાં આવે છે તે વાતાવરણની અત્યંત ગરમીમાં ચૂસાઈ જાય છે. અમેરિકામાં પણ બહુજ થોડોએક ભાગ એવો છે,

અનિયમિત વરસાદના મુલકમાં વરસાદ આવનારા દહાડા ઘણા હોય છે, પણ કુલ વરસાદ ઓછો પડે છે, અને ઉષ્ણ કટિબંધમાં વરસાદના દહાડા થોડા પણ વરસાદ બહુજ છે.

વર્ષાઋતુ. ઉષ્ણ કટિબંધમાં અરધું વરસ વરસાદનું અને અરધું સુકાણાનું ગણાય છે. વેસ્ટઇંડિસ વગેરે કેટલેક ઠેકાણે વરસમાં બે વર્ષાઋતુ અને બે સુકાણાની ઋતુઓ પણ થાય છે.

ઉષ્ણ કટિબંધમાં વર્ષના જે અર્ધમાં ઉન્હાળો હોય છે તેમાંજ વ રસાદ આવે છે, અને તેની પેલી તરફના મુલકોમાં વરસાદ ઘણું કરીને શિયાળામાં આવે છે. ઉત્તર ઉષ્ણકટિબંધમાં અપ્રેલથી અકટોબર સુધી, અને દક્ષિણ ઉષ્ણકટિબંધમાં સપટેંબરથી માર્ચ સુધી વર્ષાઋતુ ચાલે છે. વરસાદ શરૂ થવાનો વખત બધે ઠેકાણે સરખો નથી; જેમ જેમ કોઇ જ ગા વિષુવવૃત્તથી વધારે દૂર તેમ ત્યાં વરસાદ વધારે મોડો.

પરીક્ષાના પ્રશ્ન.

પ્રવેશક વર્ગ.

અંકગણિત. (ત્રણ કલાક.)

૧. એક ઓરડાની પોહોળાઈ ૧૧ ફૂટ ને ૧૧ ઇંચ છે, અને તેમાં ૧૭ ઓરસ યાર્ડ ૨ ફૂટ ને ૧૩૧ ઇંચ સાદડી જોઇએ છે, તો એની લંબાઈ કેટલી હશે?

૨. એક માણસને ૨૦ વરસની ઉમરે એક છોકરો અવતર્યો, પછી ત્રણ ત્રણ વરસે એક એમ કુલ ચાર છોકરા થયા. હવે સૌથી નાના છોકરાની ઉમર ૨૩ વરસની થઈ, ત્યારે બાપની, અને સૌથી મોટા છો- કરાની ઉમર કેટલી હશે?

૩. એક કોથળીમાં રૂપિઆ, અડધા, પાવલી, અને બે આનીની સરખી સંખ્યા છે, અને તે બધું થઇને રૂ. ૧૨૦ નુ નાણું છે. ત્યારે દરેક જાતના કેટલા નંગ હશે?

૪. ૬૩૯ ને ૨૭॥ એ ભાગો.

૫. $\dfrac{૨\frac{૧}{૨}-\frac{૧}{૩}-\frac{૧}{૪}-\frac{૧}{૫}}{\frac{૧}{૨}+\frac{૧}{૩}+\frac{૧}{૪}+\frac{૧}{૫}}-\dfrac{૧\frac{૧}{૫}-\frac{૧}{૬}}{૩\frac{૨}{૩}-\frac{૧}{૨}}$ એને ટૂંકું રૂપ આપો.

૬. એક ભીંત ચણવામાં ૯ ઇંચ લંબાઇની ૩૫૮૨.૩ ઇંટો જોઇએ તો તેવી જાતની ૭ ઇંચ લંબાઇની ઇંટો કેટલી જોઇશે!

૭. દરરોજ ૮ કલાક પ્રમાણે કામ કરતાં ૨૫ માણસ એક કામ ૨૪ દિવસમાં કરે છે. હવે તેજ કામ ૩૦ માણસોએ ૧૬ દિવસમાં કર્યું હશે?

૮. अ એક કામનો .૬ ચાર કલાકમાં, ब તેજ કામનો .૭૫ એક કલાકમાં અને क તે બધુ કામ ૬ કલાકમાં કરે છે, તો તે ત્રણે મળીને

એ કામ ક્યારે કરશે તે ક્યાંથનો ઉપયોગ કરીને કહો?

પ્રવેશક વર્ગ.

વ્યાકરણ. (૩ કલાક.)

૧. જોડાક્ષર અને બારાખડીમાં શો ફેરછે?

૨. બાળબોધ મૂળાક્ષરમાંથી કયા અક્ષર કહાડી નાંખ્યા હોય તો ગુજરાતીમાં વગર હરકતે ચાલી શકે?

૩. ગુજરાતી ભાષામાં જાતિ શા ધોરણ ઉપરથી મુકરર થાયછે?

૪. વોપ્છ વિલક્તિના અર્થભખો અને તેનું એકેકું પોતાની તરફનું નવું ઉદાહરણ આપો.

૫. 'હું' અને 'તું' ના કયાં કયાં બહુવચન થાયછે, અને તેના અર્થમાં કાંઇ ફેર પડતો હોય તો કહો.

૬. કયા કયા કાળમાં ક્રિયાપદ જાતિ પ્રમાણે ફરેછે?

૭. શબ્દભેદ એટલે શું તે બરાબર સમજાવો.

૮. વિશેષણ અને ક્રિયાવિશેષણઅવ્યયની વ્યાખ્યાઓ આપો, અને હોપકૃત વ્યાકરણ પ્રમાણે તે બેમાં શો ફેર છે તે સમજાવીને કહો.

૯. શબ્દયોગી અવ્યય અને ઉભયાન્વયી અવ્યયમાં શો ફેર છે?

૧૦. પ્રયોગ એટલે શું?

૧૧. નીચના વાક્યનું પદચ્છેદ કરોઃ—

મારે સારૂ મારે ઘેર જઇને તારે આટલું કહી આવવું જોઇએ.

પ્રવેશક વર્ગ.

ઇતિહાસ. (૨॥ કલાક)

૧. સન ૧૮૫૭ ના બળવાનાં કારણ વિસ્તારે સમજાવો અને તેથી ગુજરાતમાં શી ગડબડ થઇ. ૮

૨. સુરત, અમદાવાદ, ભરૂચ, એ ત્રણ શહેરો અંગરેજના હાથમાં શી રીતે ને કયા સનમાં આવ્યાં? ૬

૩. ગુજરાતમાં રજપૂતનું, મુસલમાનનું, અને મરેઠાનું રાજ્ય પ્રત્યેકે કેટલાં વરસ ચાલ્યું તે સન જુદાં લખો. ૬

૪. પાણીપતના મેદાનમાં છેલી લઢાઇ થઈ તેનું વર્ણન કરો. ૭

૫. હુમાયું, અકબર, ઔરંગજેબ એ પ્રત્યેક પાદશાહના વખતમાં મુખ્ય લડાઇઓ થઇ તેનું વર્ણન (એટલે જગા, સરદાર, સન અને પરિણામ) લખો! ૧૦

૬. તઘલખ વંશના બાદશાહનાં નામ અનુક્રમે ગાદીપર બેઠાના સન સુદ્ધા લખો. ૮

૭. ગજનવી-ઘોરી-ગુલામ-ખીલજી-તઘલખ-સૈય્યદ-લોદી-મોગલ એ વંશનાં નામ પડવાનાં કારણ સમજાવો. ૫

પ્રવેશક વર્ગ.

ભૂગોળ (૨॥ કલાક.)

૧. હિંદુસ્તાનમાં ઇલાકા કેટલા છે, તેનાં નામ, અને હદ, તથા પ્રત્યેકમાં મુખ્ય શેહેરો કયાં છે. ૮

૨. અંગ્રેજનુ રાજ્ય પૃથ્વીના કયાકયા ખંડોમાં કયે કયે ઠેકાણે છે તે લખો. ૬

૩. પૃથ્વિના ચારખંડમાંથી પ્રત્યેકમાં જાણવાલાયક સૃષ્ટી ચમત્કાર કયાં છે તે કહો. ૮

૪. આસ્ત્રીઆ-પ્રાશીઆ-યુનાઇટેડસ્ટેટ્સ-પાટાગોનીઆ ને સ્વતંત્ર ટિબેટમાં મુખ્ય નદીઓ છે તેનાં નામ તથા તેપર મોટાં શેહેર હોય તે લખો. ૮

૫. નીચે લખેલાં સ્થળો શું છે ને કયાં છે તે લખો.

જીબ્રાલટર-સ્વેજ-કોરીઆ-સાઉંડ-કામસ્કાટકા-મેસ્સીના-ગુંડા-ઓહાઓ. ૮

૬. મુંબાઇ બેરથી નીકળેલા પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કરનારને કયા કયા સમુદ્રમાંથી જવું પડે તેનાં નામ અનુક્રમે લખો. ૭

૭. મેઉ તુર્કસ્તાન-ત્રણ રૂશિઆ-સ્પેન-સ્વીડન-મેક્સીકો-પીરૂ-કાનડા મોઝાંબીકમાં જે પર્વતો હોય તેનાં નામ લખો. ૫

પેહેલા વર્ષનો વર્ગ.

ભૂમિતિ. (૨॥ કલાક.)

૧. સ્વિકૃતપક્ષ એટલે શું, ને ત્રિજું સ્વિકૃતપક્ષ લખો.

૫. એક હોજને ત્રણ નળછે તેમાંનો એક છૂટો મૂકે તો તે ૪૦ મિનિટમાં, બીજો છૂટો મૂકે તો તે ૪૫ મિનિટમાં ભરાઈ રહે, અને ત્રીજો છૂટો મૂકે તો ૨૫ મિનિટમાં ખાલી થઈ જાય છે. ત્યારે જો એ ત્રણેને છૂટા મૂક્યા તો કેટલા વખતમાં તે હોજ ભરાઈ રહેશે?

૬. એવી સંખ્યા કઈ છે કે તેને ૧$\frac{1}{2}$ ના ઘને ગુણીએ અને ૧$\frac{1}{3}$ ના વર્ગ મૂળે ભાગીએ તો ભાગાકાર $\frac{2}{3}$ આવે?

૭. જો ૨૬૪ પૌંડનું વ્યાજ ૨૦ દહાડામાં ૧૦ શિલિંગ ને ૯ પેન્સ થાય છે. તો દર સેંકડે દર વરસે એ વ્યાજનો શો ભાવ છે?

૮. ૧૧ ને ૧૨ ની વચ્ચે અવર કાંટો અને મિનિટ કાંટો ક્યારે મળશે, અને ક્યારે એક બીજાની સામસામા આવશે?

૯. ૬૦૦ માણસને માણસ દીઠ ૧૨ ઔંસ આપતાં ૫ અઠવાડીઆં સુધી ચાલે એટલો ખોરાક છે, તો દરેક માણસને આઠ ઔંસ આપીને ૧૦ અઠવાડીઆં પહોંચાડતાં કેટલા માણસનું પોષણ થઈ શકશે?

જોડણીના નિયમ સંબંધી સૂચના.

એક મહેતાજી અમને અક્ષર જોડણીના ખુલાસા પૂછેછે. એ બધું ચર્ચાપત્ર અમે અત્રે દાખલ કરી શકતા નથી, કેમકે તે કદમાં મોટું અને મતલબમાં બહુજ નાનું છે, અને તે બધાનો ખુલાસો બે શબ્દમાં આવી જાય એવો છે. તેનું પૂછવું એવી રીતનું છેકે જો ઈકારાંત નામની ઈ દીર્ઘ લખવી એમ કહું તો પ્રીતિમાં તિ દીર્ઘ કેમ લખાયછે. આનો જવાબતો ટુંકો છે કે એ શુદ્ધ સંસ્કૃત શબ્દછે અને તેથી તે તો સંસ્કૃતમાં લખાતો હોય તેમજ લખવો જોઇએ, તે છતાં આ નિયમનો ઉપયોગ કરતાં એટલા બધા માણસોને અમે ભૂલ કરતો જોયા છે કે તે વિષે કાંઇ ચેતવણી આપવી જરૂર જણાયછે. કોઇ શબ્દને લખતાં પહેલાં નીચે પ્રમાણે વિચાર કરવો જરૂર છે.

૧ એ શબ્દ કઈ ભાષાનો છે? તે ભાષા પ્રમાણેજ શુદ્ધ બોલાયછે કે કેમ? જો શુદ્ધ બોલાતો હોય, તો તો જોડણીના કોઇ પણ બીજા નિયમનો વિચાર ન કરતાં તે ભાષામાં જેમ લખાતો હોય તેમજ લખવો.

૨ જો અશુદ્ધ થયો હોય, તો ઘણો થયો છે કે થોડો થયો છે તેનો નિ-

શુદ્ધ કરવો (થોડો ફેરફાર કોને કહેવો અને ઘણો ફેરફાર કોને કહેવો એ બાબત અમારૂં વિવેચન ધ્યાન પૂર્વક જોવું.) થોડો ફેરફાર થયો હોય, તો તો તેટલો ફેરફાર ન ગણતાં મૂળભાષા પ્રમાણેજ જોડણી કરવી.

એટલે શુદ્ધ અને થોડો ફેરફાર પામેલા શબ્દો તો મૂળ ભાષા પ્રમાણેજ લખવા.

૩ જો ઘણો ફેરફાર થયો હોય, તોજ જોડણીના જે બીજા નિયમો આપેલાછે તે લાગુ પાડવા.

આ ત્રણ વાતનો વિચાર કર્યાવિના કદી પણ જોડણીના નિયમ લાગુ પાડી શકવાના નહિ. એ તકરાર ખરીછે કે એ ત્રણ વાતનો વિચાર કરનારને તો ઘણો ભાગવાનું, અને તેમાં મુખ્યત્વે સંસ્કૃતનું સારૂં જ્ઞાન જોઈએ અને તે ઘણા મહેતાજી અથવા માસ્તરોમાં નથીજ. એ કારણને માટેજ અમે કહીએ છઈએ કે બધા શબ્દની શુદ્ધ જોડણી જેમાં આપી હોય એવા એક ગુજરાતી કોષની જરૂરછે. અને તેમ નથી થયું ત્યાંસુધી જોડણી મનમાનતી રીતે નિશાળોમાં ચાલવી અશક્ય છે. તે છતાં એમ થયું નથી ત્યાંસુધી તો બધાનો ધર્મ છે કે ઉપલી સૂચના પ્રમાણે વિચાર કરી બનતી કોશશ લઈને શુદ્ધ જોડણી લખવાની તજવીજ કરવી.

ચર્ચાપત્ર.

નવા ત્રીજા ધોરણમાં વિવિધ સરવાળા બાદબાકી ગુણાકાર ભાગાકાર વિગેરે લખ્યું છે તેની અંદર હીંદુની રીતના અપૂર્ણાંક (આણપાણના સરવાળા બાદબાકી ગુણાકાર ભાગાકાર) નો સમાવેશ થાયછે કે નહીં તેનો મહેરબાની કરી ખુલાસો જણાવવા આપના શાળાપત્રમાં જગો આપશો એજ. તા. ૧૫ ૧૦ ૭૨

માણેકલાલ ભીખુભાઈદાસ.

રાજકોટની મ. ગુ. નિશાળના મહેતાજી.

☞ આ બાબત ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબની તરફથી ખુલાસો થવાની જરૂરછે, કેમકે ત્રીજા ગમે તેનો અભિપ્રાય એ વિષે કાંઈપણ આધારરૂપ ગણાય નહિ. એ. ગુ. શાળાપત્ર.

ગણીતના પ્રશ્ન.

૧ ૧૯૨૩ શુદ ૧ ને વાર ગણેશથી ભાદરવા વદ ૦)) ના બુધ સુધી ગણતાં ૨૯॥ મ-૮-ઘ. તિથિ પ્રમાણે થાયછે. મહિને અર્ધા દિવસ લેખે પાંચ દીવસ કપાઈ બાકી ૧૦॥ ૪ મહિનાને દિવસ રહે છે. હવે એનાં ૨૧ એકવી પખવાડીઆં થાય છે તો છેલ્લે પખવાડીએ કયોવાર આવો અને આવે તો શી રીતે? (તેની ગણવાની રીત કરી બતાવશો.) દેશી હિસાબ ભાગ. ૨ જાને પાને ૩૩ મે છેલ્લા પખવાડીઆનો છેલ્લો વાર ગુરૂ લખ્યો છે તે શા રીતે ગણીને લખ્યો હશે.

૨ ભા. ૨ જાને પાને ૩૨ મે, પણ તે નક્કી કરવા માટે આપેલા

મહિનાનાં પખવાડીયાં જેટલા વાર આગલી તેરીખના વારથી ગણતાં છેલો જે વાર આવે તેની જોડના વારથી પાછલા તેરીખના વાર સુધી ગણવું. એટલે શું? એસ્પષ્ટ રીતે દાખલો આપી સમજાવશો.

૩ વાર રાતિયે નહિ ગણતાં મહિને અધા દિવસ પ્રમાણે કાપીને વ્યાજ ગણેનો વારોવારીઆ વ્યાજની અંદર ચાલે કે નહિ? અને નહીં ચાલતો તેનું શું કારણ હશે?

૪ અંકગણિત—સ્વાભાવિક નિયમ પ્રમાણે શીખવવું એટલે શું? અને તે કયા હશે? (આમાં સ્વભાવિક નિયમનો શો અર્થ.)

૫ મૂળતત્વો-એનો જેટલા શબ્દ હોય તે દરેકનો અર્થ શો? અને એ કંદર કયો અર્થ થાય?

૬ નાનાં છોકરાંને પ્રથમ (પહેલ વેહેલુંજ) હોપ કૃત અંકગણિત ચલાવવું કે બાલશંકર ઉમિયાશંકર કૃતી અંકગણીતમાં કારણો કયારથી શીખવવા શરૂ કરવાં?

૭ શરૂઆતમાં નાનાં છોકરાને હોપ કૃત અંકગણિત નહીં ચલાવતાં બાલશંકર કૃત. અંકગણિત શરૂ કરે (ચલાવે) તો કાંઇ હરકત છેકે નહિ? અને હરે કત હોયતો એ અંકગણિત (બા. ક.) કયારેથી ચલાવવા માંડવું?

૮ નાના છોકરાઓને અંકગણિત શીખવવા પ્રથમ શરૂ કર્યું ત્યાંથીજ હોપ કૃત અંકગણિતની પેહેલી ૨, ૩, ૪, ૫ મી વગેરે ક્રમો સમજાવી સમજાવી આગળ ચલાવવું કે શી રીતે. (એ વખત છોકરાની બુદ્ધિ એવી હોય છે કે એને ત્રણ કેટલા તે ઝટ કહી શકતા નથી.)

૯ લખોટાથી સમપૂર્ણ આંક શીખવી શકાય કે નહિ? જેમ દૂત્રી, ચોક, શિખવીએ છીએ એવા રીતે. જો એથી બધાએ આંક શીખવી શકાતા હોયતો. સવાયા અગીઆરી, રામ (વડોએકો) પાયા (૦।) શી રીતે શિખવાય? એ વિષે જુજ દાખલા સહિત સમજાવશો.

૧૦ પહેલ વેહેલા દાખલા શીખવવા કે તેની (દાખલાની) રીતો શીખવવી?

૧૧ ઘણું કરીને દાખલા પેહેલા શીખવવા પછી તે ઉપરથી નિયમ કાઢતાં શિખવા. નિશાળ પદ્ધતિ પાને ૪૯. મે. એવું લખેલું છે તો નિયમ કોને કહીએ? સરવાળા, ભાગાકાર, ત્રીરાશી વગેરેમાં દાખલો શીખવ્યા પછી શી રીતે નિયમ કાઢતાં શિખવાય તેનો એક સહેલો દાખલો ગણી એ ઉપરથી જે નિયમ નીકળે તે કયો નાકળ્યો તે ખુલી રીતે બતાવશો કે આનું નામ નીયમ કઢયો કહેવાય.

૧૨ ૧૦ રૂ. ૧ મણ હોય તો ૧ રૂ નું ૪ શેર મળે. એટલું છોકરાઓને શિખવ્યું હવે એ ઉપરથી કયો નિયમ નિકળ્યો તે છોકરાંને શિખવીએ!

સદહું ખુલાશાની ઘણી અગત્ય છે વાસ્તે આપના તરફથી ખુલાશો થશે એવી આશા રાખે છે. તાઃ ૧ સપ્ટેમ્બર સન ૧૮૭૨.

લી ખુલાસાની આશા રાખનાર. ૨ નાની નિ. મેહેતાજી

सुधारकोने विनंति.

ચામરછંદ.

રે સુણો સુજાણ હિંદુઓતણા સુધારકો,
દુઃખ દૂર ટાળિ સૂખના ખરા વધારકો;
વાત હાલની બની સુણીછ કર્ણ દ્વારથી,
તે હું અત્ર દાખું માહરા મનોવિકારથી. ૧
ખોટિ તે નથી રતી, ખરી બનીછ હાલમાં,
કેમકે ઘણી જગે કથાતિ આજ કાલમાં;
ગામ કેરવાડું છે સુગંધપૂર[1] પાસમાં,
ત્યાં બની બિના નખાવનારિ એ ઉદાસમાં. ૨
ગામ એ મધે નિશાળ કન્યકા ભણાવવા,
છે કરેલિ વર્ષ પાંચથી, કહું જણાવવા;
તે નિશાળ કામ છબિનામ એક સ્ત્રી બાલા,
એજ ગામની ચલાવતી હતી, સુણો વળી. ૩
વર્ષ દોઢ ઉપરે દિઠેલિ મેં તે હતી,
શાંતને સુશીલ વૈવના રૂપાળિ જે હતી;
ઓળખૂં હું તેહને, ન ઓળખે મનેજતે,
કેમકે પ્રસંગ અભિચાર ના કનેજતે. ૪
ચોભતી સુજાણ ડાવકી કરેલ ચિત્તની,
મોહની ભરેલિ યૌવનેજ જ્ઞાન-વિત્તની;
વાણિયા ખડાયતાનિ ન્યાત મધ્ય અવતરી,
ચંચળા સરીખિ બાળ વેશમાં ભણી ખરી. ૫
વર્ષ તે અઢારની ભરી જુવાનિ બારની,
ગૌર વર્ણ ગોરડી છબી મનોજ[2]-મારની;
આવિ તે રૂપાળિ બાળિ ટાળિ શોક સર્વને,
સૌ ધર્યા વિશેષ દેશ-હીત કારિ ગર્વને. ૬
ધન્ય ધન્ય ધન્ય દિશિયો તણી સ્ત્રિયોતણી,
હાલતો હવે જરૂર સારિ થાયછે ઘણી;
તેહનૂં પ્રમાણ આયકો મને જણાયછે,

---

[1] આમોદ. [2] કામ.(તે કામદેવનામારની છબી હતાં.)

વે'મને કુસંપ મૂર્ખતા હવે હણાય છે. ૭
બાળ વેશમાં ભણી ગણી ઘણી ગુણી બની,
વર્ષ ચૌદ પંદરે નિશાળની ગુરૂ બની,
જોઇ મેં ભણેલિ નારિને સુભાગ્ય વેશમાં,
હાથમાં ચુડી રૂડી, અને ધુપેલ કેશમાં. ૮
જોઇ આ બધૂ દિલે અપાર હું ખુશી થયો,
તોય તે વિષે વિચારતાં ઘણો દુખી થયો;
હર્ષભાણુ માહરે ઢંક્યૂં ઉદાસિ વાદળૂં,
ભાગ્ય ભામિનીતણૂં દિઠું બધૂંય બાદલૂં, ૯
રમ્ય કર્મ-હર્મ્ય[1] તેહની જણાતિ શોખમાં,
તોય તે વિચારિ ધારિ મેં અપાર શોકમાં;
કેમકે હતો ન પાય[2] તેહનો ભુમી મહીં.
વેણુ ભીંત ભીતિકારિ ઊપરે દિપી રહી. ૧૦
બાળ રંડ તે હતી મતીવતી પતી મુએ,
દુઃખની ભરેલિ વેલિ, અન્યતો સુખી જુએ;
જાણ વીણ કોણ તે કળે બધી બિના ખરી,
માણ[3]ઓરની મુએ રડા પયે કરી ભરી. ૧૧
દેખિ દષ્ટ છબિને થઇ ઉદાસ હૂં ગયો,[4]
નાખિ નીશવાસ મ્લાન મનમાં ઘણો થયો;
આજ સૂધિ[5] કોઈ વાર હૂં મળ્યો ન તેહને,
મારિ છે પિછાન ના લગાર ધારૂં એહને. ૧૨
વાત તેનિ હાલ સાંભળી મહાવ્યથા ભરી,
સોવસા હશે ખચીત ધારવા થકી ખરી;
એથ પંથ ચાલિયા ઘણા જુવાનિ જોશમાં,
રીત ઊખિ ભાગિ દેશિની ભરાઇ રોષમાં. ૧૩

સ્ત્રી· તેના નશીબની ઇમારત. ૨ પાયો-તે ઇમારતનો પાયો ભોંયમાં ન-
. ૩ ગાગર. ૪ એને દીઠેલી ત્યારથી આજ પર્યંત. ૫ કોઇવાઉથી મારે
કોઈ કામ હતું માટે હું પછી ઉદાસ થઈને ગયો.

ધિક્ક રેશિમો દબાઈ દુષ્ટ આસ બોજમાં,
દુઃખનો કરે જમાવ રોજ પેટ રોજમાં,
શાસ્ત્રનું પ્રમાણ તે અજાણ ના જુઓ કંઈ,
રીત-ભીતિસાથ માથું ફોડતા બધે જઈ. ૧૪
આથિ બાળરંડ કૈં બિચારિ દુઃખ ભોગવે,
મારૂં ના રૂડું થશેજ એમનાથિ આ ભવે;
માટ આ જુવાનિ કેમ ખોવિ વ્યર્થ માહરે,
મર્ત્ય દેહ રૂપિ રત્ન તે મળ્યું છ જ્યાહરે. ૧૫
આવું એ વિચારિ નારિ ધારિ ધૈર્ય કાળજે,
ઊરમાં કર્યો ઠરાવ લગ્ન માટ કાળ તે;
શિઘ્રતા કરી ઘણી ધણીનું સૂખ પામવા,
મોજ શોખ વાગનો વિનોદ સાર જામવા. ૧૬
× × × × નાત જાતનો ભલો,
લલ્લુ નામે એક બાળનો ગુરૂ હતો ભલો;
પત્ર તેહને લખ્યો પ્રિતે ભર્યો રૂડો ત્યહાં,
બાળ તે કતપુરે[1] ભણાવતો હતો જ્યહાં. ૧૭
તેથિ તે થયો ખુશી શિખી[2] કરાવિ ત્યારેને,—
મોકલી બિચીનિ પાસ આણિ પૂર પ્યારને;
આબિના બધી ઉઘાડી જીવિં ગામમાં થઈ,
તેથિ તેનિ ભારિ દુઃખકારિ ત્યાં દશા થઈ. ૧૮
મારિ માર નારને ચિરેથી કેશ કાપિયા,
ચૂડિ ભાંગિ હાથની મળ્યા મનુષ્ય પાપિયા;
ઓકડીનિ પેઠ ગેહ[3]બાંજરે બિચારિને—
બાંધિ મૂકિ, મારિ મૂઠિ[4] શત્રુતે વિચારિને. ૧૯
કોણ થાય તે સમે કળાવતીનિ સાથને,
રાંકડી સરાખિ બાગતી કુપાપિ પાપને;
હાયએ સમો કરાળ[5] કેહવો હશે કહો!

---

૧ કપુર-હાંસોટ તાબાનું એક ગામ છે—તે સાદ બંદર છે. ૨ મ્યાનો, પાલ-ખી. ૩ ઘર-ઘરરૂપી કેદખાનું. ૪ ભયંકર. ૫ મુક્કો. ઠોંસો. ગુસ્સા.

રે સુધારકો તમે સુઈ ક્યહાં સુધી રહો? ૨૦
છે ભુંડી જુવાનિ તે દિવાનિ ત્રણ્ય લોકમાં,
યોગ્ય સોબતી વિના નખાવનારિ શોકમાં;
જોગિ જંગલે જપે બ્રિબ્રહ્મ નામ જાપથી,
તોય તે ડગે જુવાનિના અસહ્ય તાપથી. ૨૧
તો વસે મનુષ્ય વાસમાં સુજાણ સુંદરી,
નાથના વિનાનિ રાતિ માતિ યૌવને ભરી;
મોહકારી વૈભવો મનુષ્યના જુએ સદા,
કેમ ચિત્ત હાથ રેહ તેહનૂ કહો તદા? ૨૨
નાથ હાથ ઝાલિ તાળિ લે રૂપાળિ રંગમાં,
ખાન પાન ખાઇને હસે રમે પલંગમાં;
જાય બાગ બંગલે રૂડી રિતે રથેચઢી,
ગાય ગીત દેવળે, પગે પ્રભૂજિને પડી. ૨૩
આવું આવું દેખિ ચિત્ત કેમ ના ચળે કહો!
હોય એ દશા તમારિ તો તમે ન તે સહો;
મોહ પાશમાં ફસ્યાંછ દેવિ દેવ સારખાં,
તો જુએન કેમ મોહ, આ મનુષ્ય પારખાં. ૨૪
ધૂર્જટી [1]ધસ્યા વિરંચિ[2] મોહથી ખસ્યા હતા,
ઇંદ્ર ચંદ્ર આદિ મોહમાં ઘણા ફસ્યા હતા,
કૈંક અપ્સરા સુજાણ મોહ તાણમાં વહી,
ઉર્વશી શકુંતલાદિ સ્થીર ચિત્ત ના રહી. ૨૫
તો મનુષ્ય જાત બાળ રાંડ દંપતી તણા—
જોઇને વિલાસ, ધાટ કેમના ઘડે ઘણા?
વાંકથો જિવોતણો, ઘણીજ રાંક તે હતી,
વિશ્વ આ વિચિત્ર જોઈ તેહની ફરી મતી. ૨૬
વેનનૂં ચરીત્રને વિવાહબાળ વાંચિયો,
રાંડિ લગ્ન[3]સાર કાળજે સગાવિ સાંચિયો,

[1] શિવજી. ૨ બ્રહ્મા. ૩ વિધવા વિવાહ ગ્રંથ.

તેથિ ધૈર્ય ધારિ શોધીને સજી સુલોચના,
લગન આપનું થવા કરી દિધેજ યોજના. ૨૭
હાય! શા પ્રકારિ તેનું કો ન ત્યાં હતું અરે,
રાંકડૂ રહેલ માત[1]ભ્રાત જાત શા અરે;
તેથિના વિચાર પાર સુંદરી ન જઈ શકી,
દુઃખને સમુદ્ર શોક તાણમાં વહી નકી. ૨૮
દુઃખ તેનું દાખવા કવિત્વ ચિત્ત માહરી,
ઊછળે ઉતાવળી બની ઘણીજ કાયરી;
તેથિ હું અજાણ અલ્પ સાંભળ્યું અહીં લખ્યો,
સાર લોક વાયકા તણો દુખે ડળી ડળ્યો[2]. ૨૯
વાત જીવલીર દુઃખ વીતિયા તણી વધી,
જાણિતે કલેક્ટરે ભરૂચ શે'રમાં બધી;
તેથિ તેમણે સિપાઇ ફોજદાર મોકલી,
કેદિ જેથિ રાંકને કરાવિ સહુ મોકળી, ૩૦
દુઃખ આપનાર દુષ્ટ માણસો જણાવિયા,
ન્યાયજીવિનો થવા ભરૂચ સર્વ લાવિયા;
કામ તેમનું અટક્યું[3] ન્યાયશાળમાં જઈ,
રે સુણો સુજાણ વાત આટલે સુધી થઈ. ૩૧
શું બને હવે અમો ધરી સુધૈર્ય જોઉછું,
દુઃખ રાંકડીનું અંતરે વિચારિ રોઉછું;
દાસ દોલ ના સમે કથું જ માટ કાવ્યમાં,
જેથિ જાણ યાવ આપતાં સુજાણ શબ્દમાં. ૩૨

૧ એ બાઇનો બાપ મરી ગયો છે માટે તેનું નામ નથી લખ્યું. ભાઇ છે તે પણ સગો નથી સરિખાઇ કે મોભાઇ ખાંધુ કરીને છે. ૨ લોકની વાયકાથી તેને વિષે મેં વાત જાણીને તેથી હું દુઃખમાં ડુબી ગયો અને મનપર આસર તેના દુઃખનો થઇ તેથી કવિતામાં તેનો સાર મેં તત્કાળ લખ્યો છે. ૩ આટલે સુધી વાત બની છે. ન્યાયનું કામ સેસનમાં ચલાવવાનું છે. કાદવ-દુઃખરૂપી કાદવ.

હે સુધારકો: ધરાવિ નામ મોટું ના ઉંઘો,
દુઃખ રાંડિ છાંડિનું વિચારવાસથી સુંપ્રો.:
એ નિરાશ્રયી બિચારિ ગાય જેવિ રંકને,
દાબિએ ઘણાં જનેજ નાખિ દુઃખ પંકને. ૩૩
તેનું વિઘ્ન હોલવો ખરી ધરીજ શૌર્યતા,
જેથિ તેવ બાઇને વળે જરાક ધૈર્યતા:
પૂછિ તેહને વિચાર તેહના તમે સહૂ,
હર્કતો હરો સુજાણ એટલૂં અમો કહૂ. ૩૪

અપૂર્ણ.

તા. ૨૪ મી આગષ્ટ સન ૧૮૭૨ મુ૦ દેહેજ } ગણપતરામ રાજારામ સુધારકોને કવિતામાં વિનતિ કરી દુઃખ દર્શાવનાર.

દેહેજ તા. વાગરાની સ. નિ. મેહેતાજી.

केळवणीखातांनी खबरो.

ભૂજપ્રાંતમાં ઇનામ વહેંચાવા તેની વિગત.

શ્રી. લાકડાયાની ગૂજરાતી નિશાળમાં ત્યાંના જાડેજા સુમરાજીએ છોકરાઓને પોતાના મકાનમાં તેડી પરીક્ષા લઈ રૂ૧૪-૦-૦ નું ઇનામ તથા મીઠાઈ રૂ૧-૦-૦ ની વેહેંચી અને મહેતાજીને રૂ૪-૦-૦ ની પાઘડી બંધાવી તા. ૨૫-૨-૭૨

શ્રી. રાપરની ગૂજરાતી નિશાળમાં ત્યાંના ન્યાયાધિશ તથા મહાજન તરફથી રૂ૮-૪-૦ નું ઇનામ તથા રૂ૦-૮-૦ નાં પતાસાં છોકરાઓને વેંહેંચ્યાં તથા મેહેતાજીને રૂ૦-૮-૦ પાઘડીના આપ્યા. તા. ૨૮-૨-૭૨.

શ્રીભૂજનગરની દરબારી કન્યાશાળામાં જોશી લક્ષ્મીદાસ નારણજીએ પોતાની દીકરીને નિશાળે ભણવા બેસારીને તે વખતે રૂ૧-૪-૦ ની મીઠાઇ કન્યાઓને વેહેંચી તા. ૧ ૩-૭૨

શ્રી. અંજારની દરબારી ગૂજરાતી નિશાળમાં ત્યાંના મહાજન તરફથી રૂ૫-૪-૦ નું ચોપડીઓનું ઇનામ છોકરાઓને વેહેંચાવું તા. ૧-૩-૭૨
શ્રી. સાભરાઇની ગૂજરાતી નિશાળમાં ત્યાંના જાડેજા બારાજી તથા ભાયસ-

મસ્ત તરફથી ત્યાંના મેહેતાજીને રૂ૪-૦-૦ પાઘડીના મળ્યા તથા છોક-
રાઓને રૂ૪-૮-૦ ની મીઠાઈ વેહેંચાણી તા. ૭-૩-૭૨.

શ્રી. ડોડાગની શ્રી. ગોકળદાસ તેજપાળની ગુજરાતી નિશાળમાં ત્યાંના
જાડેજા ભારાજી તથા ભાઈ રાયસંત તરફથી ત્યાંના મેહેતાજીને રૂ૪-૦-૦
નું ચોપડીઓનું ઇનામ તથા રૂ૦-૮-૦ ની મીઠાઈ છોકરાઓને વેહેંચાઈ તા.
૯-૩-૭૨.

શ્રી. તેરાની ગુજરાતી નિશાળમાં ત્યાંના કુમાર શ્રી. હમીરજી તર-
ફથી રૂ૧૬-૦-૦ નું છોકરાઓને ચોપડીઓનું ઇનામ તથા રૂ૧-૪-૦ ની
મીઠાઈ વેહેંચાઈ અને મેહેતાજીને રૂ૪-૦-૦ પાઘડીના આપ્યા. વળી તેજ
વખતે શ્રી. સુંબધના શેઠ ખટાઉ મકનજીના ભાઈ નેણશી મકનજીએ રૂ૧૧-
૦-૦ ના રૂમાલ છોકરાઓને આપ્યા. તા. ૧૦-૩-૭૨.

શ્રી. મોથાળાની ગુજરાતી નિશાળમાં ત્યાંના જાડેજા આમરજી તથા ભા-
ઇ સમસ્ત તરફથી રૂપીઆ ૧-૦-૦ ની મીઠાઈ છોકરાઓને વેહેંચાઈ તથા
મેહેતાજીને રૂ૪-૦-૦ પાઘડીના મળ્યા તા. ૧૧-૩-૭૨.

શ્રી. સુમરી રોહાની ગુજરાતી નિશાળમાં ત્યાંના જાડેજા શ્રી. વીભાજી
તરફથી મેહેતાજીને રૂ૮-૦-૦ ની પાઘડી મળી તથા રૂ૦-૮-૦ ની મી-
ઠાઈ છોકરાઓને વેહેંચાઈ તા. ૧૨-૩-૭૨.

શ્રી. ભૂજનગરની સરકારી કન્યાશાળામાં મજકુર સ્કૂલના આસિસ્ટં-
ટ ગાજી મેહમદ જમાલે પોતાના લગ્ન સમયે રૂ૨-૮-૦ ની મીઠાઈ વ-
હેંચી તા. ૧૫-૩-૭૨.

શ્રી. સુપરીની ગુજરાતી નિશાળમાં ત્યાંના નીચે લખ્યા સદ્ગૃહસ્થો-
એ હેઠે જણાવ્યા પ્રમાણે છોકરાઓને મીઠાઈ વેહેંચી તા. ૧૭—૩—૭૨.
૨૦—૮—૦ શા. લખમશી લાલજી ૦—૮—૦ ઠકર ખટાઉ મેઘજી
૦—૪—૦ ઠકર પાનાચંદ કુનેહચંદ ૦—૪—૦ શા. જેઠા વેલજી.

૩૧—૮—૦

શ્રી. સુપરીની ગુજરાતી નિશાળમાં શ્રી. કોડાયના શેઠ. નીકમજી
વેલજીએ પરીક્ષા વખતે રૂ૧-૪-૦ ની મીઠાઈ છોકરાઓને વેહેંચી, તા.
૨૨-૩-૭૨.

(અપૂર્ણ.)

ખેડા વિભાગની સરકારી નિશાળમાં સદ્ ગ્રહસ્થો તરફથી

ઇનામ વેહેંચ્યાં તેની યાદી.

૧ દેહેવાણના ઠાકોર શ્રી, ફતેસંગજી રૂપસંગજી તથા તેમના ભને-દાજી સાહેબ સરદાર સીંગજીએ મળી દેહેવાણની સરકારી નિશાળ ભણનારા છોકરાઓને પાણી પીવા માટે રૂ ૩) બક્ષીસ આપ્યા તા. ૨૮-૪-૭૨.

૨ રાજેશ્રી. નરશીરામ વજેરામે ખંભાતની સરકારી નિશાળ રૂ ૩) ના પતાસાં વેહેંચ્યાં છે. તા. ૧-૬-૭૨.

૩ વસોના અમીન અંબાઇદાસ જીવાભાઈ (ઊર્ફે બાજીસાહેબ એઉએ ઓડની સરકારી નિશાળની પરીક્ષા લેઈ રૂ ૧૭-૭-૦ નું ઇન છોકરાઓને વેહેચ્યું છે. તા. ૩-૬-૭૨.

૪ ખંભાતની સરકારી નિશાળમાં નામદાર આલી નવાબ સાહે ના સાહેબજાદાખાન બાહાદુર નજુમખાન સાહેબના તરફથી ચોપડી વીગેરે રૂ ૨૨-૯-૯ નું ઇનામ વેહેચાયું તથા અદાલત કોરટના મુન સાહેબ સઇદ હુસેનમીયાં વલદે સઇદ કાજમમીઆં સાહેબના તરફ રૂ ૯-૦-૦ નું ઇનામ વહેચ્યું છે. તા. ૭-૬-૭૨

૫ વીરસદની કન્યાશાળામાં પેટલાદના કારકુન ગોવિંદલાલ રઘરલાલે રૂ ૧-૧૫-૬ ની ચોપડીઓ ઇનામમાં વેહેચી. તા. ૧૫-૬

૬ ડાકોરની સરકારી નિશાળમાં મંદીરના કારભારી સદાશિવ લાલે રૂ ૧-૦-૦ નાં પતાસાં છોકરાઓને વેહેંચ્યા છે. તા. ૪-૭-૭૨

૭ ખેડાના કલેકટર મેહેરબાન શેફર્ડ સાહેબનાં મડમસાહેબે ની કન્યાશાળામાં પરીક્ષા લેઇ રૂ ૨) છોકરીઓનેઇનામ આપ્યું છે. આ ડમ સાહેબ દેશી લોકોનું ભલુ થવાના હેતુથી આવા કામમાં તન, મન, ને ધનથી મહેનત કરે છે તો દેશી લોકોએ તેમનો મોટો ઉપકાર માનવે જોઇએ. તા. ૧૦-૭ ૭૨.

૮ વીરસદના મહારાજ ગોવિંદલાલજીએ ત્યાંની સરકારી ના છોકરાઓને આ બીજી વખત જમાડ્યા છે. તા. ૨-૮-૭૨

૯ નાપાડમાં કન્યાશાળાનો વર્ગ બેસવા માટે થોડી મુદત

નાપઠણ. કાળીદાસ હરીભાઈએ પોતાનું મકાન મફત આપ્યું છે, તે કન્યાઓને સારો બોધ કરી રૂ. ૨-૮-૦ નું ઈનામ ત્યાંના પુરાણી રાજારામ બાપુભાઈએ આપ્યું છે. તા. ૧૨-૮-૭૨.

MOTIRAM RAJARAM,

ઈશ્વરના સર્વ વ્યાપકત્વ તથા સર્વજ્ઞતા વિષે.

હું કાલે સૂર્યાસ્તને સમયે ખુલ્લા ખેતરમાં ફરતો હતો, એટલામાં મેં માલુમ રાત પડી. પ્રથમ તો આકાશના પશ્ચિમ ભાગમાં જે ઉમદા તરેહ તરેહ વારના રંગ મારી નજરે પડતા, તેથી આનંદ પામવા લાગ્યો; એ રંગ જેમ જેમ ઝાંખા થઈ અસ્ત પામવા લાગ્યા તેમ તેમ ગ્રહો અને તારા મંડળ ધામે ધામે દેખાવા માંડ્યું; તે એટલે સુધી કે સઘળું આકાશ તેમનાથી પ્રકાશીત થઈ ગયું. ઋતુના પ્રભાવથી તેમજ એ બધા તેજસ્વી ગોળાઓના કીરણો, ઉપરના પાતળા વાતાવરણમાં પ્રવેશ પામવાથી તેના આસમાની રંગની ખુબીમાં કંઈ મણા નહતી. (જેને આપણે)આકાશ ગંગા[1] કહીએ છીએ, તેના શ્વેત રંગનું સૌંદર્ય બેહદ। એ દેખાવને પૂર્ણ કરવાને પુર્ણિમાનો ચંદ્ર વાદળાંના રમણા ભરેલા પોશાકમાં આખરે ઉદય પામતો. માલમ પડ્યો, અને તેથી કુદરતની એક નવીજ ખુબી મારી આંખને જણાઈ; તે સૂર્યની સાથે મુકાબલો કરતાં વધારે સુંદર દેખાય એવી રીતે પોતાનાથી વધારે નરમાશ ભરેલા ગૃહો અને ઉપગ્રહોમાં બીરાજેલો હતો.

જેવામાં હું ચંદ્રને તેના પૂર્ણ પ્રકાશમાં બધા ગ્રહ મંડળમાં ગતિ પામતો નિહાળતો હતો, તેવામાં મારા મનમાં એક વિચાર ઉભવ્યો; હું જાણું છું કે એવા વિચાર ગંભીર અને મનન કરવાની પ્રકૃતિ જેઓમાં હોય છે, તેઓને વારંવાર અંદેશામાં નાખી દેછે, એજ વિચાર દાઉદ[2]ને પણ

---

૧. આકાશમાં રાત્રે ઘણે દૂર ઘણા તારાઓનું ઝુમખું દેખાયછે તે.

૨. જેરૂશાલમનો રાજા, ઈશ્વરનો મોટો ભક્ત એ ઈ. સ. પૂર્વે એક હજારવર્ષ પેહેલાં થઈ ગયો છે, બાઈબલનો મોટો એક ભાગ એના હાથથી લખાયેલો છે.

ઉચ્ચર્યો હતો, તે કહેછે કે, તારા હાથની લીલા-જે સ્વર્ગ-તે વિષે, અને ચંદ્ર તથા તારા, તેં જે નિર્માણ કરેલા છે, તે વિષે હું જ્યારે વિચાર કરૂં છું ત્યારે (મને દેહેશત લાગે છે કે) માણસ અને તેનાં બાળકો, એ તે શી બીસાત છે-તારી શી ગણતરીમાં છે! તેજ પ્રમાણે તારા મંડળની અપાર સંખ્યા અથવા તત્વજ્ઞાનીનો પેઠે બોલવા જાઉં તો પેલા અગણિત ગ્રહો અથવા અસંખ્યાત દુનિયાંઓ જે દરેક તેના પોતાના નિર્માણ કરી આપેલા સુર્યની આસપાસ વર્તુળ ગતિમાં ફર્યા કરેછે, તે ગ્રહોની સાથે વળી જે અનેક સુર્યો મારા ઉપર પ્રકાશિત થઈ રહ્યા હતા, એમ હું જ્યારે વિચાર કરતો હતો; તેની સાથે વળી, એ વિચારોની સાંકળનાને વિસ્તાર પમાડીને જ્યારે હું ધારવા લાગ્યો કે આપણે જે સૂર્યો અને જે દુનિયાંઓ શોધી કાઢીછે, તે અનેક સૂર્યો અને તેઓની અનેક દુનિયાંઓની પેલી પાસ વળી બીજા સૂર્ય અને બીજી દુનિયાંનું આકાશછે; અને એ મંડળની ઉપર વધારે ઉંચે બીજા તેજસ્વી ગોળાઓનું શ્રેષ્ટ આકાશ તેના હેઠેના ગોળાઓને પ્રકાશ આપેછે; એ વિચારની સાથે વળી જ્યારે આટલો બીજો વધારે વિચાર કરવા લાગ્યો કે જેમ આપણી દૃષ્ટિએ તારા દેખાયછે, તેમજ પેલા અતિ ઉંચે આવેલા શ્રેષ્ટ આકાશના તેજસ્વી ગોળાઓ પણ તેની નીચે આવેલી દુનિયાંને તારા રૂપેજ માલમ પડે છે; સંક્ષેપમાં બોલું તો, જેમાં હું એ વિચારમાં લીન થઈ ગયો હતો, તેવામાં ઈશ્વરના એવાં અને એટલાં બધાં મહાન કામોમાં હું એક કેવી નાની, નજીવી ચીજ જેવો મને પોતાને માલમ પડ્યો, એ વિષેનો મને પોતાને વિચાર આવ્યા વિના રહ્યો નહી.

સમુદ્ર કીનારાની અગણિત રેતીમાંથી એક દાણો આપણે લીધો હોય તો તેમાં લવલેશ પણ ઘટ માલમ પડવાની નથી, તે મુજબ એજ બાબત આપણી સૃષ્ટિને જે સૂર્યથી પ્રકાશ મળેછે સૂર્ય અને તેની આસપાસ પ્રદક્ષિણા કરનારા બીજા અનેક ગ્રહોનો જો તદન નાશ અને શૂન્યવત્ કરી નાખવામાં આવે તો તેથી કંઈજ માલમપડે એવી ન્યૂનતા થવાની નથી, જે આકાશનું વિસ્તીર્ણ પડ્યું છે, તેની સાથે તેઓએ જે જગા રોકી હોય, તેનો મુકાબલો કરતાં તે એટલી સૂક્ષ્મ માલમ પડશે કે તેથી સૃષ્ટિમાં તેનું ખાલીપણું જણાશે નહીં. અપૂર્ણ.

મહીકાંઠાના તથા પાલણપુર વિભાગમાં તા. ૧-૧-૭૨ થી તા. ૩૦-૬-૭૨ સુધીમાં ઇનામ અપાયું તેની વિગત.

નિશાળનું નામ.	ઇનામ આપેલી તારીખ.	કોની તરફથી ઇનામ આપ્યું.	કેટલા રૂપીઆનું ઇનામ.
રતનાસણા	તા.૧૧-૧-૭૨	થાણદાર છોટાલાલ તા. બીજા સાહેબો.	રૂ ૧-૦-૦ મીઠાઈ
આલુવાસણા	તા.૧૭-૧-૭૨	સદરહુ ગામના ઠાકોર તરફથી.	રૂ ૧-૦-૦ મીઠાઈ
લીંટાણા	તા.૨૦-૧-૭૨	કોટસણના ઠાકોર તથા લીંટાણાના ગ્રહસ્થો તરફથી.	રૂ ૧૪-૦-૦ સદરહુ ગા.ને રૂ ૧૦)નું ઇનામ આપી બાકીના રૂ ૪) સ્કુલફંડ ખાતે જમા કરેલા.
ઇડર છોકરા.	તા.૨૮-૨-૭૨	ઇડર દરબાર તરફથી.	રૂ ૧૯-૦-૦ મીઠાઈ તા. છોકરાને પાઘડી તા. ગો. પડીઆના. ને ઠાઈ જુદી.
ઇડર કન્યાશાળા	તા.૨૮-૨-૭૨	ઇડર દરબાર તરફથી.	રૂ ૬-૦-૦ છોકરીઓને ઓઢણીઓ તા. ચોપડીઓ. રૂ ૧૦-૦-૦ મેહેતાજી તા. છોકરાને.
હાજીપુરવાસ	તા.૯-૩-૭૨	સ્કુલ કમીટીના મેમ્બરો તા. બીજા ગ્રહસ્થ તરફથી.	રૂ ૧-૦-૦
મહીસા-	તા.૧૫-૩-૭૨	સ્કુલ કમીટીના મેમ્બરો તરફથી.	રૂ ૮-૦-૦ છોકરા તા. મેહેતાજીને.
અમનગર.	તા.૯-૫-૭૨	સ્કુલ કમીટીના મેમ્બરો તરફથી.	રૂ ૪-૦-૦ છોકરાને ચોપડીઓ
ઢીંઢોઈ	તા.૧૧-૫-૭૨	ઠાકોર જમીદાર તા. બીજા ગ્રહસ્થો તરફથી.	રૂ ૫-૦-૦ ચોપડીઓ છોકરાને
આંબળીયારા	તા.૧૯-૫-૭૨	ઠાકોર તરફથી.	રૂ ૫-૫-૦ છોકરાને ચોપડી
પુનાદરા	તા.૨૪-૫-૭૨	ઠાકોર તરફથી (મીયાં)	રૂ ૨-૮-૦
થરાદ	તા.૨૫-૫-૭૨	દીલોદરના કારકુન બાજન સુખીના કારભારી તરફથી.	રૂ ૬-૦-૦
હાથરવાસ	તા.૭-૬-૭૨	મોડાસરના ઠાકોર તરફથી.	

કાઠિયાવાડમાં ઈનામ વહેંચાયા તેની વિગત.

૨૨ બી. બીઆ.	આજમ વહીવટદાર વગેરે રૈયત મુખ્ય પટેલ જીવાએ મળી.	૫-૦-૦	૮-૧૩-૬
૨૩ બોટાદ.	મેહેરબાન ગવરીશંકર ઉદયશંકર,	૦-૦-૦	૨૦—૦-૦
૨૪ રોહીશાળા.	વળાના કારકુન તરફથી.		
	તથા રૈયત વગેરે મળીને.	૦-૦-૦	૫-૧૩-૦
૨૫ આંબા.	બીલીઆના ન્યાયાધીશ સાહેબ હરી પ્રસાદ ઇચ્છાશંકર.	૦-૦-૦	૧—૦-૦
	બીલીઆના વહીવટદાર આ૦ મનસુખરામ ઉત્તમરામ.	૦-૦-૦	૩—૮-૦
૨૬ નવાણીઆ.	વહીવટદાર આજમ જટાશંકર અંબાશંકર તથા બીલીઆના જમાદાર પીરમીઆં	૦-૦-૦	૩—૮-૦
	વળાના આજમ કારભારી સાહેબ કેશવલાલભાઇ.	૦-૦-૦	૫—૦-૦
૨૭ નવાગામ.	વળાના મેહેરબાન ઠાકોર સાહેબ	૦-૦-૦	૪-૧૨-૦
	અનેના ફોજદાર તરફથી.	૦-૦-૦	૨—૦-૦
	સીલીઆણાના સૈયદ પીરમીઆં.	૦-૦-૦	૧—૦-૦
૨૮ રસનાળ.	લોકલ કમેટીના પ્રેસીડેન્ટ આજમ દ્વારકાંનાથ જશેનનાથ.	૦-૦-૦	૨—૦-૦
૨૯ કોટડાપીઠા,	રાજેશ્રી હરખજી શામજી.	૧-૦-૦	૦—૦-૦
૩૦ પાળીઆદ	ખાચર ઓઘડના આજમ થાણદાર તરફથી.	૦-૦-૦	૭-૧૧-૦
૩૧ ખંભાળીઆ	રાજેશ્રી મનસુખરામ સુર્યરામ તા. રા. કલ્યાણજી તરફથી.	૨-૦-૦	૮-૧૨-૦
૩૨ ભાણવડ.	આજમ વહીવટદાર રણછોડ વામજી તા. ફોજદાર પેમાભાઇ તરફથી,	૦-૦-૦	૨—૩-૦
૩૩ કાલાવડ,	આજમ વહીવટદાર.	૦-૦-૦	૧—૪-૦

૩૪ આમરણ	મેહેરબાન ઠાકોર સાહેબ	૦—૦—૦	૨—૮—૦
	શેઠ માણેકચંદ હંસરાજ	૦—૦—૦	૦—૧૦—૦
૩૫ ખોખરી.	તલાટી તથા લોકો તરફથી.	૦—૦—૦	૦—૧૦—૦
૩૬ ગોંડલ.	મેહેરબાન ઠાકોર સાહેબ મે. દાદા ભાઈ નવરોજજીએ પરીક્ષા લીધીને.	૧૦—૦—૦	૧૮—૦—૦
૩૭ લજાઈ.	મોરબીના શા. પોપટ જેચંદ તા. હરજીવન ત્રીકમજી.	૦—૦—૦	૭—૮—૦
૩૮ વીરપુર.	એજના લોકો તરફથી શા. હરી ભીમજી તથા શા. જુઠા વગેરે.	૦—૦—૦	૩—૮—૦
૩૯ વવાણીઆ.	મોરબીના કારભારી સાહેબ ઝુંઝાભાઈ ખીમદાસ.	૪—૦—૦	૧૧—૦—૦
૪૦ માળીઆ.	કમીટીના મેમ્બર રા. મકનજી ખાખરેચી ધનજી તા. પ્રભાશંકર તા. નારણજી શિવશંકર વગેરે એ.	૦—૦—૦	૧—૪—૦
૪૧ મોડપર.	મેહેરબાન મોરબીના ઠાકોર સાહેબ વવાણીઆના ફોજદાર રણછોડદાસે.	૦—૦—૦	૦—૦—૦
૪૨ ધાંટીલા.	એજના કારભારી હરીલાલ ભાઈ તા. મહાજન.	૦—૦—૦	૪—૦—૦

(અપૂર્ણ.)

સન ૧૮૭૨–૭૩ માં

ઉત્તર પ્રાંતની સરકારી ગુજરાતી નિશાળના મેહેતાજીઓને નવા ધોરણ નામ દાખલ અથવા શીક્ષા દાખલ લાગુ પાડ્યા છે તેઓના નામ નીચે મુજબ.

જીલાનુ નામ.	તાલુકાનુ નામ.	ગામનુ નામ.	મેહેતાજીનુ નામ.	અસલ પગાર.	નવો પગાર.
		પરાંતીજ	છમનલાલ માણેકજી	૩૫-૦	૪૨—૨
	પરાંતીજ	ડભોઈ	કીશોર વરજભાઈ	૧૨-૦	૧૩-૧૨
		મનસુરા	હીમચંદ દીપચંદ,	૧૫-૦	૧૮—૨
		સાગરા	મુળજી કરૂણાશંકર	૧૨-૦	૧૫—૫
	વીરમગામ	દેકાવાડા	દલસુખ ગીરધર	૨૦-૦	૨૦-૧૨
	સાણંદ.	સાણંદ.	અમરતલાલ મલુકચંદ	૩૫-૦	૪૭-૧૪
		મોરાઆ	રણછોડ પ્રાણશંકર	૧૫-૦	૧૨-૧૦.
અમદાવાદ		બાવળા	જેશંકર મહાશંકર,	૨૫-૦	૩૩-૧૫
	ધોળકા	ગાંગડ	નાનાલાલ દેવશંકર	૧૫-૦	૧૮—૫
		વસણા કેલીઆ.	રણછોડ નથુભાઈ	૧૫-૦	૨૨—૩
		વેહેલાળ	મોતીલાલ કાશીરામ	૧૭-૦	૧૭-૧૨
	દશક્રોઈ	અડાલજ	મનસુખ આતમારામ	૧૬-૦	૨૨-૧૧
		અસારવા	ભોગીલાલ ખુશાલ	૧૮-૦	૧૯-૧૩
		પાનડી	રણછોડ અમથાલાલ	૧૫-૦	૧૨—૪
	ધંધુકા	રોજકા	જીજીવન ડાહ્યાભાઈ	૧૬-૦	૨૧—૪
		ઉપરા	અનોપરામ જેભાઈ	૧૫-૦	૧૨—

નડીઆદ	જીણા	કાળીદાસ રૂપનાથ	૧૬—૦	૨૬—૫
	સુરા સામળ	ઇશ્વર ભગવાન	૨૪—૦	૨૩—૧૦
અમદાવાદ	અમદાવાદ	આશારામ મોતીરામ	૬૫—૦	૪૧—૩
અમદાવાદ	ખેડા	હીરાલાલ હરગોવન	૩૩—૦	૪૨—૧૧
	માતર	કરૂણારામ ગોવિંદરામ	૩૧—૦	૪૩—૧૦
માતર	નાયકા	મગનલાલ રણછોડ	૧૬—૦	૨૦—૧૨
	હીરેજ	ભુખણ વેણીદાસ	૧૫—૦	૨૧—૧
આણંદ	કરમસદ	મંગળદાસ ગરબડદાસ	૨૦—૦	૨૩—૮
	ઓડ	જેઠાભાઇ આશારામ	૩૦—૦	૩૨—૯
	પંડોળી	દાદાભાઈ ભગવાન	૨૬—૦	૨૩—૭
બોરસદ	આબાગરસા	લક્ષ્મીચંદ કરમચંદ	૧૨—૦	૨૬—૧૧
	ઉમેટા	રણછોડ મનેસર	૧૬—૦	૧૨—૧૪
જંબુસર	કાવા	કાશીભાઇ ભોગીલાલ	૧૫—૦	૧૮—૧૦
	ઝીંઢા	માધવરામ જગનાથ	૧૨—૧	૧૨—૧
આમોદ	કેરવાડા	ભોગીલાલ નારણદાસ	૧૮—૦	૨૧—૧૨
	ભુવા	છોટાલાલ નરસિંરામ	૧૨—૦	૧૧—૧૫
	કુરચણ	જેઠારામ શુભસાગર	૧૫—૦	૧૬—૧૩
અંકલેશ્વર	દીવેર	મધુ મથુર	૧૭—૦	૧૮—૧૨
	ઓલીખડા	પરસોત્તમ શીરજી	૧૫—૦	૧૫—૧૨
	સાયખા	ભોગીલાલ દામોદર	૧૫—૦	૧૫—૯
ઓરપાડ	સોસાડ	મનશંકર ઉંકમણીશંકર	૧૭—૦	૧૬—૮

		અમરોલી	જગજીવનદાસ માધવદાસ	૧૫-૦	૧૫-૧૩
		મીરજાપોર	દલપતરામ વલભરામ	૧૫-૦	૧૨—૧
	ઓરપાડ	દેલાડવા	નવનીતરામ ક્રીરપારામ	૨૦-૦	૨૧—૦
સુરત		તલંગપોર	હરકીશનદાસ નરોતમદાસ	૧૯-૦	૨૨-૧૫
		બુહારી	અંબારામ મયાશંકર	૧૨-૦	૧૨—૧
	બારડોલી	ખોજપારડી	કેશવલાલ ઉમેદરામ	૧૫-૦	૧૧-૧૨
		વડોલી	પરશોતમ ગોપાળજી	૧૫-૦	૧૨—૮
		મોટી ફલોદ	ગુલાબભાઈ નારણજી	૧૫-૦	૧૨—૨
		મોગામા	પરભુશંકર લક્ષ્મીરામ	૧૫-૦	૧૦—૯
		તલાવચોરા	ભીમભાઈ નારણજી	૧૫-૦	૧૨—૬
	ચીખલી	પાપળ ગભાણ	બાણાભાઈ કુબાણદાસ	૧૫-૦	૧૯—૨
સુરત		આમધરા	મોહનભાઈ મોરાભાઈ	૧૨-૦	૧૨-૧૩
		સાદડવેલ	સીતારામ આનાજી	૧૫-૦	૧૨—૩
	જલાલપોર	સરોણુજરગ	મોરારજી ગોપાળજી	૧૫-૦	૧૨—૭
		પનાર	નીછાભાઈ રણછોડજી	૧૨-૦	૧૨—૪

મુ. અમદાવાદ
તારીખ ૨૮ અકટોબર
સન ૧૮૭૨

G. BUHLER,
એજ્યુકેશનલ ઇન્સપેક્ટર
ઉત્તર ભાગ.